
ACADEMIA
BIBLIOTECA
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

VASILE BOGREA

SACRA VIA

Pagini literare și publicistică

Cu un cuvînt înainte de
prof. TEODOR NAUM

Ediție îngrijită, note și bibliografie,
addenda și postfață
de
MIRCEA BORCILĂ și V. M. UNGUREANU

EDITURA DACIA
CLUJ 1973

Coperta de M. BACIU

CUVÎNT ÎNAINTE

Rîndurile care urmează se găsesc în fruntea acestui volum la rugămintea editorilor lui, tinerii filologi și istorici literari Mircea Borcilă și V. M. Ungureanu. Un întreit cuvînt m-a îndemnat să le împlinesc dorința: am venit, ca și Vasile Bogrea, la Cluj, tot de pe plaiurile Moldovei; am fost discipolul său încă de la Iași și, mai tîrziu, la Cluj; am fost urmașul său la Catedra de limba și literatura latină a Universității clujene. Fie-mi, dar, permis ca, și cu ocazia apariției acestui volum și, adaug, la sfîrșitul unei cariere în tot timpul căreia n-am pierdut nici o clipă din ochi figura fostului meu profesor, să evoc scumpa lui amintire. Și mulțumesc tinerilor cercetători ai operei lui Vasile Bogrea pentru ocazia pe care mi-o oferă, ca să-mi pot împlini eu însumi, și de data aceasta, o pioasă datorie.

Gîndul meu zboară în clipa aceasta în timpuri care se cufundă tot mai mult în negurile trecutului: el mă duce în Iașul de la începutul secolului. În toamna anului 1906 mă transferasem de la Liceul Național din Iași în clasa a V-a a Liceului „Costache Negruzzi", pentru a urma secția clasică. Strămutarea la Liceul „Costache Negruzzi" a fost pentu mine un moment crucial nu numai pentru că mi-a fixat în chip definitiv drumul pe care aveam a merge, ci și pentru urmările mai depărtate pe care ea le-a avut. Cineva aplecat spre interpretări mistice ar putea spune că legăturile mele cu Clujul au fost schițate încă de pe atunci, în acele oarbe și nepătrunse arcane ale destinului, înainte chiar de a exista Universitatea românească din Cluj! În toamna, deci, a anului 1906, catedra de limba română de la cursul superior al Liceului „Costache Negruzzi" din Iași, catedră ocupată pînă atunci de G. Ibrăileanu, a fost dată în suplinire lui Vasile Bogrea, care tocmai își terminase studiile uni-

versitare. După cum se știe, el venise în Iași de la Pomîrla, unde urmase Liceul „Anastasie Bașotă“ și, din primul moment al intrării sale în Facultatea de litere, uimise pe toți prin memoria și cunoștințele sale: profesori și colegi vedeau în el un fenomen cu totul neobișnuit. În această calitate de suplinitor al lui G. Ibrăileanu, l-am avut profesor pe tînărul licențiat în filologie din clasa a V-a pînă în clasa a VIII-a, din anul 1906 pînă în ianuarie 1910, cînd Vasile Bogrea a plecat pentru continuarea studiilor în Germania. Nu pot uita nici astăzi, după trecerea atîtor decenii, impresia pe care mi-a lăsat-o din primul moment întîlnirea cu noul profesor, cu omul mărunt și vioi, comunicativ și totdeauna bine dispus, care n-avea nimic din înfățișarea rigidă a unui profesor și care s-a apropiat numaidecît de elevii săi. Sufletul deschis, modestia, bunătatea inimii lui, care-l caracterizau ca om, dar mai ales extraordinara sa erudiție, expusă în forme nu aride și rebarbative, ci atractive și interesante, revărsîndu-se impetuos în valuri de idei și imagini, verva lui spirituală, într-un cuvînt lecțiile sale, care atingeau un nivel cu totul superior aceluia al unui învățămînt secundar, făceau ca școlarii lui Vasile Bogrea să aibă pentru el o admirație fără margini. Aceasta era reputația lui la Liceul „Costache Negruzzi“ din Iași.

Influența „profesorului suplinitor“ de la Liceul „Costache Negruzzi“ asupra mea a fost decisivă. De la el am învățat nu numai unde să pun virgula într-un text — pentru a simboliza astfel acribia și minuțiozitatea profesorului: vasta lui erudiție a deschis orizonturi largi culturii mele, atunci în formație. Mai mult decît atîta: lui V. Bogrea pot zice că-i datoresc însăși cariera mea. Iată la ce mă refer și ce vreau să mărturisesc. În 1922 publicam traducerea Bucolicelor *lui Vergiliu. V. Bogrea era din 1919 profesor la Cluj. I-am trimis, firește, un exemplar din traducere. Răspunsul lui a fost o elogioasă apreciere a lucrării mele, cu duioase amintiri din vremea cînd eram amîndoi la Liceul „Costache Negruzzi“ (v. scrisoarea sa din 10 oct. 1922). A urmat înscrierea mea la doctorat. Datorită lui mi-am putut lărgi și completa bibliografia la Cluj. Cu o extremă bunăvoință mi-a pus la dispoziție cărți din biblioteca Seminarului său, ca și din biblioteca sa personală. Teza, tipărită în 1925, ieșise din*

atmosfera științifică a Seminarului de filologie clasică din Cluj. Dar V. Bogrea se gîndea mai departe: el voia să treacă la Catedra de lingvistică, mai potrivită cu vastul său orizont științific, și să-mi înlesnească mie ocuparea catedrei lui. Încă înainte de a-mi susține teza de doctorat, într-o scrisoare din 7 aprilie 1924, îmi scria: „Ne vom întîlni, deci, Deo iuvante, *la toamnă ... și vom putea ataca, cu puteri proaspete, lucrurile care ne stau deopotrivă la inimă:* Arcades ambo — συμφιλολογοῦντες... *Perspectiva îmi surîde și sper că ea nu va rămînea un* pium desiderium". *Iar în altă scrisoare, din 26 iunie 1925, îmi sugera ideea unei docențe la Cluj, ca să am îndeplinită și această formă „pentru orice eventualitate", adăuga el. Soarta a fost, însă, după cum se știe, crudă: la 8 septembrie 1926 V. Bogrea murea la Viena. „Aripile" erau acum „frînte"! Moartea nimicea una din mințile cele mai frumos împodobite, o informație de proporții gigantice și un talent a cărui dispariție a fost o lovitură adînc simțită pentru nevoile noastre culturale și educative. La înmormîntarea sa, unul din vorbitori îl compara cu Enescu. Cred că, dacă este a fi comparat cu cineva, acela este însuși marele lui prieten, N. Iorga. Îmi aduc aminte că, pe cînd Bogrea era subdirectorul Liceului „Costache Negruzzi" și locuia chiar în liceu, N. Iorga, de cîte ori venea la Iași, pentru vreun curs sau vreo conferință, îl vizita aici și apoi coborau amîndoi în oraș, unul mare de stat, celălalt mărunt, amîndoi, mari, însă, prin darurile cu care fuseseră înzestrați de natură.*

Toți acei care au fixat personalitatea lui Vasile Bogrea, fie cu ocazia morții lui, fie cu aceea a comemorărilor care i s-au făcut, l-au caracterizat ca fiind un mare erudit și, în același timp, un strălucit conferențiar. Îmbinarea acestor două note dominante ale personalității sale presupune nu numai memorie, „tezaurul tuturor lucrurilor", cum a numit-o Cicero, dar și talent. Fericit omul în care sînt întrunite într-un tot organic aceste două daruri: el devine atunci o podoabă, un exemplu de elită, mîndria semenilor săi și a neamului său! Și fericiți cei ce s-au putut împărtăși din comoara cunoștințelor lui și s-au putut încînta de farmecul vorbirii lui! Căci erudiția poate fi și fastidioasă dacă este numai debitoarea memoriei: pusă în slujba talentului, însă, caracterul ei arid dispare și ea ne poate nu numai

interesa, ci şi desfăta. Acesta este mai ales cazul activităţii orale a lui Vasile Bogrea, a acelei elocvenţe care îmbina erudiţia cu „spiritul“ şi cu scînteietoare scăpărări de idei şi de stil şi căreia i s-ar fi potrivit homericul:

τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή
(„căruia graiul din gură mai dulce-i cura decît mierea“)

Il. I, 249 — *trad. G. Murnu*

Din nefericire, pierderea ei pentru generaţiile de după moartea lui prematură a fost şi rămîne, şi de-acum înainte, în mod fatal, ireparabilă. Puţini oameni au mai rămas astăzi care să-l fi cunoscut pe Vasile Bogrea: în scurtă vreme nu va mai fi nici unul! Şi cîţi sînt, chiar dintre intelectuali, acei care, trecînd astăzi pe lîngă lespedea de marmură a mormîntului său din cimitirul Clujului, ştiu ce comoară a înghiţit „pămîntul avar“ în ziua de 29 septembrie a anului 1926?

Abia după cîteva decenii de la moartea sa ne-a fost dat să vedem împlinită dorinţa exprimată atunci, în cuvîntări şi articole, de a i se aduna la un loc scrisul, publicat în parte în timpul vieţii sau păstrat în manuscrise încă inedite. Lucrarea a fost desigur cît se poate de anevoioasă, aş zice titanică, dat fiind imensul şi aşa de variatul material adunat din atîtea locuri; ea a cerut multă minuţiozitate, a cerut — s-o mărturisim! — puterea de muncă şi entuziasmul tinereţii. Acestei îndelungate lucrări, vrednice de toată lauda autorilor ei, se datoreşte apariţia în 1971 a volumului intitulat Pagini istorico-filologice, *cu o prefaţă de acad. Constantin Daicoviciu, ediţie îngrijită, studiu introductiv şi indice de Mircea Borcilă şi Ion Mării, volum apărut în Editura „Dacia“ din Cluj. Tot ei i se datoreşte şi volumul de faţă. Putem fi, dar, fericiţi că, alături de etichetări, oricît de juste, alături de caracterizări, oricît de elogioase, cititorul poate avea astăzi sub ochi o parte din opera scrisă a lui Vasile Bogrea, împrăştiată pînă nu demult prin anuare ştiinţifice, în reviste literare şi în alte*

publicații ale timpului ori rămasă în manuscris, și poate lua contact cu ea, spre a-și da seama el însuși de însemnătatea pe care o are. Dacă volumul apărut și menționat mai sus, prin cuprinsul lui de pură specialitate istorico-filologică, rămîne destinat mai mult specialiștilor și mai puțin accesibil marelui public, acest al doilea volum prezintă altă latură a personalității lui Vasile Bogrea, cea literară și publicistică, și, prin aceasta, se adresează tuturor oamenilor de cultură. Cititorul va găsi și în acest volum un material foarte variat — răsfrîngere a capacității sale de a îmbrățișa atîtea felurite domenii de activitate spirituală.

Iată-l, mai întîi, pe V. Bogrea luptător neobosit, în coloanele „Neamului românesc“, pentru cauza României din primul război mondial, în Iașul refugiului și restriștei. O varietate de titluri ingenioase, corespunzînd ideilor și argumentelor, și aceste variate — și știm că „varietatea desfată!“ — o incontestată validitate a argumentelor; alăturări de oameni și lucruri; erudiție și aici ca în toată activitatea sa scrisă și orală; amintiri și maxime antice, ca și exemple moderne; principii generale, apeluri la concordie, avînt patriotic și nestrămutată credință în biruința finală; ironie și revoltă — toate acestea în același stil caracteristic scrisului său, stil mai întotdeauna amplu, uneori cu accente retorice în cel mai bun înțeles al cuvîntului, alteori agitat ca și viața care zvîcnea, într-un necurmat neastîmpăr, în sufletul lui, dar, mai ales și pretutindeni, stil încărcat de metafore — căci Bogrea scria gîndind în imagini! — iată ce va găsi cititorul în articolele de propagandă națională ce se găsesc în acest volum sub titlul „Capul bunei speranțe“. *Prin colaborarea la ziarul lui N. Iorga, V. Bogrea l-a ajutat pe marele său înaintaș să contribuie la pregătirea unității de conștiință a țării, pentru ca amîndoi nu peste mult timp să vadă cu ochii „epoca neuitată a marilor emoții și a marilor neliniști, cînd visul, proaspăt coborît în realitate, palpita înfrigurat ca o pasăre nedeprinsă încă cu mîna care-a prins-o“* (O lacrimă pentru Ion Ursu). *Și astfel, această activitate a sa este o paralelă a aceleia desfășurate, în aceeași perioadă de timp, de însuși N. Iorga, al cărui admirator a fost pînă la ultima lui suflare.*

Vasile Bogrea şi-a pus întreaga sa activitate în serviciul intereselor noastre naţionale. Filologul clasic a trecut la cercetarea şi limpezirea problemelor propriei noastre limbi. El a susţinut utilitatea naţională a studiilor clasice pentru noi, românii, şi el însuşi, fie de la catedră, fie în conferinţele Astrei *şi* Extensiunii universitare, *a fost, cu munca lui de fiecare zi, cu verbul său însufleţit, abundent şi spiritual, purtătorul acelei „lumini a gîndului latin" fără de care nu putea concepe că se poate asigura viitorul* naţional *al României întregite: Vasile Bogrea a fost un adevărat patriot şi acesta este caracterul pe care l-a imprimat întregii sale activităţi ştiinţifice şi culturale.*

La Avrig, cu ocazia comemorării centenarului lui Gheorghe Lazăr, Bogrea spusese că „ideea latină ne-a scos din mormînt" şi că neamul nostru e „purpură din mantia împărătească a Romei". Că aceste cuvinte nu erau numai nişte simple figuri de stil, ci expresia unei adînci convingeri, îmbrăcate, ca de obicei, în haină poetică, profesorul de la Cluj avea s-o dovedească în memoriul redactat din însărcinarea Congresului filologilor români în 1925, memoriu care, dacă este să se mai recunoască vreodată necesitatea culturii clasice pentru un popor neolatin ca al nostru, „care reprezintă acolo unde se găseşte douăzeci de secole de latinitate" şi care „rezumă în el întreaga romanitate a Răsăritului", atunci poate fi meditat şi de-acum înainte drept documentare peremptorie a acestei necesităţi. Ca un complement al celor expuse în amintitul memoriu trebuie să fie considerate şi Reflexii[*le*] asupra anticlasicismului, *cu tot caracterul lor polemic: Bogrea se războia de astă dată cu „americanizanţii" din Cluj — cel vizat era mai ales profesorul Virgil I. Bărbat. În articolele de propagandă culturală şi, în acelaşi timp, de politică naţională, pe care le-a publicat în „Conştiinţa românească", ziar întemeiat de dînsul şi de colegul său Fl. Ştefănescu-Goangă, invocase ideea clasicismului pentru „orice societate modernă cultă". Cu atît mai mult o cerea pentru noi! „Noi sîntem latini", zicea Bogrea, „nu numai* cultural, *ci şi* fiziologic *şi, dacă e să strălucim cîndva cu o lumină proprie . . . focarul nu poate fi altul decît geniul latin". Şi de aceea, el a luptat pentru crearea în Ardealul de după Unire a unei „culturi europene de esenţă latină".*

Luptătorul face loc panegiristului. După elogiul eroilor „cunoscuţi şi necunoscuţi, mari şi mici“, după acela al lui Gh. Lazăr, „izbăvitorul prin carte românească al sufletului românesc“, ni se înfăţişează, în cuvinte de entuziastă preţuire şi într-un stil plin de metafore şi imagini, cîteva figuri de profesori şi personalităţi culturale dispărute în vremea sa: „Spiritul sobru, de măsură, de riguros şi migălos control“ al bucovineanului D. Onciul, „venit la timp după romantismul lui Hasdeu“, emoţionantul şi înduioşătorul necrolog al lui Gh. Dima, „răscolitorul de suflet românesc prin cîntec“, pioasele rînduri închinate lui Teodor Burada, „neobositul pelerin al ideii naţionale“, „lacrima pentru Ion Ursu“, minunatul elogiu al profesorului Ioan Paul, „mîndrul moţ de la Hidiş“ venit la Iaşi să samene „pînea cea albă a învăţăturii în primitorul ogor al sufletului moldovenesc“, iar în timpul „neutralităţii“ oficiale să arate „cu hotărîre drumul sîngelui spre Ardeal“. Studiul plin de iubire pentru folclorul românesc l-a îndemnat să facă şi necrologul lui Tudor Pamfile, „albina harnică a folclorului nostru“. Printre scăpărările stilistice ale acestor pagini îşi face loc şi caldul patriotism al autorului, dragostea moldoveanului de la Pomîrla pentru Ardeal, „pămînt clasic al durerilor şi speranţelor naţionale“; din cînd în cînd, în termeni plastici şi viguroşi, sarcasmul său atacă şi slăbiciunile prezentului. Nu greşim, cred, dacă asemuim aceste „efigii“, ca valoare literară (şi nu mai puţin şi ca valoare etică) cu medalioanele din Oameni cari au fost *ale lui N. Iorga, marele meşter al genului.*

Spiritul prin excelenţă lingvistic al lui V. Bogrea, împerecheat cu o extremă vioiciune de imaginaţie, cu marea lui îndemînare de a prinde analogiile şi contrastele şi cu marea lui uşurinţă de a mînui ideile pe care i le sugerau oamenii şi lucrurile din jurul său explică acele „sentinţe“ şi acele jocuri de cuvinte sau chiar şi simple glume, mai mult sau mai puţin nevinovate, care, ca nişte scîntei, scăpărau din mobila lui inteligenţă. Aşa le-a şi intitulat: Scîntei. *Cele mai multe au izvorît din aceeaşi vînă satirică ca şi epigramele care urmează după ele şi pe care le-a intitulat, modest,* Nugae, *nimicuri, glume. Obiectivele acestor epigrame sînt foarte variate. Valoarea lor, ca şi a oricărei alte epigrame, trebuie judecată în lumina definiţiei însăşi a aces-*

tui foarte pretenţios şi greu gen literar: „spiritul" şi calitatea lui, „săgeata" în limbajul figurat al lui Bogrea. Cele mai multe epigrame, constînd de obicei în jocuri de cuvinte, comparaţii, contraste, calambururi, aliteraţii sau alte artificii stilistice, capătă, şi ele, dacă se poate spune aşa, un caracter lingvistic; unele sînt surprinzătoare prin noutatea lor şi pot fi reproduse în orice antologie a epigramei româneşti.

De la Vasile Bogrea ne-au rămas şi versuri. De astă dată, în locul glumeţului epigramist, ne apare, de cele mai multe ori, un liric şi un gnomic pesimist, chinuit mai ales de ideea morţii. Debemur terrae, *variantă a horaţianului* Debemus morti nos nostraque *şi a versului dintr-o tragedie pierdută a lui Euripide, citat de Cicero (Tusc. III, 35):* Reddenda terra terrae — *care este şi inscripţia de pe mormîntul lui V. Bogrea — este „un loc comun"; sub pana sa însă, această temă nu mai are tonalitatea biblică: apostrofa poetului este o mustrare adresată pămîntului, care cere înapoi de la om „puţinul" pe care i l-a dat, mustrare la a cărei energie de expresie contribuie şi versul, sacadat, parcă întrerupt de suspinele amare ale celui ce avea în curînd să închidă ochii pentru totdeauna: poezia e din anul morţii. Moartea însăşi e pentru poet „imensul rechin care înghite corabia albă a vieţii". „Corabia" e, cred, o reminiscenţă ovidiană. Dacă e vorba de „visele de iubire", poetul declară că, din ele, nu i-a rămas decît „o amintire ce sîngeră şi doare ca o rană". Dacă e vorba de problema vieţii, nu întreba, zice poetul, mormintele strămoşilor; din ele „îţi vor răspunde" numai „umbre şi oase": „coboară-te în tine!" Şi tot în tine însuţi „ascunde-ţi gîndul şi taina, ca pe-o comoară ce n-o să moară". Nu e şi aceasta o amintire din Ovidiu, care spusese Perilei* (Triste, *III, 7):*

Tot bunul nostru piere,
Afară de-ale minţii comori şi de talent?

Căci „moartea cînd vine" nu-ţi ia decît „lutul şi haina". Nu se gîndea oare poetul la Properţiu (Carm., *III, 5, 14):*

Nudus ad infernas, stulte, vehere rates?
(Gol vei intra, om fără minte, în barca din infern)

Dacă poetul ne îndeamnă să nu urîm pe duşmanii noştri, aceasta o face nu pentru a repeta una din maximele doctrinei creştine, ci tot pentru că „moartea ne pîndeşte ca o fiară“ pe toţi. E adevărat că un imn închinat soarelui nu intră în concepţia de mai sus, dar iată că, după un zglobiu „pastel“ marin, în sufletul poetului se face iar noapte. O clipă numai fruntea lui se înseninează, ca să făurească femeii „o cunună de raze“, dar şi aceasta pentru a ne spune, pe urmă, că „toate sînt“ numai „străluciri de basme“ care „farmecă şi mint“. În zadar el imploră o Vedenie *ce vine din adîncuri să-i vestească „solia“ de sus, de la „zeii cu pieptul de fier“: viaţa e „Calvarul suferinţei“, care duce ... spre Nirvana!*

Originea acestui sumbru lirism, nutrit desigur şi de imensa lui lectură literară, de la liricii greci şi latini — din care a şi tradus cîte ceva şi putem regreta că a tradus aşa de puţin — pînă la atîţia moderni, trebuie, însă, căutată în drama vieţii sale fizice. Fără această dramă, Vasile Bogrea ar fi rămas entuziastul şi optimistul pe care l-am cunoscut în tinereţe la Liceul „Costache Negruzzi“ din Iaşi, şi, mai tîrziu, fără această dramă, devotamentul cu care şi-a îndeplinit misiunea de apostol al ideii naţionale în Ardealul de după Unire, nu i-ar fi măcinat trupul aşa de curînd. Cum se răsfrîngea ea în sufletul marelui şi nefericitului profesor, ne dezvăluie ultima parte a scrisului său, intitulată de el însuşi Din carnetul unui răstignit. *În acest „carnet“ cititorul va găsi, alături de însemnări din timpul celei de-a doua studenţii, de la Berlin, şi altele, din viaţa lui zilnică după întoarcerea în ţară. Dar mai ales, în aceste „Pagini de jurnal“ va găsi — şi va citi desigur şi printre rîndurile lor — tot zbuciumul sufletesc în care se zbătea „boţul de humă“ care a fost Vasile Bogrea în luptă cu implacabila moarte, zbucium în care i se părea că aude „dulce sunet de clopote“. Să fi fost acestea ultima lui mîngîiere pămîntească?*

Dar, şi de data aceasta, fie-ne permis a face încă o paralelă. Moartea lui Vasile Bogrea din 1926 ne deşteaptă în minte pe

aceea din 1940 a lui Nicolae Iorga, marele exemplu și model al celui dintîi. Moartea și a unuia și a altuia pot fi puse, și ele, alături: una, provocată de cuțitul chirurgului, cealaltă de glontele asasinului.

Cluj, 1 iulie 1972

TEODOR NAUM

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Prezentul volum a fost conceput în intenția de a completa imaginea personalității științifice a lui VASILE BOGREA — așa cum apare aceasta fixată în ediția de Pagini istorico-filologice, *Cluj, Ed. Dacia, 1971 — prin înfățișarea sintetică a activității sale publicistice și literare. În acest scop, trebuia alcătuit mai întîi un inventar al materialelor publicate de autor în presa vremii, deoarece bibliografia scrierilor sale întocmită de Iosif E. Naghiu atestă numeroase omisiuni. Deși un repertoriu complet este dificil de stabilit, cunoscînd că V. Bogrea a publicat și sub pseudonime rămase neidentificate pînă în prezent, bibliografia sa a putut fi întregită de V. M. Ungureanu cu 138 titluri certe, dintre care 37 texte au fost reținute pentru volumul de față. Grație sprijinului generos al mult regretatului acad. Constantin Daicoviciu — patronul spiritual al acțiunii de reevaluare editorială a moștenirii lui Vasile Bogrea — s-a putut întreprinde, apoi, o explorare amănunțită a manuscriselor păstrate la Institutul de istorie din Cluj, trierea și selectarea lor fiind efectuată, în cea mai mare parte, de M. Borcilă.*

Ediția de față se prezintă, astfel, cu un profil mixt, cuprinzînd, pe lîngă texte publicate în presa românească dintre anii 1910—1926, și un număr considerabil de pagini inedite. Ea înmănunchează, selectiv, cea mai mare parte din opera sa, sub acest aspect. Structurarea materialului în volum încearcă să reflecte atît domeniile mari în care s-a manifestat puternica sa personalitate, cît și — în măsura în care a fost posibil, la nivelul secțiunilor și în interiorul acestora — principalele momente ale biografiei sale spirituale.

Secțiunea I — intitulată, după o metaforă din text, CAPUL BUNEI SPERANȚE — cuprinde articole cu caracter patriotic, cronici și pamflete politice publicate în „Neamul românesc“ (1917), la Iași, și, în final, un singur articol din „Conștiința românească“ (1923). În asamblarea lor s-a ținut seama în primul rînd de registrul problematic și de atitudinea stilistică, nerespectîndu-se strict criteriul cronologic.

Secțiunea a II-a, CONȘTIINȚĂ ROMÂNEASCĂ, grupează articole și note de interes mai larg, cultural, apărute în „Neamul românesc“ (1917, 1925), „Conștiința românească“, „Cultura poporului“ (1923) și „Ramuri — Drum drept“ (1917). Am inclus aici, fragmentar, și pledoaria Pentru învățămîntul clasic, precum și Reflexii asupra anticlasicismului.

Sub titlul EFIGII, în secțiunea a III-a am adunat o parte din articolele cu caracter panegiric publicate de-a lungul anilor, nereținînd (cu excepția a 3 titluri) textele de acest gen din „Dacoromania“ (1920—1921, 1922), al căror interes este în primul rînd științific.

Secțiunea a IV-a — SCÎNTEI — cuprinde însemnări, reflecții, maxime și jocuri de cuvinte. Cîteva dintre acestea au apărut în timpul vieții autorului, cele mai multe sînt reproduse, însă, după manuscrise, unde se găsesc adunate, în mare parte, sub titlul comun Scîntei.

NUGAE, secțiunea a V-a, prezintă pentru prima dată, sub un titlu indicat de Bogrea, majoritatea epigramelor sale, după cum acestea au fost culese din publicațiile la care a colaborat sau, mai mult de jumătate, reproduse din manuscrise.

Secțiunea a VI-a reunește poeziile publicate în preajma morții sale (1926), precum și o parte din cele rămase în manuscris, care, aproape toate, au fost grupate de autor sub titlul generic de ARIPI FRÎNTE.

Secțiunea a VII-a, DIN LIRICA ANTICĂ, include grupajul de traduceri publicate și adnotate de V. Bogrea în revista „Transilvania“ (1920).

În secțiunea a VIII-a, DIN CARNETUL UNUI RĂSTIGNIT — titlu desprins dintr-un text inedit —, s-au cuprins: corespondența Din Berlin apărută în „Neamul românesc literar“ (1910), fragmente dintr-un jurnal, precum și alte însemnări in-

time și pagini de jurnal, găsite printre manuscrise; ultimele trei pasaje au fost reproduse după Documente literare 1 *(ed. Gh. Cardaş, 1971).*

Unele indicații asupra provenienței fiecărui text în parte, cît și asupra modului în care s-a procedat la editare, au fost consemnate în NOTELE, succinte, de la sfîrșitul volumului. Ca aspect general, menționăm că am trecut aici, avînd în vedere destinația cărții — care vizează un cerc mai larg de cititori —, și notele din subsolul articolelor publicate de autor, ca şi cele ce însoțeau jurnalul manuscris. Referințele sau numai aluziile la autori și materiale dintr-o vastă arie culturală, dar mai ales din antichitatea clasică, sînt foarte numeroase în text. Din motive de spațiu, însă, notele explicative ale editorilor au fost reduse la minimum. Citatele și expresiile în limbi străine s-au tradus numai în cîteva cazuri, cînd conținutul lor nu era exprimat în textul românesc și, deci, o omitere a sensului lor ar fi îngreunat înțelegerea acestuia. (Nu am tradus, firește, jocurile de cuvinte încercate de Bogrea în alte limbi).

Referitor la normele tehnice ale editării, subliniem că în multe cazuri textele nu au fost reproduse integral. *Pentru marcarea deosebirilor dintre textul ediției și cel inițial, am semnalat intervențiile noastre prin [...] sau, pentru a nu încărca prea mult pagina, prin ... și le-am consemnat în note.*

În general, s-a adoptat, ca și în volumul Pagini istorico-filologice, *principiul conservării particularităților de limbă și a unor deprinderi grafice din scrisul lui Bogrea (rostirea moldovenească:* ni, li; *marcarea dublă a inserției în discurs: , — ș.a.), urmărindu-se, în același timp, o racordare la actualele norme ortografice.*

Nu putem încheia aceste rînduri, fără a adresa un gînd de recunoștință prof. Teodor Naum, elevul și succesorul la Catedră al lui Vasile Bogrea, care a binevoit să prefațeze volumul și ne-a oferit prețioase sugestii la lectura lui în manuscris. Aducem mulțumiri redactorului de carte, Virgil Bulat, care a colaborat efectiv la pregătirea ediției și, în absența din țară a unuia dintre editori, a asigurat efectuarea corecturii.

M.B. și V.M.U.

I

CAPUL BUNEI SPERANȚE

„. . . precum dimineața, cînd Mirele veșnic se arată, «mai puternic strălucește floarea care-a plîns mai mult», tot astfel, cînd aurora dreptății noroadelor va răsări, în sfîrșit, peste văile de lacrămi și sînge, nu va fi neam care să strălucească mai mîndru decît acest umil neam de țărani mucenici de la gurile Dunării".

EMBLEMĂ

„Perfida damnatas Germania proicit hastas"

(*Ex Ponto*, III, 4, 97)

De pe țărmurii Pontului Euxin, din Constanța noastră iubită, în care barbarii lui Ferdinand de Coburg își lăfăiesc trufia bădărană, scria la Roma așa *cellalt* Naso, Publius Ovidius, relegatul: „Germania vicleană își aruncă armiile osîndite".

Sînt aproape două mii de ani de atunci, și cuvîntul pare scris azi!

Așa au rămas!

Dar cîte furtuni, Doamne, cîtă jale și moarte n-au dezolat, de atunci, acest biet colțișor de lume, în care ne-a aciuat Dumnezeu!

Ele *au fost* însă, și noi *sîntem*.

Ce adîncă lecție de credință, de îndărătnică energie și răbdare cuprinde *faptul* acesta singur!

O biată cioată, în calea tuturora, uscată, arsă de urgii fără samă... Ai fi zis, de atîtea ori: moartă pentru vecie! Și, nu: ea odrăslea mereu vlăstare nouă, și muguri plini, și foi, și mîndre flori zîmbitoare...

Așa am fost noi.

Semper rescissa virescit — legenda aceasta benedictină, supt ramura veșnic verde pare însăși emblema neamului nostru.

Te întrebi uimit: de unde această minune? Pentru că, mlădiță viguroasă din vajnicul arbore roman — italum robur, — care a umbrit aievea, ceea ce copacul lui Baiazid nu umbrise decît în vis: lumea toată, — rădăcinile ființii noastre etnice și politice sînt adînc înfipte în țărîna aceasta, înfrățite indisolubil cu acelea ce din veac se pomeniseră acolo.

De aceea întîmplările de acum, cînd barbaria aurită își împinge din nou hoardele peste noi, ne dor, dar nu ne descurajează.

Vor trece ele și astea! Iar noi vom *rămînea*.

Dar, dacă e cineva în cer, jertfele noastre imense nu vor rămînea zadarnice: la capătul martiriului de acum, va fi cununa răsplătitoare a tuturor ostenelilor și suferinților îndurate de secole — nu numai pentru noi! Și, precum, dimineața, cînd Mirele veșnic se arată, „mai puternic strălucește floarea care-a plîns mai mult", tot astfel, cînd aurora dreptății noroadelor va răsări, în sfîrșit, peste văile de lacrămi și sînge, nu va fi neam care să strălucească mai mîndru decît acest umil neam de țărani mucenici de la gurile Dunării.

RĂZBOIUL NOSTRU

Astăzi lumea ne cunoaște:
Român zice, *viteaz zice.*

(Alecsandri)

Ne cunoștea de mult!

„Nimeni nu cutează a-i înfrunta pe valahi în războaie și nici un rege nu-i poate birui", scria, în veacul al XII-lea Veniamin de Tudela („Arhiva istorică", II, p. 25). „Moldovenii sînt bravi, meșteri în a mînui sulița și pavăza, deși sînt niște țărani simpli, luați de la plug... Tatarii năvălesc adesea în Moldova, dar ordinea moldovenilor e atît de bună, încît în clipă se adună și-i răsping. Într-o vreme ei se apărau contra turcilor, ungurilor, polonilor, tatarilor, tuturor vecinilor", scria, două secole mai tîrziu, Martin Bielski (*ibid*., p. 168). Iar Dlugosz, „Livius" al polonilor (cu compilații de Caesar), are rînduri de cel mai călduros omagiu pentru bravura românească (*Historia Polonica*, II, p. 1555 și urm.).

Sînt nenumărate certificatele acestea de vitejie, vechi și nouă, competente și mai puțin (ca al rabinului citat la început),

pe care scriitorii străini, călători și cercetători științifici, le-au emis, fără petiție, ca un tribut benevol și spontan, poporului nostru.

În această lumină, afirmația pe care frații din Macedonia o fac despre românii din Dacia: „Nu sînt pe fața pămîntului oameni așa de viteji ca vlăhuții!“ (Batzaria, apud Zagoritz, *Luptele lui Mihai Viteazul cu polonii*, p. 37, n. 1), apare ca o simplă răsfrîngere, duioasă și naivă, prin prisma unei inimi de frate, a unui adevăr general recunoscut.

De unde vine, în rîndul întîi, această însușire fundamentală de bărbăție, de *virtute*, a sufletului românesc, — o știe oricine: de la acel legionar străbun, al cărui caracter războinic, *martius animus*, îl recunoaște Hannibal însuși (Livius, XXII, 12,4), ca și de la acel ce, pe acest pămînt al nostru, care era al lui, nu i-a cedat decît mort!

Ni vine însă, tot atîta, cît de la toți acești înaintași cari au plămădit ființa noastră, de la soarele și solul nostru, de la vecinii, binevoitori sau protivnici, — o arată, și autorul *Istoriei armatei românești* —, ni vine, în sfîrșit, de la propria noastră experiență milenară.

În acest ungher al Europei, la confluența celor mai violente și uriașe ambiții, noi am fost, — păstrînd proporțiile —, ceea ce Franța cruciatelor era pentru Shakespeare: Soldatul lui Dumnezeu și al civilizației.

Pentru lege și omenie au sîngerat părinții noștri; prin lege și omenie au biruit ei totdeauna. Biruința fără de lege și fără dreptate n-a fost lucrul lor. *Vitejia dreaptă să biruiască*, scriau ei pe steagurile de luptă. La dreptul altuia ei nu s-au lăcomit. Și războiul pentru el însuși — artă pentru artă — nu s-a pomenit să-l rîvnească, cum fac esteții ai sîngelui din zilele noastre. Cuvinte ca acelea pe care un profesor german le scria odinioară, reclamînd stăruitor lui Dumnezeu „să dăruiască un război proaspăt și bucuros, care să bîntuie Europa toată, să rărească populația și să distrugă canalia scrofuloasă care îngustează spațiul“, — asemenea cuvinte de sînge nu putea rosti omenia românească! Nici nu poate!

Dar, cînd bucăți din trupul național sîngeră dezlipite — *membra disiecta* —, cînd hotarul patriei înseși e amenințat și

onoarea ei în pericol, o, atunci, ce forță pe lume ar fi capabilă să-i smulgă arma din mînă? Și ce pact nefiresc cu Satana poate pretinde să-l oblige a privi impasibil, din loja „neutralității definitive", spectacolul fără nume al hecatombelor omenești, al catastrofei ineluctabile, să-l silească a rămîne imobilizat pînă la capăt, cînd Belgia și Serbia cad sfărîmate, cînd Ungurul, mai țanțoș ca totdeauna, mînă la moarte floarea feciorimii din Ardeal?

Ne-am aruncat, deci, în vîrtej! . . .

E Războiul sfînt al nostru!

După clipa triumfului grandios, am cunoscut refluxul fatal al adversității.

Dar, însutit mai multe și mai grele să fi fost ceasurile amarului, războiul de acum încă l-am iubi! Nu pentru el. Ci pentru ceea ce vine după el și prin el, pentru ceea ce transpare, dincolo de dînsul, în ceața viitorului auriu: România viselor noastre, aievea!

Această supremă vedenie a Patriei întregite și înălțate, care *va fi*, este ceea ce zăresc ochii ostașului, în clipa cînd se închid pentru totdeauna, dincolo de grozăviile măcelului, — după cum, dincolo de tristețea moartă a iernii, mijesc splendorile primăverii, — și aceasta e deajuns pentru a-l sfinți și a-l face iubit: războiul nostru!

A căuta astăzi, cum se îndărătnicesc a face unii „pacifiști", în înfățișarea Europei dezolate, maiestatea calmă a „civilizației" de ieri, și a ofta că n-o mai găsești, — cum oftează îndrăgostitul zăbavnic care nu mai găsește, în figura devastată de ani a iubitei, farmecul ce-l robise odată, — e un sentimentalism zadarnic, cu toată noblețea și umanitatea lui. Și e o altă dovadă de miopie, de lipsă de orizont și perspectivă, a mărgeni la prezentul imediat o uriașă problemă ca acea de acum și a pretinde să deduci după cutare peripeții trecătoare, însuși deznodămîntul dramei.

Cînd corăbierii lui Diaz ajunseră la sudul Africei, ei numiră „Capul Furtunilor" dintele de pămînt ce intră în Mare acolo, pentru că, în momentul sosirii, bîntuia furtuna grozavă. Dar regele care-i trimisese schimbă acest nume în acela de: *Capul Bunei Speranțe,* — pentru că el înțelegea că problema drumu-

lui Indiilor era dezlegată... Viitorul a dat în curînd dreptate lui Ioan al II-lea, iar numele pus de el a rămas.

Capul Bunei Speranțe în viitorul cauzei noastre, nu un „Cap al Furtunilor“ momentului, să fie, și pentru noi, lupta în care ne-am prins!

DATORIA MOMENTULUI

Războiul a deschis, ca de obicei, cutia Pandorei.

Întreg stolul de nenorociri, captive acolo, au evadat dintr-o dată, și florile de sînge, ale morții, au stropit aripa albă a îngerului păcii.

Omenirea sufere și scrîșnește, în suprema încordare a luptei pe viață și pe moarte. Pămîntul e, iarăși, mingea de foc de la început, și „civilizația“ și-a aruncat cît colo haina de duminecă a „umanității“, pentru a manevra mai comod...

Dar, la flacările uriașe ale acestui incendiu, sînt lucruri vechi care se văd mai limpede, și lucruri nouă care acum întîi se zăresc.

Niciodată sentimentul solidarității naționale și sociale nu s-a impus mai imperios, mai categoric ca acuma.

Copii ai părinților noștri și părinți ai copiilor noștri, noi înțelegem — rîndul de oameni de azi — ce imensă răspundere morală avem, solidar, față de moștenirea acelora, față de viitorul acestora.

Se vede *Neamul* și *Țara!*

Pe frontul încleștărilor aprige, cei mai buni fii ai României își varsă din belșug sîngele. Aceia, tocmai, pe cari inconștiența și egoismul nostru brutal i-a socotit totdeauna ca pe un lucru fără altă menire pe pămînt decît cîștigul și huzurul nostru.

Apărător viteaz al țării și neamului, azi *țăranul se vede și el.*

„Țăranul nu e o jucărie“, spunea uriașul lui Chamisso copilei care se întorcea acasă cu plugar și unealtă în palmă. *Țăranul e fratele vostru nedreptățit,* spune copiilor norocului ceasul mare de azi . . .

În aceste vremi cumplite, așa de darnice în învățăminte, cînd bogatul materialist a ajuns să înțeleagă că, în afară de moșia sa, mai e și o țară, care nu-ți poate fi totuși absolut indiferentă, pentru că, dacă ea sufere, se poate turbura nițel și contabilitatea rentei iubite, cînd atîția meșteri de himere sociologice, atîția piloți de mișcări sociale aventuroase au făcut naufragiu supt stînca de granit a realității implacabile, — lotul tuturora e suferința. Mai mare sau mai mică, mai pe drept sau mai pe nedrept, — o îndurăm cu toții. Dar sînt atîția cari sufăr nemăsurat mai crud decît noi, — și poate tocmai dintre aceia, cari ar merita-o mai puțin.

Să ne gîndim zi și noapte la dînșii și să-i ajutăm din toate puterile!

Să nu așteptăm să ni întindă mîna acest Belisariu care nu cerșește, — pentru a-i întinde noi obolul *său!* Avem o datorie față de un creditor veșnic: să i-o plătim!

După atîta orbecăire în noaptea indiferentismului etic, în care faptele, bune sau rele, se confundă cum se confundă în bezna fără stele toate conturele lumii, după atîta timp de eclipsă morală, — facă-se odată, în suflete, lumina plină a conștiinții! Străjerul pus de Dumnezeu acolo, în „acropolea trupului“, ca să păzească divinul din noi, a dormit îndeajuns: e timpul să se trezească!

Zguduirile grozave ale celui mai grozav dintre războaie n-ajung pentru aceasta?

Se va întîmpla, în sfîrșit, minunea? Vom face noi tot ce ni ordonă glasul acestui suprem comandant care e conștiința?

După zilele blăstămului de azi, vor veni anii binecuvîntării . . . Moșnegi cîndva, vom căta, cu ochi înduioșat și obosit, la ce a fost odată . . . În umbra sură a vremilor, se va desluși, undeva departe, turla bisericuței de țintirim a amintirilor jalnice, dar, ca Rousseau bătrîn, vom vedea cu uimire, în locul cîmpului de mărăcini care ne sîngerase, odinioară, mîndra grădină de trandafiri a spinilor înfloriți . . .

Nu o vom face? Vom stărui, pînă la capăt, în jumătăți de fapte, în datorii împlinite cu jumătate de suflet și cu inima îndoită?

Ca pe Cain din „Legenda veacurilor“, ne va urmări și-n mormînt „ochiul conștiinții“ pedepsitoare!

PENTRU IDEAL

Deasupra realității, fatal mărgenite, se întinde, fără hotar, lumea albastră a idealului, precum deasupra pămîntului se boltește, imensă, cupola de azur a tăriei.

În veci nemulțămit cu ce este, sufletul uman năzuiește, înfrigurat, spre cele ce trebuie să fie: să le apropie de el, să se apropie de ele.

Cîte unul, mai vijelios, cearcă să înalțe pînă la Dumnezeu turnul rîvnirilor sale, sau cere, încrezut, să conducă el carul de văpaie al Soarelui.

Dar neînduplecatul Destin e acolo.

Ca turnul din Biblie se surpă clădirea îndrăzneață a unuia, și, fulgerat, se prăbușește în moarte Phaethon, copilandrul.

„Prea multe pretinzi, Phaethon!“

Acest avertisment al lui Helios către copilul fără minte și fără noroc îl repeta, nu demult, omenirii, sociologul rus Novicov.

Vrei să fii mai puțin nenorocită? Pune-ți mai jos idealul și redu-l la proporții modeste, — o sfătuia el, caritabil. Ca și cum acest ideal ar fi o lampă cu fitil oarecare, pe care s-o poți face, după plac, mai mare sau mai mică. Ca și cum n-ar fi el astrul ce luminează de sus și poleiește cu aur trista mocirlă a vieții!

Din sfatul cugetătorului rus alegem însă aceasta: ca să fie realizabil și trainic, idealul nu trebuie să treacă dincolo de marginile posibilului, — în utopie —, și, adăugim neapărat: dincolo de limita dreptului.

Un astfel de ideal, în margenile putinței și dreptății, e idealul nostru național.

Prin colbul de stele al Căii Robilor, de-a lungul veacurilor, pe zbuciumatele drumuri de fulger ale războiului de acum, — neamul acesta merge mereu către el. Încă puțin, o supremă silință, şi, la răzbunarea furtunii, supt arcul de triumf al curcubeului păcii, pasărea albastră a visului va coborî între noi.

Ori şovăi-vom acuma? Acum ne vom îndoi de izbîndă?

Dacă. precum s-a zis, idealul trebuie primit cu ochii nevoii reale, dacă, precum iarăşi s-a zis, nu e clipă în care să nu-ţi spuie ce cere de la tine întîi, — unde e nevoia mai mare, mai uriașă și mai urgentă, unde e datoria mai mare, mai imperativă şi imediată decît cruciata de azi?

Şi unde e jertfa prea mare pentru idealul care-i dă suflet? Viaţa noastră?

„Multe boabe de tămîie aşteaptă să fie arse pe acelaşi altar. Una cade mai degrabă, alta mai tîrziu. Nu-i nimic: la toate li vine rîndul“ (Marcu-Aureliu, *Cătră sine însuşi,* IV, 15).

Să ştii că grăuntele tău de tămîie a alimentat cîndva acest foc al Vestei, sacru între toate, care e sufletul poporului tău, să ştii că sacrificiul tău a adaus o pietricică la maiestosul sanctuar ce se înalţă geniului rasei tale, — se poate lua în mormînt o mîngîiere mai mare? Şi se poate lăsa pe pămînt o mai glorioasă amintire?

TESTAMENTUL STRĂBUNULUI

Aţi văzut vreodată un *palimpsest?* Dacă nu, și dacă, în această eră a surogatelor, vă puteți mulțămi cu o definiție, ascultaţi-o pe a lui Emerson: „Palimpsestul e testamentul olograf al profetului, dezonorat prin răzătura și scrisul unui călugăr“.

John Morloy, criticul și politicul irlandez, care o citează în studiul său asupra marelui cugetător american, compară cu

un atare palimpsest „unele opere literare". A mărgeni însă la atîta terminul de comparație, cînd e vorba de palimpsest în concepția lui Emerson, ni se pare a-l micșora. Nu una sau „unele" opere literare, ci întreaga noastră viață internă, individuală și națională, sufletul nostru întreg se asamănă cu acest palimpsest.

Peste slovele bătrîne ale eredității, peste cele dintîi întipăriri ale mediului de familie, viața fiecăruia își scrie, febril și învălmășit, însemnările. Dedesubt însă, în adînc, scris așezat cu slovă de sînge, zace „testamentul" acela. În ceasurile grele, cînd durerea aprinde lumina conștiinței, slova lui ascunsă transpare, — cum transpare, grație reactivului himic, scrisul damnat pe palimpsest —, glasul lui se aude, imperios și sever, impunînd necondiționat ascultare. Individual și colectiv, cu voie sau fără voie, noi sîntem *executorii* lui predestinați.

Din cîți înaintași, însă, stătură aici prin veacuri, nici unul n-a lăsat în sufletul nostru, al poporului nostru, o mai poruncitoare moștenire de revendicare și răzbunare decît mucenicul din cîmpia Turdei. „Cîntarea României" poartă în frunte un testament apocrif al eroului de la Putna. Dincoace avem unul autentic: îl simțim în fundul inimii noastre.

Epopeea sîrbească povestește că, după lupta de la Cosovo, Craiul Lazăr fusese decapitat și capul lui aruncat într-o apă. Ani de zile a rămas acolo. Într-o seară, niște catîrgii, în drum spre Vidin, se opriră la izvorul misterios și sacru. Masca de mort a lunii se odihnea, palidă, în unde, dar, lîngă ea, se zărea, tremurînd, o lumină neobișnuită. Unul din drumeți intră în apă și scoase capul Sfîntului Lazăr, sîrbul. Îl puse pe iarba verde și bău apă cu o cupă. După ce băură toți pe rînd, cînd se uitară în iarbă, capul nu mai era acolo. „Ci capul pornise singur peste cîmpii, sfîntul cap către trupul cel sfînt, și s-a împreunat cu el cum era", — încheie cîntecul popular.

Și de la Turda a plecat cîndva, — furat de o femeie, — un sfînt cap ca acela: „cinstitul și răposatul capul creștinului Mihail, Marele Voevod, ce au fost Domn Țării Românești și Ardealului și Moldovei", zice lespedea de la Dealul. Dezlipit de „cinstitul trup" care „zace în cînpul Tordei", — cum glăsuiește

mai departe pisania, — el așteaptă mereu să se unească cu dînsul: „cinstit“, dar nu „răposat“, ci viu în veac şi fără odihnă!

Recitesc articolul d-lui Iorga de acum un an: *Cel ce nu se poate odihni*. „Chivotul acela sfînt al celor mai mari gînduri româneşti“ ne împărtăşeşte pe toţi din tragica lui neodihnă. În cele mai senine zile ale norocului, ca şi în cele mai mohorîte ale urgiei, de la el ni-a venit cea mai răspicată poruncă. Testamentul lui avem să-l executăm. Pe cei ce l-au urît pe dînsul, noi nu-i putem iubi. Pe cei ce l-au răpus mișelește și, siniștri tîlhari fără suflet, i-au batjocorit rămăşiţele sfinte, noi nu-i putem ierta. Cea mai mică îngăduință față de ei ar fi o supremă insultă adusă memoriei lui şi e, deci, în toată puterea cuvîntului, *o imposibilitate morală*. În noi este ceva care ne mînă irezistibil, cu puterea unei fatalităţi, împotriva acelora; este, mai presus de orice calcule și raţionamente, ceva care ne împinge într-acolo, spre Turda, unde răsare, maiestos și tragic, înfiripat o clipă din frînturile trupului său, Mucenicul istoriei noastre. Ci, nu „ceva“, *cineva* e în noi, care ne zbuciumă. El însuși. *Agitante calescimus illo.*

Atîta timp cît visul lui nu va fi fapt împlinit, atîta timp cît sufletul lui — vastul său suflet de vijelie — nu va fi împăcat, noi nu vom avea odihnă. Pentru că visul lui e însuși visul nostru: îl simţim, cu sîngele, umplîndu-ni inima şi, cu lacrămile, indundîndu-ni ochii. Pentru că sabia lui de Arhanghel, pe care o invocam, de mici, în jocurile noastre, cînd amenințam cu ea „ploaia călătoare“, și cu vîrful ascuțit al căreia ni închipuiam, mai tîrziu, că trebuie să fi fost zgîriate acele iscălituri, de om nedeprins cu pana, sabia aceea glorioasă o vom zări mereu, cu poetul:

Tot fulgeră, de dincolo de moarte,
Însîngerata spad-a lui Mihai,
Iar, la lumina ei, vedem deodată
Şi slava şi durerea noastră toată.

DOUĂ ATITUDINI

Furia cu care s-a năpustit asupră-ni Germania, pentru că am îndrăznit să facem o dată politica *noastră*, — nu pe a sa —, e un fapt care cere o explicație.

Acum patru-cinci decenii, Germania nu exista. Exista numai o puzderie de stătulețe germane, fără coeziune politică, fără unitate. Un Heine ridiculiza impiu aceste funii răzeșești în care, dacă-ți lua vîntul pălăria pe un teritoriu, trebuia să străbați nouă vămi, pentru că, în timp ce făceai formele la o graniță, ea și trecuse pe teritoriul vecin. Dar, în sufletul germanilor adevărați, fără Germanie, era acea neînvinsă dorință spre unitate, spre integrare, pe care o implică, organic, părțile aceluiași tot. Și de aceea, cînd a venit, cînd a fost silit să vină ceasul unirii, nici o piedică pe lume nu ar fi putut-o opri.

Iată alt stat: Italia — „Țară sfîșiată prin șepte hotare de șepte ursite“ amare. O imensă suferință, mare cît Marea în care e așezat teritoriul ei fărămițat, — „come il mar in cui riposta“ —, o invincibilă tendință spre unitate chinuia sufletul italienilor fără Italie. Și, cînd ceasul a sunat, înzecite să fi fost greutățile, ea se făcea!

Și iată, acum, România noastră Mare!

Vine ceasul acesta al destinului, care, pentru germani și italieni, fusese: ei îl cunosc deopotrivă.

Cum ar trebui să fim noi, ca să-l lăsăm să treacă, mai mult: ca să luptăm pentru a-l zădărnici pe vecie?

Și cum trebuie să fie cineva, pentru a ni pretinde aceasta?

Oare Germania ar fi făcut-o, în locul nostru?

Am făcut, deci, singurul lucru ce puteam face: ne-am aruncat cu frenezie, cu tot sufletul, cu toată făptura noastră zguduită, în calea Mîntuitorului: să-l oprim aici, să-l facem al nostru pe veci.

Italia ne-a înțeles. Italia ne-a aplaudat, ne-a admirat.

O fi rezultatul vreunei stăruitoare și metodice propagande pentru cauza românismului, acolo? Dar, ani de zile, noi n-am

trimes în Italia alți soli decît lirismul romanțios al bătrînului Urechiă, sentimentalitatea naivă a badei Cîrțan, ediția populară a aceluia. Abia ieri-alaltăieri, Liga s-a gîndit să publice o istorie a românilor în italienește: „Breve Storia dei Rumeni“ a d-lui N. Iorga; abia ieri-alaltăieri s-au ținut, la Veneția și la Academia Română, conferințe asupra relațiilor noastre cu Italia. Frumosul „libro d'amore“ al d-lui Ramiro Ortiz e un dar și mai recent. — Atunci: o fi rezultatul alianței politice, al camaraderiei de arme de azi? Desigur; dar asta nu explică totul. Pe lîngă aceasta și mai presus de aceasta, e, fără îndoială, simpatia de rasă care nu se dezminte — „și noi am supt laptele lupoaicei!“ —, e *comprehensiunea*, de la popor la popor, a situației noastre de azi: Italia își aduce aminte, mișcată, de vremea cînd unitatea ei nu exista încă, Italia se gîndește, înfiorată, la *irredenta* pentru care sîngeră azi — și ne înțelege.

Dar iată Germania.

Sîntem contra ei; e firesc să fie contra noastră. O obligă la aceasta interesele ei, așa cum și le înțelege, o obligă angajamentele contractate, care, cînd sînt față de Austria, nu mai sînt „petece de hîrtie“.

Dar furia plusquamteutonică, dar turbarea cu care ne-a atacat se explică ea numai prin aceasta? Se explică ea numai prin faptul că n-am consimțit să fim, pînă la sfîrșit, sclavii ei, adecă cioclii viitorului nostru?

Mai trebuie, de bună samă, ceva: mai trebuie uitarea absolută a tot ce a fost cîndva cu tine însuți, mai trebuie totala lipsă de înțelegere pentru sufletul altuia . . .

PACEA SÎNGELUI

Așa numesc bosniecii — „boșnegii“ bătrînilor noștri — și țăranii Herțegovinei de sus unul din acele obiceiuri caracteristice pe care le păstrează, cu sfințenie, de veacuri: *Krvi mir*, „Pacea sîngelui“.

Cînd păcatul împinge pe vreunul dintre ei să verse sîngele aproapelui, familia ucigașului, îngrozită de perspectiva răzbunării postume a mortului, caută chip să-l împace.

Se întîlnesc, deci, la consfătuiri, mai întîi rudele cele mai îndepărtate, apoi cele mai de aproape, în sfîrșit frații victimei și ai ucigașului. Se pun la cale cele de cuviință pentru împăcarea mortului și se hotărăște ziua și locul ceremoniei. Se caută prin vecini zece pînă la douăzeci de prunci nebotezați și se cheamă preotul.

În ziua fixată și la locul destinat, familiile se așează în două tabere: a mortului și a vinovatului. La mijloc stă preotul cu crucea-n mînă, avînd la dreapta pe tatăl mortului, iar la stînga pe al ucigașului.

Cu arma ucigașă în mînă, vinovatul înaintează smerit și o depune în mîinile părintelui celui ucis. Acesta o ia, tăcut; cellalt se aruncă la picioarele lui, și se îmbrățișează. În acest timp femeile rostesc, către copiii din leagăn, cari fuseseră așezați de cu vreme în fund, cuvintele acestea: „Primiți pe Dumnezeu și pe Sf. Ioan și iertați pe vinovat!“ După care, luînd pruncii în brațe, îi duc înaintea preotului, care-i botează.

Odihna sîngelui e acum dobîndită. Mortul e împăcat. Greșala, pe care o luaseră asupră-li pruncii nebotezați, s-a spălat prin baia botezului. Totuși, pînă nu trec doi ani de la omor, cel vinovat nu are liniște . . .

Cetim această descripție impresionantă în relațiile de călătorie ale unui francez, și ni vine în minte o întrebare firească.

Oare, în zvîrcolirile desperate, după o pace care să-l liniștească în sfîrșit, ale Cezarului de la Berlin, nu apare, în tot tragicul ei, aceeași Nemesis neînduplecată? Cînd mustrările bîntuie cugetu-i torturat, nu se teme el, ca acei țărani din Herțegovina, de răzbunarea celor din groapă? Și, în ceasuri tîrzii de noapte, cînd spectre însîngerate ce amenință îi răpesc odihna, nu tremură el, oare, de pedeapsa lui Dumnezeu, — din care nu s-a sfiit a face un simplu „Geheimrat“ complice —, de pedeapsa milioanelor de umbre, asemene cu Dumnezeu, pentru că știu ei ceea ce știe El însuși?

Un sfert de veac, și mai bine, în țara lui s-a jucat cea mai sinistră tragi-comedie: pe scenă, în fața publicului încîntat,

Universitățile, propovăduind idealismul cel mai pur și cea mai castă filantropie, — pe cînd dincolo, în culise, uzinele făureau unealta dezastrului, iar jos, în spelunca infernală a spionagiului, demonii negri ai intrigii țeseau firul subteran al celei mai vaste, mai ignobile și mai odioase conspirații împotriva siguranței obștești.

Un sfert de veac, el, marele regizor, s-a drapat cu perfidie în toga candidă a îndrăgostitului de pace și n-a fost Suveran care să nu culeagă, de pe augustele-i buze, sărutul de miere al frăției, — cum culegeau, odinioară, doctorii Universităților medievale, de pe buzele rectorului magnific, *osculum pacis*...

Și azi? Azi masca a căzut; toga de furat i-a fost smulsă. Cu capul gol, tuns de aureola falșă care-l încunjurase atîta vreme, histrionul apare în toată nuditatea-i hidoasă. Regi și popoare își întorc, cu groază, fața și blastămă: „Piei, Satano!"

Prigonit, ca înaintașii săi, de fantoma albă a legendei de la Palatul Vechi, fixînd hipnotic, ca femeia lui Macbeth, pata indelebilă de sînge pe mînile-i criminale, Împăratul-Rege cere, cerșește pacea acum.

Pacea sîngelui — o va avea, desigur, cîndva.

Dar, potrivit cu imensitatea crimei, clauzele ei vor fi cumplite pentru ambiția și năzuințile lui: cînd steagul alb al păcii binecuvîntate se va înălța în sfîrșit, el va fîlfîi pe ruinile Răului.

IAȘUL NOSTRU

Sînt cărți care trebuiesc cetite în anumite împrejurări, pentru a-ți comunica întreaga lor rezonanță, întreaga lor gamă de nuanțe.

Bruges-la-Morte a lui Rodenbach e dintre acelea.

E atîta asemănare între eroul romancierului belgian, care se refugiază în orașul tăcerii și reculegerii pentru a plînge,

acolo, moartea femeii iubite, și între pelerinii dureroşi ai orașului bucuriei, — căci așa a fost înţeles sălaşul lui Bucur păstorul —, veniţi să jălească, între zidurile bătrîne ale Iașului, înstrăinarea vremelnică a căminului lor!

Cu liniştea sa de patriarh venerabil, cu alba cunună de zăpadă, scînteind de diamantele nopții, pe creștetu-i de moşneag glorios, cu acea încremenire de cetate vrăjită care e durerea și poezia lui, — Iașul era sortit, parcă, să adăpostească la sînu-i, să mîngîie și aline această negrăită amărăciune care se îndreaptă spre el.

E vechi, bătrînul, și a văzut atîtea!

Cîte nu poate povesti el cui ar sta să-l asculte, cîte taine nu poate lămuri cui ar ști să-l întrebe!

E o lume întreagă de adevăr și frumos, de impunătoare avînturi și tragice frîngeri de aripi, în această antologie de piatră care sunt zidurile lui! Duhul morților mari ai Moldovei flutură peste ele, toți manii acestui cuib strămoșesc de înțelepciune politică şi neînfrîntă vitejie.

Nicăiri nu sună mai înfiorat, mai din fundul pămîntului parcă, glasul clopotelor, ca în acest oraș al trecutului, cu dumnezeiescu-i sobor de biserici istorice. Tot trecutul îngropat acolo, în țărîna sfințită, *sufletul acestui loc* însuși, — *genius loci* — al lui Vernon Lee, — cheamă atunci, prin zvonul pătrunzător al aramei . . .

Dar niciodată nu cred să fi sunat mai impresionant, mai zguduitor acest glas, ca în noaptea aceea istorică a mobilizării.

De aceea, de nicăiri poate, ca din Iași, n-au plecat mai aprigi, mai siguri de sine, şi mai dispreţuitori de moarte, mai transfigurați de sublimul menirii, ostașii idealului românesc! Și de aceea, cînd s-a știut isprava gloriosului regiment 53, n-a fost nimeni, în Iași, care să se mire, — după cum nimeni n-a fost care să nu admire pe eroicul colonel comandant.

Într-o vreme cînd era pace dulce în ţară și stăpînitorii se legănau idilic în fericire, se luase obiceiul de a se inaugura la Iaşi campaniile de propagandă electorală. Era, oricum, un omagiu ce se aducea acestui vechi centru de lumină și idealism.

Un torent de complimente se abătea atunci peste Iași, și bătrînul se uita minunat la aceste subite și periodice accese de

slăbiciune ale puternicilor zilei pentru el. „Creierul țării", „inima țării" — acestea erau epitetele stabile, cu care-l gratificau, succesiv, oratorii, — pentru ca a doua zi, întorși în Capitală, „creierul" să fie uitat în aceeași stare de anemie, „inima" în aceeași stare de scleroză, ca pînă atunci. Ba, cînd îndrăznea vreodată, naivul, să se tînguie, să amintească unele angajamente solemne, disprețul cel mai suveran pentru această Capitală secundară se întețea, și vulcanul glodos al suburbiei politice scuipa din belșug bîrfeli și insulte. Iar bătrînul, amărît, număra în tăcere o rană mai mult.

Toate acestea au fost, și au fost mai ales dintr-o cauză: că ne cunoșteam rău.

Azi, Bucureștii, — cea mai bună, dacă nu și cea mai mare parte a lor —, s-au mutat vremelnic la Iași. Azi au ocazie să-l cerceteze, să-l cunoască de aproape, să-i înțeleagă nevoile și păsul.

Cînd înapoiați în strălucitoarea Capitală, plină încă de rănile urgiei păgînului, pătată de urmele blăstămate ale călcîiului său, vor fi stăpîni pe o Românie care nu va fi numai mai mare, ci și mai dreaptă, frații bucureșteni vor înțelege, desigur, *altfel*, — în interesul tuturor, — atitudinea lor față de adăpostul frățesc din zilele pribegiei.

„CRITICII"

Într-o „fantazie", adaptată din grecește, de J. Psichari (*Autour de la Grèce*, Paris 1895, p. 233 și urm.) supt titlul sugestiv de „Micropolis", găsim acest pasagiu care merită, fără îndoială, să fie cunoscut:

„. . . Așa trăiau micropoliții, mici regi ai micului lor regat. Trăiau plăcut, fără griji, și nu îmbătrîneau niciodată. Micropoliții nu sămănau cu nici un alt popor. Ce istorie ciudată!

Cum sosea în Micropolis vreun străin, oricare ar fi fost talia lui, el devenea, la moment, invizibil. Micropoliții se cățărau pe el și-l acopereau în întregime. Unul se așeza pe ureche, altul pe nas, altul pe ochi, altul pe degetul străinului. Fiecare din ei privea bine și nu vedea decît degetul, ochiul, urechea sau nasul. El își zicea îndată, în sinea lui: «Multe-i mai lipsesc omului acestuia; el n-are decît nas, ochi, ureche, sau deget. Cît ni-e de inferior nouă!» Niciodată un micropolit n-a văzut talia întreagă."

Cîți „judecă" o situație după un singur element, schilod și acela de atîtea ori; cîți aruncă elogiul sau blamul asupra unui om, deși nu cunosc, din el, decît... ochelarii; cîți „desperează" patriotic de viitorul nației, pentru că nu văd, din ea, decît relele unei pături superficiale, — crustă de gheață, pe care o va topi primăvara și supt care circulă apele vii și clare ale maselor populare, care, ele, nu îngheață niciodată, deși mai totdeauna n-au... lemne de foc; cîți „profetizează" sfîrșitul unei conflagrațiuni quasi-mondiale, după ce s-a întîmplat cu „clopotnița" și, mai des, cu cotețele lor, — samănă cu micropoliții aceia...

Nu! Cine n-are raza privirii destul de largă ca să îmbrățișeze totalitatea aspectelor unui fenomen, — și ce fenomen mai multiplu, mai complex există pe lume decît războiul? —; cine n-are „ochiul călător", cum s-a zis, care lunecă asupra fragmentelor, pentru a cuprinde întregul; cine se pierde, perplex și confuz, în furnicarul amănuntelor fără valoare și, ca neamțul din legendă, „nu vede pădurea, de copaci", — acela trebuie să înțeleagă măcar că are un drept: dreptul de a păstra, exclusiv, pentru uzul propriu, întreg capitalul de înțelepciune de care dispune.

E singurul caz, poate, în care egoismul se impune: în interesul altruismului însuși!

CONCORDIA

Pentru ceea ce noi, modernii, numim abstract, deci prozaic și șters: „unire", sau perifrastic, adecă prolix și anemic: „unire-n cuget și-n simțiri", cei vechi aveau acest cuvînt expresiv și pregnant, care n-a ajuns pînă la noi decît ca un neologism uscat și fără coloare: *concordia*.

E acordul unanim al inimilor care vibrează la unison, sublima simfonie a sufletelor care se înfioară de aceleași temeri și de aceleași speranțe. Nici o notă discordantă care să turbure armonia, nici o notă falșă care s-o compromită și scoboare!

În ceasurile grele, ea mîngîia și întărea. În clipa supremei decizii, ea hotărea biruința.

Popoare mai nouă, care aveau cultul individualismului excesiv, i-au dedicat altare.

În strașnice vremuri de cumpănă, ele au înțeles-o și practicat-o. Și, în fața dușmanului perfid care nădăjduia să dezbine pentru a domina cu atît mai ușor, s-a ridicat, deodată, blocul de stîncă al națiunii solidare: toți pentru unul și unul pentru toți.

„Toate gîlcevile noastre omoară ele un singur prusian?"

Vorba aceasta a lui Danton o propune, după 1870, ca „deviză civică", copiilor Franciei mutilate, însuși Aulard (*Le patriotisme selon la Révolution française*, p. 6).

E momentul s-o medităm.

Să ni cercetăm conștiința.

Să izgonim din suflet tot ce samănă a intrigă măruntă, a patimă stricătoare, să măturăm dintr-însul orice rămășiță de vechi resentimente care făceau dușmani din frați.

Îl vom pregăti astfel luminos și curat, pentru a sălășlui în el cu vrednicie bucuria supremă a învierii.

Cum se topesc și pier umbrele cînd se ivește ziua, așa să se topească, în lumina victorioasă a idealului pentru care pătimim deopotrivă, toate stafiile rivalităților politice și personale!

Să fim numai români!

Croncănitul izolat şi strident al celor ce nu-şi uită cobitul lugubru, al acelora care-şi mormăie în surdină „profețiile", să amuțească odată!

Şi, în tăcerea religioasă a gurilor, să se audă, armonioasă şi dulce, clară şi pură, vibrînd de iubire şi încredere, simfonia cerească a inimilor româneşti înfrățite, — *concordia*.

VALEA VIPEREI

În cartea lui despre Alsacia, Edmond About însemnă, pe lîngă atîta eroism admirabil, şi unele accese, răzlețe şi trecătoare, de slăbiciune față de „noii stăpîni".

Însăşi Saverna lui nu dăduse tot ce aştepta de la ea inima sfîşiată a Franciei. About poate fi totuşi mulțămit: „Zabern"-ul, care, acum patru ani, a înfruntat, de s-a dus pomina, trufia iuncărului desprețuitor, e doar aceeaşi Savernă!

Era, însă, lîngă Saverna aceasta, un sătişor cu nume nemțesc: *Ottersthal:* „Tristă comună: mulți bețivi, destui braconieri, pungaşi cu duiumul, enorm de multe femei pierdute".

Adevărată *Vale a Viperei, — nomen est omen.*

Dar în fruntea ei stătea un primar dintr-o bucată, şi singur acesta, — suplinind absența de suflet şi de patriotism a consătenilor —, răscumpăra prin atitudinea-i dîrză şi demnă, turpitudinile imundei cloace.

S-ar părea, după ştirile ce au ajuns pînă la noi, că mîndra noastră Capitală are şi ea o asemenea Vale a Viperei, — fără primarul aceleia.

Erau odată *oameni* acolo. Păcătoasele reptile se tîrau, atunci, la picioarele lor, şi nu muşcau, decît doar pe furiş, — cînd şi unde puteau.

Dar oamenii trebuiră să plece. Hîdele lighioane ieşiră atunci,

hălăciugă, la soare, şi otrăvitele lor bale se amestecară, în voie, cu ale spurcatului balaur ce stăpîneşte acum.

Captivă şi batjocurită, plînge, plînge cu lacrimi calde, Cosînzeana inimii noastre. Plînge şi aşteaptă pe Făt-Frumosul care va sosi odată cu primăvara. Plînge şi speră . . .

Doamne, cît poate dura această ruşine fără samăn?

Cît li-e dat puterilor iadului să-şi facă de cap pe pămînt: pînă ce cîntă cocoşul. Cît e dat întunerecului nopţii să ascundă lumina şi să ocrotească pe hoţi: pînă răsar trandafirii aurorei.

Şi, uite, din Apus, de departe, se şi aude trîmbiţa „cocoşului galic". Iar, dinspre Soare-răsare, străluceşte străpungînd întunerecul, lancea de foc a Izbîndei.

Ceasul izbăvirii se apropie.

Făt-Frumos e pe drum. Cu fiece *pas*, parcă, prinde putere mai multă — *vires acquirit eundo.*

Cu inima plină de dînsul, cum e plin de soare stropul de rouă al zorilor, zina îl simte, îl vede venind . . .

Îl vor vedea în curînd şi infamele jivine, pe care proverbiala noastră ospitalitate le-a încălzit şi hrănit, şi care, în clipa nenorocirii, s-au făcut soitorii balei păgîne, — pentru aurul solzilor ei, pentru oţelul ghearelor ei, pentru veninul de aceeaşi fiinţă pe care-l simţeau în vine.

Aşteptaţi puţin numai: „Dumnezeu nu bate cu ciomagul!"

MEMORIA INIMII

Tîrziu, spre seară, cînd lumina se îneacă în umbră, mă întorc de la cimitir, unde am petrecut pe un prieten iubit.

Mă gîndesc la o vorbă a lui Faguet: „Inima unui bătrîn e un cimitir."

Una după alta, s-au coborît în ea, ca într-o criptă, fiinţele ce ţi-au fost scumpe, buni tovarăşi de copilărie şi tinereţă, de străduinţi şi visuri, de bucurii şi năcazuri.

Țărîna lor odihnește în țărînă.

Dar adevăratul lor mormînt simți că nu e acolo. Ci în inima ta, — în inima ce nu poate uita.

Pentru a spune aceasta, poporul străbun, crescut, după vorba poetului, „cu laptele dur de lupoaică", a găsit totuși cel mai duios și mai simplu cuvînt: *recordatio*.

Recordatio, „amintirea inimii", e însuși temeiul recunoștinței.

Neamul nostru o are.

Monștri, ca acel ignobil detectiv străvechi, care „cultiva memoria tatălui său" plantînd cartofi pe mormîntu-i, se vor fi găsind și la noi. Dar e pios, pios pînă în adîncul ființii sale, poporul care strigă, fremătînd de oroare, uzurpatorului fără suflet:

„În urma lacomului plug
Ies oase, și-i păcat!"

De aceea, în inima românească va trăi în veci amintirea celor căzuți pentru noi, fie că au venit, nobili misionari, de departe, — *pèr aparar lou noum de Franço* —, fie că au răsărit din mijlocul nostru, nemuritoare flori de lumină.

Cu smerită și emoționată recunoștință, sufletul românesc se pleacă în fața gloriei martirilor doborîți de boala cumplită, pe care o împiedecaseră, eroic, să doboare pe alții.

El își va aminti pururea de ei.

Ni vom aminti îndeosebi de tine, drag tovarăș de credință, din dragii noștri Văleni, înfășurați, ca și tine, acum, în giulgiul negru al morții!

Sînt locuri, sămănate toate cu amintiri, care ți s-au lipit de suflet într-atîta, încît, despărțindu-te de ele, simți o sfîșiere aproape fizică: Vălenii sînt, pentru mulți, așa.

Cînd, reîntorși în vechiul cuib de munte, vom privi, înăbușiți de regrete, în jur, printre atîtea lucruri scumpe ce nu se vor mai înfățișa aievea ochilor noștri, va fi și bunul tău chip . . .

Din fiece colţişor însă, de pretutindeni, el va zîmbi luminos, ca o dulce amintire din vremi dispărute, şi, dincolo de perdeaua veşnică ce ni-l ascunde vederii, îl vom gîci, îl vom gîci totdeauna, cum gîceşti soarele în dosul unui nour.

Căci inima nu poate uita.

PRIN SUFERINŢĂ

Am văzut cîndva, într-o revistă italiană, o caricatură care mi-a rămas în minte.

O sală de teatru. Pe scenă, Ibsen, dînd foc universului. Între spectatori, foarte numeroşi, se putea distinge, în primul rang, Kaiserul. Avea aerul foarte mulţămit şi „amuzat", părea că se gîndeşte la Nietzsche şi la realitatea ce va să fie.

Spectatorul din caricatură, devenit actor, şi-a văzut acum visul cu ochii. Sinistra vedenie roşie dezolează universul.

Ca într-o gigantică flacără, arde în suferinţă sufletul omenirii. E opera Germaniei cezariste, care a uitat însă un lucru: a uitat că flacăra unei suferinţe mari nu preface în cenuşă decît ce e material, adventiv şi trecător în fiinţa umană — nu sufletul. Sufletul, — acela se purifică, se lămureşte numai, se descarcă de întreaga povară a păcatelor care-i îngreuiau zborul către regiunile senine ale idealului. Infernul de eternă pierzare, în care voia să scufunde lumea cel Rău, e numai un Purgatoriu — în drum spre Paradisul libertăţii, întregirii naţionale şi prosperităţii de mîne.

Trăim azi în zodia suferinţii. Dar drumul mîntuirii a trecut totdeauna prin Calvar.

Şi avem exemple măreţe.

Avem, lîngă noi, pe Serbia, care a ştiut „să moară frumos", — cum zicea, sfîşietor de resignat, cu accente smulse dintr-o tragedie antică, bătrînul Paşici. Avem, departe, la Apus, ţărişoara, de care, în frazele sonore ale huzurului, ne puneam

alături în merite, cum ne punem acuma, cu adevărat, în suferință, — Belgia.

„A simpatiza e a suferi împreună, și adîncimea simpatiei noastre e făcută din toată mărimea suferinții noastre“, — ni spunea dăunăzi, în Parlament, solul Belgiei care sufere.

Îl ascultau, în picioare, mișcați, pribegii pămîntului acestuia, pe el, pribeagul exodului îndepărtat, și o covîrșitoare conștiință a solidarității de rasă, a comunității de suflet se năștea din această amintire a jertfei comune. Un neam întreg se rostea, în acele clipe, prin graiul belgianului, și un neam întreg îi primea, dureros, dar hotărît și mîndru, mesajul. Evocînd suferințile patriei sale, d. Vandervelde suferea însuși — și suferеam împreună. Niciodată n-am înțeles mai deplin vorba poetului: *Si vis me flere* ... Nu, numai din sinceritate, din durere reală, din adevărata emoție pot țîșni accentele care străpung inima, — precum numai biata moluscă bolnavă produce lacrima de mărgăritar cu care se împodobește vanitatea umană.

Așa și în viața popoarelor.

Nu pe fățărnicie, pe înșelăciune și egoism se poate zidi o politică trainică, utilă și fecundă, ci pe sinceritate, pe simpatie și înțelegere reciprocă. Dreptul tău, dreptul tău întreg, dar atîta! Și datoriile tale toate, inclusiv aceea de a nu ajuta sau asista impasibil la surparea dreptului altuia. Germania însăși va fi început să înțeleagă, și va înțelege cu atît mai mult mîne, cînd, furia oarbă trecută, își va număra și lega rănile, că blăstămata maximă a „forței care primează dreptul“ este cauza nenorocirii sale, că forța poate oprima vremelnic dreptul, dar a-l „prima“, principial și etern, niciodată! Germania va înțelege atunci, că, pe viitor, nu va putea rîvni niciodată, fățiș sau fățarnic, la aservirea lumii, fără a ridica împotrivă-i lumea întreagă. Puteri mari, care ar fi fost dispuse, poate, s-o imiteze, vor fi înțeles, desigur, că nu pot sfărîma fără sancțiune cuibușorul națiunilor mici, în care se cresc, cu jertfe, puteri de cultură spre folosul obștesc; iar micile națiuni vor fi căpătat siguranța că, atîta vreme cît au dreptatea cu ele, se va găsi totdeauna cine să li-o apere și sprijine.

Și aceste învățăminte, scrise cu sînge, răscumpără toată suferința.

OTRAVA ÎNDOIELII

— Nu te îndoi, că te rupi!

Cu această vorbă glumeaţă, aproape trivială, dar plină de o incisivă ironie şi de o adîncă înţelepciune practică, obişnuia să răspundă un bătrîn din zilele noastre tinerilor cari, în scepticismul lor elegant, păreau a-şi fi ales ca deviză pe *dubito* — fără *cogito* — al lui Descartes.

Fără unitate sufletească, fără acea convergenţă unitară a tuturor puterilor sufletului către o ţintă propusă, ţinta aceasta nu va putea fi niciodată atinsă la timp şi deplin. Şi îndoiala — însuşi numele o denunţă — frînge această unitate în două fragmente vrăjmaşe şi contradictorii. Nu mai e *un* gînd întreg, *o* simţire, *o* voinţă întreagă, ci sfărîmături din ele, care se suspectează, se duşmănesc, se combat reciproc. Şi rezultatul? Rezultatul e paralizia voinţei, ruperea resortului de acţiune care duce la ţel. Se pierde astfel, în nesfîrşite controverse interne, surde şi dureroase, timpul datorit acţiunii, se pierde de multe ori — şi aceasta poartă pecetea tragică a ireparabilului — momentul unic al destinului!

Duşmanul tău de moarte nu are aliat mai puternic decît îndoiala ta.

De aceea duşmanii noştri de astăzi cultivă, pe o scară atît de întinsă, pe sămănătorii de îndoială. De aceea, la fiecare colţişor de stradă, răsar [. . .] aceşti misionari ai Satanei, cari, în lanul de grîu al ostenelilor noastre, aruncă neghina stăpînului lor.

Ştiu ei ce fac!

*

Cine a cetit şi, mai ales, cine a avut norocul să vadă reprezintat „l'Aiglon“ al lui Rostand, nu se poate să nu fi păstrat în minte scena aceea, în care vicleanul Metternich, voind să înăbuşe veleităţile „Vulturaşului“ de a se avînta pe urmele

Vulturului, îl duce în fața oglinzii și, arătîndu-i chipul palid și făptura plăpîndă, îl întreabă, cu cruzime, dacă o biată creatură fragilă ca aceasta poate adăposti, fără a se sfărîma, sufletul aceluia, cu tot neastîmpărul și năzuințele lui: „Vous n'avez rien de votre père!“ Înfuriat, copilul sparge oglinda, din care-i rînjeau strigoii habsburgici; dar scopul său era atins: gheara ticăloasă a vulpoiului diplomatic se înfipsese adînc în inima lui și o rănise mortal.

Supt zguduitoarea formă a dramei, e aici același banal adevăr psihologic de care vorbeam la început: sugerarea ideii că nu ești în stare de un lucru, ducînd la incapacitatea de fapt, prin îndoiala asupra forțelor tale, care aduce neputința de a te hotărî să încerci.

*

Cuvîntul Scripturii, despre credința care mută munții din loc, e sfînt.

Credință, încredere, — iată ce ni trebuie astăzi, mai presus de orice. Credință în viitorul nostru și în dreptatea cauzei noastre, încredere în tovarășii noștri de luptă și în noi înșine, nebiruită credință și încredere în triumful Binelui asupra Răului, — aceasta ni trebuie. Căci ea e puterea care, adăugîndu-se la celelalte, le sfințește și le însutește, ea e puterea care, în lipsa chiar a oricăror altora, rămîne o putere: ea urcă pe Solness bătrîn pe turnul căminului uriaș, fie și numai o clipă!

Războiul nu se face numai cu munițiile, proviziile și efectivul, ci și cu acel element, imponderabil pentru că e infinit, care e sufletul. Cu ce suflet te apropii de dușman, asta face tot atîta, dacă nu mai mult, decît cu ce armă!

Și la făurirea acestui suflet, la oțelirea lui au datoria supremă să contribuie toți cîți țin un condei în mînă — în țara în care presa n-a avut nimic sfînt și în care pamfletarii cinici vorbeau cu dispreț, ca de niște „tonice platonice“, de ideile-forțe ale conștiinței active.

ORACOLUL DE LA COCÎRLA

Îl chema Rade-oală, dar dumnealui își zicea: Rădulescu. Om foarte cum se cade altfel, domnu' Rădulescu avea o slăbiciune: se cam credea. Şi, cum se întîmplă adesea, de la o vreme, începură şi alţii a-l crede. Cu timpul, numărul credincioşilor crescînd, omul nostru ajunse un adevărat oracol. Nu era eveniment mai important în perspectivă, pentru care să nu fie consultat. Prestigiul său între cocîrleni era incomparabil, iar d. Rade-oală era, cu drept cuvînt, radios de această situaţie excepţională.

*

Lăsat alene pe un „oslon", la umbra streşinei largi şi stufoase, pufăind tacticos din lulea, domnu' Rădulescu dădea consultaţii. Şi avea un mod cu totul particular de a face aceasta. Nimic din graiul aprins, din ochiul fascinant al proorocului; o rece şi meticuloasă silogistică de cazuist. Sistemul său de argumentare, perfect coherent şi încheiat, avea totuşi totdeauna o supapă de siguranţă. „Profeţiile" sale rămîneau, astfel, în picioare, orice s-ar fi întîmplat, pentru că, de fapt, nimic din cîte se puteau întîmpla în speţă nu fusese categoric exclus din calculul „prevederilor" sale.

Şi nu era, propriu-zis, nici un calcul în atitudinea sa. Poză, farsă, stratagemă, — nimic din toate acestea. Era, pur şi simplu, felul lui de a fi şi gîndi. Omul spunea cinstit ce socoate. Iar, dacă cugetarea lui se înfăţişa circumstanţiată, cotită, anapoda, e că aşa era construită mintea lui. O minte de raţionalist paradoxal, plin de subtilitate nativă şi naivă, pînă la absurd şi ridicul.

*

Odată, dicta o scrisoare. O dicta lui Robu, un flăcău roșcovan care poposise cîte doi ani în fiecare clasă și pe care d. Rade-oală și-l alesese secretariu perpetuu.

— Pe *acolo* e vreme bună; pe *aici* cum e?

— Domnule Rădulescu, îndrăzni Robu sfios, fără a-și ridica ochii de pe hîrtie, dumneata zici de-andoasele...

Iar d. Rade-oală, zîmbind cu superioritate:

— Vezi că eu mă gîndesc ceva mai departe, la cel ce are să citească scrisoarea...

Robu tăcea rușinat, își înghițea comentariile viitoare, iar d. Rade-oală dicta, edicta, sentențios și solemn.

*

Dar momentul cel mai glorios al întregii sale cariere de mentor al Cocîrlei a fost „cînd cu cometa lui Falb".

Alarmați în cel mai înalt grad de eventualitatea unei catastrofe cosmice, cocîrlenii alergaseră într-un suflet să-l întrebe ce crede:

— Ce să cred? Depandă: dacă se ciocnește de bucata noastră, s-a sfîrșit! Dar numai atunci! Că, știți dumneavoastră, Pămîntul e din bucăți... Acuma, cum ni-o fi norocul!

Uluiți de atîta seninătate și înțelepciune, cocîrlenii se culcară liniștiți, cu credința la Dumnezeu, fiecare, că n-o fi chiar „bucata" cu Cocîrla cea sortită pieirii. Iar, a doua zi dimineața, cînd s-au văzut că trăiesc, au binecuvîntat pe domnu' Rădulescu că li dăduse somnul și — viața.

Azi, bietul d. Rade-oală e, de mult, cum se zice „oale și ulcele".

Dar, de cîte ori, pe străzile Iașului nostru, văd cîrduindu-se, ca o turmă de berbeci gata de junghiere, pașnici cetățeni melancolici, în jurul cîte unui *apelpisit* care-și destramă cîlțul „convingerilor" sale, „pesimiste", relative la soarta ce ne așteaptă, irevocabil, de la ciocnirile turbate și năuce ale cometei lui Wilhelm al II-lea, cea cu coada de gazuri asfixiante, — figura „profetului" de la Cocîrla, liniștit și resignat, îmi apare luminoasă, curată de orice ridicul, ca o icoană din vremi patriarhale.

PRO MEMORIA

Într-o frumoasă schiță, apărută în „Sămănătorul" de pe vremuri, se cuprindeau amintirile unui moșneag basarabean despre Napoleon. Privind înduioșat în ceața ce-i ascundea tinerețele, unchiașul își aducea aminte cum soldații Franțuzului se luminau la față cînd se arăta Împăratul și striga cît li lua gura: „Ii, lampa lor!", — o... traducere liberă a strigătului cu care oastea franceză își saluta idolul: „Vive l'Empereur!"

Prorocia lui Beranger se adeverește: *on parlera de sa gloire, sous le chaume, bien longtemps*... Pe malurile Prutului moldovenesc, ca și pe ale Rinului, unde „ein kuraschierter Knabe" e, pentru mama sa, un „Napoleon"!

Dar iată alt bătrîn, moș Gheorghe Dima din Cernavoda, care a „pitrecut patru bozgunuri", adecă: „războaie" (turcește *bozgun*, „trouble, deroute"), povestind autorilor colecției de texte dialectale *Graiul nostru* (I, 363) amintirile sale:

„Alt bozgun a fost cînd s-a bătut Neamțu cu Rusu; iera'ncurcat atunci. Atunci a umplut p'aice nemții păn' s-a astîmpărat. Alt bozgun, cînd s-a luat Silistra; s-a bătut Rusu cu Turcu. Rușii au fost vînduți de un Ungur; aceluia i s-a turnat aur pe gît, ca să se sature de aur".

Din țesătura de reminiscențe confuze, înflorită pe alocurea de arabescurile stîngace ale imaginației populare, se desfac totuși, pentru oricine, anume înțelesuri și temeiuri morale, — bune pentru toate timpurile.

Ultimul „bozgun" de care vorbește moșul, — cel dintâi era al Crimeii, e războiul Neatîrnării.

Să-l fi întrebat mai mult culegătorul, să-l fi „descusut" sau „ispitit" mai dibaci, cum zice poporul, am fi aflat, desigur, lucruri interesante. E totdeauna interesant să vezi cum judecă un „om vechi" lucrurile mai nouă, din pragul vremilor noastre, și cele nouă de tot: ce crede el de „moștenitori".

Cum s-au purtat, în cea mai mare parte a clasei stăpînitoare, acești moștenitori ai Neatîrnării, am înțeles mai bine

dintr-o caricatură, peste care am dat cîndva într-o colecție de reviste învechite. Un băiețaș merge gură-cască pe stradă, purtînd un balon reclamă, pe care scria numele unui magazin: „Indepedența". Tiptil, în urma lui, se apropie un ștrengar și taie cu foarfecele sfoara de care era legat balonașul. „Independența" tembelului zboară... Doamne, cum sămănăm!

Da, ar fi fost interesant de știut în ce lumină se arată „epigonii" aceștia unchiașului din Cernavoda, care a văzut pe păgîn prăvălindu-se supt pumnul de oțel al luptătorilor din 1877. Și ce păcat că moșul din Basarabia, care văzuse scînteierea geniului napoleonian, nu va mai putea spune nimănui nimic despre *cellalt*, — fiara sinistră de sînge pe care posteritatea va putea-o numi cu dreptate: *Wilhelm der Blutdurstige!*

Ce vor povesti odată bătrînii de acest „bozgun" turbat, cum nu s-a mai pomenit altul, de aceste fantastice orgii ale crimei, de aceste uriașe nenorociri fără nume ce s-au abătut asupra capului nostru; ce vor ști ei să spună despre grozăviile năvălirii, despre torturile populației fără vină, despre eroismul fără cîntare al țărănimii care a făcut din pieptul ei, — *rustica corda* ale Quiriților de odinioară —, zid nebiruit de apărare, — nu se poate ști.

Ar fi însă nespus de interesant dacă, pînă la acele pagini răzlețe dintr-un manuscript pierdut, alăturea de atîtea memorii cărturărești ce vor ieși la lumină, alăture de ce bruma se va putea culege din fastele timpului, s-ar începe, de pe acum, a se strînge, cu hărnicie și îngrijire, din gura poporului însuși, impresiile acestea unice, — triste și dureroase spovedanii de mucenici, de trei ori sfințite, pline încă de sîngele nelegiuirii și palpitînd de oroarea dezastrului... *Patriae et scientiae sacrum.*

ÎNTRE FORȚĂ ȘI DREPT

„Întrebați fagul, cu ce drept crește el mai înalt decît pinul și molidul, decît mesteacănul și palmierul. Vă va răspunde: *Dreptul mieu este forța mea!*“

Curat Nietzsche, dar nu e Nietzsche: e Harden, Maximilian Harden, *alias* Vitcovschi, vestitul în atîtea feluri și în atîtea feluri travestitul pamfletar germanoid de la „Zukunft“. Și nu e vorba, totuși, de „poporul ales“ al originii sale, nu, ci de al lui Nietzsche: de dreptul, natural, al germanilor de a se ridica, prin forță, deasupra tuturor popoarelor lumii. E, supt forma unei alegorii, clasicul *Deutschland über alles,* — dogma celor ce proclamă, prin glasul poeților lor, că se trag din Zeul Ciocan *(Hammergott)* și — vor moșteni împărăția mondială *(sein Weltreich).*

Funestă nebunie, veche, mult mai veche decît a lui Nietzsche! Veche cît înțelepciunea lui Fichte și Hegel, părinții ei adevărați.

Evoluția și însăși existența lumii n-au, după dînșii, alt înțeles decît realizarea unei Idei, a cării taină o are — Germanul.

Iată „teoria“.

La ce consecințe practice, de ordin moral și politic, putea duce o asemenea „idee despre sine însuși“, — e clar pentru orișicine. Dealtfel, Fichte însuși o spune, fără jenă. Statul, propovăduia el după 1812, are o singură datorie: să se mărească. Pentru îndeplinirea ei, — condiție neapărată a realizării „misiunii predestinate“ —, el nu are a-și alege mijloacele după criterii etice convenționale. Legi, tratate, angajamente orale sau scrise nu pot fi niciodată o piedică în calea scopului urmărit, o îngrădire a forței în libera ei expansiune. Singurul drept valabil este dreptul celui mai tare!

Ferocele catehism al egoismului, după preceptele căruia se desfășoară astăzi, metodic și rece, odioasa crimă de lezumanitate a Germaniei, de la „petecele de hîrtie“ ale fostului Cancelariu și minciuna academică a celor 93 pînă la sălbatecul ciclon

de ură atotdistrugătoare al armatelor Kaiserului, se cuprinde, în întregime, în „idealismul“ acesta.

Stă lumea uimită și se întreabă: oare cît va răbda Dumnezeu această nelegiuire imensă?

În fundul sufletului tuturor, însă, a ancorat, de la început, o convingere, pe care nici un uragan de pe lume n-o poate smulge, — pentru că naufragiul ei ar însemna scufundarea a tot ce mai dă un sens amărăciunilor vieții acesteia: *triumful final al dreptății.*

Ceasul lui poate zăbovi. Printr-o ciudată ironie a soartei, uneori, cei cari ar fi mai chemați să-l apropie, îl întîrzie. Dar, dacă poate fi amînat, zădărnicit nu poate fi niciodată. El va veni, desigur. Mulți din noi nu-l vom vedea, poate. Nu-l vor vedea atîția dintre aceia cari l-au dorit mai fierbinte și i-au servit mai deplin. Dar, cînd ai siguranța că *va fi,* ce importă restul?

*

Renan spunea odată că ar da cîțiva ani din viață, numai să poată arunca o privire furiș în abecedarul pe care vor învăța copiii peste o sută de ani. Cîți nu se frămîntă azi cu gîndul cum va fi harta României, harta Europei, harta Lumii de mîne! Sentiment firesc, totuși, și întru nimic blamabil, — cu o condiție: să aibă, în resorturile morale și naționale care mișcă omenirea, aceeași încredere neclintită, pe care o avea marele cugetător francez în progresul științii. Vor înțelege atunci, în toată cuprinderea lui, acest cuvînt greu al lui Tacit: *urgent imperii fata.*

BERBECII LUI WILHELM

Lovesc de zor, lovesc furibund, cu coarnele lor de oțel, zidul de piepturi viteze al frontului românesc. Vor cu orice preț să răzbească: au ordin așa, de la baciul cel capiu.

Îl văd și-i văd, la Berlin.

Treceau greoi, în marş de paradă ca turma din poveşti peste punte, treceau dăngănind din tălăngi și clătinîndu-și lîna de zale... Iar el îi privea transportat, cu ochii aprinși de orgoliu. Și gîndul îi fugea nebun, departe, la Paris, la Petersburg, la Londra...

Era, în această defilare, ordine, — cum să nu fie? —, era energie şi patos, ţinută marţială... Erau de toate; ceva lipsea însă: *sufletul*. O, nu „însufleţirea“, însufleţirea de suprafaţă şi de comandă! Aceea nu lipsea! *Begeisterung* e doar un articol special de program în toate manifestările lor „pentru plebe“. Atunci temperatura are voie, ba are ordin să se ridice, cu atîtea grade, peste normală, — și „Polizeipraesidium“-ul se însărcinează bucuros cu aceasta... Ci *sufletul*, — acesta lipsea! Lipsea atunci, cum lipseşte acum, — oricît ar părea de contrarie aparenţa: *suflet* nu au, hotărît, ostașii ferecaţi ai lui Wilhelm, — simple piese automatice din straşnica maşină de război care e armata germană.

Disciplina lor? — „Disciplina“ turmelor. Şi, fiindcă turma e de fier, „de fier“ va fi și disciplina.

O fi acesta idealul de disciplină al unei oşti moderne?

Mulţi zic că da. Noi constatăm numai că poate exista, că există de fapt, foarte reală şi efectivă, o altă disciplină: aceea care derivă din conştiinţa fiecărui soldat, că, servind cauza tuturor, o serveşte pe a sa, că, apărînd onoarea drapelului, apără propria sa onoare. Disciplinei germane, bazate pe frica de fulgerele superiorului, i se poate opune şi prefera o alta: disciplina în care respectul autorităţii e întemeiat pe iubire și pe sentimentul adînc al răspunderii solidare faţă de idealul pe care, în conştiinţă, te-ai legat să-l slujești.

„Mica armată de despreţuit“ a Angliei, crescută pînă la proporţiile uriaşe de care vorbeşte Jacques d'Urville, *această* disciplină o are. Armata franceză e, în această privinţă, ca în atîtea altele, modelul. *Această* disciplină dă suflet şi trupelor noastre.

Ce ochi trebuie să fi holbat berbecii lui Wilhelm, cînd văzură ridicîndu-se în faţa lor dîrza rezistenţă victorioasă, plină de avînt și hotărîre, a ţăranilor noştri! „So Was aber!“

O spun prizonierii germani: de la bătăliile de pe Somme și de la Verdun, niciodată coarnele teutonice nu s-au izbit de o stîncă mai tare! Cu sutele, cu miile cad... Și par a se mira de atîta îndîrjire, n-o înțeleg. Cum să înțeleagă ei fără ordin, sublimul acestui sentiment care răscolește pînă în adîncimile cele mai ascunse sufletul și-i dă energii de titan:

Eu îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul...

De cînd am pornit în război, de la început, noi *asta* facem. O, și ce păcat, ce negrăită durere și rușine, că nu putem adăugi, cu Voievodul lui Eminescu din vremuri

Și de-aceea tot ce mișcă-n țara asta...
Mi-e prieten numai mie, iară ție dușman este!

Să fi fost așa, Dumnezeule, ce s-ar fi ales de voi pe aici, fără vînzătorii noștri, fără blăstămata conjunctură de împrejurări fatale, pe care ați știut să le exploatați cu glorie? Trei sferturi din „succesele“ voastre, parțiale și provizorii, le datoriți doar păcatelor noastre, nu vredniciei cu care vă grozăviți! De ce, atunci, atîta trufie? De unde „certitudinea“ biruinții finale, cînd păcatele, care v-au dat de atîtea ori iluzia ei, nu sînt garantate eterne? Prea multă grabă strică, berbeci dumneavoastră! „Țapii ispășitori“ se pot recruta, la urmă, și din speța ovină... Puțintică răbdare!

Vorbind de acea categorie de „scriptores minores“ a căror singură valoare stă în excerptele din opere de valoare pierdute ce ni s-au transmis prin ei, — fărîme de aur străin, înotînd în apa chioară a albiei lor înguste —, un învățat francez îi caracteriza indulgent prin cuvintele: *pecora sed pecora aurei velleris*, — „berbeci, dar berbeci cu lîna de aur“.

Berbeci cu lîna de fier, dar berbeci, ar fi, credem, complimentul cel mai potrivit ce li s-ar putea adresa cestorlalți: berbecilor lui Wilhelm al II-lea.

ATITUDINI

Oare să existe, în toată lumea civilizată, un om care să se poată lăuda — dacă e o laudă aceasta — că a fost, de la început pînă la sfîrşit, un „contemplator stoic“ al tuturor peripeţiilor dramei ce zguduie lumea?

Pentru onoarea umanităţii, el n-ar trebui crezut. Ar fi un monstru moral mai presus, poate, de umanitate, — ca „Uebermensch“-ul lui Nietzsche —, dar, desigur, în afară de ea.

Romain Rolland nu poate fi, în nici un caz, citat ca atare. Că a socotit de datoria lui, de soldat al cugetării franceze, să apere această cugetare de „exagerările“ şi „rătăcirile“ inerente unei epoce febrile de criză; că, în timp ce ostaşii Franciei sămănau trupurile lor pe cîmpiile de luptă, el a crezut oportun să-şi samene ideile „în pămîntul însîngerat“, — prea mulţi l-au ţinut de rău, ca să se piardă din vedere un lucru: gîndul de călduros patriot francez din care a plecat scrisoarea lui către Hauptmann. Şi, dealtfel, însuşi faptul participării lui — fie şi „au-dessus de la mêlée“, — la această încăierare protestează contra unei asemenea clasificări. *Ratio*, da, dar *ratio militans!*

*

Cînd fiecare din noi poartă în sîngele său pe cei ce i-au dat viaţa, cînd întreaga noastră fiinţă, fizică şi morală, e ţesută dintr-o infinitate de fibre care ne leagă de lumea aceasta, ce poate fi mai firesc decît să simţi toate păsurile ei, să împărtăşeşti speranţele şi temerile ei? Nu sînt şi ale tale?

A simţi însă durerile şi bucuriile omenirii, a simţi, înainte de orice, toate durerile patriei tale, a te înfiora pînă în adîncul sufletului de nenorocirile ce o pot lovi şi de perspectivele ce o aşteaptă nu înseamnă, totuşi, a tremura la fiece ameninţare, a despera la fiece părăsire a norocului — şi a plînge. E tot ce poate fi mai nelogic şi mai vătămător. Nelogic, pentru că, dacă ţi-ai păstrat neştirbită credinţa în victoria definitivă, nici un

episod, cît de dureros, nu te poate deznădăjdui, precum, dacă n-ai avut niciodată sau nu mai ai această credință, nici un succes „zădarnic“ nu te-ar putea bucura. Vătămător, pentru că îndoiala și tînguielile n-au fost niciodată generatoare de energie și izbîndă, și au fost totdeauna molipsitoare.

*

Decît, logica e logică, și noi sîntem oameni. Iar, dacă te uiți bine, omul e mai mult psihologie decît logică.

Oricare ar fi credința ta cu privire la rezultatul final, oricîtă ar fi pătrunderea ta pentru valoarea și sensul vicisitudinilor trecătoare, nimic din ce se petrece supt ochii tăi, în bine sau în rău, la un ceas ca acesta, nu te poate lăsa nepăsător. Și explicarea acestei aparente antinomii e simplă: siguranța succesului de la sfîrșit, singurul valabil, nu poate merge totuși pînă la siguranța *momentului* acestui sfîrșit pe care-l dorim, și fiecare incident defavorabil, oricît n-ar putea compromite succesul, îl zăbovește. Iar aceasta te turbură și te doare. Te turbură cu atît mai mult și te doare, — te doare, de să-ți blăstămi ceasul în care te-ai născut uneori! —, cînd întîrzierea lui vine de unde o așteptai mai puțin.

Țin minte ce impresie penibilă mi-a făcut pe vremuri, ca școlar, constatarea — banală desigur, dar la care nu mă așteptam —, că zeii mitologici grecești, născuți din sentimentul naturii, poetici exponenți ai fenomenelor ei veșnice și mărețe, au înghițit-o cu timpul, au mascat-o și eclipsat-o îndepărtînd pe om de la ea. Plîngeam pe grecul care, în locul soarelui viu, vedea numai pe Helios, — cum plîngem acum pe aceia dintre tovarășii noștri de luptă cari, în loc de libertate reală vie, incompatibilă cu timpul cezarismului teutonic, urmăresc, fermecați, o fantomă derivată și vană care samănă cu ea, dar *nu* e ea. O umbră de tristeță s-a coborît de atunci, pentru mine, peste lumea de feerie a Olimpului grecesc, profanat ca de o trădare zădarnică. Pentru că zeii mîncători de natură au murit demult — de indigestie, — dar sentimentul Naturii eterne a serbat, de atunci, atîtea triumfuri! Și azi „Yale Review“ —

din acea Lume Nouă care nu va lăsa să biruiască lesne păcatele vechi — cheamă din nou, printr-un splendid articol, îndărăt spre dînsa: „Back to Nature“ — şi spre libertate.

PRINTRE RUINE

Un neutru, d. Paul Calame, a publicat de curînd o broşură: *A travers les ruines de la Belgique*. Ilustraţiile ce însoţesc textul sînt atît de elocvente, încît lectura lui devine inutilă. Comentariile celui mai talentat „Polybe“ n-ar face decît să întunece, — punîndu-se între el, şi cetitor — adevărul acestor icoane, care „crapă ochii“, — cum zice francezul, — şi inima.

Ca într-o lugubră vedenie de balamuc, se desfăşură acolo toată opera de sălbăticie a Germaniei civilizate. Mormane de ruine înseamnă drumul pe unde a trecut [...] tunul „cultural“. E o frenezie a distrugerii! Cu sete au distrus, cu patimă. Au distrus ca să facă rău duşmanului, fireşte, dar au distrus şi numai ca să distrugă: „Schadenfreude“! Au căutat pretexte ca să distrugă, şi fertila lor imaginaţie în delir a văzut tunuri în turnurile bisericilor — *ecclesia militans!* —, a văzut pe sfinţii din icoane şi crucile de pe turle făcînd semnale inamicului — şi au distrus. Într-un loc, la Londra, aeroplanele lor au nimerit într-un bust al Kaiserului însuşi, rupîndu-i împărătescul nas şi sfîrcul augustelor mustăţi bîrligate, — o groaznică „Majestätsbeleidigung“... Osînda lor cea mai grea, însă, va fi că aceste ruşinoase mărturii ale barbariei *vor rămînea*. Vor rămînea, cum le-au lăsat ei, ruinele Catedralei din Reims.

„Ils n'ont fait que la rendre un peu plus immortelle.
L'oeuvre ne périt pas que mutile un gredin.
Demande à Phidias et demande à Rodin,
Si devant ces morceaux on ne dit plus: C'est elle!“

Un André Michel, un Armand Dayot au urmat povața poetului: l-au întrebat pe Rodin. Și cel mai mare sculptor al lumii contemporane a răspuns cum urmează: „Ideea de a apăra ruinele Catedralei din Reims de orice restaurare sacrilegă și de a face din ea Panteonul eroilor necunoscuți morți pentru patrie... e pur și simplu sublimă. O aplaud din inimă, cum fac pentru proiectul acelei ceremonii anuale în care Franța întreagă, precedată de flamurile regimentelor, ar merge să îngenunche înaintea gloriosului osuariu".

Născută în sufletul lui Rostand și îmbrățișată de întreaga lume artistică a Franciei, ideea aceasta de a păstra neatins posterității „simbolul frumosului consacrat prin insultă", — la noi, o avuse, de la început, acest ziar —, a triumfat.

Opera „culturală" poate continua... De fapt ea continuă... Naiv, Romain Rolland, care pledează *pro arte* înaintea „celor 93"! Ei sînt ocupați și grăbiți: iscălesc din fugă manifestul și aleargă — la Babilonia. Căci, pe cînd Hindenburg samănă „à fleur de terre" ruine nouă-nouțe în Europa, iar Falkenheym se pregătește să facă la fel în Asia, Friedrich Delitzsch, consilierul și partenerul de controverse exegetice al Kaiserului, scurmă pămîntul acolo, pentru a scoate la lumină pădurea de turnulețe a Turnului biblic... Simbolică, această dezmormîntare a Babelului, într-un timp cînd imaginea lui e atît de reală în lume!

*

O știre recentă spune, vag, că „Împăratul", — fără a se putea preciza, momentan, dacă e vorba de Gott-ul de la Berlin el însuși, ori numai de... Austro-Gott-ul din Viena —, onorează cu vizita sa teritoriul ocupat. Depune flori pe mormintele „credincioase", împrăștie daruri în bani... Așa făcuse și la Riga, dăunăzi, acest blajin emul al lui Hristos, de evanghelică bunătate. *Pertrans it benefaciendo,* — a trecut prin lume răspîndind binefaceri —, se va spune și de el odată, — cînd gîndul recunoscător al posterității îl va contempla, în extaz, desfăcîndu-se dintre ruine și înălțîndu-se la cer, într-un nor de gaze asfixiante: — Herr Gott im Himmel! Pînă atunci zeul călăto-

rește pe pămînt, — pe urma tunului: ieri la Riga, azi la noi, mîine — cine știe unde...

Nu știm dacă itinerariul acesta cuprinde și o călătorie la Babel. Îl are și-n Europa, e drept. Poate, cu ajutorul ucenicilor lui Bebel, al cărui nume îl anina un polemist la titlul conferinții lui Delitzsch: „Babel und Bibel", ar avea posibilitatea să-l aibă chiar acasă. Oricum, însă, cred că ar face să meargă. Ar trece, de acolo, și pe la Hisarlîk, turc get-beget și fidel aliat al-pari, i-ar ieși întru întîmpinare Aga-Memnon însuși. Prezentările le-ar putea face fiul lui Schliemann, sicofantul mamei sale, și, ca dar de bună-venire, ar primi potcoavele calului troian, pe care acest nobil urmaș al tatălui său le-a descoperit de curînd. Asia ar fi fericită o clipă — și Europa asemenea. Ci du-te, zău, mai răpede, Măria Ta Împărate: lasă-ne încolo pe noi, nevrednicii!

DUPĂ UN AN

D-na Carlyle, cred, afirmă, undeva, că omul nu e făcut să privească spre trecut, ci numai înainte, spre viitor, — aducînd ca dovadă un amănunt de anatomie topografică: așezarea ochilor. Cît de mult credea scriitoarea engleză în validitatea acestui „argumentum ad oculos", se vede din aceea că a lăsat ea însăși un volum de memorii. Și este evident, — experiența fiecăruia o spune —, că, dacă „pasul și popasul" e un principiu de comoditate excesivă, popasul cuminte, în schimb, după o bună distanță străbătută, pentru a măsura drumul parcurs și a socoti cît îți mai rămîne, trăgînd, din însăși conștiința greutăților învinse, nădejdea în biruința celor de învins, e un lucru pe atît de omenesc, pe cît de folositor. Ce ascunde viitorul, în cămările lui de labirint fără capăt, nu se poate spune, cu siguranță, niciodată. Ce a fost însă, se știe, — și e bine să nu

se uite. Iar, ca să nu se uite, e bine a se aminti din cînd în cînd.

*

Război fără jertfe, — dar cine a văzut aceasta? Şi cine să se mire că războiul de față, cel mai înfricoșat din toate, cere jertfele cele mai înfricoșate? Totul e, dacă face. Şi *face!* Nu există român, cu capul și inima la locul lor, care să creadă altfel. E atît de măreț idealul nostru, atît de sfîntă datoria noastră, încît nu e jertfă care să se socoată prea mare pentru ele. Cum nu există, pentru împlinirea lor, altă cale decît aceea pe care am apucat. Nu puteam noi, pentru tot aurul Germaniei, pentru tot pilaful lui Mohammed și pentru toată braga lui Bai Ganciu, nu puteam sta în luptă alături de călău, împotriva victimei! Să ne alipim noi, cari toate revendicările noastre le răzimăm pe dreptate, la ceata acelora cari nu au alt steag decît Forța și Sila? Să stăm noi, mică nație obijduită, cu milioane de frați în robie, în tabăra acelora cari [. . .] înfingeau cuțitul în inima Serbiei și călcau, nepăsători, ca pe o punte, pe pieptul chinuit și ciuruit de gloanțe al Belgiei? Dar, — lăsînd la o parte orice interese de viitor —, ne-am fi acoperit de rușine pentru toate timpurile!

De aceea, nu de numărarea rănilor, de recapitularea durerilor și sacrificiilor noastre poate fi vorba acum, în acest moment solemn de aniversară a războiului. Ci de cîștigul sufletesc, superior oricărui altul, de învățămîntul național și moral dobîndit în acest an de straşnică școală.

*

. . . Mai e încă un cîştig, tot atît de însemnat, din acest an de dureri.

Risipiți prin toate oştile lumii, n-a fost cîmp de luptă pe care să nu se fi bătut frați de-ai noştri, — adesea contra fraților! —, n-a fost colț de Europă însîngerată care să nu fi băut sînge de-al nostru. Întrebați totuşi în cele patru vînturi: cine-i ştie? Clocotitorul lor sînge de viteji de rasă, dreapta lor vitejie

tradițională se cheltuiau neștiute: calăul li fura, pentru el, și această ultimă recompensă. Acum, cînd li-a fost dat, în sfîrșit, să lupte *ei pentru ei,* acum nime nu li-o poate fura: tributul cel mai binemeritat de admirație se îndreaptă, de pretutindeni, spre smeritul plugar de la Dunăre. Fost-a, în anume momente, această vitejie a lui atît de cumplită, atît de înfricoșată, încît pînă și pe cei mai încrezători într-însa i-au uimit. Și s-a văzut atunci, în lumina de sînge a acestei tragice apoteoze, toată mărimea nedreptății sociale, a crimei naționale ce se săvîrșea față de această țărănime sublimă . . .

*

Sînt și alte învățăminte, — desigur. Cine ar sta să le înșire, ar sfîrși cu greu. Nu numai mărimea unora, ci și micimea altora a arătat-o acest an de război. Să ne oprim totuși la ce am spus: de ajuns, credem, pentru a-l binecuvînta în veci!

„ROMÂNIA INVINCIBILĂ"

În mai 1886 a fost o năprasnică erupție a vulcanului Etna: douăzeci și una de zile a căzut potopul de lavă, pînă la trei milioane de metri cubi pe zi, dînd naștere unui munte, Gemeiluro, înghițind patru sute cincizeci și trei de hectare și pricinuind pierderi enorme. Un moment cu adevărat dramatic în viața Siciliei, dar mai ales în aceea a lui Nicolosi, orașul cel mai înaintat de pe Etna. Inginerul italian Gentile-Cuza, martor ocular al catastrofei, povestește, într-o relație pe care o reproduce Bazin în „Sicilia" lui, cum, pe la miez de noapte, locuitorii din Nicolosi fură treziți de groaznicul cutremur, cum, a doua zi dimineața, ei invocară, desperați, pe Sfînta Agata, patroana Ținutului, și înșirară la rînd, pe piața principală, statuile sfinților tutelari, cu ochiul spre locul primejdiei. Momentul culminant al dramei a fost, însă, peste o săptămînă, cînd

torentul de foc amenința să îngroape „Altorelli“. „Altorelli“ nu sînt altceva decît trei altarașe închinate Sfinților protectori ai orașului, în plină cîmpie, dedesuptul unei galerii care le apăra de intemperii. Dar, pentru popor, ele erau însuși paladiul regiunii, țelul procesiunilor religioase și al pelerinagiilor. Erau socotite, deci, ca intangibile, și, dacă balele de foc ale monstrului nu le-ar fi cruțat, aceasta ar fi însemnat sentința de moarte pentru Nicolosi. Totul făcea să se creadă că așa va fi. Brațul de lavă care le amenința atinsese aproape oratoriul. Cutropirea părea inevitabilă și iminentă. Totuși, împotriva tuturor prevederilor, ajuns la cîțiva metri de Altarașe, fluviul de foc își încetinește cursul, se zgîrcește și crește în înălțime. Apoi, în momentul în care cei de față se așteptau să asiste la catastrofă, un rîuleț de lavă se desprinde din coasta colosului, și lavele, deviind, apucă spre valea Sf. Nicolae — Arena. „Altarașele rămîn intacte și întregi. Și, face, în adevăr, o ciudată impresie, să vezi aceste căsuțe, cruțate de enorma masă de lavă care s-a șters de ele“.

Cam acestea trebuie să fi fost fazele sufletești prin care au trecut nobilii noștri Aliați din Apus la vestea că, — folosindu-se de împrejurările din Rusia, — bala teutonică a reînceput a vărsa focu-i năprasnic asupra pozițiilor noastre. Să ne înghită, nu alta! Să ni smulgă acest din urmă petecel de pămînt care ne mai ține liberi, acest ultim refugiu al sufletului și visului românesc în reculegere, — „Altarașele“ noastre. Falca de oțel a „Mareșalului“ se căscase, cît e de mare, ca să muște din inima noastră. Ci — nu li-a ajutat Dumnezeu. Am învins.

*

Acum putem răsufla mai în voie, și, cu noi, aceia cari ne urmăreau de departe, cu inima strînsă.

Din gura acestora, a tuturora, se îndreaptă astăzi, către oastea României, imnul celor mai entuziaste recunoașteri. Ele ne bucură, firește, și ne umplu de mîndrie. Iar, dacă avem un regret, este că aceia cari le meritau mai mult nu mai sînt aice, să le primească... Ei locuiesc, acum, acel ținut îndepărtat al Amintirii, — „singurul paradis din care nu poți fi izgonit niciodată“ —, dar, acolo unde sînt, noi îi vedem mereu și-i împo-

dobim cu laurii acestor recunoașteri, cari li stau așa de bine, cum trec măreți și tăcuți prin lumină, — umbre veșnice, înfășurate în purpura sîngelui lor. Doamne, unde e omul cuminte care să se poată lăuda că viața lui, care a rămas, e mai frumoasă decît moartea acestora? — Ne mișcă, deci, aceste omagii, aduse vitejiei martirilor noștri: dar oricît ar fi ele de mari și de multe, ele nu ne pot face să ni pierdem măsura.

Şi ar fi de ce! Cînd un om ca fostul prim-ministru al Angliei, Asquith, un om care nu mai e un tînăr aprins și n-a fost niciodată un cultivator de flori retorice, vorbește de „România invincibilă“, într-o țară care știe ce înseamnă lucrul acesta — *magnae et invictae Britanniae*, începe inscripția de la Malta —, ar fi, credem, de ce să ni ieșim din piele. Dar, vezi, românul „are și el ale lui“. Poate unde nu le au alții . . .

PE DRUMUL GLORIEI

Într-unul din acele discursuri care răsună adînc în inima omenirii civilizate și sînt prin aceasta, ele însele, o faptă istorică, Lloyd George proclama acest adevăr mîngîietor: „Faptele eroice care înfioară umanitatea de-a lungul generațiilor sînt faptele națiunilor mici luptînd pentru libertatea lor“.

La 19 septembrie 1914, cînd, din Queen's Hall, de pe stînca Insulei lui, marele Velș rostea, în auzul lumii întregi, aceste cuvinte profetice, România noastră nu se alăturase încă, în faptă, la cauza aliaților: Belgia și Serbia erau singure acolo, pentru a primi cununa solemnului omagiu.

Doi ani mai apoi, grozava tragedie umană o cuprindea și pe ea.

De atunci, ca și pînă atunci, gîndul ei unic a fost același: să ajute, prin toate silințile sale, la prăbușirea crimei și la restituirea integrală, pe eterne temelii de dreptate, a dreptului național încălcat.

Suferință peste suferință și doliu peste doliu s-au îngrămădit, atunci, asupra capului nostru. O neagră și nestrăbătută ceață acoperi, o clipă, lumina viitorului nostru.

Dar n-am deznădăjduit.

Pentru că, dincolo de pînza mohorîtă a negurii, ochii noștri țínteau, fascinați, o stea pe care nimic nu li-o putea ascunde. Pentru că, din tot ce se agita în sufletul și în jurul nostru, noi n-aveam ochi decît pentru aceea ce apărea, cu aureola jertfei, în raza de aur a stelei.

*

Adînc, în desiș de pădure, „là, dove il sole tace", doarme un lac tăinuit, — *silva praecinctus opaca*. Jur-împrejur, străjuiesc bătrîni copaci uriași, ale căror plete stufoase acopăr cu umbră neagră oglinda întunecată a apei. Prin verdele coviltir de frunziș, o singură rază pătrunde. Din toată întinderea lacului un singur punct strălucește scăldat în plină lumină: acela în care raza se întîlnește cu apa. Iar, din tot ce există acolo, din tot ce viază și ființează supt vasta cupolă sumbră, se vede distinct atîta, cît cade în drumul razei, sau trece o clipă prin el. Atît; dar, cît se vede, e numai aur și glorie.

Imaginea e veche: o întrebuințează uneori filozofii, pentru a înfățișa mai concret problema „cercului luminos al conștiinței actuale". În raza gîndirii lui George, ea se poate aplica, însă, credem, pe o scară mai largă la un „cerc de conștiință" mai amplu și mai puțin „actual": la conștiința umană și națională a viitorului.

*

Va veni un timp, cînd, în rece așternut de pămînt vom odihni cu toții, cîți ne trudim și ne trufim acum, în deșarta frămîntare a vieții. Mai neagră ca marmura mausoleelor și mai rece ca ea, imensa noapte a uitării va stăpîni cimitirul tăcut.

Va fi, însă, pururea acolo un colț, unde, din cînd în cînd, va pogorî o rază.

Pornind de la amintirea pioasă a urmaşilor, ea va ocoli cu grijă luxoasele glorioale defuncte şi se va opri la mulţimea măruntă, care, în ceasul hotărîtor al destinului, a apărat libertatea şi neamul. Se va pleca încet, ca o smerită binecuvîntare, asupra gropilor sărace şi triste, va îngenunchea frîngîndu-se înaintea crucii învechite şi strîmbe, şi se va sfărîma, înduioşată, în lacrimi de lumină pentru gospodarii adormiţi acolo. Sau va coborî zglobiu, ca un zîmbet al cerului, va săruta cu foc ţărîna supt care odihneşte feciorul, şi va străluci auriu, ca un fir de beteală veşnică, pe pieptul celui cununat cu nemurirea . . .

— *Dormez dans la grandeur de votre sacrifice!*

CULTUL EROILOR

Nu e o invenţie modernă, brevetată de Carlyle.

Făptura lor de colos domină mulţimea măruntă, cum domină piramidele Egiptului nisipul fugător al pustiei. Şi, cînd, Memnon etern, sufletul uriaş îşi picură, în lacrimi sonore, ruga lui către Soare, ca o pădure în freamăt şoptesc milioane de buze psalmul adorării smerite pentru „Cel ce vine întru numele Domnului".

Căci un mesager al Dumnezeirii, un sol al puterilor misterioase şi veşnice ale Firii, tainică şi eternă forţă a Naturii el însuşi, este Eroul. El poate zice, cu Byron:

Nu-s ceruri şi ape şi munţi
O parte a inimii mele, —
Cum eu sînt o parte din ele?

De aceea, cînd dînsul se stinge, nu numai omenirea se cutremură, cum se cutremură pămîntul la prăbușirea unui munte, nu numai sufletul poporului său se înfășură, ca eroul homeric, în „norul cernit al durerii", ci însăși Natura ia doliu.

Ca în divina tragedie de pe Golgota, ochiul zilei se închide...

Soarelui milă îi fu, cînd stinsu-s-a Cezar, de Roma:
Negru zăbranic pe cap își puse, și veșnică noapte
Amenințat-a atunci noroadele fără de lege.

(*Georgica,* I, 466—8).

O mare-ntunecime în plin nămiez se face:
Nici o lumină, dacă nu se despică cerul.
Pe toți îi îngrozește urgia și misterul.
Și mulți se bat cu gîndul că lumea se desface
Și veacul se scufundă pe veci de-acum în pace.
Dar nimene nu știe că alt rost lucru are:
Pentru-a lui Roland moarte e doliul cel mare.

(*Chanson de Roland,* v. 1431—7).

Trebuie însă, oare, neapărat, purpura nobleței de sînge sau de rang pentru a se naște eroul? Adecă numai din porfirogeneți să-și aleagă zeii trimișii?

Anticitatea păgînă pare a fi crezut așa. Chiar atunci cînd compătimește, ca Horațiu, pe „aheii ce sufăr de pe urma toanelor celor puternici", sau plînge duios, ca Vergiliu, asupra soartei celor ce pier neștiuți... *Profanum volgus* rămîne „odios", și din *turba minuta* a pigmeilor nu se pot recruta „semizeii"!

Vine însă creștinismul, cu sfînta „democrație a lui Crist".

Tată bun, neînțelegînd să facă nici o deosebire între copii, Dumnezeul Evangheliei își alege „Unsul" în persoana odraslei teslarului din Nazaret.

Mulțimea smerită şi obscură începe să se vadă. Începe a se înțelege adevărul că geniul celui mai iscusit arhitect nu ajunge ca să ridici un templu: fără truda de fiece clipă a miilor de lucrători anonimi, care-i dă realitate, planul rămîne un vis.

Cei ce au înțeles mai adînc, mai deplin şi mai larg acest lucru, — nu ca goală platformă demagogică, ci ca sacră dreptate omenească —, au fost, fireşte, francezii.

Şi nu cunoaştem o mai energică, o mai plină de vervă și avînt proclamare a acestui adevăr pecetluit cu sînge decît pasagiul din piesa lui Rostand, în care „Vulturașul“ aruncă în fața mareșalului, scandalizat că sta să asculte povestirile sergentului veteran, superba apostrofă:

. . . În cartea sublimei Istorii,
Maiuscule, voi sînteți a' titlurilor glorii
Şi-asupra voastră, pururi, se pleacă ochii miei!
Dar miile de slove mărunte — nu sînt ei?
Şi ce-ați fi, fără neagra, umila lor oştire,
Ce trebui pentru-a scrie în cronică o ştire?

Comparați, acum, aceste nobile accente ale francezului cu emfaza aristocratică a germanului care vorbește de „gloata neghioabă a celor mulți şi răi“ (v. Wilamowitz, *Die Spürhunde des Sophokles*, p. 27), şi veți avea întreaga distanță ce separă, *sub specie humanitatis*, două lumi.

IN MEMORIAM

Pomenirea eroilor s-a serbat şi anul acesta, cum se va serba atîta timp cît, pe pămîntul României, care aburește încă de sîngele lor, va licări o zare de conștiință națională.

Cunoscuți și necunoscuți, mari și mici, ei sînt autorii celei mai glorioase pagini din Cartea Neamului.

I-a sfătuit mintea de strateg genial a generalului, cu care vor fi ținînd sobor acum, în lumea veșnică a umbrelor, și capacitatea militară a altora, pe cari, dacă nu-i înșirăm aici, nu-i prețuim mai puțin. În ceasuri de deznădejde și cumpănă, i-a susținut și îmbărbătat energia unui conducător de inimi, unui comandant de ispravă... Dar, ceea ce li-a ajutat să înfrunte moartea întru plinirea destinului [...] a fost focul lăuntric care li încingea inimile, sufletul viteaz ce se revărsa în valuri pe fața suptă de chinuri, transfigurînd-o, în clipa sublimă a supremului sacrificiu. Și jertfa, jertfa cea mare, jertfa cea neprecupețită, ei au adus-o, — cei mulți.

Ei, smeriții, au fost, — după strălucita apostrofă a „Vulturașului“ — oastea de slove mărunte și negre, ce trebuie, pentru a compune o pagină de istorie: căpeteniile, oricît de însemnate, sînt numai literele mari din titlu. Și cine știe, dacă, fără simbolicul anonim pe care-l onorăm astăzi, Dumnezeu, care împarte biruințile, nu ni-ar fi refuzat-o...

Ca grecii de odinioară „zeului necunoscut“, ridicat-am „eroului necunoscut“ un altar: altar e orice mormînt, în care doarme un viteaz căzut pentru patrie, — spunea, în bătrîne vremuri eroice, Simonide din Ceos.

Să îngenunchem cucernici acolo și să ne rugăm cu poetul — frate:

Versez-nous dans le coeur, du fond de ce tombeau,
Quelque chose de grand, de sublime, et de beau!

II

CONȘTIINȚĂ ROMÂNEASCĂ

„Misiunea noastră... în acest Orient, în care reprezintăm marele, împărătescul suflet al Romei": „a crea... o cultură europeană, de esență latină și de prestigiu universal..."

. . . Suntem *un popor* și suntem *o cultură*.

O veche, străveche cultură, ale cărei rădăcini se coboară adînc în istorie.

Civilizația românească nu datează, în adevăr, de la „modernizarea“, de la „occidentalizarea“ României. Aportul Apusului — direct sau indirect — s-a suprapus numai peste un întreg fond de civilizație arhaică.

Influențe bizantine, influențe slave, influențe sud-danubiene, influențe orientale — toate se amalgamează în acest fond arhaic. Iar, la aceste înrîuriri se adauge, dominantă, armonizînd, orînduind, contribuția Romei.

Dar, în Romania noastră de Răsărit, acest hotărîtor contingent *roman* avea nevoie, pentru a deveni *romanic*, — înainte de a fi *român* prin amesticul slav, — de fuziunea cu acel element primordial, *autohton*, fără de care nu ni putem închipui, nici desluși deplin caracterul p r o p r i u, fizionomia-i distinctă, față de romanitatea Apusului.

Această civilizație băștinașă, formează, deci, temelia neclintită a civilizației noastre. Izvorul cel mai adînc al originalității noastre într-însa este. El țîșnește, viu, ori de cîte ori săpăturile arheologice, investigațiile istorice, etnografice sau filologice pătrund mai *à fond*. „Dac“, „trac“, „scitic“, — ziceți-i cum vreți: el *există!*

În ceramică, în cîntec, în strategie, în dreptul consuetudinar, în toponimie, în limbă, în arta populară, în îmbrăcăminte, ca și, în genere, în toate aspectele vieții rurale, agrare, pecetea lui Decebal se recunoaște, indelebilă . . .

POPOR DE CULTURĂ

Cînd editura Hachette i-a propus să scrie o Istorie a românilor în limba franceză, d. N. Iorga s-a hotărît, din primul moment, să dea o deosebită atenţie istoriei civilizaţiei româneşti, — înfăţişînd, astfel, publicului european o icoană a acelei modeste, dar vechi şi reale civilizaţii proprii, ale cării elemente originale le schiţase, în linii mari, într-o conferinţă festivă, cu prilejul jubileului Universităţii din Iaşi.

Astăzi, — şi mîne, cînd se va proceda la verificarea tuturor titlurilor, încă mai mult —, astăzi e clar pentru oricine că nu există o legitimare mai categorică a dreptului la viaţă naţională al popoarelor decît *cultura* lor, decît acel aport nou pe care e capabil să-l aducă, la bunurile superioare ale umanităţii, fiecare popor. Şi trecutul lor e, întru aceasta, cel mai puternic chezaş.

Civilizaţia noastră, pe care, după împrejurări, ne-am deprins s-o dăruim întreagă, unuia sau altuia, este un adevăr, şi nu unul de ieri.

Cercetătorul ştiinţific îi poate urmări, — cum s-a făcut —, rădăcinile în solul civilizaţiei autohtone care a înflorit din vechi prin părţile acestea; el poate urmări, fibră cu fibră, vigurosul altoi italic, în toate faptele creşterii şi ramificaţiei lui: simpla observaţie, cît de puţin atentă, ajunge, însă, pentru a te convinge că ai în faţa ta un popor şi o civilizaţie proprie.

O dovadă din cele mai proaspete.

Corespondentul revistei americane *Collier's National Weekly*, Arthur Ruhl, trecea, în toamna anului trecut, din Rusia la noi, în tovărăşia unor ofiţeri francezi, „cari făcuseră ocolul Europei pentru a se întîlni aici cu noii lor aliaţi“. După ce laudă toamna noastră „calmă, blîndă şi aurie“, aşa de deosebită de „iarna care era acum în aer şi în cugete la Petrograd“; după ce „la fiecare staţie“, observă „ţărance care vînd prune, pere şi struguri“ atît de ieftin, faţă cu preţurile din Rusia, încît aproape „le dăruiesc“; după ce prezintă compatrioţilor săi pe

„aceşti ţărani români cari, cu luminoasele trăsături ale feţei şi întunecaţii ochi de ţigan, au, după zburliţii plugari ai Nordului, un anumit aer de graţie şi îndemînare"; după ce constată că el, ţăranul acesta, cu „soarele şi fructele, cu caldele coline, acoperite cu sate şi podgorii, aduc un puternic răsunet al Italiei sau al Peninsulei Iberice", — călătorul american dă cuvîntul unuia dintre ofiţerii francezi, care rezumă minunat impresiile tuturora despre ţara noastră în aceste cuvinte lapidare: „C'est un pays!".

Da, este o ţară! Pentru că este în ea un *popor*, cu o distinctă fizionomie etnică, desfăcîndu-se neted din constelaţia de individualităţi naţionale şi politice încunjurătoare, omogen şi egal cu sine însuşi, reflectîndu-se limpede, ca într-o oglindă de cristal, în *civilizaţia* pe care, neam de neamul lui, *el* a creat-o aici.

O, şi ce popor admirabil!

De cîte ori mă gîndesc la el, îmi vine în minte legenda pe care am cetit-o într-o carte a lui F.-W. Förster, excomunicatul universităţilor *lor* de azi.

Într-o casă de adăpost din Pădurea-Neagră, era un piano vechi şi hodorogit. În fiecare seară, dascălul satului cînta din el ţăranilor, cari jucau pînă noaptea tîrziu, pentru ca, a doua zi dimineaţa, primul student pripăşit pe acolo să-l „zdrăngănească" din nou. Bietul instrument, avea de ce să fie hîrbuit... Dar, într-o seară, iată că se opri la hanul acela un necunoscut. Soarele asfinţea şi străinul se uita lung şi înduioşat la lumina amurgului care se răsfrîngea în Rin şi murea, după crestele Vosgilor. Se puse, apoi, la clavir şi încercă o notă: biata coardă atinsă răspunse încet „ruşinoasă ca un copil de ţăran pe care-l apostrofează un boier mare". Dar cîntăreţul nu se lăsă: el o mîngîie *con amore*, îşi trecu degetele, apăsat, pe celelalte clape şi, deodată, ca dezmorţite, ele porniră să vibreze înfiorate: un freamăt nebănuit de armonios, în care răsuna parcă tot ce tăcuse bătrînul pian atîta timp, începu să adie în liniştea serii vrăjite. Ascultau toţi uimiţi, ţinîndu-şi răsuflarea. Artistul sfîrşi curînd, dar, toată noaptea aceea, hangiţa spunea că pianul ar fi tresărit încetişor, în colţul său. Apoi tăcu — şi, cînd mîinile profane se atinseră iarăşi de el, aceleaşi tonuri aspre, supărate parcă şi supărătoare, fură răspunsul.

— Apropia-se-va, oare, cîndva, de sufletul poporului acestuia minunat, ca de pianul acela nenorocit, artistul de iubire și înțelegere, în stare a face să vibreze toate coardele lui?
În clipa aceea binecuvîntată, civilizația lumii ar străluci de o nouă splendoare!

RENAȘTERE

Motto — *„Iară noi, noi, epigonii!...“*

Eminescu

Sunt nedreptăți cari se răzbună tîrziu, dar tot se răzbună.
Pînă mai ieri, generațiile României moderne, occidentalizate, zăceau supt osînda *epigonismului.* Versul eminescian părea singurul titlu potrivit pentru un întreg capitol de istorie contemporană.
Pentru că generațiile acestea de „degenerați“, de „epigoni“ creaseră totuși o Românie independentă, — nucleul în jurul căruia să cristalizeze, ca un uriaș rubin de sînge, România Mare. Pentru că generațiile acestea au dat, în domeniul culturii, cea mai impunătoare figură din cîte au strălucit vreodată la noi: pe Nicolae Iorga; iar, în domeniul artei, pe lîngă un Grigorescu și un Enescu, au dat pe însuși genialul profet al osîndei, — pe Mihail Eminescu.
Ori sunt aceste personalități dintre acelea care încap în cadrul „epigonilor“, al miniaturiștilor, la cari finețea, rafinarea simțului critic copleșește avîntul creator al concepției și emoțiunii artistice? (Căci aceasta înseamnă „epigonism“!) Vasta operă culturală a d-lui N. Iorga, cu amploarea și intensitatea ei fabuloasă, este ea un simptom de decadență? Și are ceva din acest caracter luminoasa, diafana pictură a lui Grigorescu, ori vrăjita undă sonoră a muzicei lui Enescu?

Sau, poate, generaţii cari au crezut, cari au sperat, cari n-au renunţat la nimic din moştenirea de ideal a generaţiilor recunoscute cu drept cuvînt, ca eroice, pot rămînea, definitiv, supt oprobriul „epigonismului"?

Dar, dacă conştiinţa acestor rînduri de oameni ar fi fost, în adevăr, înecată de apele otrăvite ale îndoielii, dacă la indolenţa somnului pe laurii înaintaşilor s-ar fi adaus narcoza scepticismului şi blazării, ar fi putut creşte mai departe în ea floarea-albastră a idealului care se cere inundată cu lacrimi spre a trăi şi cu sînge mult şi cald spre a da roadele aşteptate?

Nu! „Epigonismul" generaţiei care a făcut războiul e, în mare parte, o calomnie.

Şi încă una primejdioasă.

Pentru că dinaintea noastră se întinde astăzi un imens cîmp de muncă; iar muncitorii, pe cari-i aşteaptă acest cîmp, nu trebuie micşoraţi în conştiinţa propriei lor valori, în conştiinţa *puterilor* lor.

Guyau, filozoful francez, găsea criteriul „imperativului categoric" nu într-un nebulos „du sollst", ci tocmai în această *conştiinţă a puterii*, din care trebuie să derive logic, *conştiinţa datoriei:* „je *peux*, donc je *dois*".

Pentru a-şi îndeplini întreaga datorie impusă de noile condiţii de viaţă naţională, sufletul României unite nu trebuie descurajat, devastat de încrederea necesară în el însuşi, ca factor creator de civilizaţie, ca element de progres.

Suntem în era faptelor. Vremea retoricei cu panglici, tricolore sau altfel, a mumiilor faraonice, vărsînd lacrimi de crocodil şi visînd Nilul bugetului, se cufundă din ce în ce în cripta arheologică.

Dar fapta cere sinceritate şi energie.

Pe drumul ei — dacă e să ajungă la rezultate pozitive — nu se pleacă gîrbovit supt povara îndoielilor, ci senin şi plin de încredere.

„O voinţă de oţel, ce străbate pîn' la ţel", — iată ce trebuie mai presus de toate, iar nu un motor obosit, mîncat de rugina nesiguranţelor.

Şi nu e nevoie de nici o înscenare, cu măşti şi poze eroice, nu e trebuinţă de exagerări şi invenţii, ori de cine ştie ce plat

optimism fără discernămînt, pentru a crede, nezguduit, în viitorul Patriei, — acum cînd hotarele ce o sfîșiau au dispărut și cultura națională poate circula slobod...

Ca mugurii pomilor, ca ghioceii și viorelele cîmpului primăvăratec ce se pregătește să-și scoată la soare splendorile covoarelor veșnice, așa mijesc — prin deșertăciunile actualității prăfoase și zgomotoase — semnele Renașterii ce vine.

CEVA DESPRE CÎNTECUL POPULAR

...Simple variante de adaptare ale unor tipuri cunoscute — *eadem, sed aliter,* — sau creațiuni cu totul nouă — *carmina non prius audita* —, aceste manifestări ale geniului popular, care împodobesc, de la o vreme, cu mîndra lor primăvară, cele mai veștede flori tîrgovețe, cheamă atenția tuturor spre marele cîntăreț fără nume, de la care vine, în tot ce are ea mai sănătos, mai adevărat și mai trainic, „arta“ noastră:

„Cînd tu arai c-un tril de doină-n gură
Supt arcul cerurilor unduiate,
Am învățat a versului măsură
Din simetria brazdelor arate.“

Poetul are dreptate, poate mai mult decît își închipuia.

De la acei strămoși îndepărtați, cari ziceau bucuros: *exarare,* în loc de: *scribere,* toți au învățat-o de acolo. *Versus* însuși, originar, nu însemna alta decît: „brazdă“, *strofa* și *actul* nostru vin direct de la plug; însăși *cultura* noastră, această mîndră aristocrată, care-și uită atît de des genealogia, e o metaforă din viața agrară: transplantarea într-un domeniu ideal, superior, a umilei *agriculturi.*

Pe cîmpul de luptă stropit cu sîngele său, ca şi pe ţarina udată cu sudoarea sa, ţăranul cîntă. Spontan, firesc, din instinct, — ca păsările cerului, ca murmurul apelor, ca frunza codrului-frate.

De aceea, poate singurul termin potrivit pentru poezia lui e: *cîntec* . . .

LEGENDA „MEŞTERULUI MANOLE“ . . .

[Cîteva consideraţii despre studiul şi valorificarea folclorului]

A fost o vreme cînd studiul literaturii populare devenise o adevărată obsesie, chiar pentru acei care n-avuseseră în viaţa lor nici o legătură cu masele poporului.

Era şi aceasta, desigur, o modă apuseană. Dacă am urmări evoluţia cercetărilor întreprinse aiurea asupra producţiilor populare, am vedea că tot dogmatismul pedant, înconjurat de linguşirea seacă a diferiţilor metodologişti literari, nu se rezumă decît în prostirea — cum s-ar zice pe româneşte —, a unui public, obligat să creadă tot ce i se spune.

Pătrunderea adîncă a unui motiv poporan, înseamnă a te transpune, un moment, într-o anumită stare psihologică, răscolindu-ţi întreg sufletul în care sînt înmagazinate concepţiile de viaţă a zeci de generaţii. Nu-i destul să-ţi împarţi capul în multiple săltăraşe, să numeşti această împărţire metodologie literară şi, privind trufaş prin ochelari, să aranjezi materialul literar, cu ceremonie iezuitică, în fiecare cutiuţă craniană, de teama de a nu supăra pe eroi.

*

A te ocupa cu legendele unui popor, pe cît posibil istoricește, nu-i totuna cu a le masacra denaturîndu-le motivul, actualizîndu-le prin meșteșugăria literară mai mult sau mai puțin cinstită din timpurile noastre. O legendă mai cu seamă nu e totuna cu un oarecare fapt divers ce poate fi literaturizat după cum vrei să-l exploatezi mai mult.

A studia izvorul literaturii poporane printr-un simplu contact cu lumea înconjurătoare, a decreta că misticismul dintr-o oarecare parte a pămîntului determină anumite atitudini lirice, e tot așa de ușor ca și cum ai spune că lui Goethe, Eminescu, Lenau le-a fost de ajuns să vadă o pădure, o tavernă [...] sau o cîmpie verde ca să transforme o impresie într-un ritm armonic de cugetare adîncă și colorată.

Producțiile poporane închid în ele anumite atitudini sufletești, concepții de viață, într-un cuvînt o parte din forma și fondul unor anumite epoci de civilizație dispărute.

O pătrundere adîncă a legendelor va arăta, desigur, înclinările unor anumite vremi, față de forțele naturii, ipoteze puse de o lume care la fiecare contact cu ceea ce o înconjoară caută să-și explice anumite fenomene, printr-o personificare a tot ce nu putea fi biruit de om, personificare ce lua proporții fantastice în descriere, fiind susținută cu o foarte mare doză de misticism. Aceasta se poate dovedi la toate literaturile neamurilor, evident cu cît se păstrează mai multe caractere locale, fie în legătură cu marea ale cărei furii înspăimîntă, fie în legătură cu priveliștea încîntătoare ce alintă privirea.

Impresiile trecute prin simțuri se transformă, își împrumută din coloratură și din necesitatea sufletească a unei armonii, capătă accente ritmice trecînd prin gîndirea omenească.

Cele cîteva considerații prealabile n-au alt scop decît doar acela de a arăta că, încumetîndu-te să meșteșugești o operă modernă dintr-o legendă populară, îți trebuie să știi mai multă filozofie decît chiar un filozof.

SINE IRA ET STUDIO

... Istoriografia impune anume obligaţii [...]

Istoric sînt: n-am frate,
N-am rudă, n-am vecin;
Stăpîn am pe-adevărul:
Lui cată să mă-nchin.

De la stihurile Zilotului nostru pînă la *sine ira et studio* al autorului „Analelor", care repetă pe latineşte ceea ce spusese greceşte Polibiu (VI, 9, 11: *choris orges é phthonou*), nu e limbă cultă în care să nu se fi rostit această declaraţie. Venerabilul decan al istoriografiei noastre, d. Xenopol, spunea chiar că s-a apropiat de Domnia lui Vodă-Cuza ca de aceea a unui Faraon egiptean.

*

Să ne înţelegem însă.

Poate fi vorba, aici, de o *obiectivitate absolută?* Fireşte că nu. Întăi, fiindcă, în genere, *absolutul* nu e din lumea noastră. Al doilea, pentru că cea mai cristalină, mai emancipată şi mai comprehensivă minte omenească reflectă totuşi *în legea ei* realitatea percepută, — după cum cel mai pur strat de aer modifică raza transmisă: vidul absolut singur ar putea-o lăsa neatinsă, dar vidul acesta n-ar propaga-o deloc, şi, în mod absolut, nici că există! Adăugaţi la aceasta sentimentul, — cel mai mare sofist —, care intervine, fatal, „chiar de l-ai goni cu furca", şi veţi înţelege cît de „absolută" poate fi această *obiectivitate,* pe care subiectivitatea noastră o vămuieşte aşa de greu.

Dacă, însă, cu toată nobleţa şi energia revendicărilor sale, această aspiraţie a istoriografului e menită să rămîie un *pium desiderium*, reală, foarte reală şi realizabilă este, în schimb, datoria elementară pentru orice om de ştiinţă de a evita cea mai mică alterare *voită* a adevărului, cea mai neînsemnată falsificare *conştientă* a realităţii date. Omeneşte vorbind, *acesta* şi e înţelesul, singurul înţeles posibil, al „obiectivităţii". *A fi obiectiv* nu înseamnă, nu poate să însemne *a înceta să fii om*.

*

De aceea, cînd un alt bătrîn istoric al nostru, regretatul profesor Rîşcanu, — o figură de o antică seninătate, — declara, într-o conferinţă despre Cuza-Vodă, că el nu poate vorbi fără înduioşare despre Domnul Unirii, n-a fost nimeni care să vadă în aceasta o tăgadă de adevăr sau o dovadă a lipsei de temperament istoric. Dar: *est modus in rebus*, — e o chestie de măsură şi aici. Un Paolo Spada, romancierul într-atît de îndrăgostit de personagiile sale, încît nu se îndura să le lase să moară, cum cerea logica acţiunii, minunat conduse pînă către sfîrşit, şi prefera să-şi ucidă propria-i reputaţie de scriitor prin finaluri triviale şi absurde, în totală discordanţă cu restul operei, un Paolo Spada, zic, — eroul nuvelei cu acelaşi nume a Matildei Serao, — n-ar putea scrie istorie. O excesivă imaginaţie, un sentimentalism romantic au făcut şi pe un om ca Hasdeu impropriu pentru istoriografie, în sensul adevărat al cuvîntului. „Ioan Vodă cel Cumplit", al său, e, de fapt, mai mult un roman istoric decît o monografie ştiinţifică. Scriindu-l, — spunea autorul în prefaţa noii ediţii, — „inima îmi bătea, iar condeiul urma pulsaţiile inimii". Admirabil lucru, — omeneşte şi româneşte. Dar istoria are exigenţele ei, care trebuiesc împăcate cu celelalte, tocmai pentru că nu se exclud. Orice om de ştiinţă care e şi un om de inimă va subscrie însă cuvintele pe care d. N. Iorga le scria, acum cincisprezece ani, în introducerea la studiul său asupra lui Mihai Viteazul: „Autorii de cărţi simţite îşi iubesc eroii".

*

Cărți simțite, adecă *opere de iubire,* nu opere de ură păgînă [...] așteaptă omenirea de la cercetătorii trecutului, — dacă e să învețe o dată a se urî mai puțin.

TEATRUL CARE NI TREBUIE

Citind străvechea tînguire a profetului-rege „la apa Vavilonului“, în traducerea populară a vechiului Vlădică pribeag, d. N. Iorga observă că ea ni sună în urechi *ca un cuvînt de astăzi.*

O constatare identică face d. Emil Nicolau, în darea de samă asupra piesei d-lui Iorga, *Învierea lui Ștefan-cel-Mare,* — reprezintată ieri, pentru a treia oară, pe scena Teatrului Național —, cînd vorbește de *actualitatea* ei.

E o problemă de psihologie literară, asupra căreia am dori să insistăm puțin — în legătură cu rostul teatrului în momentele actuale.

În presă, unde nu se scrie de obicei, *sub specie aeternitatis,* ci *au jour le jour,* unde articole din cele mai bune nu trăiesc mai mult decît rozele: „l'espace d'un matin“, *actualitatea* e, putem zice, divinitatea supremă. Rar numai se întîmplă ca un articol de gazetă să supraviețuiască zilei lui natale: acela a scăpat, însă, de moarte pentru totdeauna!

Altfel stau lucrurile în literatură. Aici regula e, tocmai, că se creează pentru veșnicie, — *es aei,* zicea Grecul —, mai presus de vicisitudinile momentului. „Opera literară“ de ieri, care, astăzi, nu-mi mai spune nimic, n-a fost niciodată *o operă literară,* în adevăratul înțeles al cuvîntului. Nici ieri, prin urmare, — cînd cine știe ce stare de spirit, ce curent sau modă putea da cetitorilor iluzia unei emoții artificiale, fictive. Ceea ce nu înseamnă, firește, că n-ar exista fluctuații în viața celei mai autentice capodopere. Ele rezultă, doar, tocmai din acele uzurpări trecătoare ale falselor glorii, — nourași pe cari vîntul

capricios al modei îi aruncă, o clipă, în fața soarelui veșnic. Eclipsa poate dura, după împrejurări, mai puțin sau mai mult, dar, constant, *ea* trece, și *astrul rămîne:* e lege.

Mai presus de actualitatea efemeră a ziarului, există, deci, o *actualitate permanentă,* — care e privilegiul și secretul operelor cu adevărat mari. Fabuloasa „tinerețe fără bătrînețe și viață fără moarte“ din basme devine o realitate pipăită aici. Ziaristul, care, într-un ceas fericit, — legînd „faptul divers“, material și peritor, de principiul veșnic care-i dă un sens — se ridică pînă la dînsa, e mai mult ca un ziarist. Literatul, care, în operele sale, nu se înalță pînă la ea, poate lăsa, liniștit, literatura pe seama altora.

De unde vine, însă, această virtute magică? Prin ce minune, după mii de ani, cuvîntul psalmistului pare, „un cuvînt de astăzi“, și, după sute de ani, silabele lui Dosoftei ni picură, fierbinți, în auz, cum picură pe obraz, fierbinți, lacrimile durerii de azi? De unde această emoție proaspătă, de care tresare versul bătrîn? De la „potrivirea împrejurărilor“? Dar această „potrivire“ însăși are nevoie de explicație, și, în orice caz, ea n-ar putea decît să potențeze, — cu ajutorul versului popular — o emoție, care, și fără dînsa, există. Există, de fapt, pentru că a existat *de la început,* din clipa în care plîngerea s-a smuls întîi, înfiorată și pătimașă, din inimă, — și *aici* e taina cea mare. *Adevărul* acestei emoții, *sinceritatea* ei, palpitînd, ca sîngele cald al vieții, supt haina strălucită a artei ce face trup cu dînsa, — iată cine dă străvechiului psalm acel *înțeles etern-omenesc* care-l face să sune, acum și pururea, „ca un cuvînt de astăzi“.

CONȘTIINȚĂ PUBLICĂ

Cînd Homer numea Oceanul „părintele fluviilor“, el uita un lucru: că fluviile sînt acele care alimentează oceanul. Tot așa cînd se vorbește de *conștiința publică* și se condamnă lipsa

sau măcar lipsurile ei, se uită ceva: că această „conștiință publică“ nu e, în fond, decît o totalizare a conștiințelor individuale. Conștiința fiecăruia dintre noi e un afluent al marii conștiințe colective pe care o numim: „conștiința publică“.

Ca orice sinteză superioară, această conștiință colectivă cuprinde, firește, un element în plus, pe lîngă elementele individuale componente: conștiința însăși a acestei unificări de conștiințe. Totuși calitatea ei rămîne în funcție evidentă de calitatea componentelor; rezultanta depinde, natural, de intensitatea și direcția specială a forțelor din care derivă.

Dar, dacă, precum am zis, calitatea acelor sinteze generale atîrnă de calitatea fiecăruia din elementele ce o alcătuiesc, cu cît mai mult va depinde ea de calitatea acelor elemente, care, prin natura lor sau prin natura împrejurărilor sînt elementele determinante?

Și cine ar putea tăgădui că Presa *este* un asemenea factor?

Face, deci, să aruncăm o privire, în această lumină, asupra presei noastre de ieri și de mîne.

Avut-am noi presa pe care o reclama momentul, presa care să poarte, în deosebire de generalitatea presei din ajun, signatura timpului nostru? Amintiți-vă numai aceleași glorioase insecte umoristice, aceeași presă parazitară, lacomă de cîștig, meșteră la reclamă, care anemia și infecta spiritul public de ieri. Aceiași constructori cu ziua de celebrități rentabile, aceiași iconoclaști fără pudoare și fără pietate, în stare să scuipe la icoana la care mai ieri încă se gudurau, aceeași absență de pregătire culturală și de substrat moral. Cîți cred că pot, că au datoria să înfățișeze, în această atmosferă înăbușitoare, suflul vremilor nouă, trebuie, neapărat, — își închipuie cutare ziarist de azi — terfeliți, „dați în stambă“ (o vorbă italienească, venită prin grecește și însemnînd: tipar, gazetă), după cele mai iscusite metode profesionale, în stare să concureze și „darea în tărbacă“ a mahalagiilor și „darea tava sau rasol“ a bucătarilor ... Și de ce nu, mă rog? Bucătarul, ca să fie bucătar, trebuie să învețe această meserie, al cării ideal nu se ridică totuși mai sus de stomah... Ca să fii gazetar „glumeț“, însă, nu e nevoie de nici o pregătire, de nici o ucenicie, de nici o școală: orice bucătar destituit poate „combate“ astfel pe stăpînul fără îngăduință.

Şi e vorba doar de un loc de răspundere, de unde se aude departe, de unde te ascultă o lume, — ca să-şi fixeze convingerile, ca să se orienteze!

Ce va fi, ce va trebui să fie, fără greş, gazetarul de mîne? Va fi ceea ce a fost odată, în vremile de mîndrie ale presei noastre, dar nu mai e de mult: *directorul de conştiinţă al publicului cetitor*. România nouă va avea, fără îndoială, şi o presă nouă. Mai largă, mai înaltă, mai curată, corespunzătoare vieţii noastre naţionale şi politice care-şi va fi lărgit cadrul, ea va fi sfetnicul plin de îndemn şi mustrare, călăuza plină de iubire şi adevăr, sigură de ea, de drumul pe care-l arată şi de conştiinţa pe care o îndrumează, — presa de glorioasă tradiţie şi veşnică povaţă a Kogălnicenilor.

DIN „CONŞTIINŢA ROMÂNEASCĂ“

1. UN CUVÎNT DE LĂMURIRE

Titlul foii acesteia spune îndeajuns geneza şi caracterul ei. Totuşi, cîteva cuvinte de comentariu nu vor fi, poate, fără folos. Se critică mult în ţara nostră. Dar, în criticele acestea, se uită mai totdeauna un lucru: că, de tot răul ce există la noi, vinovaţi nu pot fi numai ceilalţi, ci şi — criticul însuşi.

De-aceea, precum „caritatea bine rînduită începe cu sine însuşi“, tot aşa şi critica, dacă vrea să fie onestă şi fecundă, trebuie să înceapă cu o prealabilă *autocritică*, cu un *examen de conştiinţă*. Este o elementară cerinţă de cavalerism şi de higienă morală.

Dintr-un asemenea examen de conştiinţă a ieşit „Asociaţia“, al cărei organ de publicitate e această foaie. Ne-am întrebat, anume, cîţiva inşi, dacă, faţă de lamentabilul spectacol al sfî-

şierii dintre fraţi, a doua zi după ce frînturile trupului Patriei au fost lipite laolaltă cu atîta sînge scump, faţă de anumite atitudini şi tendinţe, vădit primejdioase pentru viaţa naţională, ale unor factori importanţi ai acesteia, noi ni făcusem, în adevăr, întreaga datorie de români. Şi ni-am răspuns, fără şovăire, că *nu*, şi că a continua să asistăm, ca pînă acum, din turnul de fildeş al profesiunii noastre, la asemenea manifestări îngrijitoare, fără a ajuta la împiedecarea răului, ar fi să devenim complicii lui. Am înţeles, prin urmare, că trebuie să ni interzicem acest rol de „spectatori neutri".

La baza acţiunii noastre stă, deci, convingerea, că răul din ţara aceasta nu trebuie lăsat să copleşească — în realitatea faptelor, ca şi-n conştiinţa publică — binele, sau — ca să vorbim mai concret — răii din România-Mare, împreună cu naivii cari le ţin hangul, poleind cu o falsă popularitate arama lor demonetizată, nu trebuie îngăduiţi s-o turbure în voie.

Ne alăturăm, dar, hotărît, tuturor oamenilor de bine, cari urmăresc acelaşi ţel patriotic, de purificare a atmosferei noastre publice.

Organ de înregistrare şi informaţie — în sensul conştiinţei psihologice — pentru tot ce se întîmplă, vrednic de atenţie, în cuprinsul vieţii sufleteşti a poporului nostru şi a naţionalităţilor conlocuitoare, foaia de faţă va fi mai mult decît atîta: va fi — în sensul moral — conştiinţa care apreciază, care judecă, aprobînd sau reprobînd, fără reticenţe, dar cu cea mai senină nepărtinire, orice act public, individual sau colectiv, care ar interesa, într-un fel sau altul, dezvoltarea neamului românesc.

Criteriul său suprem va fi, deci, *interesul naţional*, de ordine, dreptate şi civilizaţie, *al Statului român*. Tonul său general nu va fi acela de polemică.

Dacă însă „personalităţi" nu vom face, obiectivitatea noastră nu va merge pînă acolo, încît să ne sfiim a spune pe nume oamenilor buni sau răi: laudele *in abstracto* sînt, mai totdeauna anemice, iar condamnările globale, *en bloc*, diluează vina şi paralizează sancţiunea, înecînd-o în oceanul insondabil al „sistemului".

Anonimatul redacţional, la umbra căruia buiecesc echivo-

curile şi insinuările, nu va fi, de asemene, practicat la foaia noastră.

Cu această menire şi aceste norme, CONŞTIINŢA ROMÂNEASCĂ iese la lumină . . .

2. CONAŢIONALI ŞI COMPATRIOŢI

Sîntem azi la un loc, toţi românii, cari sute de ani am visat aceasta.

Veacuri de-a rîndul, am fost furnizorii altora. Li-am plătit nu numai grele biruri, ci şi tribut de sînge. O, cît sînge românesc n-a curs, zădarnic, pentru scopuri care nu erau ale noastre şi care, adesea, erau împotriva noastră, supt toate steagurile şi pe toate meleagurile! A curs, din adîncă vechime, pînă la războiul din urmă . . . Dar, dacă asupra acestei ultime şi supreme tragedii n-a mai plutit blăstemul zădărniciei, dacă această uriaşă jertfă de sînge n-a fost şi dînsa vană, meritul — neasemănatul merit — e al „Regatului".

Fără intervenţia lui, — singurul care avea, politic, oficial, calitatea de a *valorifica pentru românism* sacrificiile făcute, — ele ar fi avut, desigur, aceeaşi tragică soartă, ca şi pînă acum. Datorită intervenţiei României, deci, datorită jertfelor ei, curagiului ei de a risca totul, tragedia neamului nostru s-a mîntuit, măreţ, într-o epopee naţională.

De-aceea, — fără a uita nimic din nenumăratele sacrificii pe care le-au adus pe altarul Unirii toate ţinuturile româneşti, — să binecuvîntăm, smeriţi şi mişcaţi, tricolorul liber, supt cutele căruia s-au înfiripat mai întîi năzuinţele noastre comune!

România Mare e opera *tuturor* românilor.

De păstrarea şi prosperarea ei, e firesc ca toţi să fim geloşi, deopotrivă.

Casă gospodărească, cu milenare tradiții de ospitalitate proverbială, România adăpostește, bucuros, toate neamurile conlocuitoare.

Pentru toată viața cinstită, la care ele au dreptul, este loc în ea.

Și nu li cere nimic în schimb, decît *loialitate*.

Să nu întindă mîna acelora cari vreau să-i dea foc...

Atîta: e în interesul — bine priceput — al *tuturor*.

Căci — una trebuie să se știe: Noi, vedenii romantice de panromânism nu avem, ci înțelegem să respectăm fiecărui popor și fiecărui individ personalitatea sa. Megalomania nu stă în firea noastră, de neam înzestrat cu simț istoric și cu bun simț. Avem însă conștiința — și, în păturile populare, instinctul fără greș — că reprezintăm un *organism național unitar, viu*, care n-are nevoie de artificii pentru a trăi și a se dezvolta, potrivit caracterului său. Și, dacă aripile noastre nu sînt mai mari decît cuibul nostru — *maiores pennae nido* —, apoi acest cuib al nostru, noi ni-l iubim cu patimă și sîntem în stare a-l apăra — *unguibus et rostro* — împotriva oricui.

3. ÎN LEGĂTURĂ CU CONGRESUL PROFESORILOR SECUNDARI

D. Bogdan-Duică a ridicat, cu autoritatea personalității sale didactice și culturale, problema valorii relative a învățămîntului clasic și real, pronunțîndu-se, din considerații de oportunitate, pentru direcția reală. D-sa a accentuat, cu drept cuvînt, că, pentru a lua în stăpînire, efectiv, țara noastră, avem nevoie de toată pregătirea tehnică corespunzătoare.

E, însă, tot atît de important să nu uităm, că ceea ce ni-a permis să ne găsim unde sîntem, să ne păstrăm adecă pentru ziua biruinții, n-au fost lucrurile de ordin material sau tehnic, — oricît de însemnate, — ci acel element sufletesc, a cărui

tărie vine din trecut, fiindcă acolo sînt toate rădăcinile lui. La toate motivele ce se pot invoca, în orice societate modernă cultă, pentru păstrarea şi cultivarea clasicismului, se adauge, deci, pentru noi, unul, mai imperios decît pentru alţii: acel al solidarităţii de rasă, al pietăţii. Noi sîntem latini nu numai cultural, ci şi *fiziologic* — şi, dacă e să strălucim cîndva cu o lumină proprie [. . .] focarul nu poate fi altul decît geniul latin. Istoric însă şi literar, în toată adîncimea şi frumuseţea lui, acesta nu poate fi înţeles decît prin comparaţie cu geniul grec, cu care e înrudit, dacă nu genealogic, desigur cultural. În comparaţie cu acesta, caracterul latin se defineşte, se reliefează mai clar: *on ne se pose bien qu'en s'opposant.*

Pentru orice om de adevărată cultură . . . aceasta este o axiomă . . .

4. CERCUL „RONSARD"

Nu se putea nume mai potrivit, mai simbolic, pentru un Cerc franco-român, decît acela al gloriosului şef al Pleiadei, care îşi trăgea neamul — capriciile genealogice sînt nenumărate şi misterioase — din părţile dunărene. Şi nu se putea chip mai nimerit de a răspunde unei necesităţi de primul rang din această frumoasă provincie românească, venită dintr-o milenară sclăvie la vatra strămoşească a vieţii libere.

Sute de ani, Ardealul a fost ţinut în ideea superiorităţii unei culturi cu desăvîrşire străine spiritului său . . . Cantonat în zona îngustă a acestei culturi eterogene, din care nu evada decît pentru rare şi superficiale „Ausflüge" în cultura germană, i-a trebuit tot eroismul ereditar, toată admirabila tenacitate de *Dacus asper, qui profundum Danuvium bibit,* pentru a rămînea ce era. Odată, în persoana cîtorva aleşi, i s-a îngăduit — cu alte gînduri — o excursie la Roma, şi, din această vizită la părinţi,

s-a coborît asupra horopsitei plebe valahe nimbul unei conştiinţe... : trimişi la San-Pietro, misionarii nimeriseră la Columna lui Traian.

Dar în Italia ei au putut recunoaşte nu numai pe părinţii lor, ci şi pe fraţii întru romanitate. Şi, cînd, mai tîrziu, un Gheorghe Lazăr trecea munţii la Bucureşti, cu sfînta cuminecătură de preot al ideii latine, el pleacă de aici — o ştim acum — şi pentru că toastase pentru „Prea Măritul al Franţojilor Împărat“: *quod Cibinii in horto quadam pro sanitate Napoleonis, Gallorum imperatoris, biberit* — spune documentul oficial.

Dacă, deci, un mediu cultural latin, francez, în Ardeal n-a existat, a existat în schimb acel ferment de simpatie care, coborît în suflete, le fecundează.

Dreptatea, care se poate amîna, dar zădărnici niciodată, a făcut, în sfîrşit, să avem putinţa de a crea în Ardeal, şi acel mediu cultural de care pomeneam.

Întemeind Cercul franco-român, înţelegem deci să opunem o cultură europeană, de esenţă latină şi de prestigiu universal, nu numai pretenţiilor de hegemonie culturală ale foştilor stăpînitori, ci înseşi modelelor lor mitteleuropene. Prin cultivarea, prin răspîndirea în Transilvania a cunoştinţei limbii şi literaturii franceze, urmărim în rîndul întîi emanciparea poporului român de aici, de rămăşiţele unor erezii fatale în materie de cultură, şi creşterea, în sufletul său, a conştiinţei propriei valori culturale şi creatoare, prin sentimentul de solidaritate cu unul din cei mai străluciţi membri ai marii familii latine.

Ne leagă de el, nu numai străvechi şi glorioase amintiri de imperială maiestate romană, ci şi paginile stropite cu sînge ale istoriei noastre celei mai nouă: cot la cot cu fiii Franţei, din cari atîţia şi-au ales locul de veşnică odihnă în ţărîna noastră, am dobîndit biruinţa, care ni-a dat Ardealul — şi alături de ei numai, îl vom putea păstra şi înălţa.

Nu ca o abdicare, deci, de la propria noastră autonomie morală, ca o uitare de noi înşine, ci, dimpotrivă, ca un instrument de adîncire, de întărire a acestei conştiinţe trebuie înţeles Cercul „Ronsard“.

Franţa nu vrea sclavi, ci oameni liberi. Ea nu doreşte —

cum nu dorim nici noi — ca galul de la Rin să aibă un papagal la Dunăre, ci altceva: un brav soldat credincios al aceluiaşi ideal de civilizaţie . . .

5. O GRAMATICĂ ROMÂNEASCĂ PENTRU ITALIENI

Legăturile noastre cu Italia sînt atît de vechi, atît de naturale şi necesare, încît orice nouă verigă care le strînge, orice nou mijloc care le serveşte, merită simpatia şi recunoştinţa noastră.

Misiunea noastră latină în acest Orient, în care reprezintăm marele, împărătescul suflet al Romei, numai aşa se poate împlini, dacă sentimentul afinităţii cu fraţii întru latinitate rămaşi acasă, în glorioasa şi eterna Italie, va căpăta, în conştiinţa românească, importanţa unui invincibil resort moral, capabil de o singură şi sigură orientare, la adăpost de orice contingenţe.

Dar, pentru a deveni în adevăr fecund, sentimentul acesta trebuie să fie reciproc şi, pentru a avea o bază serioasă, el trebuie să se bizuie pe cunoaşterea mutuală . . .

6. RECEPŢII LA ACADEMIE

Sesiunea generală a Academiei Române a fost bogată, anul acesta, în discursuri de recepţie.

. . . D. Octavian Goga. Numele acesta, sonor ca şi versurile pe care le semnează, trezeşte în inimi duioase şi-ndepărtate ecouri . . .

Ca un stol de păsări măiestre, scăpate de un Făt-Frumos din cuşca de drot aurit a Zgripţuroaicei cu două capete, zburară, peste crestele muiate în lumină ale Carpaţilor, înaripatele cîntece — şi jalnică, aprinsă, turburătoare, răsună, pe plaiurile de dincolo, „cîntarea pătimirii înstrăinatului Ardeal"...

Cît a făcut, pentru ca sufletul românesc să se simtă *unul* şi, străbătut de acelaşi fior, îmbătat de aceeaşi aromă a „gliei" strămoşeşti şi de aceeaşi cucernică mireasmă a slovei bătrîne, să înţeleagă tîlcul unui prezent, în care umbrele trecutului dau tainic mîna cu vedeniile viitorului; cît a făcut, zic, pentru aceasta, lira vrăjită a feciorului de popă din Răşinari, de la cele dintîi acorduri ale lui „Nic. Otavă" pînă la sfîşietoarele „Cîntece fără ţară" ale aedului pribeag, — va spune cîndva, recunoscătoare, istoria dezrobirii Ardealului.

Ca publicist, în fraze care adaug verva savuroasă a satirei şi orizontul larg al culturii filozofice la graţia şi vigoarea ritmului poetic, acelaşi nobil ideal, acelaşi gînd suveran l-a stăpînit. Şi, — oricare ar fi contingenţele imediate ce le estompează într-o privinţă, — strălucitele articole din „Ţara noastră" ni-l arată pe aceeaşi *sacra via* a interesului naţional, pe care l-am pomenit dintru-nceput, din clipa binecuvîntată, în care s-a auzit mai întîi, răscolitoare, chemarea lui de crainic al destinelor românimii...

Moldoveanul care scrie aici se întoarce, acum, cu iubire, spre celălalt scriitor primit în această sesiune, — spre d. *Mihail Sadoveanu*. Şi, dacă i-ar fi plăcut să asculte pe Octavian Goga evocînd figura gloriosului său înaintaş, Coşbuc, prăbuşit în zorile apoteozei visate cu blăstămul „In oppressores" pe buze, cît ar fi dorit să-l audă pe Sadoveanu, făcînd, măreţ şi simplu, lauda smeritului geniu fără nume, care a plăsmuit „Mioriţa"!

...Ca un „Cîntec al amintirii" îmi tresare în suflet melodia celor dintîi lecturi din „Sămănătorul", cu foile-i grele de belşugul recoltei şi fremătînd parcă de răsufletul brazdei generoase, de şoapta înduioşată a zărilor străvezii, prin care se strecoară, în fapt de noapte, năluca suavă a „zînei lacului" sau flutură aripile negre ale ursitei Şoimăreştilor, — pe cînd colo, departe, vîsleşte în azur „Cocostîrcul albastru"...

Revăd pe „camaradul“, cu care am făcut, în vara lui 1913, „campania din Bulgaria“; revăd pe omul de o nespusă bunătate discretă — şi le trimit de aici, la amîndoi, un gînd afectuos, odată cu mărturia mişcată a admiraţiei mele pentru marele scriitor.

7. CURSURILE DE LA VĂLENI

...Sînt — şi am lipsa de modestie s-o proclam aici — unul din veteranii acestor cursuri de vară. De la începutul lor, în 1908, le-am urmărit şi, în marginile puterilor mele, le-am servit. Ştiu deci bine, şi din ce nobil gînd au ieşit, şi cu ce greutăţi au avut de luptat, şi la ce dezvoltare au ajuns, şi, mai presus de toate, ştiu ce enorm folos au adus ele cauzei românismului însuşi.

Sabia pe care România a aruncat-o, la ceasul său, în cumpăna războiului, dacă nu se făurise acolo, acolo s-a ascuţit.

Ştiinţa ce se împărtăşea, la Văleni, românilor, adunaţi acolo din cele patru unghiuri ale pămîntului românesc, nu era ştiinţa cu coturni a mandarinilor hieratici, pontificali, — cari, în această epocă de mercantilism, nu despreţuiesc, totuşi, să se expună în piaţă alături de... mandarine —, nici ştiinţa cu rachete, de paradă, ci era o tălmăcire cinstită, în suflet românesc, a adevărurilor eterne şi rodnice, pe care truda veacurilor le-a cîştigat, pentru ca viaţa să fie mai bună şi mai demnă, pentru ca omul să se înalţe mai mult peste animalitate, peste vulgaritate, fără a părăsi însă tărîmul solid al realităţilor, topindu-se ca fumul în insondabilele nebulozităţi siderale ale speculaţiunii prezumţioase şi goale...

De la acest fel de a înţelege şi practica ştiinţa, cursurile de la Vălenii de Munte nu s-au îndepărtat niciodată, şi astăzi utilitatea lor rămîne întreagă, ca în ceasul dintîi...

8. ÎN PRAGUL NOULUI AN UNIVERSITAR

... Nu sîntem dintre aceia, cari cer studenţimii să se închidă în zidurile Universităţii, ca într-o mănăstire. Universul nu se poate mărgeni pentru nimeni la Universitate, iar Universităţile nu se pot izola — ca nişte „Insule ale Fericiţilor“ — de nevoile şi năzuinţile, de viaţa naţiunii care le întreţine.

E elementar.

Dar mai este ceva.

Dacă, cum s-a spus, „Universitatea e bună, cu condiţia să ieşi din ea“, apoi aceasta nu poate să însemne că studenţimea universitară e bună, cu condiţia să nu intre la cursuri. Şi, de o studenţime bună, harnică, conştiincioasă, avem nevoie, cum avem nevoie de oameni buni în toate domeniile vieţii naţionale.

Fără pretenţia de a confisca întreaga energie sufletească a tineretului universitar, Alma Mater are, deci, dreptul de a-i cere, să nu o trateze uşuratec, ca pe o simplă „cantitate neglijabilă“, la discreţia toanelor lui, ci ca pe însuşi punctul central, esenţial, al unei cariere, care, dacă nu-şi bate joc de ea însăşi, degenerînd în farsă, nu se poate închipui fără o continuă şi încordată muncă rînduită.

Pentru marea luptă a vieţii ce-l aşteaptă, individual şi colectiv, această nobilă ucenicie a muncii e de o supremă utilitate ...

PENTRU ÎNVĂŢĂMÎNTUL CLASIC

Dacă valoarea, bogăţia şi strălucirea culturii moderne nu s-ar putea tăgădui fără ridicul, există [...] şi un alt fapt, a cărui negare ar fi tot atît de absurdă: că, *la baza însăşi a*

acestei culturi moderne, stă cultura antică. Oameni de știință, în cel mai nobil și mai adînc înțeles al cuvîntului, ca matematicianul Appell sau geometrul Hermite, ca fizicianul Bouasse sau chimiștii Berthelot și H. Le Chatelier, au recunoscut-o fără rezervă, în cap cu matematicianul-filozof H. Poincaré: „Les humanités gréco-latines ne sont pas un luxe archaïque, *elles importent essentiellement à la formation de l'homme de science*"[1]. Filozofi germani de reputația unui Alois Riehl[2] constată și legitimează „infiltrarea spiritului umanist în științele naturale din timpul nostru", adecă tocmai în acele științe, în care Goethe vedea odinioară, în vremuri de eclipsă a umanismului, singurul „Ersatz" potrivit[3]. La noi, matematicianul eminent care e d. D. Pompeiu, cercetînd, cu probitatea caracteristică adevăratelor spirite științifice, lacunele pregătirii profesorilor de matematici din liceele noastre, atrage atenția asupra necesității unor cursuri de istorie a științelor, — în legătură cu „Școala Normală Superioară" sau cu „Facultatea Umanistă", preconizată de curînd[4].

Și cum ar putea fi altfel? Cînd în sufletul omenirii civilizate de azi circulă, vii, atîtea din elementele civilizației antice; cînd cultura noastră contemporană nu e decît o nouă formă, o fază evolutivă a acelui uriaș proces cultural, care-și are izvoarele în lumea greco-romană; cînd viața prezentului e plină de acest trecut[5]: se poate, oare, concepe și susține serios, că tot ce precede actualitatea noastră e indiferent pentru cunoașterea și pătrunderea ei? Dar cea mai elementară logică ne spune, că, transportată în domeniul învățămîntului, o astfel de concepție ar însemna un dezastru, pentru că ea ar osîndi spiritul tineretului nostru la o deplorabilă superficialitate, răpindu-i unicul mijloc de a înțelege și a judeca prezentul: perspectiva trecutului, sacrificînd aparențelor și contingențelor actuale sensul permanent și profund al evoluției istorice.

*

În simfonia culturii universale, nota contribuției noastre trebuie să aibă timbrul latin; direcția firească, în care ne vom putea manifesta cîndva cu maximum de răsunet, nu poate fi

alta decît aceasta. Şi cînd, în vechi timpuri de zbucium şi întuneric, au putut răsări dintre noi umanişti ca Miron Costin şi Milescu şi, coroana lor, D. Cantemir; cînd regalul patron al umanismului maghiar, Matiaş Corvin, a fost mlădiţă din neamul nostru, ca şi Emil Thewrewk de Ponor, „restauratorul studiilor clasice în Ungaria“[6], iar smeriţii corifei ai renaşterii noastre, din binecuvîntatul Blaj şi de aiurea, au putut aprinde, în noaptea unei stăpîniri duşmănoase, lumina gîndului latin, — n-ar fi, oare, o crimă şi o ruşine, să-l stingem ori să-i micşorăm strălucirea, astăzi, precupeţind untdelemnul candelei ce luminează cea mai sfîntă icoană din biserica sufletului românesc?

*

Romanitatea occidentală — cu toate injuncţiunile şi fluctuaţiunile politice — a înţeles şi recunoscut aberaţia şi primejdia atitudinii unui mare popor latin, care reneagă clasicismul părinte, pe cînd „docta Germania“ refuză îndărătnic să sacrifice numai în „cringul lui Teut“[7], neglijînd altarele lui Apollo şi Dianei, pe cînd hiperpozitiviştii yankees îmbrăţişează pe Homer şi Virgil cu efuziune, iar ţărişoare fără nimic specific roman în originile lor, ca Olanda, continuă viguros tradiţia umanistă a unui Hofman-Peerlkamp şi Hoeufft: celebrul „certamen poëticum Hoeufftianum“, subt auspiciile Academiei neerlandeze, trezeşte pînă azi un interes mondial. Nu putea Franţa să nu înţeleagă, că a înlătura studiile clasice din învăţămînt nu însemna numai a abdica de la o glorioasă suveranitate intelectuală, ci însemna, în acelaşi timp, a arunca din mînă cel mai prestigios talisman şi cea mai puternică armă, menite să-i asigure pe vecie individualitatea morală şi politică. De aceea, independent de controversele trecătoare, Franţa trăieşte azi — prin Asociaţia „Guillaume Budé“, subvenţionată de Stat, mai ales[8] — una din cele mai fecunde şi mai înfloritoare ere de renaştere umanistă: *nunc linguae studium viget latinae.*

Şi, atunci, — pentru a sfîrşi, — ne putem întreba: oare un popor ca al nostru, care a păstrat credincios fondul moştenirii latine, rezistînd influenţelor străine cu aceeaşi forţă elementară, cu care au rezistat pînă azi stîlpii împărătescului pod de

la Severin apelor care-i lovesc și... trec; un popor, care reprezintă acolo, unde se găsește, douăzeci de secole de latinitate; care rezumă în el întreaga romanitate a Răsăritului și continuă, la gurile Dunării, istoria și civilizația romană; [...] oare, zicem, un astfel de popor își poate îngădui luxul de a-și ignora părinții, de a tăia și seca rădăcinile milenare, din care ființa sa și-a tras toată vlaga, spre a le înlocui prin cine știe ce rădăcini adventive, la modă?

REFLEXII ASUPRA ANTICLASICISMULUI

Motto: „Nie werden die Alten veralten. Sie sind und bleiben der Polarstern für alle unsere Bestrebungen... Wenn daher irgendeine verdorbene, erbaermliche und reinmateriell gesinnte „Jetztzeit" ihrer Schule entlaufen sollte, um im eigenen Dünkel sich behaglicher zu fühlen, so saet sie Schande und Schmach".

(Schopenhauer)

...Anticlasiciștii au aerul să spună că clasicismul e mort. [...].

Ce-a fost muritor din antichitate, nu e clasic, iar ce e în adevăr *clasic*, nu e mort, ci supraviețuiește — acum și pururea![1]

*

În prefața „Poeziilor" lui Hrisoverghi, marele Kogălniceanu stigmatiza pe numitul Belibou din Tîrgu-Neamț, care-și zidise un han cu pietre din Cetatea Neamțului.

Cu pietre din Cetatea Antică e construită însă, în bună parte, toată cetatea modernă, și Beliboii contemporani — cărora

nimene nu le cere să-și dărîme clădirea, făcută din și pe ruinele unei civilizații de atîtea ori superioare — țin să distrugă pînă și amintirea vechilor proprietari...

Brutală *damnatio memoriae*, explicabilă, totuși, în era aforismului: *„Der Mensch ist, was er ißt"*.

*

Ciudat lucru! De ce-or fi ținînd morțiș „realiștii" noștri, să ne americanizeze, într-o vreme cînd America însăși se europenizează?

*

...„Prezentul și nevoile mari din jurul nostru"?

Dar, între aceste mari nevoi ale prezentului, este sau nu este și aceea de a ne păstra și crește toate puterile sufletești, capabile de a ne garanta existența morală și a ne ajuta dezvoltarea, de a stimula energiile creatoare de cultură românească?. Este, prin urmare, și nevoia de a ținea trează și a răspîndi cît mai larg conștiința personalității noastre *etnice?* Iar aceasta se poate face, ignorînd sau nesocotind cele mai directe mijloace de înțelegere și întărire a cohesiunii morale cu familia de neamuri, căreia-i aparținem prin sînge? — Să mi se răspundă că nu, și voi înțelege „superba inutilitate" a... discuției noastre.

Cerem noi, însă, să neglijeze cineva prezentul pentru trecut, ori să-l sacrifice trecutului?

Grădinarul cuminte îngrijește de rădăcinile pomului, nu fiindcă s-ar nutri cu ele, ci fiindcă, altfel, roadele înseși sînt în primejdie...

Nu antichitatea clasică în sine, pentru ea însăși, ci antichitatea pentru prezent, pentru nevoile prezentului și viitorului, — aceasta o voim.

Cu „superba inutilitate" a educației clasice, în care americanizanții nu văd decît un formalism gol, suntem prea obișnuiți, ca să ne impresioneze... clișeul: ca o „sublimă inutilitate" a fost taxată dealtfel, de atîtea ori, literatura în genere! Doar epitetul e mai malițios sau mai elegant, — după împrejurări.

Nu vom discuta nici părerea, că n-ar exista nici o epocă mai aproape, „în toate sensurile", de splendoarea antică, decît tocmai epoca de decadență a Romei. Fiindcă, cine face această afirmație, se gîndește, desigur, filozofic, la spațiu și timp, dar la *Renaștere*, de pildă, ca înviere a spiritului *adevăratei splendori* antice, nu se gîndește deloc.

„De Decker . . . ". Îl cunoaștem de mult pe Joseph de Decker și i-am preferit totdeauna pe omonimul, care n-avea particula nobilitară și semna latinește: *Multatuli*, adecă: „Multe-am-tras" sau „Stan-Pățitul". Îl cunoaștem dintr-un studiu, care spune mai mult prin titlul său decît prin cuprins: Juvenalis declamans. Cine nu vede în Iuvenal, cu biciul lui de foc, decît un „declamator", nu e de mirare că nu vede în școala romană din epoca de decadență decît numai părțile-i rele. Dar, afară de exagerarea tezei, ceea ce spune Decker despre artificialitatea, lipsa de contact cu realitatea vieții, a școlilor de retorică, s-a spus și s-a răs-spus, de nenumărate ori, ca și despre pacostea recitațiilor sau lecturilor publice, a „saloanelor literare" din vremea aceea.

Unde e, însă, clasicistul, care a spus vreodată, că învățămîntul clasic trebuie să-și aleagă acest model, trebuie să urmărească acest ideal?

Legătura școlii cu viața? Dar nu e un filolog clasic acela, care a spus, că „în fiecare oară de latină trebuie să adie vîntul actualității"[2], și înseși formulele „*clasice*", pe care cei mai convinși realiști le . . . declamă: „*Non scholae, sed vitae discimus*" (Seneca), „Historia est magistra vitae" (Cicero), nu vin din lumea antică?

Nu înstrăinare de viața și nevoile prezentului, ci pregătire sufletească pentru a-l înțelege mai bine, asigurînd astfel viitorul, vrem să aducem în școli, din *viața antică*, — nu din școlile retorilor decadenței, cari sînt tot atît de departe de sufletul antichității, cît de departe sînt de sufletul unui Eminescu „pedanții cu ochi verzui", cari cred că l-au înțeles și simțit, cînd știu să socoată exact silabele versurilor lui și să eticheteze, ca la farmacie, vrăjitele-i icoane poetice.

De ce să confundăm *metoda, sistemul*, cu *obiectul* însuși?

*

Nu voim să invocăm, în sprijinul clasicismului, motivul estetic. Frumosul e, cum s-a decretat, o „sublimă inutilitate".

Dar celor ce nu vreau să ştie de niciun alt criteriu, afară de cel utilitar, le atragem atenţia, că, cu aceeaşi inexorabilă logică, s-ar putea conchide la inutilitatea Fiziologiei, de pildă, care nu pare a fi neapărat trebuitoare, pentru ca *homo sapiens* să digereze energic, — „veluti pecora" . . .

*

. . . Sunt nenumărate rănile, pe care ni le-a făcut războiul. Din fiecare din ele strigă o durere; pentru fiecare se cere un leac. Şi mîna de samaritean care-l aduce, e totdeauna binecuvântată.

„Mais parmi toutes ces choses blessées est l'Esprit" (Paul Valéry)[3].

Şi acest spirit rănit respinge amfora de aur, plină de balsamul sănătăţii şi seninătăţii, pe care i-o întinde humanismul!

*

Nici un clasicist, care-şi merită numele, n-a cerut vreodată eliminarea din program a ştiinţelor cosmologice ori, măcar, „hegemonia" clasicismului.

Clasicismul n-are nevoie să uzurpe locul altor studii, pentru a şi-l avea pe al său.

El l-a avut, înainte de „trifurcare".

O dreaptă *restitutio in integrum*, un just *status quo ante*, — iată tot ce reclamă.

*

Observaţi, dealtfel, că totdeauna clasicismul e în defensivă: cel ce atacă, mergînd uneori până la tăgăduirea dreptului de legitimă apărare al protivnicului, e realismul.

*

Adversarii serioşi ai clasicismului, adecă aceia cari-l cunosc, recunosc folosul ce poate rezulta din el pentru formarea sufletească a tinerimii.

Dacă e însă aşa, să i se dea posibilitatea de a-şi produce roadele, făcându-se din el, în învăţământul secundar, nu o palidă ficţiune, ci o realitate vie.

Aceasta nu se va putea însă, dacă se adoptă principiul bifurcării sau trifurcării, care duce, fatal, la anemiarea și paralizarea secției clasice, — cel mai puternic contigent de tineri lipsindu-se de cultura clasică prin înscrierea la secția reală sau modernă.

Şi să nu ni se obiecteze, că însuşi acest fapt al alegerii altei secţii ar dovedi, că aceasta corespunde mai bine aplecărilor speciale ale individului sau nevoilor actuale ale societăţii! — Pentru că, dacă în adevăr ar fi aşa, cum s-ar explica atunci faptul, că la liceele, unde, din întîmplare, secția reală și modernă au cîte un profesor „rău" (ceea ce, în genere, înseamnă tocmai contrariul), atenţia elevilor pentru secţia clasică e atît de înduioșătoare?[4] „Afluență", „succes" . . .

În vremi de arivism nerăbdător ca ale noastre, mai ales, nu e nicidecum de mirare, că, părinţi şi copii, sunt, în imensa lor majoritate, de părere, că liceul e un rîu care trebuie trecut, dacă se poate, în curmeziş, pe unde e vadul mai bun, — și așa-zisul „spirit al timpului" se confundă, din nenorocire, adesea, cu strategia microbilor, cari atacă organismul în „locus minoris resistentiae" . . .

*

Cei mai buni propagandişti în favoarea învăţămîntului clasic sunt profesorii „răi" de „partea ştiinţifică".

— Vivent les *„mathématichiens"!*

*

Bifurcarea și trifurcarea mi se par tot atît de premature şi nefireşti, ca şi ramificaţia unui copac chiar din rădăcină sau dela mijlocul tulpinii.

Nu tăgăduiește nimeni rostul ramurilor, purtătoare de flori și de fructe; dar trunchiul comun mai temeinic asigură, vădit, o mai bună filtrare și distribuție a sevei, supte prin rădăcină.

*

Înțelepții cari pretind înlăturarea clasicismului din școală pe motivul că profesorii de limbi clasice n-au totdeauna pregătirea necesară (cum o au, pasă-mi-te, totdeauna colegii lor de alte specialități), seamănă cu nebunul, care doboară o splendidă marmoră antică, pentru că a descoperit pe ea impurități de... ciori.

*

Se plîng mereu Universitățile, că liceele le trimit studenți mediocri, iar liceele, la rîndul lor, că Universitățile nu le furnizează profesori de elită.

E un cerc vițios: amîndouă părțile au dreptate.

Dar asta mai înseamnă, că și vindecarea răului trebuie să pornească din ambele părți.

*

Realiștii abuzează de o etimologie superficial înțeleasă, atunci cînd vorbesc de „formalismul" culturii clasice, în opoziție, chipurile, cu... realismul lor.

Real vine, în adevăr, de la res, dar asta nu înseamnă: nici că clasic ar veni de la... *formă*, nici că realismul e prin definiție amorf, nici că grija de elementul formal, mai pronunțată în educația clasică, ar implica inexistența unui conținut adecvat, unui „fond" corespunzător.

Dacă natura acestuia e mai subtilă, mai sufletească decît acea a altor „obiecte" de studiu, aceasta nu vrea să zică, deloc, că „formalismului" clasic nu i-ar corespunde nici un substrat real.

Dar, la o adecă, se poate oare vorbi de o „formă" pură altfel decît ca de o abstacție logică? Și însăși logica, desigur

cea mai „formală“ dintre disciplinele științifice, trebuie, oare, condamnată și ostracizată din programele de învățămînt, pentru aceasta?

*

Am ajuns să suspinăm după vremea, cînd se recunoștea unanim, limbilor clasice, măcar meritul unei excelente „gimnastice intelectuale“?

*

Gramatica, „filologia“, nu e un scop, ci un mijloc; dar un mijloc indispensabil.

*

Societatea actuală se arată totdeauna dispusă a face „tabula rasa“ de trecut:

„Au prezentul nu ni-i mare?“

Întrebatu-v-ați însă vreodată, dumneavoastră, cari cugetați „realist“ la Cluj și vă indignați împotriva „păcatelor“ arhaizanților obscurantiști, unde am fi azi, dacă umilii dascăli de la Blaj n-ar fi stat să descifreze zăbavnic, la luminile Romei, trecutul național, urmărind cu ochi înduioșat și pios, în palimpsestul sufletului românesc, străvechile linii romane, peste care se așternuse, învălmășit, scrisul atîtor veacuri de barbarie?

*

„Antimodernism“?!

Concepția „statică“ a clasicismului a făcut loc de mult concepțiunii *istorice*.

Clasicism nu mai înseamnă pentru noi un „extract de trecut“ pe care l-am opune prezentului[5], ci un generos ferment de viață și un imens capital de experiență, pe care elita spirituală a omenirii antice îl pune la dispoziția generațiilor moderne[6] spre a le feri de rătăciri periculoase și a îndrepta activitatea lor

creatoare în sensul unui maximum de splendoare şi vitalitate, cum, pînă astăzi, singură cultura greco-romană a putut să-l atingă.

*

„Cînd eşti englez, cînd eşti născut într-o ţară care a fost parte integrantă din imperiul roman într-o perioadă lungă cît aceea care s-a strecurat de la Reformă pînă astăzi şi cînd ignorezi istoria acestui Imperiu, eşti lipsit de acel simţ al perspectivei care permite a vedea evoluţia evenimentelor şi reacţiunilor zilnice; şi cum poţi vedea, atunci, viaţa naţională, în toată întinderea ei?

„*Ne sutor ultra crepidam* poate fi adevărat pentru cîrpaci, dar omul de stat trebuie să încerce, ca şi sculptorul, a privi corpul în întregimea lui, şi el trebuie să fie impregnat, în toată fiinţa sa, de simţul istoric. Nu degeaba Europa occidentală a fost făurită pe nicovala Romei.

„Aş vrea să vă amintesc epitaful Atenienilor cari au murit la Plateia: aceste versuri ar fi putut fi scrise tot atît de bine pentru tineretul nostru care s-a aruncat spre cîmpiile Flandrei acum unsprezece ani . . .

„Rămînem toţi cu capul plecat, într-un sentiment de tristeţe şi de mîndrie care va învinge veacurile.

„Aşa se face, că un cuvânt oarecare dintr-o inscripţie latină, un vers din Antologie, o frază din Horaţiu sau sfârşitul unui cor din Euripide zguduie fibrele cele mai tainice ale inimii noastre şi evocă în mintea noastră mii de amintiri subconştiente şi ancestrale".

Vorbeşte astfel — pro domo sua — un profesor de limbi clasice?

Nu: vorbeşte S t a n l e y   B a l d w i n, primul ministru al Angliei de astăzi![7].

*

Clasicismul împacă, la noi, toate antinomiile; el are îndoitul avantagiu de a corespunde, deopotrivă, şi n a ţ i o n a l i s m u l u i şi u m a n i t a r i s m u l u i.

Fiinţa noastră etnică îşi are originea în viaţa romană, iar civilizaţia Romei[8] — transmiţătoare, când nu e chiar creatoare, a civilizaţiei antice — e însuşi terenul comun, pe care se întîlnesc popoarele de cultură ale lumii şi vremii noastre.

III

EFIGII

„Idealele ce luminează drumul popoarelor nicăiri nu sînt mai vii decît pe mormintele mucenicilor cari au pătimit pentru ele. Ca flacăra albastră ce arde în noapte pe locurile unde sînt îngropate comori, așa strălucește, deasupra mormîntului singuratec, gîndul etern și sacru, care li-a stăpînit ființa“.

LA MORMÎNTUL LUI LAZĂR

Idealele ce luminează drumul popoarelor nicăiri nu sînt mai vii decît pe mormintele mucenicilor cari au pătimit pentru ele. Ca flacăra albastră ce arde în noapte pe locurile unde sînt îngropate comori, așa strălucește, deasupra mormîntului singuratec, gîndul etern și sacru, care li-a stăpînit ființa. Și nu e suflet omenesc destul de trivial, ca să nu se smerească și înduioșeze cînd, peste vălmășagul vulgar al preocupărilor momentului, cade, palidă, o rază din gloria ce-a apus . . . Pentru că, în orice normală dezvoltare istorică, generațiile sînt solidare: una de la alta aprinzînd făclia, una trecînd-o celeilalte; iar, cînd cea de pe urmă, mai norocoasă, învinge, înving toate cele care au precedat-o în cultul aceluiași ideal:

Νικᾷ δ'ὁ πρῶτος κῶ τελευταῖος δραμών

Cu aceste simțiminte se apropie de mormîntul din Avrig Universitatea clujană, spre a aduce prinosul închinării sale profesorului de conștiință și energie națională, izbăvitorul prin carte românească al sufletului românesc.

Acum o sută și mai bine de ani, pornea din București spre Avrig, într-o căruță de țară, pornea zdrobit de suferinți fizice și torturat de dureri morale, Gheorghe Lazăr. Cuvinte amare, de jale și deznădejde, cădeau de pe buzele lui: „Doamne, cînd se vor sfîrși anii blăstămului?"

Blăstămul — îl știm: sînt toate acele împrejurări, care erau și nu trebuiau să mai fie, după frămîntarea națională și socială, în mijlocul căreia se profilează figura tragică a lui Tudor, martirul . . .

Venise acolo, cu ani înainte. Aducea cu el sfînta împărtășenie a idealului, Duhul Sfînt al Treimii din Ardeal . . . Un

secol de cugetare, de simţire, de mîndrie şi speranţă românească se rezuma în el, prelungindu-se în nesfîrşite năzuinţe de viitor... Avea cu dînsul un talisman, pe care Clujul şi Viena nu i-l putuseră smulge: superba *idee latină,* care ne-a scos din mormînt. Zdreanţa asta mizeră, călcată-n picioare de uzurpatori, care era neamul nostru, de aici, era o zdreanţă de purpură din împărăteasca mantie a Romei, sfîşiată şi pîngărită de barbari...

O imensă putere clocotea în această conştiinţă: ea a făcut pe Lazăr — episod glorios, dar episod totuşi — să săvîrşească minunea, atunci, în „anii blăstămului“...

Azi, anii blăstămului s-au sfîrşit.

La mormîntul de pribeag idealist din Avrig, peste care se bolteşte acum cerul liber al României Unite, aducem ţie solie plăcută: Dreptatea neamului tău a biruit!

Pentru că am crezut ca tine, fanatic, îndărătnic, ireductibil, am biruit; pentru că am mers pe drumul însemnat de mintea ta şi sfinţit de jertfa ta, de aceea am biruit. [...]

Dar mai e — în spiritul lui Lazăr — o notă, pe care se cuvine să n-o uităm acum.

Cînd părăsea Ardealul spre a merge la Bucureşti, Lazăr îl părăsea — spun actele oficiale — şi pentru că închinase, într-o grădină din Sibiu, „pro sanitate Napoleonis, Gallorum imperatoris“.

Romanismul lui nu era romantic. Curentului francez din Principate, care, prin suflul filozofic de toleranţă temperase fanatismul paisian şi-i netezise, astfel, calea spre noi, curentul latinist îi întorcea, prin el, cu prisosinţă, serviciul: din ideea descendenţei romane năştea, în chip firesc şi logic, sentimentul frăţiei romanice.

De aceea, din cîţi înaintaşi ardeleni ar fi văzut bucuroşi cu ochii, în războiul care ni-a dăruit România de azi, pe copiii Franţei amestecîndu-şi sîngele cu al vitejilor noştri, pe cîmpiile de luptă dintre Carpaţi şi Dunăre, nu ştiu pe altul, care ar fi binecuvîntat mai din adîncul inimii această nobilă şi fecundă *colaborare latină,* — care e şi crezul Universităţii din Cluj, — decît Gheorghe Lazăr.

Glorie amintirii lui!

M. KOGĂLNICEANU

Era în anul memorabil al „luptei pentru limba românească".

La Iași, în sala Teatrului Național, acela care fusese promotorul istoricei mișcări din capitală vorbea mulțimii venite să-i asculte solia.

În fraze ce se răpezeau învălmășite, tumultoase, ca valurile unui torent de munte, inundînd auditoriul zguduit de emoție, el își proclama crezul.

La un anume moment, se auzi numele lui Mihail Kogălniceanu, întovărășit de această caracterizare: „cel mai mare moldovean din toate timpurile".

Ce a fost atunci, nu se poate reda prin cuvinte.

Stenograful care, fiind chiar d. H. Stahl, era, nu numai un expert om de meserie, ci și un fin om de gust și cultură, înseamnă mai tîrziu într-o revistă a sa, acest episod într-adevăr unic: sala întreagă, electrizată, sculîndu-se în picioare și intonînd imnul național, bătrînii ducîndu-și batistele, tremurătoare, la ochi.

Așa primeau moldovenii pe cel mai mare dintre ei, care se înfățișa astfel, deodată, sufletului lor, în orbitoarea lumină a apoteozei, pentru a ocroti sfatul cel bun și a binecuvînta hotărîrea cea dreaptă.

Așa îl primeau ieșenii lui.

Și unde putea să răsune mai adînc, mai vibrant și prelung numele acesta decît în Iași, — cuibul însuși al nașterii și copilăriei lui, dulcele rai idilic al Nicetelor și Celestinelor de odinioară, al „muzei din Păscărie" sau de pe „Rîpa Privighițoaii" (azi e Prefectura județului, acolo) —, în vechea capitală patriarhală care a privit revărsarea geniului său fecund și multiplu, și, mai mult, în chiar incinta acelei instituții culturale, căreia-i închinase, tînăr, alături de Alecsandri și Negruț, și mai mult decît amîndoi împreună, munca lui fără preget, Teatrul Național („L.N.", inițialele false care iscălesc cutare prelucrări de piese, sînt finalele numelui său: Mihail Kogălnicean).

La Mihail Kogălniceanu, în adevăr, cultura, știința, literatura au precedat politica: de la studiile și publicațiile istorice și documentare, de la nuvelă și teatru, de la reviste și ediții de letopisețe, de la acea largă activitate de ziarist care stă la mijloc între cultura din care se hrănește și politica pe care o servește, — de la o întreagă și laborioasă operă de pregătire culturală, prealabilă și paralelă, venea omul politic.

Toată comoara de lumină îngrămădită într-o vastă minte ospitalieră și realistă, toată căldura adunată într-o nobilă și mare inimă de patriot, tot ce putuse culege, — adevărată „albină românească“ —, în străinătatea pe care —, niciodată n-a iubit-o pentru ea, ci numai pentru folosul ce se poate trage din ea pentru țară, — aducea cu el Kogălniceanu, intrînd în politică. Între dînsul și cei mai mulți din cîți se agitau în juru-i, era măcar o jumătate de veac de cultură.

Aceasta a fost blăstămul lui și binecuvîntarea noastră.

Ce a însemnat Kogălniceanu în politică, — nu e nimeni care să nu știe. Nu numai dintre ieșenii lui, dintre moldoveni: cel de pe urmă țăran, din cel mai întunecat și mai pierdut în suferință colțișor al pămîntului românesc, o știe, și, împreună cu a marelui idol popular, Vodă Cuza, amintirea lui venerată e vie în orice suflet.

În mersul nostru, penibil, pe drumul însemnat de dînsul, numele Kogălniceanului ne umbrește mereu, — asemenea copacului fabulos din legendă a cărui umbră era atît de uriașă, încît, spre a ieși din ea, unui călăreț, în goana fugarului, o sută de ani nu-i erau de ajuns . . .

P. MIHĂILEANU

Așadar e adevărat . . .

O fatalitate, stupidă pe cît de grozavă, un accident de tren, a făcut ceea ce fierul dușmanului se sfiise parcă să facă: a ucis pe profesorul Petre Mihăileanu.

E a doua rană pe care o primește, în inimă ei de mamă, Universitatea ieșeană, după aceea primită prin moartea, pe cîmpul de onoare, a profesorului Constantin Fedeleș. Și e o a doua asemănare între aceste morți, atît de tragic diferite totuși, aceea că trupul lui Mihăileanu, ca și acel al neuitatului nostru Fedeleș, n-a putut fi găsit, spre a i se da cel puțin, după cuviință, în țărîna iubită, odihna creștinească a mormîntului.

Rămîne, pentru amîndoi, însă, cenotaful amintirii noastre înlăcrămate, în care se vor înfrăți pe vecie.

I-am fost elev la liceul din Pomîrla, unde se oprise, în treacăt, ca profesor de latinește. Era cel dintîi din cei doi-trei oameni de acolo cari nu desprețuiau să privească în sufletul unor copii necăjiți, și icoana lui se va găsi totdeauna acolo.

S-a dus apoi în Germania, la Berlin, unde și-a luat doctoratul în filologie clasică. Teza lui, despre propozițiile relative la Cicero (Berlin, 1907), este un model de lucru onest, solid și metodic.

Întors în țară, a fost numit agregat la catedra de limba latină a Facultății din Iași, și, în această calitate, a renovat, am zice mai curînd: *a creat* clasicismul la această universitate. Și nu e nici o exagerare de panegiric în această afirmație a noastră, pînă la venirea lui Mihăileanu, la Facultatea de litere din Iași, nu se știa ce este un seminariu de filologie clasică.

Raportul, tipărit în „Convorbiri literare“, prin care noul titular al catedrei semnala Ministerului lacunele constatate și mijloacele imediate de îndreptare, e un act care va rămîne în fastele modeste ale învățămîntului clasic de la noi. În el e Mihăileanu întreg: așezat, socotit, practic și idealist în egală măsură, *echilibrat* în înțelesul clasic al vorbei, — un ideal de *aequanimitas*, de *sophrosyne* antică! Om înadins făcut, parcă, pentru a înțelege și tălmăci pe cei vechi!

Dar Mihăileanu nu era numai un excelent cunoscător al clasicității. Latina vulgară era și ea unul din obiectele asupra cărora se aplecase, cu iubire, spiritul său de cercetător serios. Îl interesau formele acelea provizorii, hibride, intermediare, care nu mai sînt latine și nu sînt încă neolatine, — larvele acelea

din care era să iasă roiul de fluturi al limbilor romanice actuale: a noastră, printre celelalte. Pregătise astfel, într-o vreme, o ediție a lui Anthimus, iar lucrarea lui mai întinsă în românește (cu un extras german), despre *Fragmentele latine ale lui Philumenus* și *Philagrius* (București, 1910), este și una din cele mai interesante contribuții la cunoașterea latinității vulgare.

Conștiincioasa lui activitate didactică, la catedră și, mai cu seamă, în seminariu, — unde era fericit că izbutise să obțină unele rezultate promițătoare — n-a împiedecat însă activitatea științifică a lui Mihăileanu: în timpul din urmă chiar, el prepara o monografie asupra lui Horațiu.

Moartea năprasnică a întrerupt pentru totdeauna această lucrare, pe care războiul o întrerupsese vremelnic, — prefăcînd în cenușă mîna care o schițase în parte, creierul și inima care o fermentase în totul. Căci Mihăileanu nu înțelegea să facă știință, fără participarea întregii sale ființi: bătaie de cap și bătaia de inimă era pentru el știința, nu bătaia de joc fără conștiință și fără decență care e pentru atîția „deștepți"!

Acum profesorul învățat, ofițerul cavaleresc, prietenul fără păreche, omul cumsecade în sensul clasicului *vir bonus* — nu mai e printre noi.

Din valea plîngerilor în care ne-a lăsat, ce altă-i putem spune, mai frumos, mai intim și mai duios, decît cuvintele acestea, care nu se pot ceti cu ochii uscați, în limba ce i-a fost mai dragă după a noastră: *Tu semper carus* . . .

D. ONCIUL

. . . Alții, mai chemați a o face, vor zugrăvi portretul marelui dispărut, împletind, din lumini și umbre, complexul de însușiri ce alcătuiau această personalitate eminentă.

Pentru noi, din toate acele însușiri, una mai ales se desprinde, fundamentală: *seriozitatea, soliditatea.*

După romantismul marelui Hasdeu, la care inconsistența ipotezelor se ascundea de atîtea ori supt colbul unei imense eruditiuni, străbătut de scînteierile unei minți geniale și de curcubeiele unei imaginații aprinse, spiritul sobru, de măsură, de riguros și migălos control rece asupra documentelor, venea la timp, ca o reacțiune salutară.

Acest spirit respiră din întreaga activitate științifică, didactică și culturală, a lui Dimitrie Onciul. Iar suflul de patriotism care o înnobilează, fără a o prejudicia cu nimic, nu se dezminte — e locul s-o spunem — de la darea de seamă asupra „controversei româno-ungare" (Teoria lui Rösler) pînă la cuvîntările comemorative despre Mircea cel Bătrîn și Kogălniceanu, din zilele de doliu ale ocupației.

Atîta, însă, e de ajuns pentru a se înțelege ce mare pierdere sufere știința și cultura românească prin încetarea din viață a regretatului învățat.

TEODOR BURADA

Prin trecerea la cele veșnice a decanului scriitorilor români din Iași, se încheie o activitate de șepte decenii: inaugurată în 1853, cu *Deplinele anecdote ale lui Balachirev,* și încoronată impunător, în 1922, prin volumul al II-lea din *Istoria teatrului moldovenesc.*

Înzestrat cu o aleasă cultură (la 1865, își lua licența în drept, la Paris), cu un puternic temperament artistic și o robustă natură sănătoasă, fostul magistrat și, mai tîrziu, profesor la Conservatorul ieșean era un pasionat diletant al etnografiei și folclorului, dar, înainte de toate, un neobosit pelerin al ideii naționale. *Impresiile din Țara Hațegului* și bocetele (miriologhi)

macedonene sau cercetările asupra școlilor românești din Turcia se amestecă, în opera lui, cu nenumărate „Călătorii“: în Dobrogea, în satele moldovenești din Cherson, la românii din Kamenitz-Podolsk, din Istria, din Moravia, din Craina, Croația, Dalmația, — pînă în Bitinia asiatică, unde era convins că descoperise rude în „pisticoșii“ (ciobanii) exotici.

O viață întreagă a colindat astfel, fără alt sprijin și tovarăș decît dibla lui meșteră... A fost în insula Veglia, unde a stat de vorbă cu vestitul Toane Burbur, — „ultimul vegliot“ al lui Bartoli, — și, în căutarea fără odihnă a urmelor de trecut românesc, a fost și la Sfîntul-Munte, unde a descoperit steagul lui Ștefan cel Mare. „Biserica“ acestuia din Huși, „Podul de piatră, zis al lui Ștefan-Vodă, din Vaslui“, „Cîntecul lui Mihai Viteazul la românii din Macedonia“, „Rămășițele românești din Galiția“ și „Secțiunea valahă de la Expozițiunea etnografică din Praga (1895)“ sînt numai o parte din seria de publicații ce arată statornica preocupare a lui Burada de viața și istoria națională. Și, dacă, la toate acestea, vom adăuga studiul asupra muzicii lui Cantemir, cele douăsprezece „studii“ pentru violină și, din vechi, vestitu-i „Almanah muzical“, vom înțelege de ce ieșenii socoteau pe venerabilul octogenar ca pe una din cele mai de preț podoabe ale orașului lor și ne vom închina adînc, în fața mormîntului său, ca înaintea unui mare exemplu de muncă și vrednicie.

DR. P. BUCȘAN

Cu adîncă durere citesc vestea sfîrșitului lui, și gîndul mi se duce înduioșat la tînărul firav, cu luminoși ochi de flacără, pe care l-am cunoscut, acum zece ani, la Vălenii de Munte.

Drumul vieții lui a fost, din nenorocire, prea scurt, ca să dea întreaga măsură a binelui de care medicul și ziaristul Bucșan era în stare.

Dar el a fost drept, fără nici o șovăială și nici o poticnire. Căci în trupul acela fragil, pe care l-a sfărîmat, fără vreme, suferința, locuia un suflet mare, nedeprins să capituleze înaintea ademenirilor și amenințărilor „puterii".

La mormîntul din Sibiu vor fi multe flori și lacrimi multe... Prietenia noastră adauge, pioasă, o floare pentru tinerețea apusă și o lacrimă, o caldă lacrimă curată, pentru soldatul căzut.

LA SICRIUL LUI GHEORGHE DIMA

Nobilul bătrîn, care ne părăsește, urmat de părerile de rău și binecuvîntările unui neam întreg, era din rasa superioară a luptătorilor prin suflet, cari sunt cea mai curată glorie a Ardealului, pămînt clasic al durerilor și speranțelor naționale.

Artist, el a adăugit visului patriotic toată strălucirea viziunei poetice. Arma lui a fost *cîntecul*. Misterioasă putere vrăjită, care mișcă pietrile și îmblînzește fiarele, dar nu poate înmuia și îmblînzi inimile tiranilor. În sonoritățile muzicii lui Dima, urechea lor bănuitoare descoperise sunetul lanțurilor ce se sfarmă... După fiece cîntec al maestrului, după fiecare concert al lui, conștiința lor, apăsată de gravitatea păcatelor, simțea cum sufletul celor oprimați se împrospătează, crește, se umflă, năvălit de sufletul tuturor amintirilor trecutului, — și se temea. Gherla Clujului, — Fellegvár-ul, — a adăpostit, deci, la ceasul primejdiilor și al supremei dreptăți răzbunătoare, pe răscolitorul de suflet românesc prin cîntec. Gheorghe Dima a stat în temniță.

Dar au venit zilele luminoase ale triumfului. Îl văd, parcă, și acum: în acea neuitată vară a lui 1919, cînd dascăli români

din toate unghiurile se adunaseră la Cluj, ridicîndu-se pentru a mulțămi înduioșat — și smerit, ca totdeauna, cînd era vorba de el, apărîndu-se, parcă, de omagiul ce se ridică, entuziast, către dînsul, — pentru iubirea ce i se arătase.

A fost apoi, peste cîțiva ani, — ani plini de rodnică muncă pentru întemeierea și organizarea învățămîntului muzical superior în Clujul românesc, — septuagenarul jubilar aclamat de toată suflarea românească.

Aceeași senină, discretă atitudine a omului nedeprins să bată monedă și medalii din meritele sale. Un înțelept și un cavaler.

Acum Gheorghe Dima se duce pentru totdeauna dintre noi.

Figura aceea de dulce severitate părintească, îmbinînd, într-o rară și fericită armonie, autoritatea și bunătatea patriarhului, nu va mai răsări de-acum în loja din dreapta a Teatrului Național, cu acea admirabilă devoțiune sacerdotală, pe care nu o au decît adevărații poeți ai artei.

Dar sufletul lui mare, sufletul acela creator, va rămîne pururea al nostru: în inimile, cari l-au iubit și venerat, în cîntecele, cari vor vibra de adierile lui, atîta timp cît va înflori o viață românească pe plaiurile acestea — în vecii-vecilor.

Odihnește în pace, bătrîn glorios al neamului meu! La căpătîiul tău sărac va veghea flacăra eternă a recunoștiinții naționale și generații după generații vor rosti cu evlavie numele tău, — binecuvîntîndu-te într-un glas: pentru credința ta fermă și îndărătnică, pentru neobosita-ți trudă, pentru sfînta ta jertfă, pentru dumnezeiasca solie de dreptate, pe care ai proclamat-o, în auzul tuturor, de amîndouă laturile Carpaților maiestoși și veșnici, — veșnici ca numele tău simbolic și maiestoși ca însuși viitorul neamului nostru.

Slavă amintirii tale!

O LACRIMĂ PENTRU ION URSU

Misterioase socoteli ale Firii, care se fac fără noi, dar pe seama noastră și despre care atîta știm sigur, că nu cruță pe nimeni și că ne dor cumplit, au luat din rîndurile noastre, în plină vigoare a vîrstei, pe profesorul Ion Ursu.

Crescut în școlile înalte ale României libere și ale Apusului, feciorul de țăran din Cața aducea, în specialitatea sa, o stăruință și o pregătire pe care n-o aveau mulți.

Într-o lume, în care tot al doilea ins se crede un geniu, osîndit să-și poarte crucea superiorității printre brute neînțelegătoare, Ursu a fost lovit și tăgăduit cu violență. Dar el a biruit. A biruit tenacitatea țăranului ardelean.

Și sufletul lui călduros a rodit în scrieri, care nu vor muri cu el, și într-o fecundă activitate didactică, de care cei ce s-au împărtășit vorbesc totdeauna cu duioșie.

Dar acest istoric erudit și acest dascăl de vocație era și un adevărat patriot.

Cînd, la sfîrșitul războiului, în a cărui adîncă legitimitate morală și necesitate istorică el crezuse fanatic, Universitatea Ardealului eliberat îl chemă la ea, Ursu își părăsi, fără șovăire toate rosturile vieții sale din Iași și alergă la Cluj. Era epoca neuitată a marilor emoții și a marilor neliniști, cînd visul, proaspăt coborît în realitate, palpita înfrigurat, ca o pasăre nedeprinsă încă cu mîna care a prins-o, cînd sufletul românimei de aici exulta entuziast, în întîile-i avînturi de libertate ... O neadormită operă de disciplină și pedagogie națională, o temeinică muncă de consolidare a idealului realizat se impunea imperios — și Ursu nu era omul care să i se sustragă. Peste cîțiva ani, cînd începutul bun se făcuse, cînd lucrurile se așezaseră și drumurile se netezisseră, el putea pleca, fără mustrare de cuget, cu conștiința datoriei împlinite, la București.

Vor trece anii ...

Peste controversele ce ne pasionează, se va așterne, definitiv, inexorabil, praful uitării.

Dar, spre mormîntul de dascăl sărac din capitala României întregite și prin truda lui, gîndul pios al cercetătorilor trecutului nostru va călători adesea, mişcat, și tot mai des se vor auzi duioase glasuri de plîngere pentru cel ce doarme acolo. Căci acolo dorme un om, care a iubit cu pasiune două lucruri mari şi veşnice: *ţara sa* şi *ştiinţa sa,* și le-a servit cu devotament, cu jertfe de multe ori dureroase, pînă în ceasul din urmă al vieţii sale.

IOAN PAUL

Eram copil, într-un liceu din fundul Moldovei, la Pomîrla, cînd am auzit întîi numele lui. Fusese pe acolo, ca delegat ministerial pentru examene, și lăsase amintirea unui examinator mai degrabă sever. Dar cărţile lui de şcoală — adevărate manuale clasice — îl precedaseră cu mult. Iar directorul „Institutului" nostru, poetul bucovinean Samson Bodnărescu, vechi prieten al său de la „Junimea", avuse grijă ca, din modesta bibliotecă a elevilor, să nu lipsească volumul de „Omagiu" pentru Titu Maiorescu, în care I. Paul semna acel sugestiv și original „essay" plin de umor, de vervă caustică și spirit de observaţie, intitulat: „Pedagogie ţărănească".

Cînd, mîntuind liceul, intrai în Universitatea din Iași, Ioan Paul era pentru mine, astfel, o veche cunoștință. Mulţi din colegii mei de aici îi fuseseră elevi. Şi cu cîtă însufleţire vorbeau toţi de el! Dorinţa mea de a cunoaşte și altfel decît din scrisul său şi vorbele altora pe omul acesta, — evident, o excepţională personalitate didactică, — nu făcuse decît să crească. Dar curagiul de a căuta ocazia potrivită îmi lipsea.

L-am urmărit, deci, mai departe, de la distanţă, în manifestările sale publice. Cetisem conferinţa lui despre ţăranul român şi cel ungur, [. . .] şi bănuiam că meşterul, care ştia să zugrăvească aşa sufletul omenesc, trebuie să fie și un minunat

povestitor. Prilejul de a-mi verifica această presupunere, — care era să fie strălucit confirmată, — mi se oferi, însă, numai foarte tîrziu: Paul era pe atît de scump la vorbă în public, pe cît de sfătos era în intimitate. Era un discret, un sfios.

M-am lăsat dar în voia întîmplării. Şi ea mi-a fost favorabilă. Însărcinat vremelnic cu suplinirea unui profesor în concediu la două şcoli din Iaşi, unde funcţiona şi dînsul, l-am întîlnit. A venit el la mine, simplu, prietenos. Cînd i-am spus de cînd îl ştiu şi cît doream să-l cunosc personal, mi-a răspuns zîmbind că se bucură, dar . . . se teme să n-am vreo dezamăgire. Şi, ca voind să mă apere de umbra pe care credea că mi-o aruncase în suflet, adăugi numaidecît: „Zic unii, în glumă, că Ardealul e frumos de departe. Au dreptate; dar, de aproape, e şi mai frumos! Fost-ai pe acolo?“

Nu avusem încă această fericire. Dar aveam o compensaţie: venise Ardealul la mine, în persoana unuia din cei mai simpatici exponenţi ai săi.

Era om în puterea vîrstei, aproape tînăr, pe atunci, acest mîndru moţ de la Hidiş, crescut în şcolile Blajului lui Moldovănuţ şi purtat prin şcolile cele mari ale Vienei. Înaintea şi în urma lui, — culminînd în acea nobilă figură de profet şi atlet al conştiinţii româneşti luptătoare, care a fost Bărnuţ —, atîţia fraţi „de dincolo“ venise să samene la Iaşi, în patriarhalul şi primitorul ogor al sufletului moldovenesc, pînea cea albă a învăţăturii. Între ei toţi, Paul are un loc aparte, alături de Miron Pompiliu, nedespărţitu-i frate de cruce, ardelean, ca şi dînsul, de basarabeanul A. Frunză şi alte suflete de elită. Un loc, pe care distinsa lui personalitate l-a umplut, pe care plecarea lui din Iaşi l-a lăsat pentru totdeauna gol şi pe care istoricul viitor al învăţămîntului din capitala Moldovei îl va însemna cu cinste şi recunoştinţă.

Dar momentul cu adevărat mare, în care Paul şi-a dat toată măsura sufletului său, a fost Războiul.

În tot Iaşul „neutralităţii“ oficiale, n-a fost inimă mai caldă, mai pasionată, mai fanatic închinată idealului naţional, n-a fost voinţă care să arăte mai cu hotărîre drumul sîngelui spre Ardeal, decît Ioan Paul. Activitatea lui din acest timp va rămîne onoarea vieţii sale. Prin scris, prin grai, în articole de ga-

zetă, în conferințe și discursuri de adunări publice, sufletul lui a vibrat, a palpitat, s-a luptat, s-a zbătut fără odihnă, pentru a nu se pierde prilejul cel mare și unic. De aceea, puțini oameni vor fi fost mai fericiți ca el, în acea memorabilă zi de august 1916, cînd România trase sabia împotriva călăilor milenari. În toate cumplitele încercări ce au urmat, inima lui a suferit adînc, dar nu s-a îndoit și nu s-a frînt nici o clipă: el credea în dreptatea cauzei noastre, credea în virtuțile neamului său, credea nezguduit în triumful final al aliaților noștri. Iar cînd ceasul mult așteptat bătu, n-a fost om pe lume mai răsplătit, pentru toate ostenelile și speranțele lui, decît dascălul ardelean de la Iași.

El înțelegea însă, că marea operă, pe care oamenii de școală o datorau României întregite, abia acum începea. Apelul său de atunci, către toți profesorii ardeleni din Vechiul Regat, sună ca un adevărat ordin de mobilizare pe frontul culturii naționale din provincia dezrobită. Și mulți au răspuns la chemarea veteranului, rupînd ca și el rădăcinile unei vieți tihnite, „sfărîmîndu-și cuibul“, și înrolîndu-se subt steagul ridicat de el.

Îmi voi aminti pururea cu emoție ceasul binecuvîntat, în care dînsul, — devenit acum, de mult, un duios și părintesc prieten personal, — veni să-mi vestească invitarea la Cluj, pentru instruirea celor dintîi trupe de dascăli români ai Ardealului liber. Și cine ar putea uita tot ce-a venit după aceea? Pelerinajul pios la mormîntul lui Moldovănuț, din Blaj, sau, pe urmele lui Iancu, la Cîmpeni, la Vidra, peste tot, cercetînd, descosînd, scormonind amintiri ațipite (pregătea o monografie asupra „Craiului munților“, din care splendidul „Florică Cetearașul“ era un episod lăturalnic și un prodrom); apoi apriga, răbdătoarea, neodihnita muncă de fiece zi, pentru edificarea sufletului tinerimii, în cuprinsul Universității, și, dincolo de ea, în cadrele largi ale „Extensiunii Universitare“ și „Astrei“, pentru premenirea spiritului public românesc prin cultură.

Pentru această nobilă misiune patriotică, în care vedea acum tot rostul existenții sale, ar fi dorit — el, înțeleptul, căruia fermecătorul miragiu al plăcerilor vieții nu-i putea as-

cunde zădărnicia și amărăciunile ei — ca boala, care-l mina de la un timp, să-l mai cruțe.

Dar soarta a vrut altfel. Și moartea, care i-a închis fulgerător ochii, l-a surprins pregătindu-se de plecare, peste un ceas, la Bistrița, unde-l așteptau dornici ascultătorii conferințelor „Extensiunii".

Acum va pleca, să-și doarmă somnul de veci, la Iași.

A fost cea din urmă dorință a sa. Nu doar, că, în mediul de aici, n-ar fi întîmpinat iubire și prețuire destulă: oameni răi și neînțelegători sînt pretutindeni, și oameni buni nu lipsesc nicăiri. A dorit Iașul ca sălaș din urmă, pentru că acolo și-a trăit partea cea mai bună și mai frumoasă a bărbăției, acolo a visat și a suferit mai intens pentru gîndul cel mare, pentru că în pămîntul lui ospitalier, s-au coborît rămășițele copiilor săi răposați.

Se și cuvenea ieșenilor, pentru cît l-au iubit, prilejul de a-i putea aduce un suprem omagiu. Nicăiri ca acolo, la Iași, nu vor fi lacrimi mai calde, și mai multe pentru dînsul. Nicăiri, decît doar undeva, într-un orășel tihnit din Ardeal, unde ochii obosiți și buni ai unui moșneag foarte bătrîn se vor umezi mereu de-acum și glasul domol va dojeni pe nepotul, care, după ce, o viață întreagă, s-a străduit să-i facă numai bucurie, i-a făcut acum, pe neașteptate, cea mai mare supărare ce i-o putea face, — luîndu-i înainte pe drumul eternității . . .

TUDOR PAMFILE

Prin moartea, în floarea vîrstei, [. . .] a ofițerului cu trup de uriaș și suflet de copil, folclorul românesc a pierdut pe cel mai harnic și — împreună cu răposatul Marian — cel mai fecund cercetător al său.

De la 1908, cînd a apărut colecția sa de *Cimilituri românești,* în seria de publicații „Din viața poporului român“ a Academiei Române, pînă acum cîteva luni, cînd o misterioasă boală l-a doborît pe neașteptate, în toiul activității sale [. . .], Pamfile n-a încetat de a fi albina harnică a folclorului nostru, adunînd din florile cîmpului și depunînd în faguri mierea sufletului popular, fără a se lăsa descurajat nici de indolența de trîntor parazit a „publicului rafinat“, nici de înțepăturile veninoase ale cîte unei viespi filologice: pentru că iubirea lui de popor și de muncă era mai tare decît toate obstacolele.

Se cuvine însă, să spunem, că, în schimb, sprijinul Academiei Române nu i-a lipsit niciodată.

Mai toate lucrările lui, — afară, bine-nțeles, de revistele „Ion Creangă“ și „Miron Costin“, ori de cutare schiță apărută în „Convorbiri literare“ și atîtea alte povești publicate prin „Floarea darurilor“, — au văzut lumina tiparului în editura acestei înalte instituțiuni de cultură: fie în „Analele“ ei (ca *Jocuri de copii,* 2 vol., completînd pe I-iul, apărut în 1909), fie în colecția de studii și cercetări sus-citată (ca: *Industria casnică la români,* 1910; — *Sărbătorile de vară la români,* 1911; — *Boli și leacuri la oameni, vite și păsări,* 1911; — *Cîntece de țară,* 1913; — *Povestea lumii de demult,* 1913; — *Sărbători de toamnă și postul Crăciunului,* 1914; — *Crăciunul,* 1914; — *Cromatica poporului român,* 1914; — *Diavolul,* 1914; — *Cerul și podoabele lui,* 1914; — *Agricultura la români,* 1915; — *Mitologie populară,* I, 1916; — *Văzduhul,* 1916). Ba, cutare din ele a fost și „încoronată“.

Între hîrtiile rămase de pe urma lui sînt, însă, multe (volume întregi) care așteaptă să vadă și ele lumina publicității. Le-am avut în mîni, parte din ele, și, fără îndoială, — dacă nu culegerea de „Kryptadia“, — cele mai multe ar merita această favoare.

FRIEDRICH LEO

„Les dieux s'en vont..."

După marele Vahlen, „ultimul humanist"[1]; după Skutsch, acest minunat suflet latin, cu sclipiri de geniu, rătăcit în lumea germană; după octogenarul patriarh al clasicismului britanic, Ellis, — Leo însuşi, marele pontifice ale filologiei latine contemporane, se coboară în Împărăţia umbrelor.

O adevărată „Götterdämmerung..."[2]

Friedrich Leo moare la Göttingen, unde a profesat tocmai un sfert de veac, în vrîstă de 63 de ani.

De la 1873, data promoţiei sale[3], pînă în clipa în care o moarte nerăbdătoare — *cita mors* — l-a smuls pe neaşteptate vieţii, fiul medicului modest din Regenwalde, abilitat în 1877 la Kiel, a mers crescînd în muncă şi crescînd în strălucire. Şi fu strălucire! Căci, dacă Leo n-a fost o glorie exuberantă, cu eterne scînteieri şi iradiaţii universale, ca genialul său prieten Wilamowitz — „Uldaricium sidus" —, un exponent luminos al suveranităţii spiritului, un „princeps philologorum" în cel mai autentic înţeles al cuvîntului, a fost desigur.

Lucrările sale de critică a textelor şi exegeză literară, începînd cu studiul asupra lui Seneca (1873, în volumul de „Commentationes" închinat profesorului său, F. Bücheler) şi acel asupra lui Tibull (1881, în „Philologische Untersuchungen" ale lui Kiessling şi Wilamowitz), — ambele, preludii ale unor ediţii critice, din care însă n-a apărut decît prima —, şi culminînd în *Plautinische Forschungen* (1895, a 2-a ed. 1912); cercetările sale de metrică (*Der saturnische Vers,* 1905) şi de istorie literară (*Die plautinischen Cantica u. die hellenistische Lyrik,* 1897; *Die griechisch-römische Biographie,* 1901; *Der Monolog im Drama,* 1908); ediţiile critice (Seneca tragicul, Venantius Fortunatus[4], Plaut, „Culex", Iuvenal etc.); nenumăratele articole ştiinţifice (unele, ca acelea despre originea satirei romane şi despre dubletele din Juvenal, esenţiale!) sau polemice (contestat la început, Leo a avut mult de luptat pînă să triumfe!),

sămănate prin periodice și publicații savante, în special în „Hermes“ și în „Göttingische Gelehrte Anzeigen“ (unele recenzii, cum e aceea a ediției lui Properțiu de Rothstein, ating dimensiunile unor adevărate monografii!), — toate, pînă la cea din urmă notiță, reprezintă o cucerire pentru știință, — fie că ar cuprinde revelația unor orizonturi necunoscute sau risipirea unor erezii specioase, fie că nu fac decît să retușeze o eroare de amănunt ori să aducă, în sprijinul unui adevăr neîndreptățit, dovezile capabile de a-l reabilita și impune.

„Thesaurus linguae latinae“, uriașa întreprindere a celor cinci Academii germane, îl avea între directorii săi: ca și Mommsen, care-l indicase ca succesor al lui Kaibel la „Hermes“, Leo era și un admirabil spirit organizator.

Dar marele savant nu s-a închis în turnul de fildeș al specialistului aristocratic, departe de vulgul trivial și profan, ci s-a coborît în mijlocul acestuia — prin lucrări de popularizare, ca aceea din „Kultur der Gegenwart“ —, vestindu-i evanghelia sa, trudindu-se a-l iniția în tainele acelei literaturi, de o aspră frumusețe virilă, care e literatura Romei. Iar, cînd, acum un an, o societate culturală din Berlin l-a rugat să ție o conferință, Leo a venit bucuros și — după ce, altădată (1904), într-o măiastră dizertație rectorală, schițase atît de luminos fizionomia originală a literaturii latine —, el, care n-a înțeles niciodată diplomația modernă care pretinde că poate păstra vie antichitatea clasică înmormîntînd jumătatea cea mai bună a ei, a vorbit de astă dată despre: „Însemnătatea limbii grecești pentru cultura germană“, invocînd, în evlavia ascultătorilor, Sfîntul Duh al Eladei păgîne.

Fără îndoială, acest preot crede în Dumnezeul său, și, pentru el, ca și pentru marele Renan, „le miracle grec“ este o forță de o actualitate perpetuă.

Vorba lui — Leo și-a cetit conferința[5] — n-avea nimic din verva scînteietoare, din pateticul vibrant al lui Wilamowitz, nimic din capriciosul și tumultuosul ritm al elocvenței acestuia, nimic, mai ales, din acel unic *ethos*, marțial și jovial totodată, care lasă să se audă în tot momentul, îndărătul solemnității lui epice, icnitul ștrengăresc al umorului ce se pregătește a-i sparge chiurasa — ușor, cum sparge ghiocelul primăvăratec

crusta zăpezii întîrziate —, înflorind-o, cînd oratorul însuşi pare a se aştepta mai puţin, în zîmbetul glumei triumfătoare. Avea însă un relief, o claritate şi o pregnanţă, o putere de expresie şi persuasiune, avea, mai presus de toate, un accent de sinceritate şi o nobleţă care nu-şi află părechea decît în extrema distincţie a persoanei vorbitorului — ἴσος θεοῖσιν —, cu recele surîs uşor în ochii liniştiţi şi adînci, cu impunătoarea arhitectură a capului stil Mommsen.

„Traducerile ajută mult", zicea el, „și ele pot căpăta chiar o însemnătate universală, cum o arată Homer al lui Voss și Shakespeare al lui Schlegel; din exemplul lui Schiller se poate vedea că geniului şi din conducta de apă îi ţîşneşte izvorul inspiraţiei („die Musenquelle sprudelt"). Dar puterea traducerii se opreşte la o îngustă linie de hotar, ca şi aceea a mulajului de ghips. Viaţa rămîne ascunsă în limba originalului, cu infinitul joc de nuanţe ale cuvintelor și intima structură individuală a propoziţiunilor: în ea singură versul își are viața, gîndul, culoarea şi simţirea, parfumul"[6].

Viață, parfum, coloare are — să nu-l fi tradus! — pretutindeni scrisul lui Leo, chiar în cele mai aride subiecte. Miticului rege frigian, căruia atîția, chiar dintre spiritele de elită, preferă a-i sămăna în alte însuşiri, Leo i-a sămănat în aceea, dumnezeiască, de a preface în aur tot ce atingea.

Dar opera care sintetizează mai deplin ştiinţa şi talentul său, este, fără îndoială, ultima, „Geschichte der römischen Literatur" (1913).

Din nenorocire, această operă, — căreia, în locul epigonilor săi, seninul Boissier i-ar zice, ca şi capodoperei lui Mommsen, pe care o aminteşte: „oeuvre savante et vivante à la fois" —, s-a oprit acum, pentru totdeauna, la întîiul volum: un *torso*, pentru a cărui întregire nu există meşterul congenial.[7]

Într-o prelegere rămasă celebră, la Oxford, Wilamowitz, — făcînd aluzie la un episod din Homer, — zicea: „Ştim cu toţii că umbrele nu vreau să vorbească, pînă ce nu beau sînge: şi noi trebuie să li dăm sîngele inimii noastre!"

Acest suprem tribut de sînge, fără de care epifania duhurilor rămîne zadarnică şi pe care orice interpret onest al trecutului li-l datoreşte, Leo l-a plătit bucuros, din belşug.

De aceea, pentru el mai mult decît pentru alții, umbrele n-aveau taine, de aceea — cu sau fără „Charités“ și cu sau fără ironii postume —, în Seminarul de filologie din Göttingen, duioasa atmosferă morală din „Manuscriptul pierdut“ al lui Freytag era o nobilă și firească realitate. „Căci“, zice romancierul acolo, „cel mai frumos privilegiu al profesorului este că el înnobilează sufletele tinerelor generații, nu numai prin știința, ci și prin personalitatea sa“; iar adevărații *oameni mari* nu sînt — cum vrea Emerson — aceia, cari „întrec cu un cap pe toți contemporanii lor“, ci aceia, la cari — după fericita expresie al lui Gomperz — „supt un cap rece stă o inimă caldă“.

Acum, marele vrăjitor de umbre este el însuși o umbră. Negurele morții s-au lăsat, grele, între lumina lui și durerea noastră.

Dar cine, prin el, a iubit trecutul, cu maiestatea calmă a lumilor moarte, cine, printr-un cuvînt al lui, a văzut răsărind înainte-i viziunea splendorilor apuse, — pentru acela Leo e viu.

Și viu va rămînea, în fuga anilor, pentru oricine, cu iubire, se va apropia de opera lui — κτῆμα ἐς ἀεί — monument mai scump decît oricare și mai durabil ca toate, pentru că se confundă cu însuși eroul al cărui suflet circulă în el.

Și, dacă e o fărîmă de adevăr în vorba poetului *„qui coluere coluntur“*, — vor fi mulți s-o facă: căci în templul Trecutului n-a fost preot mai plin de osîrdie decît Friedrich Leo.

H. MORF

Nu împlinise 67 de ani, cînd a părăsit, la 23 ianuar 1921, toate rosturile lumii acesteia, elvețianul, care, în 1909, luă succesiunea gloriosului său compatriot, Adolf Tobler, la catedra de romanistică a Universității din Berlin.

Fiu de profesor, elev al cunoscutului lingvist H. Schweizer-Sidler, la Zürich, şi al nu mai puţin cunoscutului romanist Ed. Boehmers, la Strassburg, unde promovă, în 1877, cu o dizertaţie *(Die Wortstellung im altfranzösischen Rolandsliede)*, despre care Gaston Paris — marea personalitate ce avea să-l influenţeze atîta, în cariera sa ştiinţifică şi didactică — se exprimă elogios; întreprinzînd, ani de-a rîndul, călătorii de studiu în ţările romanice (Spania, Italia, Franţa, România); cercetînd mereu, cînd graiul acestora *(Die Untersuchung lebender Mundarten und ihre Bedeutung für den akademischen Unterricht* sau *Die romanische Schweiz und die Mundartenforschung)*, cînd literatura lor *(Vom Rolandslied zum Orlando furioso* sau *Die französische Literatur im Zeitalter der Renaissance)*, cînd pe amîndouă împreună *(Aus Dichtung und Sprache der Romanen)*; colaborînd mai tîrziu, ca editor, la vestitul „Arhiv" al lui Herrig, cu importante contribuţii din acelaşi domeniu, — Heinrich Morf aducea la Berlin, nu numai o strălucită făgăduială de viitor, ci şi un întreg trecut de muncă şi un crez ştiinţific pe care-l propovăduise fără şovăire (v. *Das Studium der romanischen Philologie*). De aici, marele lui ascendent moral, dar şi de la o puternică minte biruind prejudecăţile, de la o caldă şi nobilă inimă, pe care războiul avea s-o rănească de moarte. Căci ceea ce l-a răpus pe Morf n-au fost numai privaţiunile de ordin material, care au ajutat vechiului rău ascuns să-l răpună, ci şi tragicul naufragiu al unui vis, pe care-l visase pe urmele marelui său maestru, Gaston Paris, şi-l proclamase în zgomotul tunurilor, *Marte saeviente:* „Die *Civitas Dei* der Wissenschaft" . . .

Ce a făcut Morf la Berlin, — unde am avut norocul să-l ascult, — ca profesor şi ca membru al Societăţii Filologice de acolo, a spus-o, mişcat, un elev al său, dl. Erhard Lommatzsch, în piosul cuvînt funebru publicat în „Arhiv" (vol. 142, p. 78 sqq.).

Ca opere ştiinţifice, *Zur Sprachgliederung Frankreichs* (pe baza Atlasului lingvistic al d-lui Gilliéron şi a rolului dialectologic al diecezelor, semnalat încă din 1891 de abatele Rousselot) se adauge, impunător, la puternica sinteză asupra literaturilor

romanice din *Kultur der Gegenwart*[1] și înnoitoarea prelucrare a *Istoriei literaturii franceze în sec. al XVIII-lea* de Hettner.

Oricît de bogată însă, opera care a apărut supt însuși numele autorului e mult mai mică decît aceea apărută supt numele elevilor săi: ca și C. Jireček, H. Morf scria, așa-zicînd, prin aceștia. Și cîte unul, ca Tappolet, o mărturisește duios. El însuși care n-avea superstiția cantitativă a volumelor, avea totuși conștiința enormei munci închise în micul număr de pagini de sinteză ce dădea: „Fie, ca lectorul specialist să nu uite, că acela care tratează un mare domeniu de cercetare într-o expunere succintă fără aparat de note critice, adeseori e nevoit, ca rezultatul unei laborioase cercetări de detaliu să-l exprime într-o scurtă propoziție, într-o simplă turnură, sau ca o serioasă polemică cu o părere contrarie s-o cuprindă într-un singur adiectiv“ (*Geschichte der neueren franz. Literatur,* I, „Prefață“).

IOAN URBAN IARNÍK

A adormit, patriarhul . . .

De-acum nu va mai vorbi, cum o făcea atît de bucuros (v. „Convorbiri literare“ din 1909), despre „Drumul pe care a mers“ spre inima noastră, învățîndu-ne de timpuriu graiul (*Însemnătatea studiului limbii române,* tipărită și-n rev. „Transilvania“ din 1917, e însăși dizertația sa de habilitare ca docent de romanistică, la Viena, în 1878, în fața lui Miklosich și Mussafia, iar *Sprachliches aus rumänischen Volksmärchen,* tradusă în rev. „Ion Creangă“ din 1913, datează încă din 1877) și străbătîndu-ne țara (v. însemnările autobiografice amintite, din „Convorbiri“, și scrisorile din 1879, apărute acum și-n „Transilvania“ sus-citată). Alecsandri, Maiorescu, Odobescu, Caragiale, Ispirescu și atîtea alte figuri luminoase ale Renașterii

noastre literare erau vechi cunoştinţe ale acestui minunat „hagiu“, care ascultase la „Junimea“ lectura lui *Despot-Vodă*. Şi un alt „hagiu“, tot atît de minunat ca şi el, admirabilul „peregrin transilvan“, I. Codru-Drăguşanu, apare în scrisorile amintite: e „fostul vice-şpan şi actualul prezident al oficiului de orfani şi de văduve“, care-l „pofteşte, ca, folosindu-se de căruţa sa, să viziteze Făgăraşul“. În regretatul nostru A. Bârseanu, va afla mai apoi colaboratorul la vestita culegere de „Doine şi strigături din Ardeal“, pe coperta cărora apar înfrăţite numele amîndurora.

Şi, de atunci, din eroicele şi îndepărtatele vremuri, în care ne zbuciumam în războiul pentru neatîrnare, pînă la ceasul suprem al izbîndirii visului nostru naţional, bucuriile, ca şi durerile noastre, au fost şi ale lui. De aceea, atunci cînd veteranul dascăl de la Universitatea cehă din Praga, slobodă acum şi stăpînă pe destinele ei, venea, sînt cîţiva ani, în România întregită, ca sol al naţiei sale liberate, spre a vorbi de tot ce ne-a legat şi ne leagă laolaltă, a fost, în tot sufletul nostru, o înduioşată tresărire de recunoştinţă. Conferinţele sale — şi ale vrednicului său fiu, d. Hertvig Jarník, — au rămas, într-o preţioasă broşură comemorativă, ca şi aceea despre „Şezătorile româneşti de pe Muntele Sion din Praga“, în care se povestesc isprăvile de nobilă caritate creştină ale abatelui Zavoral; dar bătrînul — s-a dus: era în seara vieţii (născut în 1848, la Poštýn, în Boemia) şi noaptea mormîntului era, din nefericire, aşa de aproape . . .

Romaniştii sau filologii sadea pot regreta în el pe autorul preţiosului indice la Dicţionarul etimologic al lui Diez şi pe autorul unor interesante cercetări relative la limba albaneză: noi plîngem în Ioan Urban Jarník un scump prieten de o viaţă.

Requiescat in pace!

IV
SCÎNTEI

„. . . Să fii om, om întreg! *Să ai, adecă, acel resort intim de reacțiune împotriva presiunilor mediului, fără de care nu există o personalitate umană. Să păstrezi, Anteu viteaz, fără întrerupere, contactul cu inima nației tale. Atîta!*“

Adevăratele valori nu fug de lumină, învăluindu-se în mister.

Numai putregaiul are nevoie de întuneric, pentru a străluci.

*

A vorbi într-o adunare este, oarecum, a te dezbrăca în public.

E, deci, o anumită lipsă de pudoare în practica oratorică, și doza ei crește în măsura sincerității oratorului.

*

În contact cu împrejurările, supt acțiunea timpului cea mai dibaci aurită mediocritate „își arată arama“, asemenea monetelor calpe.

*

Memoria este o criptă funerară. Răscolirea ei e, uneori, mai mult decît o indiscreție: e o impie violare de morminte.

*

Dacă poezia n-ar fi decît ciripit, toți vrăbioii ar fi rivalii lui Eminescu.

*

Eminescu — flacăra albastră ce adie, după credința poporului, pe locul unde e îngropată o comoară. Alecsandri — un robinet de apă de trandafiri, suavă și călduță.

*

„Junimea"? — O congregație de cărturari și farisei, avînd ca divinități pe Kant și Schopenhauer.

*

„Părintele gustului și gestului estetic la români".
Ar fi, poate, o definiție a d-lui Maiorescu.
(O supunem d-lui revizor al valorilor literaturii românești, E. Lovinescu).

*

Un umil aprinzător de lumînări în templul culturii naționale, — așa trebuie să se socoată pe sine orice cărturar modern.

*

Om providențial este acela care, peste vicisitudinile momentului, vede — și știe să aștepte, pentru botezul întru izbăvire al neamului său — clipa binecuvîntată cînd îngerul Domnului se coboară și turbură apa.

*

Ca să vorbești bine despre un subiect, nu e de ajuns să-l ai în cap: și inima trebuie să-ți fie plină de el.

SCÎNTEI

(1)

Cugetările, faţă de o operă întinsă, sînt ca stelele faţă de soare: ele pălesc şi dispar dinaintea lui, dar, în ele, sînt fiecare sori.

Fiecare cuvînt e o lacrimă.

Un cuvînt, un gînd plăteşte atîta, cît plăteşte cel ce-l rosteşte. Cînd Galilei a spus că pămîntul se mişcă, el a spus, — intelectual, — acelaşi gînd, pe care-l repetă orice papagal...; dar — cîtă deosebire! De unde, dacă nu din valoarea etică a vorbitorului?

Orice neam are o menire în omenire.

Orice profesiune se poate înţelege în două feluri: ca o funcţiune (izvor de drepturi) şi ca o misiune (izvor de îndatoriri).

A scrie pentru că ai luat bani nu e tot una cu a lua bani pentru că ai scris, — deşi nici absolut diferit...

Adevărul pur e, cel mai adese, foarte dur. Pur, dar dur! Nu „la raison du plus fort est toujours la meilleure“, ci „la raison *la plus forte* est toujours la meilleure“.

Ştiinţa e, în acelaşi timp, şi microscopie şi telescopie.

Ştiinţă pură, şi deci purulentă.

O descoperire ştiinţifică se poate verifica şi confirma *experimental*, dar ea începe totdeauna *mental*.

Printre ruinele trecutului, istoricul culege floarea nemuritoare a experienţei umane şi o înfăţişează celor ce vin: ici ca pe un duios şi gingaş *nu-mă-uita*, colo ca pe un tragic şi solemn *memento*.

După război, cînd zăngănitul armelor a încetat, se aude, din ce în ce mai pronunţat, un bîzîit de muşte...

Sînt diplomaţii care stabilesc... punctuaţia, cu negru, în textul, scris cu sîngele popoarelor, al istoriei universale.

Cine vrea să joace un rol public, trebuie să aibă două lucruri: o moară (gura) şi o comoară (mintea).

Dacă n-au decît comoara, vai de capul lor; dacă au numai moara, vai de capul celorlalţi!

Re, ore, more, amore: prin probe înfăţişate elocvent, cu ethos şi pathos, se obţin biruinţele oratorice.

Un gest nepotrivit *şterge* vorba, în loc s-o *sublinieze*.

Unde nu e suferinţă adevărată, nu va fi poezie.

Ca să plîngă lacrimile-i de mărgăritar, biata moluscă marină trebuie să fie bolnavă.

Între psihologie şi logică e aceeaşi deosebire ca între Racine şi Corneille: unul zugrăveşte pe oameni cum sînt, celălalt aşa cum trebuie să fie — respectiv fenomenele sufleteşti.

Sau, altfel formulat:

C. zugrăvește pe oameni așa cum ar trebui să fie, R. — așa cum sînt. [Înlocuiți] oamenii prin *fenomene sufletești* și veți avea deosebirea dintre logică și psihologie.

Scriitorul trebuie să vibreze la adierile sufletului național ca harpele eoliene la cea mai ușoară suflare de vînt.

O literatură poate muri de mai multe boli: de cosmopolitism, de snobism, de diletantism, de prețiozitate . . .

Mai bine să fii poet fără să scrii versuri, decît să scrii versuri fără să fii poet.

Viitorul se prepară în bună parte, reparînd rănile trecutului.

A merge pe drumul bătut al rutinei e, desigur, mai sănătos decît a bate cîmpii tuturor inovațiilor aventuroase.

Prejudecățile sînt măsele stricate: ele trebuie înlăturate, oricît de dureroasă ar fi operația.

În oceanul vieții, oamenii sînt ca niște luntri — și atîtea fără cîrmaci. Adevăratele personalități sînt însă, nu bărci, ci *insule*, pe care valurile Mării le bat, dar nu le îneacă!

Superioritatea asupra mediului e lucru jenant. Cînd nu ai în buzunar monetă măruntă, ci numai aur, traiul e incomod.

Mediul nu explică decît mediocritatea.

Gura și ura: cele două mari calamități ale omenirii.

A fi idealist nu înseamnă a te pierde în *nori*, după cum a fi realist nu înseamnă a te bălăci prin *noroi* . . .

Eroism și egoism — diferă mai mult decît prin o literă.

Ora et labora — să crezi și să lucrezi!

Destulă încredere pentru a întreprinde *ceva*, destulă neîncredere pentru a nu întreprinde *orice*, — asta e „măsura".

O memorie neguvernată de inteligență e un haos.

Între amor și Roma — aleg pe aceasta.

Ad astra per castra!

Mai bine „infim" decît *infam*.

Sînt oameni a căror atitudine în viață nu e decît o continuă oscilație între altitudine față de cei mici și platitudine față de cei mari.

A da din coate nu e cu nimic mai uman decît a da din coadă.

„Să nu-ți faci ție chip cioplit!"
Scripturile trebuiesc complectate: — Nici *necioplit!*

Prefer o inimă de aur unui caracter de bronz şi unei energii de fier.

E metalul mai nobil . . .

Quod licet Iovi, non licet bovi, — se citează de obicei.

Inversa e, poate, şi mai adevărată: *Quod licet bovi, non licet Iovi.*

Mefistofelia (Mephisto + Ofelia).

Nu cred ce spui, fiindcă . . . nu spui ce crezi!

Ce tace gura, spune figura.

Sînt clipe, cînd demonul din noi, adormind pe îngerul-bun, se arată, zîmbitor, la ferestrele ochilor, — ca un elector care a [ieşit] pe balconul clubului său.

Detest masca, dar voalul nu-mi displace.

Sînt lovituri morale-mortale.

Nici o carieră fără barieră.

Modestus, non molestus.

Modestia saepe est molestia.

O prietenie adevărată este, în viață, ceea ce e o oază în pustiu: un colț verde de umbră, în infernul fierbinte și galben al nisipului nestatornic. Dar, ca și pustiul, viața e plină de mirajuri.

Prietenia e ca vinul; cu cît e mai veche, cu atît e mai bună.

Nu orice *sfetnic* e un *sfeșnic*.

Prietenii îți umflă meritele, dușmanii ți le scad. Tu, dacă ești cuminte, nu-i crede pe nici unii și vezi-ți de treabă în pace, fără trufie și fără deprimare.

Dunărea, puțin înainte de vărsarea în Mare, nu disprețuiește contribuția Teliței și Taiței. Pînă la capătul zilelor sale, omul de ispravă profită de experiența și sfatul *oricui.*

Știu că nu sînt chiar atît de bun cum spun prietenii, nici așa de rău cum cred dușmanii.

Criteriul în atitudinea trădătorilor: *cui prodest?* combinat cu *quem prodit?*

Partizanii sînt idolatri, adversarii îl — latră.

Bătrînețea e, prin ea însăși, o obositoare ascensiune: urci scara anilor. De aceea cine vrea să urce mai departe, adio alte soiuri de ascensiuni, care făceau farmecul tinereții: nici Mont Blanc, nici Jungfrau, nici Venusberg sau Mons Verais!

Vetustas saepe venustas.

(2)

Pentalogul universitar

1. Să iubeşti pe studenţi.
2. Să nu iubeşti pe studente.
3. Să ştii ce spui, cum spui şi cît spui.
4. Să nu uiţi hotarele ştiinţei şi ale minţii tale.
5. Să nu uiţi că, deasupra talentului şi ştiinţei, este un lucru incomparabil mai mare: *conştiinţa.*

Sînt conferenţiari digresivi, cari ocolesc subiectul atît de mult, încît rezultatul e mai curînd o circonferinţă decît o conferinţă.

Gravitaţia universală e un fleac pe lîngă gravitaţia universitară.

Cele mai multe predici morale sînt — murale: pentru pereţi!

„Corpul didactic“ există; rămîne să se înfiinţeze şi — *spiritul.*

Sînt pedanţi aşa de dobitoci, încît li s-ar putea zice: *quadrupedanţi.*

Sînt două categorii de ţigani: *corturari* şi *cărturari.* Aceştia din urmă sînt cei mai antipatici.

După un consiliu de facultate. Cîte tipuri, ah! şi cîte ticuri!

Cum se zice: „Facultatea juridică“, s-ar putea zice: Facultatea *medicinică.*

Ar fi şi de ce.

Om de drept e una, *om drept,* alta, şi uneori tocmai contrariul.

Tinerimea e ca o harpă eoliană: ea vibrează, înfiorată, la cea mai uşoară tresărire a sufletului naţional.

Nu torţă incendiară, ci candelă smerită, luminînd în templul culturii naţionale, trebuie să fie studentul.

Etimologiile populare sînt, toate, nişte *jocuri de cuvinte involuntare.*

Epigrama e o telegramă spirituală în versuri.

Nu „erudiţie", ci *irodiţie* se întîlneşte în cele mai multe opere actuale: adevărate exchibiţii de irozi!

— Mozaic de citaţii ...
— Licitaţie (supralicitaţie) de citaţii ...

Notele sînt ca şi cerceii: două pe o pagină o împodobesc ...

Originalitatea unei opere de azi e atît de autentică, încît ar putea fi numită: *oruginalitate.*

Cu slove slave, cu alfabet grecesc sau cu litere latine, pustia tot pustie rămîne.

(3)

Dacia felix nu e un fel de „Arcadie ferice".

Epoca de la '48 este, poate, cea mai *epică* din toată istoria noastră.

„Tratatul" de la București?
Ba: *trădatul!*

Tante Entente n'est pas du tout cordiale ...

În era demnitarilor

România mică avea pe Ion Brătianu.
România mare îl are pe Ionel.
România mică avea pe George Mîrzescu.
România mare îl are pe Georgel.

La *constance* est une vertu qui, chez les roumains, dépend des ... *circonstances.*

— Ardealul e o adevărată mină.
— Se va exploata sau va exploda?
... E [dilema] tuturor minelor.

În nu știu ce insulă din Polinezia e obiceiul, că, la moartea fiecărei căpetenii, se îngroapă cu el unul sau mai multe cuvinte, care-i erau dragi și care rămîn astfel tabu.

Să sperăm că, odată cu generaţia actuală, vor intra în mormînt şi aceste două cuvinte urîte: „ungurean“ şi „regăţean“.

„Pe spesele Statului“. Ceteşte: pe *spatele* ţăranului.

Azi nu mai faci *cumpărături*, ci... *scumpărături*, nu mai cumperi, ci *scumperi* — pe preţuri fabuloase.

A *prăda* şi a *trăda:* iată programul oligarhiei române.

Văzut-aţi vreo privighetoare strigîndu-şi de pe acoperiş cîntecul său melodios? Dar cîte, cîte cioare!

Senatul e mai mare decît Camera, fiindcă o înglobează. Deodată: de o cameră a Senatului se poate vorbi, dar de un Senat al Camerii, — nu.

Regele şi Poporul, sau Nerodul şi Norodul.

L-am văzut şi eu pe R[ege].
Ce mutră de cutră!

Ka se cheamă, la egipteni, „dublul“. Cum se va chema deci, dublul „dublului“?
Răspuns: *Ka-Ka.*
Şi iată încă o dovadă că *nihil novi sub sole:* K. K. austriac avea un străvechi prototip egiptean.

Măria Sa (Regele) şi Maria Sa (Regina).

Vai de țara care are pe tron un poltron!

Regele, care nu catadicsește a-și pleca preaînaltele urechi la glasul poporului său, este din alte timpuri și pentru altele.

Bun sau rău, poporul cată la idealul său ca la izvorul de lumină al zilei. Iar Suveranului, care s-ar pune între el și acesta, nu ar întîrzia a-i zice, ca filozoful antic: „Ferește-te din soarele mieu!“

Partidele noastre de pînă acum au fost organizații de *paradă* și de *pradă*. *Pradă* și *paradă* — iată, în rezumat, tot rostul acestor partide.

Din „Îndreptarea“ de la 12 ian. 1919: „... drapelul Ligii Poporului, între (?) ale cărei cute au început să se adune... mulți oameni luminați“.

Citește: între ale cărei *cutre*.

Șefia generalului Averescu e indicată numai în timp de război și, cel mult, în timp de război civil, —

Doamne, ferește!

Dacă e să rămîie în cîrdășie conservatoare, gruparea generalului Averescu să schimbe titlul gazetei sale din *Îndreptarea* în: *Îndărăptarea*.

Cultură de general și cultură generală, — două lucruri diametral opuse.

Între un civil militarizat şi un militar civilizat, — cine să nu prefere pe acesta din urmă?

Căluşul şi săcăluşul, — iată simbolul epocei acesteia de cenzură şi represiune.

Cea mai rea aristocraţie: *arivistocraţia.*

— Cade guvernul?
— Nu ştiu. Ceea ce ştiu e că *se cade* să cadă.

— A căzut guvernul Vaida?
— Vai, da, d-le, a căzut!

Nemţofilii noştri (vorba vine! ar fi dorit să schimbe refrenul cîntecului lui Iosif: „La arme pentru neam şi pentru lege“ în „La arme pentru *neamţ* şi pentru — *Gott.*“

Nenorocitul de Teleor ar fi putut, subt nemţi, să-şi restituie „în întregime“ (!) numele şi chiar să şi-l amplifice: *Teleorman.*

Ripostînd unei întreruperi neghioabe a lui Lascăr Antoniu, care observa, repetat, generalului Averescu, că „n-are a face scrumbiile cu politica externă“, A. C. Cuza a spus, în ilaritatea generală:

— Sînt două feluri de scrumbii: scrumbii conservate şi conservatoare. E vorba de cele dintîi.

Ar fi putut adăugi, cred, o precizare: că cele conservate sînt sărate, iar cele conservatoare nesărate, — ca întreruperile nemţofililor.

Către I.I.R., nemţofil incorigibil, scăpat dintr-o grea gripă spaniolă:

— Se vede că influenţa spaniolă e mai puţin gravă decît cea germană.

Schimbări de gen.
În loc de „garda regelui", d. Mihalache zice: „gardul regelui". Iar d. Lupu îl admiră (v. discursul de la „Dacia").

Bun! Dar, atunci, de ce: „învăţaţii noştri" (acelaşi discurs), şi nu *„învăţaţele* noastre"?
Niţică consecvenţă, jupîne Lupule!

Mare discordie între ligişti (ai poporului) şi mămăligişti (ţărănişti).

Cîte imundităţi ascunde uneori imunitatea parlamentară!

Gestul lui Argetoianu faţă de Madgearu e, în adevăr, unic în . . . analele (pardon!) noastre parlamentare.

Elementele succesului electoral par a fi rămas [. . .] cele clasice:

agenţii şi *arginţii.*

E dezgustător a vedea pe toate prostituatele făcînd pe vestalele idealului naţional!

„Brigada silvică", — nomen est omen: *briganda de pădure!*

Lupu — fiară politică.

Bădărău a fost ministrul căilor *furate* române.

Take Belzebut a fost odată la locul lui, cînd era ministru de *inferne*.

E vorba de o remaniere ministerială, cu D. Maniu.
Adevărată re-Maniare!

Nu cu „propagandă" dosnică și josnică se pot vindeca rănile Țării.

Problemele de dreptate socială trebuie studiate și dezlegate la timp de conducători.
Altfel, le dezleagă poporul — cu toporul.

Ciudată, relativitatea lucrurilor omenești!
Zi-i unui maestru de gimnastică: „profesor" — și e încîntat, zi-i unui profesor: „maestre" — și se simte încîntat.

Constatările cele mai *fàctice* sînt, de multe ori, foare *factìce*.

Plante și planete, — cer și pămînt.

Apa trece, pietrele — *român*.

Dacă ar învia Homer și ar vedea ce controversă a iscat „existența" lui, ar izbucni într-un rîs . . . homeric.

O definiție: Ce e un *lucru cert?* — Acela asupra căruia nu se mai ceartă nimene.

Nestor, — ne sutor . . .

Sînt „Mecenați“, cari practică acest nobil sport cu *compensații*. Ei s-ar putea numi: *mercenați*.

Dacă ar trăi azi Democrit, și-ar zice: democrat, iar dacă ar trăi Hipocrat, și-ar zice: hipocrit.

Divide et impera — împărțește și împărățește!

— Ce rang militar avea Pilat?
— Sergent!
— ?
— Pentru că era din . . . pont.

Regele Lear în delir . . .

În vremuri de democratism, ciocoii preferă să mănînce — *papară*.

Fetele cu zestre — hîrtie de muște; babele bogate, — undiță de pește.

Între *har* și *păhar* — atîția clerici oscilează . . .

Hipertrufia eului . . .

Amabilitate înseamnă adesea: am abilitate.

Alb ca varul, albă ca vara!

Două „broşurele“ bune fac mai mult decît o mie de *broşuri rele.*

Intrigă cu femei, adică fără temei.

A asculta *orbeşte* şi *robeşte* . . .

Ca lună de iarnă prin excelenţă, ianuar s-ar putea numi: *iarnuarie.*

Sînt *apărători* atît de dibaci, încît devin . . . *apîrîtori* ai clienţilor lor.

Întrunire a Societăţii de binefacere.
Căldură nesuferită.
Dar asta nu mai e o Societate filantropică, ci una *filantropicală.*

„Ce-ţi pasă ţie, *chiup* de lut . . .“

Barbu Delavrancea = bardu' de la Vrancea.

Concepţia aşa-zicînd *gastrică* a lui M. Gaster . . .

Bogdan-Duică? Mai bine: Doică, dat fiind calitatea sa de pedagog.

În „Cuvîntul introductiv“, Kogălniceanu se adresează la o turmă de miei: „Domnilor miei!“

Vorbește bătrînul Gane.
Aclamațiile nu mai contenesc: „Ura, Gane!“
Adevărate uragane de entuziasm.

Gherea nu e numele adevărat al lui „Dobrogeanu“, ci un *nom-de-guerre.*

Stere a căzut la Academie.
Toate *steruințele* partizanilor au fost zadarnice.

„Amintiri din război“, — de atîtea ori: *amințiri.*

Considerabilul mieu amic, d. G. G. Nădejde . . .

Un Pîrvan și-o pîră vană.

Ia ghici, care-i cel mai mare slavist contemporan? — Ți l-am spus: *Jagić!*

Petrovici a cerut, la Cameră, o pensie mai omenească pentru Xenopol, ca un fel de recompensă națională. Așadar o *recompensie.*

Cele mai multe din traducerile *odelor* lui Horațiu, de Ascanio, sînt . . . *odioase.*
Curat *Cascanio!*

Iorga are un mijloc foarte simplu de a evita contradicţiile: semnînd teza: „I[orga]“, iar antiteza: N. Iorga (ne-Iorga).

Iorga a creat în „Gazetă“ o rubrică nouă: „Lămuriri zilnice“.
Nu: silnice?

Liberăria „I. V. Socecu“ . . .

Ursu? Singurul, dintre semenii săi, care a ajuns profesor la Universitate.

Cojoc, întors pe dos, rămîne ca pe . . . faţă: *cojoc*

Minunate sînt capriciile sorţii!
Dintr-un magistru poate face un ministru, şi dintr-un ministru un [re]gistru.

E vorba ca d. Nistor să fie ministru; carevasăzică: *ministor!*

Un gazetar anunţă indignat, că Porcu se duce la Abbazzia. Ar fi preferit . . . abatorul.

Fricţiuni între fracţiuni duc la — opoziţie.

Către Racliş, care se milogise la Iancăl Botez pentru un miel:
— Zi-i: „Mieluieşte-mă, Doamne!“

Mas(s)a alegătorilor se pregăteşte prin o *vi(n)olentă şampanie* electorală şi *sufragiu* universal.

Procedeele polemice ale „Îndreptării“ sînt [croite] atît de din topor, încît îţi vine să-i zici: organul „Ligii toporului“.

„Neamul românesc“ din 11 dec. 1918 regretă că nu găseşte la Marghiloman „simţeminte de echitate“.

Echitaţie, nu „echitate“ se poate cere de la... cavaleri ca el, — iată ce a [confundat] autorul articolului

Articolele de polemică din „Unirea“ sînt semnate: „Acelaş“.

... A, ce laş!

— Postul cu care mă onoraţi...
— Mă *oneraţi,* e mai exact!

— Aşa e *firea* lui C.
— Ba *fierea* lui!

Sînt momente, în care boala îţi zice: „dieta, ori — diata!“

E un ultimatum, în genul lui „punga sau viaţa“, *tertium non datur.*

Prietenul G. mă salută:

— Au revoir!

După echilibrul său instabil, am înţeles că trebuie să-i răspund:

— Au reboir(e)!

Se caută un ghid ghiduş.

„Ministro dell' *Interno*“
Perchè non: sinistro dell' *Inferno?*

Mă întrebam, cîndva, care e originea englezului *lady*.
Acum o știu: e francezul *laide*.

Nevastă — nefastă (simplă pronunțare nemțească).

Cea mai potrivită traducere a lui Sammelung e: *zamă lungă*.

Gazetele asigură că Ludendorff ar fi înnebunit.
Să-i zicem, atunci: *Zăludendorff*.

Mister Philipp Kerr, secretariul lui Lloyd George, acordă mereu interviewuri.
Iată un mister foarte puțin misterios și un secretar foarte puțin secretos.

Deutsche *Laus* ist keine *laus*.
Cît e de la *Laus* nemțesc la *laus* latinesc, [...] atîta e de la spiritul german la cel latin.

D-na E. T. se lăuda, că, în tinerețile sale, avuse mulți candidați; între alții, un inginer Șoroga.
— Est-ce qu'il était beau, Șoroga? întreabă o domnișoară, în ilaritatea generală.

Pauvres filles, qui oubliez trop souvent que coucher signifie accoucher!

Noblesse ne blesse pas faiblesse.

Au théâtre.
Quand il n'y pas de soufleur, il y a souvent des siffleurs.

Embrasser c'est quelquefois *embarasser*, quelquefois aussi *embraser*.

S'épanouir et s'évanouir . . .
Qui aurait soutenir qu'il n'y a là qu'une lettre qui diffère?

CIMILITURI NEPOPULARE

Cinel-cinel: dacă-i bun, e rău; dacă-i rău, e bun (Cînele).

Cinel-cinel: *vin* nemțesc în *beci* turcesc (Viena = germ. *Wien*, turc. *Beci*).

Ori de la dreapta la stînga, ori de la stînga la dreapta, tot așa rămîne. (Așa)

O „șaradă" inedită

Cum poți face dintr-un măr o pară?
(Dîndu-i foc).

V

NUGAE

„Cînd fulger trece o idee
Prin ea, o epigramă face
Mai mult decît o epopee,
În care acțiunea zace“.

(Ms.)

DIN PERIODICE

1. DEFINIȚIE

Mă-ntrebi, ce e o epigramă?
E, uite-așa, o telegramă
Concisă, sprintenă — șireata —
Și-nțepătoare ca săgeata.

2. EPIGRAMĂ PLAGIATĂ

d-lui Ioan Dragu . . .

„Sînt fiul operelor mele“,
Proclami în lumea lată.
Atîta nu-i destul, voinice:
Vezi să le fii și tată!

3. UN RĂSPUNS ÎNTÎRZIAT D-LUI IOAN DRAGU

Prestigiul fecundității
    Dispare cînd te-apropii:
Volumele-i nenumărate,
    Vai, nu-s copii, ci còpii!

4. PE UN VOLUM DE „OPERE COMPLETE“

Avea dreptate Pumnul, bietul,
Cu regulile-i învechite:
„Complete“ le-a numit poetul,
Dar noi le socotim *cumplite.*

5. CUNOSC LITERATURA UNIVERSALĂ...

E lucru mare şi de falǎ
Să o cunoşti, dar spune clar:
Literatura-universală,
Ori „Universul literar“?

6. STUDENŢILOR CARI STUDIAZĂ

Mai sînt naivi, ce cu candoare,
Cultivă gîndul şi tiparul:
N-au observat şi dînşii, oare,
Ce bine-i să convingi cu parul?

7. DOMNULUI N. IORGA

I

Cu pietrele, ce ani de-a rîndul,
Prietenii ţi-au aruncat,
Ţi-ai construi, nu simplă casă, —
Cum vrea Papini, — ci palat.

II

Discipolii i-aruncă pietre;
El, fără de resentiment,
Le-adună, plănuind să-nalțe
Recunoștinței monument.

8. ACELUIAȘI

Cînd arde luminos, într-una,
A sufletului tău văpaie,
Să nu te miri că fug de tine
Atîția omuleți de paie.

9. UNUIA CARE NE ÎNVINUIA DE „IORGOLATRIE“

„Amici“ sau „dușmani“ ai lui Iorga, —
Sîntem cu toții „iorgolatri“:
Noi, pentru că-l slăvim, pe față;
Tu, pentru că din dos îl latri.

10. SOCIETĂȚII NAȚIUNILOR

Necontestat, e o supapă,
Pentru atîtea presiuni
Ce-ar exploda-ntre națiuni;
Dar o supapă care papă . . .

11. CURȚII DE LA HAGA

În orice important litigiu,
Ea dă sentințe cu prestigiu:
Întreaga lume le salută,
Și nimeni nu le execută.

12. SANCȚIUNE MORALĂ

Îmi place să visez o țară,
În care-o urnă violată
Pentru făptura vinovată
Ar fi chiar urna-i funerară.

13. ANTICHITATEA

Antichitatea nu-i ruină,
Pe care crește mușchi modern;
Antichitatea-i o grădină
Cu flori care zîmbesc etern.

14. EPIGONISM

Pentru-a gusta filologia
Ce s-a făcut după Hasdeu,
Ar trebui să-l uiţi pe-acesta:
O face ea, dar n-o pot eu.

15. UNUI LATINIST

Cunosc un dascăl de latină
Sever, de-n lume samăn n-are:
Examinare să devină
El a făcut . . . *exanimare*.

16. UNUI ELENIST

Ai simţ destul pentru proporţii:
La un popor mai mărunţel,
Nu poţi fi chiar un Wilamowitz
Ci doar un . . . Wilamowitzel.

17. HIPERCRITICISM : MAGISTRULUI

O operă, ca dînsul harnic
Nu ştie nimeni să consulte;

Dar nici pe autor, mai darnic
Să-l sîcîie şi să-l insulte.

18. **IN UTRUMQUE**

Să fie drept, că Philippide
În chilioara lui se-nchide,
Iar Facultatea a rămas cu
Giorge Pascu?

19. **PSIHOFIZIOLOGIE: INIMA**

Doar patru cămăruţe are,
Spun învăţaţii; dar ei mint:
Se poate-aşa de mic să fie
Cel mai teribil labirint?

20. **LOGICA: MINTEA**

S-a zis că inima se-nşală,
Iar mintea ne înşală. Sfinte
Cuvinte! Poate fi-ndoială,
Că mintea *eo ipso* minte?

21. AFORISM CHINEZ
din Ciuang Țe

Cu viața nu se-ntîmplă alta
De cît se-ntîmplă cu unealta:
Ai mînuit-o rău, se strică
Și nu e bună de nimică.

22. UNUI PROLIX

Poți spune o idee nouă
În patru versuri ori în două,
Mai bine ca în kilometri
De impecabili hexametri.

23. PE O ANTOLOGIE LIRICĂ

Antologia lor cuprinde
Sublime pagini de lirism,
Dar vai! și-atîtea pagini triste
De lamentabil . . . delirism.

24. UNUI TRADUCĂTOR AL LUI PLAUT
(de la Rîmnicul Vîlcii)

Ca preambul la tălmăcire,
Ai scris . . . , — un termen propriu caut

Şi nu găsesc decît acesta:
O comedie despre Plaut.

25. ACELUIAŞI

De-a fost ursit să se înece
În Rîmnic, ar fi meritat
Un om ca Plaut, s-aibă parte
Măcar de unul mai... Sărat.

26. UNUI DOCENT

Atîţia, cari au trecut
Prin grele probe de docenţă,
Cu ce succes ar fi căzut
La simpla probă de... decenţă!

27. UNUI PELERIN ŞTIINŢIFIC

L-am revăzut, întors din Roma:
Păşea domol, clipind din gene —
Ş-am înţeles că sfînta lene
Intactă şi-a păstrat aroma.

28. CUM E TURCUL...

Ingratitudinea-i e neagră
Şi, evident, la ceruri ţipă;
Dar credeţi că e mult mai albă
A protectorului aripă?

29. COLEGIALITATE

Mă-mpac cu toţi colegii mei,
Pot zice, ideal de bine:
O parte nu vorbesc cu mine;
Ceilalţi — eu nu vorbesc cu ei.

30. TRIPTIC EPIGRAMATIC

Redacţiei „Sufletului românesc"

Un Făgeţel să scoată „Ramuri",
E, mai la urmă, prea firesc,
Dar Ulmi, Plopşori, s-agite „Flamuri"
Să scoată „Suflet românesc"?!

Cînd sînt atîtea vegetale
În ceata voastră cea vitează,
Pot afirma că la Craiova
Literatura... vegetează.

E o tradiţie-n Craiova,
Copacii să cultive slova?
Aiurea, scumpii miei copaci,
Fac asta geniali gîndaci.

31. TOT D-LOR ULMU, PLOPŞOR ETC. DE LA CRAIOVA

Putem glumi, dar nedreptatea
Nu-mi place: vă declar, că eu
O clipă n-am voit nici vreu
Să vă contest . . . copacitatea.

32. ACELORAŞI

Au fost şi alte vegetale
În cîmpul nostru literar;
Şi nu copaci, ci doar o Creangă
Din vastul codru popular!

33. D-LUI PAMFIL Ş.

Ai stilul incisiv, amice,
Şi asasin ca un stilet;
Tot ce scrii tu, se poate zice,
Că nu-i decît un . . . pamfilet.

34. UNUI CONFERENȚIAR

Mergea atîta lume-n grabă,
Că m-am simțit și eu atras —
Ș-am ascultat pe-un belfer gras
Cetind o conferință slabă.

35. TRANSCENDENTALISM LITERAR

În lună,-n Sirius, în alte
Planete, vă cetesc, extatici,
Nu proști ca noi, ci minți înalte
De . . . sirieni și de . . . lunatici.

36. * * *

Am cartea lor, frumos legată;
Dar, cînd cetesc, de multe ori,
Mă-ntreb, de nu era mai bine,
Să-i fi legat pe autori.

37. POETULUI I.P.

Pilat din Pont L-a răstignit,
Iar cestălalt Îi cîntă Mama:

Se vede că n-a pătimit
Destul, şi că urmează drama . . .

38. UNUI „POET“

Se zice c-ar avea talent,
Dar nu se vede: e latent.
Urechile-s mai indiscrete:
Apar, enorme, printre plete.

39. UNUI TÎNĂR SIMPATIC

E tînăr talentat, simpatic,
Numai puţin cam indiscret:
În poezie-i matematic,
În matematică, poet.

40. UNUI PEDAGOG

Profesorii de altădată
Se mulţumeau cu ucenici.
Pedagogie demodată!
Progresul cere . . . mucenici.

41. UNUI POLITICIAN

Un partizan prea devotat
Te compara cu Juvenal:
Tu, mai puţin exagerat,
Te mulţumeşti să fii . . . venal.

42. UNUI PREDICATOR

De-ai fi un om cu mintea trează,
Ai şti-o tu şi fără mine:
Toţi popii binecuvintează,
Dar nu toţi cuvintează bine.

43. UNEI COCHETE

Părinţii, cînd era în faşă,
Au botezat-o blînd: Alina.
Azi lumea, dacă n-ar fi laşă,
Ar boteza-o: Messalina.

44. UNUI CRITIC

Iluştrii tăi predecesori
Descopereau pe scriitori,

Tu mai cu moț ca ei te crezi,
Căci nu descoperi: inventezi.

45. LA UN TABLOU

Sînt potriviri cu tîlc în viață:
Tabloul iarna-nfățișează;
Iar autorul lui semnează
„D. Ghiață".

46. ENIGMĂ

Enigma să mi-o dezlegați,
De sînteți cu măsură:
Atîți iluștri deputați
Și Camera-i . . . obscură.

47. PRIETENULUI X

Temperatura ta, de-o vreme,
Tot oscilează-ntre extreme:
Cînd călduros ca un amant,
Cînd rece ca un diamant.

48. UNUI FILOZOF

Mister rămîne pe vecie,
Cum, cu o biată țeastă goală,
Putuși să faci filozofie
Și să devii chiar cap de școală.

49. UNUI GHEORGHE

Ai cîștigat atîția lauri
În lupta cu diverși balauri,
Încît acuma se cuvine
Să-l birui și pe cel din tine.

50. UNUI ILIE

Atîta fulgeră Ilie
Din geniala-i scăfîrlie,
Încît sînt sigur că Patronul
Își teme de pupilu-i tronul.

51. UNUI CANDIDAT FĂRĂ NOROC

Voia să fie senator;
Dar să-l voteze — cine,

Cînd nu-l știu mulți alegători,
Iar mulți îl știu prea bine?

52. UNUI CONFERENȚIAR „CU PROIECȚII“

Avuși un public foarte cult,
În frac și-n scumpe rochii;
Dar toți te-au ascultat mai mult
Cu ochii.

53. UNUI NUVELIST

Ca să nu moară de ridicol,
Eroul tău s-a sinucis:
Expus aceluiași pericol,
Tu ești cu mult mai indecis.

54. UNUI NATURALIST

Repeți mereu că-n univers
Toți sîntem un atom.
Dar, Doamne, cît e de divers,
Să fii măgar sau om!

55. UNUI CETITOR

E totdeauna primul, care
Citește cartea, cînd apare;
Dar — spirit retrograd de turmă —
O înțelege cel din urmă.

56. UNUI MISOGIN

Chiar dacă gîtul și l-ar rumpe
Cel ce-a scornit că pietre-n casă
Sînt fetele, lor nu le pasă:
Sînt pietre, da; dar pietre scumpe.

57. UNUI DON JUAN

Ești „bas cantabil“, dar se zice
Că nu ți-a fost deloc bas tonul,
Cînd soțul dulcii tale-amice
Și-a rupt de capul tău bastonul.

58. UNUI PELERIN ROMAN

Din nou, deși puțin în pripă,
Ai contemplat al Romei For:

Ce-ar fi, de-ai coborî o clipă
Şi-n forul tău interior?

59. UNUI HIRURG

O, nu-i o laudă deşartă,
Că hirurgia e o artă!
Ce alta ştiţi, mai năzdrăvană,
Decît sculptura-n carne-umană?

60. UNOR FILOZOFI PRACTICI

Părerea lumii nu e dreaptă,
Că filozofii sînt poeţi:
Din teoria cea abstractă
Voi ştiţi să scoateţi bani concreţi.

61. UNUI ORATOR

Abuzînd de „pur şi simplu"
În discursul tău, ţi-o jur:
Simplu m-ai convins că este
Cugetu-ţi, dar nu şi pur!

POSTUME

Motto*

Poate orice om să vadă:
Pana
Iscusită și morală
Face decît orice spadă
Mai adîncă și mortală
Rana.

1. D-LUI N.C.

El rupt-a pentru Machedon
Atîtea suliți de carton,
Încît mă-ntreb, fără tapaj:
E Cartojan, ori . . . Cartonaj?

2. UNEI CHIMISTE

Pricep, iubită domnișoară,
Ce te îngînă, cînd înveți:
Azotul are mustăcioară,
Iar oxigenul epoleți.

* Fără aluzie la valoarea epigramelor ce urmează. — *Nota autorului.*

3. UNUI RATAT

Părinţii asta au visat:
Să-l vadă eminent „iurist";
Dar el aiurea s-a-ndreptat
Şi a ieşit un . . . aiurist.

4. CONTROVERSĂ TRANŞATĂ

Unul zice că e simplu,
Altul zice că-i simpatic;
Noi, politicoşi, să-i credem
Pe-amîndoi: e om . . . *simplatic.*

5. ARMONIE CONJUGALĂ

De pomină în tot olatul
Ajuns-a căsnicia lor:
Într-o ureche e bărbatul,
Iar femeiuşca-ntr-un picior.

6. UNUI SOŢ AMABIL

Zîmbeşte lumea, cînd nevasta
Tu ţi-o taxezi de „jumătate":

Nici „dublul“ nu-i de-ajuns, la vasta
Domniei-sale maiestate!

7. UNUI INTELECTUAL PROTOCOLIST

Ai suferit, biet, de colită
Şi azi eşti vindecat deplin:
Nu-i chip — întreb ca bun creştin —
Să scapi şi de . . . protocolită?

8. ETNOGRAFIE

Ca Robinson de-ar rătăci
Românu-n marea furtunoasă,
Lui Vineri el i-ar preferi
O „Venere din valuri scoasă“.

9. ARCADIA

Nu-i ţară-n lume de cultură
Mai fericită ca aici:
Dantele în literatură,
Iar în politică, panglici.

10. PROGRAM POLITIC

Ca opozanţi, ei fac paradă
Cu tricolore artificii,
Iar la guvern se pun pe pradă
Şi-noată pînă-n gît în vicii.

11. EPITAF

Un om de viţă odihneşte
Aici, ce fost-a printre vii;
Cinsteşte-l, „dormi în pace!" zi-i, —
Dar nu-l trezi, — că ameţeşte!

12. * * *

Cum pot samsarii-n minister
Orice ca să-şi permită?
Au două chei (nu e mister!):
Jos, un bacşiş; sus — mită.

13. GRANDILOCVENŢĂ

Cum perorezi că eşti Roman
Trei sferturi şi pe-un sfert eşti Dac,
Te-aş defini: un grandoman,
Ce cugetă cît un gîndac.

14. ÎNTREBARE

Cînd sînt pe lume zeci de mii
Poeţi cari n-au scris un vers,
Nu-ţi pare că-i ceva pervers,
Ca, făr-a fi poet, să scrii?

15. CĂTRĂ SINE ÎNSUŞI

Ai fabricat tu kilograme
        De epigrame;
Dar care din atîtea are
        Un dram de sare?

16. POLEMICĂ

Aşa polemizează unii
Pentru gepizi, încît cu toţii
Ne îngrozim, de parcă hunii
S-ar război din nou cu goţii.

17. NE SUTOR...

Cînd face unul „clasicism“,
Cum face altul cismărie,
Pot zice, fără pesimism,
Că face ... clasicismărie.

18. COMPETENȚĂ

Am cunoscut un moldovean,
Profesor de grecește.
Se prezinta — și nu în van! —
„Profesor di greșește".

19. UNEI MEDICINISTE

Poate de mult ce-ai disecat,
Ce-avea mai gingaș feminismul
În bietu-ți suflet a secat,
Ș-a năvălit . . . medi-cinismul.

20. UNUI MASIV ODONTOLOG

Dentiștii par așa subțiri
Pe lîng-acest „odontolog",
Că i-aș numi pe dînșii: țiri,
Pe dînsul: mastodontolog.

21. ETIMOLOG ȘI ENTOMOLOG

De ce superior zîmbești,
Cînd frate bun cu mine ești?
Ce alta decît mine faci?
Eu disec gînduri, tu — gîndaci.

22. GLOTOLOG ŞI GROTOLOG

Crezi că, făcînd speologie,
Îmi eşti superior tu mie?
Dar eu, ca filolog, ştiu bine,
Cum că *grotesc* din *grotă* vine.

23. EREDITATE

Bătrînii satului cînd spun,
Că bunul lui a fost nebun,
Nu-i de mirat c-un strănepot
Ajuns-a, bietul, stră-netot.

24. POPULARITATE LA SATE

Ţipau copii, lătrau dulăii
Şi alergau din sat flăcăii . . .
Ce-i? Poate vreun ţigan cu ursul?
Ba Lupu îşi ţinea discursul.

25. IDEM, LA ORAŞE

Aleargă toată studenţimea,
Cazărmile, negustorimea . . .
Îşi ţine, poate, Ursu cursul?
Ba Lupu-şi va rosti discursul.

26. ACCENT

Accentul zici că nu-i nimică?
El poate face un Mitică
Din *mitică;* ş-un Ionică
Ionica va da, Georgică
Georgica, iar Vasilică
Basilica . . . Dar unii zic că
Din tine tot n-ar da nimică.

27. TOT DR-LUI G.P.

Te-ai supărat, că el lovit-a
Cu Kopitar; dar fiecare
Se luptă cu ce arme are:
El Kopitar, iar tu — copita.

28. LUI V.A.

A variat atîta-n viaţă,
Încît poporu-n unison
Zicea, cu firea lui glumeaţă,
Că-i Virgilică . . . Varion.

29. MINUNE

Minune fără de păreche
S-a întîmplat aicea, zău:

Ca să vorbească un Ureche
Şi să asculte un Gurău.

30. REDACTORILOR DE LA „ORPHEUS"

E-atîta de interesantă
Revista voastră, încît eu
Propun să i se crească titlul
Măcar c-o literă: „Morfeu".

31. ORATORIE PARLAMENTARĂ

Cînd din memorie recită
Un mic discurs, — amabilă
Întreaga presă-l felicită:
„Şedinţă memorabilă!"

32. INTERVENŢIE DIPLOMATICĂ

Sînt sigur, că poetul Goga
Polemica-i cu Sinagoga
Ar înceta, de-ar cere-o Ida
Cea „cu păr roş ca cărămida".

33. ÎNȚELEPCIUNE POLITICĂ

Cea mai înaltă strategie
A omului de stat? Să știe
Cum se îmbată cu . . . alai
Flămînzii cari cer mălai.

34. FLORĂ LITERARĂ CRAIOVEANĂ

Mereu reviste noi apar:
Plopșor, și Ulm, și Făgețel
Le scot și le ascund . . . Ce fel?
Craiova-i codru literar?!

35. UNEI REVISTE „SEMILUNARE"

Aveți director otoman?
Aveți un comitet tiran?
Atunci de ce mai spuneți, dară,
Că foaia vi-i „semilunară"?

36. SOCROFOBIE

Nu vreau bărbații să se-nsoare,
Fiind convinși că „însurat"
Înseamnă-n . . . gineral — oroare!
Un om ce s-a . . . socrificat.

37. CRITICĂ POSTUMĂ

Cetind pe a lui John Keats groapă,
Că „numele-i fu scris pe apă“,
A exclamat: „Gust fistichiu!
De ce nu-l scrise pe rachiu!“

38. LA LIBRĂRIE

Intră don-şef, cu coana Manda
Şi-un copilaş al lor de şcoală —
Şi-ndată detună comanda:
„Un glob, mărime naturală!“

39. INFIDELITATE

Pedagogia divorţează
De el, aflînd că întreţine
Cu tînăra pedologie
Relaţii ultra-clandestine.

40. EROISM ŞI EROTISM

Întreabă toţi, de ce o fi
Trist „cavalerul fără pată“?

L-a părăsit iubita, şi
E cavalerul fără . . . fată!

41. CLASIFICAȚIE ZOOLOGICĂ

Bărbații pot fi cerbi sau pești,
Şi orice dobitoc poftești . . .
Femeia, gîscă de-ar fi chiară,
Păstrează speța-i . . . mami-fiară.

42. UNUI PREOT POLEMIST, INVOCÎND „EVANGHELISTARUL" ÎN DATINI DE FOLCLOR

Eu nu-mi închipui că-s mai tare
Ca tine-n „Evanghelistare";
Dar chestiile de folclor
Au . . . evanghelistarul lor.

43. FEUDALISM

E duhul feudal în grofi
Aşa-nrădăcinat şi viu,
Încît, istorie cînd scriu,
O scriu ca istorio-grofi.

44. „FUNCȚIONARII DIN MINISTERUL AGRICULTURII AU OFERIT D-LUI AL. CONSTANTINESCU BUSTUL SĂU ÎN BRONZ“ (ZIARELE).

I-au oferit ai săi un bust, —
Spun foile, — cu mult elan;
Dar i-l făcură fără gust:
De bronz, în loc de . . . porcelan.

45. MAJORITĂȚILOR

Permiteți un amendament,
O, nobili regizori de urne?
Uzina asta de diurne
S-o botezăm: *Parale-ment!*

46. UNOR MANDATARI AI NAȚIUNII

I-am admirat cum se dispută,
Cu ghionturi, urlete și . . . spută.
Salut, sublime emanații
Ale sărmanei noastre nații!

47. * * *

Metoda ta e, sigur, „nouă“,
Cînd cei mai ne-mpăcați dușmani
Conced că nu era prea veche
Acuma nouă zeci de ani.

48. * * *

Cu ce hîrtie înnegrim,
Eu și prietenul mieu Grimm,
N-am sătura nici un guzgan:
Noroc de bietul N. Drăgan!

49. **DUPĂ PRÎNZ** (LA CLINICĂ)

Mă simt așa de consumat
Dup-acest prînz, că nu știu bine,
De eu pe dînsul l-am mîncat,
Ori el pe mine?

50. * * *

A tiparului lumină
Văd atîtea manuscripte,

Ce-ntr-a focului gheenă
Meritau să fie fripte.

51. * * *

Încheie, plin de foc, eroul:
„V-așteaptă fapte glorioase!“ —
Pe cînd, din fund de văi, ecoul
Îngînă: oase! oase! oase!“

52. **UNUI ÎNCREZUT**

Cînd numai mîna nu-i destul
Nici pentru o „manoperă“,
Tu ești convins că, fără cap,
Poți scrie-o capodoperă!

53. **FUROR PHILOLOGICUS**

Nu-i „filolog care promite“
Cel ce, pentr-o *collatio*,
Nu e în stare a comite
Oricînd o . . . *decollatio*.

54. UNUI FILOLOG

În studii de toponimie
Atît de mult te-ai adîncit,
Încît colegii tăi afirmă
Că te-ai fi . . . toponimicit.

55. * * *

Preda la noi geologia
Şi, cînd vorbea de vreo fosilă,
Îl ascultam cuprinşi de milă
Cum îşi făcea biografia.

56. * * *

Admir metoda dumitale:
Cel mai profund şi splendid text
Din clasici, nu-i decît pretext
De „observări gramaticale".

57. UNUI JUNE INTERPRET AL „ENEIDEI", CARE, DUPĂ ULTIMA DORINŢĂ A LUI VIRGIL, URMA SĂ FIE ARSĂ

De ce, 'nainte să se ducă
Din viaţă, rîndui Virgil
S-o ardă? — Ca să n-o traducă
Daniil.

58. UNUI TRADUCĂTOR AL ODELOR LUI HORAȚIU

Traduci așa „melodios“,
Așa „modern“, la modă,
Încît mă-ntreb de *odios*
Nu vine de la *odă*.

59. UNUI TRADUCĂTOR DIN HOMER

În toată tălmăcirea ta,
„Homeric“ eu găsesc
Doar . . . rîsul (nu te supăra!),
Ce rimele-ți stîrnesc.

60. * * *

Cînd văd traducerea frumoasă,
Eu nu mai caut la modele:
Frumoasele, de cînd e lumea,
Sînt totdeauna infidele.

61. * * *

Că n-o să-i fie lung discursul,
Știam, fiindcă el mi-o spuse
Acum trei ceasuri, cînd patetic
Începuse.

62. ETIMOLOGIE

Ca filolog expert deodată
El două „etyma“ ne dete:
Fatalitate, de la ***fată***,
Precum și *fetișism*, din *fete*.

63. * * *

Muzeul de filologie
A răsturnat vocabularul:
O casă-n care-ți uiți amarul,
Se cheamă astăzi . . . *Pușcărie!*

64. * * *

Puternică e metateza,
Ea face *rob* să fie *orbul!*
Dar în zădar s-ar încerca ea
Să facă *sobru* din M. Sorbul!

65. POETULUI MINISTRU

S-a sinucis demult poetul
Cu a politicei otravă:
Macabru joacă azi scheletul
Ce-a fost odată „Nic. Otavă“.

66. * * *

Cum trece-n lumea asta slava!
Vorbeai cîndva despre măgarii
De pe Vezuviu: ei sînt carii
Păscură, fir cu fir, *Otava!*

67. * * *

Scripturile vorbesc, se știe,
De Gog gigantul și Magog:
La noi, istoria va scrie
Cîndva de-un Goga demagog.

68. * * *

O, scepticule, care spui că
Meduza nu-i decît poveste,
Privește, rogu-te, la Duică
Și spune-mi: tot nu crezi că *este?!*

69. * * *

Sînt antialcoolic, dar
Prefer să beau o țuică,
Decît s-ascult un pamfletar
Ca G. B.-Duică.

70. [UNORA] CARI SE DEŞTEAPTĂ

Vorbeam chiar azi cu-n înţelept
Şi-n judecata-i dreaptă
Zicea: Cu toţii se deşteaptă,
Dar unul nu-i deştept.

71. * * *

Au fost sfinţi-medici făr' de-argint
Şi *sînt* (Scripturile nu mint!):
Argintul nu e un tezaur,
Cînd ai o inimă de aur.

VI

ARIPI FRÎNTE

„Transfigurat de vis,
De fericiri de paradis,
De prăbușiri și năzuinți,
Și sfîșieri,
Ș-atît amar —
Ți-l dăm, căci tu mereu ni-l ceri,
Pămînt avar!“

DEBEMUR TERRAE...

Pămînt avar,
E-așa puțin din tine-n noi
Și-așa curînd
Ni ceri puținul înapoi —
Așa curînd,
Pămînt avar!

Ți-l dăm, sfințit de suferinți,
Transfigurat de vis,
De fericiri de paradis,
De prăbușiri și năzuinți,
Și sfîșieri,
Și-atît amar —
Ți-l dăm, căci tu mereu ni-l ceri,
Pămînt avar!

ARIPI FRÎNTE

Tinerețe, flutur falnic,
Cu albastre flori de vis
Drumul dorului năvalnic
Ni-l însemni, spre Paradis,

Şi-n beţia bucuriei
Noi urcăm, urcăm mereu,
Cu avîntul ciocîrliei,
Pînă-n cer la Dumnezeu . . .
Dar ca dînsa se prăvale
La pămînt un boţ de lut
Şi, cînd soarelui să-i cînte
Mai cu foc poate-ar fi vrut,
Cad, cu aripele frînte,
Vis, iluzii, ideale . . .

Cîţi ca noi, pe-aceeaşi cale,
Au urcat — şi au căzut!

SONET

„Pe negrele ape ce tremură reci
„Sau scînteie calde în soarele plin,
„Corabie albă a Vieţii, cum treci
„Şi fluturi din pînze, sub suflul divin!

„Cunosc drumul: este acelaşi din veci,
„Pe care ne duce-un ironic destin . . .
„Pluteşte voioasă! Ca mîne te-neci
„Şi Moartea te-nghite, — imensul rechin".

Aşa glăsuit-a, din asprele stînci,
Sihastrul spre Viaţa ce vesel trecea,
Cîntînd simfonia eternei iubiri . . .

Şi-n cerul albastru şi-n apele-adînci,
Pe cînd vasul Vieţii în zări se pierdea,
Pulsa ritmul veşnic al veşnicei Firi.

SONET

Motto: „...nec me deus aequore mersit".

(Virgil)

Eu te priveam uimit, parcă-n neştire,
Cum străluceai în noaptea diafană,
Şi te simţeam, uşoară ca o pană,
La braţul meu, plutind în fericire.

Azi strîng la pieptu-mi doar o umbră vană,
Şi, din atîtea vise de iubire
N-a mai rămas decît o amintire,
Ce sîngeră şi doare ca o rană.

Mă simt aşa stingher, pustiu pe lume!
Ca un vîslaş, cînd luntrea-i se desface
Sfărmată, în zădar te chem pe nume! ...

Dar din adîncul apelor opace
Şi calme subt mînia Mării-n spume,
Mă-mbie cineva: „Aici e pace!"

1915

QUAERENTI

Tu cerci să desluşeşti prin ceaţă
Fiorii cei dintîi de viaţă
Şi te consumi să luminezi
Adîncu-n care-ai vrea să vezi . . .
Zădarnic! Nu-s decît morminte
Acolo, şi, oricît de sfinte,
Din ele umbre doar şi oase
Răspund, cu şoapte dureroase . . .
Să-ntrebi, atunci, pe cei ce cîntă,
Şi plîng, şi rîd, şi se frămîntă,
În jurul tău? Acolo-s măşti
Din mimul vieţii şi sînt căşti
Din veşnicul război ce n-are
Timp liber pentru cugetare.
— Ci tu coboară-te în tine
Şi, cred, te-i lămuri mai bine:
Acolo vin, deşi nu-i chemi,
Strămoşii toţi din alte vremi,
Căci tot ce-a fost mai viu în ei
Trăieşte-n tine, — vrei-nu vrei . . .
Te fă, dar, propriu-ţi scafandru
Şi fii convins: nici Alexandru,
În nesfîrşita lumii Mare,
N-a pescuit mărgăritare
Mai multe şi mai dragi ca tine . . .
Acolo-i taina: cată bine!

SFAT

În văi profunde
De suflet, unde
Nu pot pătrunde
Profane unde,
Vezi de-ţi ascunde,
        Ca pe-o comoară
        Ce n-o să moară,
Gîndul şi taina.

Cînd moartea vine
Şi, de la tine,
Ca de la mine
Şi orişicine,
Prada reţine,
        Ea nu ridică
        Decît ce-i pică:
Lutul şi haina.

MORS

Motto: „Quam totus
homuncio nil est!" (Petroniu)

E-atîta jale şi revoltă
Supt vasta veşniciei boltă,
De crezi că cerul se despică,
De cîte ori vre o furnică
Umană, ostenită, pică.

Dar cerul, vai! nu se despică;
Şi-n timp ce-o plîng şi o sărută,
De parcă toţi s-ar sinucide,
Doar undeva, în ţărna mută,
Se cască-o gură şi se-nchide.

Şi totu-i gata. — Furnicarul
Îşi inspectează, grav, hambarul.

POVESTE

Copilărie, — visuri sfinte
Din vraja lumilor de flori,
De fluturi şi privighetori,
Ce dulce-mi picurai în minte...

Cînd nu ştiam că şi morminte
Sînt..., că troiene de ninsori
S-aştern năprasnic peste flori;
Cînd nu credeam, că visul minte, —

Nevinovate şi nebune
Vise urzit-am printre lunci, —
Dar timpul ştie să-şi răzbune...

Ce-a fost odată nu mai este...
Odată! — E-aşa mult de-atunci! —
Azi totu-mi pare o poveste.

DIN MANUSCRISE

IN VOTIS

Să-ţi fie versul pur şi cald
Ca lacrimile de smarald
Ce mi-au lucit şi mie-odată
Din ochii unui drac de fată.

Să cînte-ntr-însul ca un cor
De păsări, frunze şi izvor,
Cu glasuri care să străbată
În inima-mi înduioşată.

Şi să vibreze tainic, lin,
Divinul dragostii suspin, —
Al dragostii ce se închide
În inimă şi ne ucide.

SONET

E-aşa duios să vezi, ca-n panoramă,
Trecutul tot, cu visele ce mor
Şi-nvie iar, vrăjite de-un fior
Din ochii de iubită sau de mamă!

S-auzi cum sună-n zări păduri de-aramă,
Cu Feți Frumoși și zmei și toți ai lor,
Și cum jelește trist umanul dor,
Etern oprit l-a fericirii vamă...

Ah! Unde e grădina cea de aur?
Și unde sînt palatele de-argint?
Ce s-a făcut năprasnicul balaur?

Cununile de mirt și mărgărint
S-au risipit, cu meșterul lor faur?
Cum farmecă poveștile — și mint!

SPRE NIRVANA...

Brațul rigid al Voinții
Cîrmuiește universul.
Pe cărarea suferinții
Necurmat ne-ndreaptă mersul...

Pe cărările durerii
Rătăcim fără de țintă:
Viclenia oarb-a Vrerii
A pus mintea să ne mintă...

Pe Calvarul suferinții
Sîngera-vom secoli încă, —
Pînă pacea neființii
Stăpîni-va-n noapte-adîncă.

IDEAL ŞI CONFORT

E „casa sufletului“ trupul,
Slujindu-i doar de adăpost?
Atunci, ca sufletu-mi, nici unul
Mai rău adăpostit n-a fost.

Dar, dacă trupul e altarul,
Pe care ard dureri prinos,
Nu-i altul, ca al mieu, sărmanul,
Mai sacru şi mai luminos.

MÎNGÎIERE

Te miri că umilită se-nfioară
Gîndirea ta şi la pămînt s-aşterne,
Măruntul puls al vieţii cînd măsoară
Cu vastul ritm al sferelor eterne?

Dar e ceva, în tot cuprinsul firii,
Să nu proclame fără milă gîndul
Obşteştii morţi, uscîndu-ţi trandafirii
Iubirii dulci şi-avîntul tău frîngîndu-l?

Gîndeşte! Niciodată nu-i mai mare
Sărmanul om — ascultă-mă ce-ţi zic —
Ca-n clipa de smerită jale-n care
Pricepe ce zadarnic e şi mic.

Căci toată tragedia ce domină
Destinul omenesc se prăbuşeşte,
Cînd cade-a infinitului cortină
Peste-o ființă care-aşa gîndeşte.

CARITAS

Ai întîlnit un om pe drum.
E, poate, rău. Te-ar omorî,
Dac-ar putea! Dar nu-l urî:
Ca mîne fi-veţi ambii scrum.
Căci dinlăuntru şi de-afară
Pîndeşte moartea ca o fiară,
Şi-n lume e atîta silă,
Că-i plînge Dumnezeu de milă.

ALME SOL...

Dormeau în haosul opac
Al nopţii, casă şi copac
Şi pajişte, şi iaz şi munţi —
Doar apele şopteau subt punţi —
Şi totu-i negru şi inform,
Căci înşişi ochii nopţii dorm ...
Dar iată zorile: cărunţi,
Se scoală-ntîi bătrînii munţi,
Apoi vrăjite reapar
Pe rînd, ca din mormînt tresar
Şi flori, şi casă, şi copac,
Şi cerul tremură pe lac...
Încet, a iazului oglindă
Voioasă-ncepe să s-aprindă.

Salut, o! veşnicule Soare,
Izvor de viaţă şi coloare,
Căci tu eşti zugravul divin
Ce face haosul — senin.

PASTEL

Mă uit pe geam: val după val
Aleargă şi se sparg de mal;
O luntre de pescari se scaldă
În vasta Mării baie caldă;
O pasăre măruntă ţipă
Şi-şi udă-n undă o aripă,
Apoi se-înalţă-n cer, uşoară,
Pluteşte-o clipă şi coboară
Pe plajă: iat-o în picioare,
Uscîndu-şi penele la soare . . .
A şi zărit-o un copil:
S-apropie de ea tiptil,
S-o prindă . . . Păsărica zboară,
Şi ţîncul bate viu din palme, —
Pe cînd din cerul serii calme
Lumina tot mai dulce cade;
Şi cum puterea zilei scade,
Şi umbra tot mai deasă creşte,
Oglinda apei se cerneşte . . .

Şi-n sufletu-mi se face noapte:
Văd umbre, - aud duioase şoapte . . .

PIETAS

Mormintele de oameni mari
Sînt vetre de lumină:
Acolo, ca să fie tari,
Urmașii se închină.

Și-n vremile de vijelii,
Cînd flacăra credinții
Apune, stinsele făclii
Le reaprind părinții.

FUIT

Clocotea fierbinte lava . . .
Unde sînt acum vulcanii?
Troienit-au anii, anii . . .
Și cu creștetele ninse,
Cu priviri de jale stinse,
Pufăie domol din pipă . . .
Clocotea fierbinte lava . . .
Fîlfîie cu-a lui aripă
Timpul . . . Unde este slava?
Unde-s zilele de aur?
Unde-s nopțile de-argint?
— Străluciri de basme, toate,
Care farmecă și mint!
Prinde clipa-n zbor, nepoate!

. . . Și zicînd așa moșneagul
Își privește lung toiagul.

MORȚII DRAGÎ

Gîndim la cei ce nu mai sînt,
Ori sînt dar nu-i vedem:
Cu ochii noștri de pămînt
Să-i plîngem doar putem!

Cu gîndul însă-i urmărim,
Și-i înviem în gînd,
Visăm la ei, cînd adormim,
Și ne trezim plîngînd.

Cîndva i-oi întîlni pe toți,
Voi fi și eu ca dînșii, —
S-or bucura de vechii soți
Și bieții ochi-mi, plînșii.

DE-AȘ FI...

De-aș fi, cum prin basme se spune, un faur,
Ți-aș face coroană și sceptru de aur;
Din raze de soare și raze de lună
Ți-aș face, cum n-a fost pe lume, cunună,
Din raze de lună și raze de stele
Topite în focul iubirilor mele.
Albastru din ceruri, tivit cu lumină,
Aș pune pe chipul de mîndră regină, —
Oricine ar trece, vrăjit să se-nchine
Și vestea să ducă de tine și mine.

VEDENIE

Din ce nepătrunse ţinuturi de cer,
Din ce adîncuri de groaznic abis,
Soseşti, în veşmîntu-ţi de straniu mister,
Bizară fantomă cu ochiul închis?

În lumea de stele şi veşnic eter
Putuşi să descoperi ce nouă ni-e scris —
Şi vii, îngrozită de ce s-a decis —
Acolo, la zeii cu pieptul de fier?

Vorbeşte! — Tu, sumbră şi tragică, taci —
Vesteşte solia de sus ce ne-aduci!
Oricît de grozavă-i, să nu o prefaci!

Cu glasul tău, lacrimi stîrneşti şi usuci . . .
Vorbeşte! Te roagă cei mulţi şi săraci,
Fatală nălucă din lumi de năluci . . .

VII

DIN LIRICA ANTICĂ

(Traduceri)

„Ce e nevoie să porți, Phileros, făclia-nainte? / Mergem așa: destul luce văpaia din piept.“

VALERIUS AEDITUUS

Ce e nevoie să porți, Phileros, făclia-nainte?
Mergem așa: destul luce văpaia din piept.
N-o poate stînge pe-aceea nici vajnica vîntului
silă,
Nici dalba ploaie, din cer cînd ar cădea
pe pămînt.
Focul acesta, aprins de Venus, ea singură-l
poate
Stinge, și-afară de ea, nimene nu l-ar putea.

C. VAL. CATULLUS

1. Către Lesbia (V)

Să trăim vieața, dragă Lesbia, și să iubim,
Clevetirile de babe acre să desprețuim.
Soarele ce-apune astăzi, mîne, iar o să revină:
Noi, cînd ni-a apus o dată mica zare de lumină,
Adormim, pierduți în noaptea fără capăt,
pe vecie.
Dă-mi o sută de gurițe și adauge o mie,
Și-apoi altă mie, dulce, ș-apoi iarăși altă sută,
Și din nou de-o mie-o sută-ori tu, dragă,
mă sărută;
Pîn' s-or face mii și sute... Iar atunci le-om
mesteca,
Să nu le mai știm de seamă nici noi, nici
altcineva, —
Că ne-ar pizmui, păgînul, dac-ar ști că-s
multe-așa.

2. La mormîntul fratelui său (CI)

Peste mări şi ţări streine
Venii, frate scump, la tine,
La mormîntu-ţi dureros,
Să depun suprem prinos
De cinstire morţilor
Şi zadarnic să implor
Muta ta cenuşă, vai!
Căci mi te răpi destinul
Fără vreme, crud, hainul...
Ci acum, că s-a plinit
Darul morţii, pregătit
După datini din părinţi,
Ud de lacrime fierbinţi
Priimeşte-l de la mine
Şi rămîi pe veci cu bine!

ANACREON

Cupa de argint (4)

Meştere-argintar, Vulcane,
Iute, dalta şi ciocane,
Dar nu-mi face panoplie:
De războaie-mi arde mie?
Fă-mi mai bine un păhar,
Cît de-adînc se poate; dar
Să nu încrestezi pe el
Stele, Carul-mititel,
Sus pe-Orizon mohorît, —
Nici atît!

Ce mi-e mie de Pleiade,
De Bonnor și celelalte!
— Fă pe dînsul viță, bade,
Și fă struguri aurii,
Și mai fă colea, prin vii,
Cîrd șăgalnic de Menade
Culegînd, și teasc de vin,
Iar, călcînd, Lyeu[1] divin,
Între Eros și-Aphrodite,
Încrustați în mărgărite.

SAPPHO

Către Agallis (2)

Zeu leit[2] îmi pare bărbatul, care
Șede-n fața ta și de-aproape-ascultă
Glasul tău dulce
Și-al tău rîs ce inima-n piept mi-o sfarmă:
Căci eu, de te văd o clipită, -ndată
Mută mi-e gura,
Limba-mi seacă, simt ca un jar ce-aleargă
Pe subt piele, fin, — și mă lasă văzul,
Vîjîie-auzu-mi.
Pic de apă toată mă simt și tremur
Toată, sunt mai pală ca iarba, scumpo, —
Mult nu lipsește,
Un cadavru-aievea să par; dar toate
Voi să sufăr, dac-am ajuns aice.

PINDAROS

Lui Aristomenes din Egina, învingător
(Fragment din Pythia **VIII)**

... Cu drept-cumpănit meşteşug
Temei cată vieţii a-şi pune;
Dar asta n-o pot muritorii,
Ci cerul o dă: el pe unii
Înalţă, pe alţii-i coboară
Cu-aceeaşi măsură. Onoare
Megara-ţi dădu, Marathonul
Cunună îţi puse: de trei ori,
Aristomen, ai învins în jocul localnic al Herei.

Tuspatru-atleţii, pe rînd,
Ştiuşi să-i înfrîngi viteješte,
Încît nici ferice sfîrşit
La jocul cel pythic n-avură,
Şi nici, cînd se-ntoarser-acasă,
Dulce de mamă surîs
Nu-mpărţi farmec în jur:
De-adîncă obidă cuprinşi,
Prin dosnice uliţi ascunse
Se strecurară, tăcuţi, copleşiţi subt povara
durerii.

Cel care-o nouă podoabă
Putu să-şi cîştige, acela
Pe falnice-aripi de speranţă
Semeţ pluteşte, iubind,
Mai mult ca averea, avîntul:
Dară în scurt bucuria-i
Creşte şi cade-n ţărînă,
Brusc doborîtă din zbor şi-ntoarsă-mpotriva
părerii.

Sărmane făpturi de-o zi!
Ce-i „unul“ şi ce e „niciunul“?
Un vis al umbrii e omul.[3]
Dar cadă o rază din slavă
Pe fruntea-i: splendoarea luminii
Vieaţa i-o poleieşte
Şi dulce-i pare-a trăi . . .
— Maică iubită, Egina,
Liberă ţine cetatea,
Tu, împreună cu Zeus,
Eac, Peleu şi Talamon cel de ispravă şi-Ahil!

BACCHILIDES

1. Fragm. 4 (Jebb)

Unul din altul desprindem,
Azi ca şi-n vremuri trecute:
Nu-i principalul să afli
Cărări spre cîntări neştiute.

2. Fragm. 17 (Jebb)

N-am nici capete de vite,
Nici comori îngrămădite,
Nici de purpură covoare
N-am; dar am, în schimb, de soare
Şi de Muză suflet plin —
Şi mai am un vas cu vin.

3. Fragm. 21 (Jebb)

Puţini muritori destinul
Îngăduie, o vieaţă lungă
Şi-adînci bătrîneţe s-ajungă,
Fără să ştie ce-i chinul.

4. Teisias din Egina, învingător la Nemea

(Oda XI Jebb; fragment)

Ca un cuminte cîrmaci,
Condu-mi cugetarea, o, Clio,
Doamnă a cîntului, tu,
Acum, ca şi pînă acuma!
Căci Nike, mîndra stăpînă,
Înspre Egina mă mînă, —
Ostrovul cel fericit, —
Imn de slăvire să-nalţ
Pentru cetatea de zei
Întemeiată şi vlaga
Braţelor care-n Nemea
Au biruit . . .

VIII

DIN CARNETUL UNUI RĂSTIGNIT

(Însemnări şi pagini de jurnal)

„Mă interesează tot ce e cîntec, tot ce e artă, tot ce e fapta, tot ce e viaţă, tot ce e suflet de om. Mă interesează Omul".

(Berlin, 1910)

* * *

„O viaţă sfărîmată şi viaţa asta a mea. Jumătate din ea s-a risipit în dureroasă trîndăvie pe paturi de spitale şi lungi nopţi albe de agonie fizică şi morală, iar jumătate s-a risipit în dibuieli nesigure după un drum pe care nu mi l-am găsit încă . . .

Aud din apropiere dulce sunet de clopote . . ."

(Viena, septembrie 1926)

(1)

Berlin. — Cîte nu poate spune acest cuvînt! Ca oricare altul, dealtfel. Totul atîrnă de punctul de vedere, de unghiul de privire — și de ochiul privitorului. Ce sugestiv a spus acest lucru banal Tolstoi, în *Campania din Rusia,* și ce plastic apare el în cunoscuta poezioară, cu ascetul și poetul, din „Antologia sanscrită" a lui Coșbuc! Negreșit: sînt tot atîția *Faust,* cîți cetitori a avut pe vremuri genialul „Lebenswerk" al lui Goethe[1], și sînt tot atîția *Berlin,* cîți (mai mulți sau mai puțini) cunoscători ai lui sînt. Măcar tot atîția! Căci vorba spirituală a lui Schopenhauer, la adresa criticilor săi, e adevărată și în alte domenii.

„Ein großes Jammerthal" sau — pentru un „Bummler" mai optimist — „ein fideles[2], altes Haus": e și acesta un Berlin.

Dar nu acesta e Berlinul mieu.

Berlinul mieu e, înainte de toate, o *Universitätstadt.*

Nu doar că nu m-aș fi plimbat și eu, bucuros, prin coridoarele semiobscure — ca cele din „Zadig" — ale feericului Aquarium (în doliu acum după bătrînu-i director, dr. O. Hermes, mort săptămîna trecută) și n-aș fi avut cinstea să salut pe solemna Habichtßchnabelschildkröte (cam așa trebuie să fi fost cuvîntul nemțesc pe care umoristul american îl compară, ca lungime, cu un pod peste Dunăre!) și să fiu salutat, la rîndu-mi, de ceremoniosul Elefant (are dreptul la inițială mare nu numai în nemțește) din „Zoologischer Garten"! Nu! Am rătăcit și eu, tăcut și pios, prin lumea mumiilor egiptene și indiene din „Museum für Völkerkunde", și, în „National-Gallerie", am ascultat și eu, în contemplare îndelungată și mută, șoapta veșniciei de gheață și suspinul vieților duse care se des-

face din tabloul lui Böcklin: „Selbstbildnis mit dem geigenden Tod“. Am vizitat şi „Kaiser-Friedrich-Museum“, cu strălucitele-i sculpturi bisericeşti şi bogatele-i tablouri celebre, — care, se pare, călătoresc mai anevoie decît cele din Pinacotecele ţării mele, — şi ochii miei lacomi de pămîntean curios au iscodit pînă şi petele de pe faţa lui Joie, şi cîte «insule de aur» au mai întîlnit, pe vastul ocean fumuriu care se desfăşură deasupra „Uraniei“ sau Treptow-ului (cu *w* mut, ca şi în Bülow, cel mare şi prin micimea succesorului său, ca şi în Jagow, prefectul de poliţie cel cu ordonanţa faimoasă, din timpul ultimelor manifestaţii muncitoreşti: «străzile sînt numai pentru circulaţie. Orice stînjenire a ei e riguros interzisă[3]», ca şi în Rudow, cel atît de defăimat la noi, prin vestita „Rumänische [corect: *rumunische:* e şi un Şăineanu la mijloc!] Trilogie“, pentru că îndrăznise să scrie, în limba sa, o istorie a literaturii române, care nu e în nici o privinţă mai jos de lucrările analoage posterioare ale unui Gaster sau Alexici). Nu, nu! De la grotescele bucolice din „Tiergarten“, în care triumfă bestia (şi nu totdeauna cea „blondă“, a lui Nietzsche!), pînă la misticele meditaţii din Dom asupra problemei, din nou şi violent dezbătute aici, prin broşuri, întruniri şi predici: dacă Isus a trăit sau ba[4] şi întinsa muncă intelectuală din „Königliche Bibliothek“ (a cării clădire uriaşă creşte într-o nouă construcţie, neterminată); de la spectacolele din „Circus Busch“, pînă la reprezintaţiile din „Lessing-Theater“; de la lucrătorul necăjit, ca pretutindeni, care strigă răguşit, supt ferestre, cu gîndul la o soartă mai dreaptă[5]: «Hoch das neue Wahlrecht!», pînă la Kaiser-ul dîrz, impunător şi vioi, care trece zilnic, pe „Unter den Linden“, răspunzînd, în toate părţile, la salutul supuşilor, — nimeni şi nimic nu-mi poate fi indiferent.

Şi, totuşi, mă întreb: oare ceea ce simt eu aici, faţă de oameni şi locuri, are în adevăr ceva comun cu iubirea, — sau totul se poate reduce, «în ultima analiză», la o simplă curiozitate intelectuală? De ce, — dacă e simpatie, adecă comunitate sufletească, reală, — de ce, oare, nu pot rîde cu rîsul lor, şi de ce, în mijlocul veseliei lor nestăpînite, pe mine mă doare, ca o rană deschisă, amintirea bucuriilor de aiurea? De ce mă simt atît de singur, între ei?... Nu, de bună seamă:

oamenii aceştia nu mă înţeleg — şi eu nu-i pot înţelege: barbarus hic ego sum ...

Nu vorbesc de limbă. Limba o stăpînesc binişor. Am început a o învăţa, întîi, la liceul din Pomîrla, cu gramatica lui Berar (ce nume potrivit!) şi cu dicţionarul lui Şăineanu (după care „bou" se zice numai *Ochse, Wille* e feminin, *Leichenzug* înseamnă curat „alai", iar *Viehzucht*... „viticultură"!), supt conducerea profesorului M. D. Ionescu, — acum în Iaşi, — căruia nu mă pot opri de a-i aduce, de aici, cele mai recunoscătoare omagii: împreună cu colegii săi acum răposaţi, profesorul de limba franceză, G. Gheorghiu, a cărui critică asupra dicţionarului Damé e îndeobşte cunoscută, şi cu cel de latină, Ioan Fleischer, al cărui nume l-am putut ceti în ultima ediţie critică (Oxford) a lui Catull, — d-sa n-a fost numai „profesorul", ci, în cel mai înalt grad, *binefăcătorul* mieu. Datorită iubirii, pe care, ca profesor, a ştiut să ni-o inspire pentru obiectul său, — am urmat mai departe cu cetitul din literatura germană. Azi pot zice că cunosc binişor limba lui Goethe, — dar *prin ochi:* nu şi «după ureche», după graiul viu. Mare lacună şi mare dificultate! Se poate, astfel, — şi gîndul acesta îmi încreţeşte fruntea, — să am trebuinţă de întreg stagiul de şese luni, de care vorbeşte d. Iorga în *O utopie didactică*, pentru a înţelege ca lumea pe toţi profesorii de aici. Căci, dacă, în drumul spre Berlin, cineva care ştia „germana" de acasă[6], mi-a dat asigurarea formală că vorbesc „deja" (o! «le traître mot» — „jerman" şi dînsul: *schon*) bine nemţeşte, — ştiu încă destul de bine sintaxa lui Manliu ca să pot deosebi un „compliment" nedrept! Totuşi, — repet — nu de limbă înţeleg a mă plînge, ci de ceva mai grav.

Ceea ce m-a adus la Berlin, — şi ceea ce a făcut din aceasta visul mieu cel mai drag, — n-a fost ambiţia unui titlu de doctor. Vor fi fiind şi de aceia, pentru cari n-a existat, la început, decît *acest* imbold. Dar — sînt convins: li s-a întîmplat şi acelora ce i s-a întîmplat lui Saul, care, dus să caute măgăriţele tatălui său, a găsit un Imperiu: veniţi aici pentru o diplomă, ei au dat peste împărăţia minunată a sufletului german — şi au căutat, fireşte, a se împărtăşi din bunurile-i superioare. Dar tocmai aici intervine greutatea cea mare.

E un inextricabil labirint sufletul acesta omenesc! Trebuie un miraculos fir conducător ca să nu te pierzi în tainițile lui, și trebuie o extraordinară putere de transpunere, de metempsihoză, pentru a te pune în locul «semenului» și a-l înțelege — din punctul *său* de vedere! Sînt o mie și una de dovezi că sufletul nostru nu e o coală de hîrtie albă, nouă-nouță, pe care experiența, cultura fiecăruia, și-ar înflori arabescurile ei, — ci un străvechi palimpsest, pe care rînduri de înaintași au înscris, în slovă ascunsă, dar neștearsă, taina cea mai adîncă și mai veșnică a ființei lor: primitiv substrat moștenit, peste care se aștern, apoi, păturile, «superioare», ale culturii dobîndite — și totdeauna condiționate și influențate de el. Și poate fi stratul suprapus cît un munte: vine, totuși, o clipă, — care nu se poate preveda, — cînd „mortul" îngropat supt el se deșteaptă, se scoală, se răscoală, îl scutură și-l aruncă cît colo — ieșind, strigoi neașteptat, la lumină... Căci el nu era mort: dormea numai! «Quo semel imbutus odore, semper servavit», zicea Schopenhauer despre Spinoza. Și vorba aceasta, — ca și: «Grattez le Russe et vous retrouverez le Cosaque» a lui Voltaire, — e mult mai mult decît o simplă ocară! Buni sau răi, — strămoșii noștri trăiesc în noi: bine sau rău, — e așa! Cultura nu-i poate ucide niciodată — și, supt cele mai «uniforme», mai «general-europene» și mai «universal-omenești» aparențe, fondul etnic, particular, e acolo, modificînd și diversificînd din temelii... Și nu e notă de cultură generală, care, trecînd printr-un anumit suflet, să nu răsfrîngă acel timbru propriu, acea rezonanță specifică, — pe care numai anumite urechi sînt capabile s-o perceapă întocmai:

„Andre Vögel, andre Lieder!
Die gefielen mir vielleicht,
Wenn ich andre Ohren hätte!"

Nu că nu m-ar interesa. Mă interesează tot ce e cîntec, tot ce e artă, tot ce e faptă, tot ce e viață, tot ce e suflet de om. Mă interesează Omul. Și am un singur regret: acela că nu

l-am putut întîlni nicăiri — așa cum îl visam și eu odată (cine n-a fost niciodată poet, să-mi arunce piatra!): cînd inima mea «dilatată», metafora e a lui Guyau, și eu o continuu numai, — și mintea-mi . . . evaporată năzuiau să îmbrățișeze «toute l'humanité!». Azi, cînd, — temperatura normală restabilindu-se în inimă, și-a redobîndit volumul firesc, iar gîndurile vaporoase s-au condensat, — azi văd, cu părere de rău, că visul nu e realitate și că prozaica morală a broaștei din fabulă are un înțeles mai adînc . . .

Aici, unde mă aflu acuma, domnește — și se cunoaște că domnește, îndată ce ai trecut granița! — Germanul. Îmi place de el. Dar sufletul mieu de român simte, — și nu se înșeală, — că nu-l va pricepe niciodată deplin . . . *Alt* suflet!

Mă gîndesc, totuși, — și gîndul acesta mă umple de nădejde: trăind, în contact îndelungat, cu el, respirînd același aer, privindu-i veșnic în ochi și vorbindu-i graiul de fier, — e cu neputință ca sufletul mieu să nu se contagieze, în sfîrșit, de mai marele său străin, — în ce are acesta mai nobil, mai sănătos, mai fecund: *disciplina* nesilită, bucuroasă (nu «disciplina» gramaticului Ortin) și *idealismul* robust și activ.

Virtuțile cardinale ale sufletului, care a înfrînat «Chantecler», *acestea* sînt, — și *sînt:* deși, poate, străbunul Tacit, dacă ar scrie astăzi, n-ar mai spune, că «nemo illic vitia ridet», — iar templul lor e *Universitatea.*

Să mergem acolo! Nu în seminarii, unde se făurește platoșa viitorului «Forscher» științific: acolo nu e îngăduit să pătrundă orice profan. Ci să intrăm deocamdată — catehumeni conștiincioși — în «Auditorium maximum»: acolo e loc pentru toată lumea!

*

E ceasul profesorului Erich Schmidt, germanistul vestit și rectorul jubilar (anul acesta, Universitatea împlinește o sută de ani, și, la alegerea de rector, v. Wilamowitz-Moellendorff a fost biruit cu trei voturi). Sala, în toată puterea cuvîntului,

plină. Asistă și dame, care, la cursul celuilalt germanist, prof. G. Rochte, n-au intrare: *spectatum veniunt, veniunt spectentur et ipsae*... Schmidt vorbește despre scriitorul său de predilecție, Goethe. Președinte al Societății „Goethe“ din Weimar, descoperitor al „Urfaust“-ului, — în curînd va publica și „Wilhelm Meisters Lehrjahre“, în forma primitivă, găsită, în decembre trecut, la Zürich[7]: autorul o trimisese unei prietene a sale, Barbara Schulthess, — Schmidt, care are ceva goethean și în figura lui, e atît de plin de Goethe, încît te întrebi, dacă, în locul cuvîntului «Um Gottes willen!», el nu va fi zicînd: «Um *Goethes* Willen!». Prelegerea („cetită“, desigur, dar nu așa și atît cît s-ar crede după spusele unora; — Schmidt cetește, totuși, mai mult decît alții: Riehl, d. ex., își arunca ochii rar de tot pe notițe, iar Wilamowitz aproape deloc) nu aduce nimic cu desăvîrșire nou. (S-o spunem de pe acum: pentru un licențiat al Universităților noastre, care a mai cetit cîte ceva pe de lături, multe din cursurile de aici sînt cu totul elementare — și lucrul se înțelege: ele au în vedere, în rîndul întîi, pe absolvenții liceelor, proaspăt înscriși; — dar, tocmai de aceea, ar fi drept ca studenții licențiați din altă parte să fie supuși, fie și după un examin prealabil, unui regim deosebit). Vederile largi, însă, și observațiile subtile nu lipsesc, — cum nu lipsesc nici trăsăturile de spirit, pe care auditorii le salută cu... academice tropăituri și viguroase hohote de rîs... Ba, cîteodată, dacă ce se spune de pe catedră nu li convine, se aud și hîrșcîieli din picioare, în semn de protestare... Mare haz se face cînd se aude o tropăitură sau un hîrșcîit izolat!

Am avut ocazia să constat aceasta, în următoarea caracteristică împrejurare, la același curs al profesorului Schmidt: cînd acesta, incidental, a pomenit despre «Voilà un homme!» al lui Napoleon, unul dintre ascultători, care se nemerise să fie tocmai vecinul mieu, a dezaprobat, *more academico*, singur... S-a rîs mult de acest gest, și profesorul însuși a rîs, privind pe făptaș cu o ironie particulară.

După lecție, am căutat, firește, să fac cunoștința acestui eroic manifestant *contra omnes*.

E filolog. Românii fac foarte bine că vin la izvor pentru a

cunoaşte cultura germană şi nu se mulţămesc cu cît din ea, sau drept ea, ajunge pînă la ei:

„Wer den Dichter will verstehen,
Muß in Dichters Lande gehen“, —

a zis poetul. Despre România ştie „puţin“, dar totuşi ştie „ceva“: că un vechi învăţat moldovean a fost membru al Academiei berlineze; că pe tronul ţării noastre stă un Hohenzollern; că soldaţii noştri ni-au cucerit, cu sîngele lor, neatîrnarea; că legea noastră nu e „griechisch-katholisch“, ci „rumänisch(!)-katholisch“; că, acum trei ani, a fost la noi o revoltă agrară întru toate îndreptăţită; că legenda cu «wilde Walachei» e o poveste proastă pentru proşti — şi că, dacă, în limba sa, „Walach“, ca şi „hongre“ în franceză, a ajuns să însemne ce înseamnă (v. Kluge, *Etym. Wörterb. d. deutsch. Spr.*, ed. VII, Strassburg, 1910, p. 481, iar în *Glossarium der berl. Wörter und Redensarten* al lui Trachsel, Berlin, 1873, p. 63, cetim: „*Walach*, Valet im Kartenspiel“), aceasta nu arată despreţ, ci numai cunoaştere, recunoaştere, în singura privinţă care stătea la îndămîna strămoşilor săi din vremuri (c. 1550)! Se înfierbîntase... Ca să-l liniştesc, am profitat de faptul că e filolog şi i-am amintit că numele glorios al Troii trăieşte azi în francezul „truie“ (A. Darmesteter, *La vie des mots*, ed. IX, Paris, s.a., p. 57, n. 2) şi că, dealtfel, numele unei mari provincii germane la noi înseamnă... „cartofă“ (rom. bandraburcă = germ. Brandenburg: Tiktin, *Rumänisch—deutsches Wörterb.*, I, s.v.). Pentru a-şi completa „puţinul“ ce ştia despre ţara noastră, i-am recomandat o carte de istorie[8], scrisă în limba sa, de un profesor universitar român, al cărui nume nu-i „suna necunoscut“.

Omul mieu nu se încurcă: A protestat, pentru că el, ca german, nu poate iubi pe Goethe, care n-a fost înainte de orice, german, ci «numai un om»: omagiul străinului, al francezului, adecă al duşmanului este un blam dureros... «Des Franzosen, d. h. des Feindes», interesantă sinonimie! O cunoştea de aiurea:

din anecdota, relatată de Nyrop în *Viaţa cuvintelor* (ed. germ., Leipzig, 1903, p. 107), cu şcolarul care, la lecţia de istorie, rosteşte aceste cuvinte: «Hannibal schwur, er werde ewig ein Franzose der Römer sein»! Şi acum, după ce am auzit-o şi din gură universitară, mă gîndesc cu tot dinadinsul: ce mare, ce straşnic lucru e şi sentimentul! El filtrează toate ideile noastre, nelăsînd să treacă prin el decît ce-i convine şi supt lumina care-i convine... E un mare sofist sentimentul! El nu îngăduie germanului să privească pe francez cu ochi înţelegători şi simpatici, ci numai prin ochelarii întunecaţi ai duşmăniei... E un rău? E un semn de inferioritate aceasta? Poate. Dar şi de vitalitate! Şi, de la J.-J. Rousseau francezul, al cărui chip împodobea, sigur, camera de lucru a criticului Raţiunii Pure, drepturile lui n-au mai putut fi tăgăduite de nime... Nici forţa lui, care «primează dreptul»!

Sentimentul acesta de mîndrie naţională, izvorît din conştiinţa puterii, apare pretutindeni în ţara lui Bismarck.

Într-o cărticică plină de interes: *Psychologie der französischen Literatur* (Berlin, 1904), autorul, Eduard Engel, vorbind despre inferioritatea lirismului francez faţă cu cel german, citează o poezie a lui Musset, care arată că, totuşi, nici lirica franceză nu e de lepădat, şi exclamă: „Ein Deutscher kein höheres Lob nachzurühmen weiß, als: das könnte deutsch sein!" (p. 8). Aiurea, (pp. 15—6), vorbind de superioritatea de «comprehensiune umană» a neamului său, în raport cu acei «chinezi ai Europei» cari sînt francezii, acelaşi autor spune, că, pe cînd „la nici un teatru din Paris nu se reprezintă o piesă de Shakespeare, de Schiller, ori de vreun spaniol, în Berlin, în una şi aceeaşi seară, la cinci teatre diferite, s-au reprezentat: *Ce vroiţi* de Shakespeare, *Rosmersholm* de Ibsen, *Judecătorul de la Zalamèa* de Calderon, *Revizorul* de Gogol şi *Mîni de zînă* de Scribe (plus — adăugim noi, — vreun... *Bürgermeisterstück* al d-rului Reicke, ajutorul de primar al Berlinului, care cumulează funcţia sa cu aceea de autor dramatic, — cam în felul lui «maître André» al lui Voltaire). Şi, astfel, de la Schiller, care scria: „Ihm [dem Deutschen] ist das Höchste bestimmt. Und, so wie er in der Mitte von Europas Völkern sich befindet, so ist er der Kern der Menschheit. Er ist erwählt von dem

Zeitgeist, während des Zeitkampfes an dem ewigen Bin der Menschenbildung zu arbeiten“ (ap. Paulsen, *Zur Ethik u. Politik*, Berlin, s. a., p. 67 și urm.: „Deutsche Bildung — Menschheitsbildung“), pînă la un F. Lilienhard, care, în capitolul intitulat: „Deutschlands geistige Mission“, din cărțulia sa *Das klassische Weimar* (Berlin, 1909, p. 17), scrie: „Geographisch bildet Deutschland gleichsam das Herz der europäischen Menschheit; auch dem Gemüte nach sind wir das Herz Europas“, și, cu gîndul la «cervelle du monde» al lui Hugo, parcă citează vorba lui Jean Paul: „Nicht das Hirn, sondern das Herz deutet den größten Gedanken“; de la Schiller, deci, și pînă astăzi răsună, limpede și puternic, ecoul aceluiași orgoliu național (brutal și antipatic chiar uneori, ca în basorelieful de pe Siegessäule, sau în tabloul lui A. v. Werner din „National-Galerie“, cu salonul francez din 1871 năpădit de soldații prusieni beți de triumf — și nu numai de triumf . . . De ce-mi vine în minte hunul lui Hörsel, din curtea aceleiași Galerii și . . . replica lui Musset . . .[9]?) și al aceluiași ideal suprem: «stăpînirea lumii prin cultură».

*

La același ideal — de stăpînire a lumii — făcea aluzie și bătrînul profesor Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff cînd vorbea, cu atîta însuflețire, de caracterul patriotic, național și religios al epopeii lui Vergil. „Lieber Vergil“: așa i-a zis. Se cunosc de mult, se înțeleg, se iubesc. De aceea-i tremura glasul — pateticul, inspiratul, pătrunzătorul glas de prooroc —, cînd evoca, din cripta-i milenară, mortul, care se ivește îndată: ici în strălucirea de apoteoză a unui «midi de la gloire», colo în umbra melancolică a unei «Götterdämmerung», dincolo în lumina de vis a nopții cu lună — per amica silentia lunae —, aievea el, «degli altri poeti onore e lume» . . . Da, asta se cheamă «résurrection du passé» — înviere din morți . . . Și cui altuia, dacă nu acestui vrăjitor modern cu suflet antic care e Wilamowitz, i-ar putea răspunde mai bucuros anticul vrăjitor cu suflet modern care a fost Vergil? Și, totuși, Wilamowitz nu e latin . . .

Mă gîndesc cu uimire și umilință la ce muncă enormă se cheltuiește pentru înțelegerea anticității clasice, și în special a celei romane, aici, într-o țară nelatină! Și la altă țară, tot nelatină: Anglia. (Poate cea mai bună gramatică latină e *The Latin Language*, Oxford, 1894 — tr. germ. Leipzig, 1907, a profesorului W. M. Lindsay, care a dat și cea mai bună ediție a lui Plaut și Marțial, — în aceeași colecție „oxoniană“, în care Wilamowitz, care, în 1908, ținuse la Universitatea din Oxford două prelegeri — *The Greek Historical Writing and Apollo* — a publicat minunata ediție a *Bucolicilor greci*, a cării prefață începe cu un omagiu adus culturii clasice engleze: „Germanus philologus, si potest, gratiam decet referre Britanniae, e qua ante hos centum annos accurata linguae graecae cognitio nobis tradita est“.)... Pe cînd la noi, — țară *latină*, — trăiesc profesori de Universitate, cu nume de mari filologi, cari cred că lat. *id* face la acuzativ *eum!*... Ei, dar zice cineva: quandoque bonus dormitat Homerus... Știm, — dar, din nenorocire, nu e ceasul! Cînd, d. ex., un O. Weise (*Charakteristik der lateinischen Sprache*, ed. a IV-a, Leipzig și Berlin, 1909; pp. 127—8) explică pe *Maleventum* (= gr. Μαλό φεις) și *Beneventum*, ca „Stadt mit schlechtem (gutem) Winde“, în loc să-l scoată, ca toată lumea, din *male (bene) venio* (cf. De-Vit, *Onomasticon*, I), — uitînd că adverbul *male (bene)* nu se putea rătăci pe lîngă un substantiv ca *ventus* (nu *ventum!*), — atunci, da, se poate aplica dictonul citat. Dar, cînd cineva aduce un lucru ca acela (*eum acuzativul lui id!*), ca „obiecție destul de serioasă“ împotriva unei etimologii (compară *dînsul* = lat. *id-ipsum, id-ipsum-illum:* Tiktin, *Gröbers Grundriß d. rom. Philol.*, ed. II, Strassburg, 1904—6, p. 594; idem, *Rumänisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1905, p. 92), argumentînd cum argumentează d. O. Densusianu (căci de d-sa e vorba, — nu de un biet Andrei Vizanti, celebru prin „hunc munus“![10]), în cursul său de morfologie română, stenografiat și centigrafiat de d. H. Stahl (cap. despre *Pronume*), atunci chestia ia altă față! — Pentru cine ar avea îndoială că un filolog romanist poate formula asemenea pretenții față de neutrul *id (idem)*, atragem atenția asupra pasagiului din curs unde, vorbindu-se de soarta lat. *is, ea, id*, se spune lămurit că aceste pronume nu există în

limba noastră, afară de *id,* care s-a păstrat în rom. *dînsul* (poate și în *Ov-id!*), dacă etimologia dată de d. Tiktin (altă greșeală: d. Tiktin a împrumutat etimologia aceasta de la Rydberg sau Meyer-Lübke[11]), e adevărată, — precum și asupra faptului că masculinul *idem* are *i* lung (cf. Lindsay-Nohl, *Die lat. Sprache,* pp. 507—8)[12]. Și lucrul e, desigur, regretabil. E nespus de regretabil că, într-o țară *latină* ca a noastră, limba latină, — despre ale cării foloase, în gimnazii, vorbea atît de convingător d. Maiorescu, — e atît de... cavalerește tratată la Universități! Și, — fiindcă veni vorba de romanistică, — e de regretat încă un lucru: Se știe, că, de la o vreme încoace, limba noastră a pătruns adînc de tot în raza cercetărilor de filologie romanică. Azi pare a se fi înțeles, în sfîrșit, că nu se pot trage concluzii valabile asupra unui fenomen romanic, fără a se întreba, prealabil, și limba română. — Firește, sînt și excepții: același O. Weise, d. ex., de care pomenirăm adineaori, se grăbește a conchide din fr. *vertu,* it. *virtù,* sp. *virtud,* că, din cele două înțelesuri ale lat. *virtus* („Tapferkeit" și „tugendhafter Wandel"), „die Töchtersprachen des Lateins", ar fi păstrat numai pe cel din urmă, — cînd rom. *vîrtute,* pe care-l ignorează, înseamnă tocmai „Stärke, Kraft; Tapferkeit!". — Căci, în genere, dacă unii filologi mai bătrîni, ca septuagenarul Tobler, stîns zilele trecute, cheltuindu-și toate puterile cu învățarea altor limbi romanice (v. cele trei serii de *„Vermischte Beiträge zur französischen Grammatik"*, Leipzig, 1886—1908), nu se puteau ocupa mai deaproape de români și mergeau pînă acolo, încît nu admiteau un subiect de teză pentru doctorat din românește, — alții, mai tineri, au altă atitudine: astfel succesorul lui Tobler, H. Morf[13], astfel W. Meyer-Lübke de la Viena. Ca orice străini, însă, acești învățați e natural să facă, în ce privește limba, greșeli, care conduc uneori la interpretări eronate și teorii fără bază reală. Nenumărate greșeli de acest fel comite, d. ex., Meyer-Lübke, în părțile relative la limba noastră din a sa *„Grammatik der romanischen Sprachen"*. Și e un spectacol de un comic particular să iei pe doi din acești străini, corectîndu-și, ei în de ei, greșelile de românește — adecă îngrămădind greșeli peste greșeli: „S. 82: *me am venit în sine* — ich bin zu mir gekommen. Das ist ganz unmöglich; es muß heißen

în mine, allenfalls *în sine-mi*", îl mustră d. Weigand pe Meyer-Lübke, în recenzia vol. III al „Gramaticei" sus-citate (*Kritischer Jahresb.*, VI, Erlangen, 1903—5, p. I, 156[14]). Şi acum întrebăm: care poate fi datoria învăţaţilor români, faţă de greşelile de asemenea natură ale colegilor de specialitate străină (mai bine decît: străini de specialitate)? Răspunsul vine de la sine: să le releveze neîntîrziat, — ca pe o indispensabilă erată, — fie şi cu oarecare colorit polemic, care le dă mai multă savoare şi, în unele cazuri, chiar se impune. Cum face d. Philippide, în ultimele n-re din „Viaţa românească" de la Iaşi. Ce face, însă, d. Densusianu? — Poet, dar om practic: d-sa împrumută ideile învăţaţilor străini, cu greşelile ce li stau la temelie cu tot (v. *Cursul* citat: chestia articulării substantivelor după prep. *cu*). Sic itur ad . . . alabastra! Dar — observ că m-am depărtat de tot de subiect: am pornit de la Wilamowitz (Vergil) şi am ajuns la d. Densusianu (Ovid — şi id — şi vid . . .): distanţa e cam mare! Dar nu face nimic: Wilamowitz se vede şi de aici — dintre muşuroaie: munte cu creştetul alb, muiat în lumină . . . Se vede — şi se aude. El, ca şi idealul, la care ziceam că făcea aluzie.

. . . Ca şi idealul izvodit în cuvîntarea festivă, pe care filozoful Alois Reichl (la ale cărui lecţii despre Spinoza am aşteptat, vai!, zădarnic, să aud pomenindu-se numele gloriosului mieu compatriot, d. Mihail Dragomirescu!) a rostit-o, în Aula *Universităţii, la 27 ianuar st. n., a.c. (ziua naşterii Împăratului)*: „Fichtes Universitätsplan" (Berlin, 1910), — şi din care transcriu aici sfîrşitul (p. 21), cu gîndul la cineva din ţara mea (Adevăratele mărimi rămîn mărimi, ori dincotro le-ai privi!):

„. . . Şi încă o dorinţă — mai modestă — nu voim s-o ascundem. Sperăm că, în acest oraş al monumentelor, se va ridica, în sfîrşit, şi un monument al lui Fichte (era să traduc: Kogălniceanu!), al celei mai bărbăteşti figuri printre filozofii germani, al Imperatorului pe catedră, din gura căruia ieşeau ca porunci, al cuvîntătorului către naţiunea germană. Voi, iubiţi commilitori, trebuie să fiţi făuritorii şi plăsmuitorii unui monument încă mai preţios. Voi trebuie să fiţi moştenitorii cugetului marelui învăţător şi educator. Cînd vorbea către naţiunea germană, el vorbea, înainte de toate, către tinerimea ger-

mană, şi, cîtă vreme există o tinerime germană, cuvîntul lui nu poate amuţi. Îndepliniţi ceea ce el cerea, ceea ce nădăjduia el: focul eroic al cuvîntului său să arunce în pieptul vostru o scînteie, care să ardă mai departe acolo şi să cuprindă întreaga noastră viaţă. Ridicaţi-vă la înălţimea credinţei sale: în viaţa sufletului nu e nimic cu adevărat real decît Ideea".

... Idealism luminos, de cristal, — pe suportul disciplinei de fier. Iar rezultatele se văd —, şi se vor vedea.

(2)

Civis academicus sum!

La 19 april trecut, — dată pe care n-o voi uita nicicînd — mi-a strîns mîna, „iurisiurandi loco", însuşi „rector magnificus", Erich Schmidt — era să zic: Goethe ...

... Dacă am fost emoţionat?

Îmi vine în minte pasagiul din „Romantische Schule", unde Heine — pot zice acum: colegul Heine[1] — descria scena întîlnirii sale cu Goethe.

Nopţi întregi se gîndise el, cîte lucruri sublime şi profunde avea să-i spună Olimpianului, dacă l-ar întîlni vreodată — şi, cînd l-a întîlnit, i-a spus că ... „pe drumul dintre Jena şi Weimar *prunele au un gust foarte bun*"[2]*! „Und Goethe lächelte ...*".

Şi Schmidt surîdea — un surîs fin, discret, fără răutate.

Civis academicus sum!

Dar „civis academicus" înseamnă multe şi de toate[3].

Înseamnă bărbat „floricòs"[4] şi duelgiu „ohne Rast", — precum înseamnă şi un om care se trudeşte a-şi desăvîrşi cultura superioară a sufletului. Fiecare alege, din această definiţie, ce vrea — şi ce poate. Mai ales ce poate. Căci — să vorbim drept! — adecă, dacă, de pildă, eu am un aşa de mare dispreţ pentru „bier"-uinţele şi tatuările Bursch-ilor, — oare n-o fi la mijloc şi ceva din conştiinţa unui stomah mai puţin rezistent şi a unui braţ mai stîngaci? ... Ei, dar, oricare ar fi cauza,

efectul rămîne același: eu voi continua, ca pînă acum, a sorbi, cuminte, la gazdă, supa cea de toate zilele — și voi merge la Universitate.

*

În zilele de 10—12 ale lunii curente, „Friderica-Guilelma" și-a serbat, cu toată pompa cuvenită, centenarul[5].

Acest eveniment cultural e, credem, o ocazie potrivită, pentru a spune un cuvînt despre ea — despre resorturile care au ridicat-o acolo unde se află acum, în lumea culturii germane.

S-a zis că Germania a fost cîndva «Universitatea Europei»[6], și cine a avut în mînă monografia lui W. Stieda asupra Universității din Leipzig[7], sau lucrarea, și mai specială, a lui W. Wischnitzer asupra unei singure laturi a instituției Universității din Göttingen[8], acela poate confirma, cu cea mai deplină hotărîre, acest adevăr. El ar putea adăogi că Germania n-a fost numai Universitatea Europei, ci și a Americei: după tipul german s-au organizat, în adevăr, instituțiile universitare ale «Lumii-Nouă»[9] — și, cînd Facultatea de filozofie din Berlin a decernat, lui Roosevelt americanul, titlul de doctor, ea a avut în vedere mai ales faptul că acest scoborîtor din strămoși renani era un harnic „docti trans Oceanum commercii fautor".

La acest renume universal al Universității germane au contribuit firește, în primul rînd, străvechile centre universitare din Heidelberg (1385), Leipzig (1409), Jena (1558) etc.[10]. Dar partea, pe care Universitatea din Berlin o are în această operă glorioasă, e, fără îndoială, considerabilă. Căci, dacă „Friderica-Guilelma" nu datează decît de la începutul veacului trecut (1809—10), — o foarte tînără «Alma Mater», precum se vede, — nu e mai puțin adevărat că Universitatea germană modernă nu e ea însăși mai bătrînă[11] și că opera lui W. v. Humboldt, care, „după timp ca și după însemnătate", stă în fruntea universităților germane nou întemeiate (în veacul al XIX-lea)[12], începe „o eră nouă în istoria învățămîntului universitar german"[13].

Mai ales de la Unire încoace, Universitatea din Berlin a smuls, hotărît, sceptrul suveranității științifice surorilor ei mai în vîrstă. Păreri de rău după o glorie jertfită și apusă, fără

speranța unui nou răsărit, — mă gîndesc la bietul nostru Iași, — răsună din cînd în cînd. Dar în o superioară notă de resignare mîndră și nobilă! „Să ni-o mărturisim“, zice Wilamowitz, pe atunci profesor la Göttingen, către studenții de acolo[14], „situația pe care o avea Göttingen acum o sută de ani, în viața spirituală a nației, n-o mai are și n-o va mai redobîndi niciodată. Trebuie să ne plîngem de aceasta? Departe de aici! Căci motivul nu este acela că viața științifică a Göttingen-ului ar fi decăzut: nu, ci numai aceeași putere sufletească și activitate și-a cucerit multe alte orașe, în iubita noastră patrie: nu noi am devenit mai săraci, ci Germania a devenit mai bogată, și bogăția ei fructifică și înviorează și Universitatea noastră“.

De fapt, Göttingen are azi poate cei mai buni matematici ai Germaniei, iar, în filologia clasică, are pe însuși Friedrich Leo, bătrînul Papă al latiniștilor. Și, cu toate acestea, el nu se poate compara cu Berlinul.

De ce? Căci singur ascendentul politic al capitalei nu poate lămuri suficient problema, — pe care, dealtfel, se înțelege de la sine că nu putem pretinde a o dezlega aici.

De la început încă, „sufletul Universității din Berlin“ au fost, — zice Paulsen, — „die Altertumswissenschaften“[15]. Aici, la Berlin, au profesat, cea mai mare parte a carierei lor, cei doi «principes philologorum» ai veacului trecut: Mommsen latinistul, ale cărui *Philologica* le-a editat de curînd profesorul E. Norden, latinist de mîna întîia el însuși, elenistul Boeckh, al cărui bust s-a inaugurat, cu deosebită solemnitate, în iunie trecut, la „Institut für Altertumskunde“[16]. Pînă azi, fără latină nu te poți înscrie pentru nici o specialitate (fie ea și chimie sau fizică), la Facultatea filozofică din Berlin. În aceste împrejurări, pare cu totul ciudat și de neînțeles ce spune, după Thomas, Fréd. Plessis, în frumoasa lucrare *La poésie latine* (Paris, 1909, p. XVI), vorbind despre cauzele deprecierii poeziei romane: „C'est le génie français que l'on vise à travers le génie latin, et le dédain pour la littérature de Rome a la même source que la touchante candeur avec laquelle on proclame l'identité du génie hellénique et du génie allemand“. Cine știe, însă, cum trata Mommsen poezia latină într-o cunoscută scrisoare către Leo, și cine a avut supt ochi aceste rînduri ale lui Wilamowitz[17]: „Das

Hellenische stellt sich ... so oft dem Germanischen zur Seite, zu Römern und Romanen in Gegensatz“, — acela vede bine că vorbele francezului nu sînt o simplă «boutade», şi înţelege, din atitudinea celor doi învăţaţi vecini, că va trebui să treacă multă apă pe Rin, pînă cînd deasupră-i se va bolti simţitor, ca în tabloul lui Hildebrand, curcubeul păcii visate...

Dacă, însă, studiul anticităţii e sufletul Universităţii berlineze, aceasta nu înseamnă — şi nu poate să însemne — că se studiază anticitatea pentru anticitate numai. Nu, ci se studiază aşa fel, încît, din contactul cu această lume, moartă de peste o mie de ani, să răsară nouă puteri şi îndrumări nouă la viaţă. Nu clasica uscare şi prăfuire a sufletelor, migăloasa autopsie a textului mort, — ci pulsul veşnic al vieţii fără moarte care e închisă în operele antice, asta interesează pe învăţătorul „filolog“, acesta e *scopul* lui, — celelalte toate sînt şi trebuie să rămînă mijloace. Aşa concep filologii Universităţii din Berlin chemarea lor — şi cu cîtă căldură, cu cîtă frumuseţă şi energie se exprimă unul din ei: „Nu *mimesis*, ci *zelos* e adevărul, şi nu aşa cum apăreau ei (grecii) clasiciştilor din vremea lui August sau Goethe, ci aşa cum au trăit, în lumina vie a zilei lor, nu în calitate de clasici, ci năzuind şi rătăcind în luptă înfocată, precum rătăcind şi năzuind în luptă înfocată ajunge a-i cunoaşte, tot mai adevăraţi şi mai vii, ştiinţa, — toţi oamenii mari ai Asiei şi Atenei nu vor pierde niciodată putinţa de a ni elibera spiritul şi a ni înălţa sufletul cu acea veşnic tînără şi întineritoare putere, pe care numai ce e viu o posedă. Acestui element viu poate şi caută a-i servi mai departe filologia, bucuroasă şi sigură de izbîndă“, — aşa scrie, revendicînd încă o dată «das Recht des Lebendigen», împotriva sumbrilor «doctores umbratici», marele învăţat şi poet şi om, Wilamowitz[18].

Acelaşi ilustru elenist zice aiurea[19]: „Fiecare an aduce acum o carte sau două, care se numesc «Istoria grecilor»: în nici una nu se cuprinde esenţialul acesteia. Ce este acest esenţial? Că atenienii, după biruinţa asupra Asiei, în chip conştient şi bucuroşi de jertfă, s-au străduit să cunoască unitatea naţiei lor ... Pentru unitatea şi onoarea naţională au pornit ei în războiul peloponesiac — şi au fost doborîţi. Cu prăbuşirea împărăţiei atice s-a sfîrşit cu statul naţional, s-a sfîrşit pentru totdeauna.

Aceasta e marea tragedie a istoriei atice. Desigur, nu e o întîmplare că în Berlin, și tocmai în anii în care Prusia se prefăcea din statul frederician în cel de față, Boeckh începu să trateze despre alcătuirea statului atenian, și tot atît de puțin îndoielnic e faptul că mișcarea unionistă a Italiei și Germaniei, care și-au atins ținta înaintea ochilor noștri, au agerit acești ochi ai noștri, așa încît putea fi găsit punctul din care observate liniile, în aparență divergente, ale dezvoltării culturale elenice, convergeau către același țel".

Acest contact cu viața națională, cu idealele și durerile ei, constituie, de fapt, încă un element care deosebește Universitatea din Berlin, — ca instituție modernă a «secolului naționalităților», — de surorile ei mai bătrîne din vremuri. Cînd, în locul cosmopolitismului umanist care stăpînea lumea cultă a veacului al XVIII-lea, veacul al XIX-lea întronează o tot mai puternică conștiință națională, Universitatea al cărei prim rector e însuși cuvîntătorul către nația germană, Fichte, devine — ceea ce a rămas pînă azi — luminos focar de patriotism german.

Și, astfel, înțelegem de ce marele nostru Kogălniceanu a putut spune, în repetate rînduri, că aici, la „Friderica-Guilelma", a învățat a-și iubi neamul. Iar, înțelegînd, ne silim, — pe cît puterile ne rabdă —, să-l imităm.

*

Acea clocotitoare conștiință națională era — se știe — efectul stării poporului german de atunci, era răsunetul dureros al unei suferințe de moarte: era sufletul german însuși, care se zbuciuma să trăiască într-un trup sfîșiat. [...] Pricina este, întîi, că neamurile acestea formau, prin sufletul unic ce se zbătea în fiecare frîntură, un întreg organic [...], — nu o vremelnică alcătuire mecanică, un „geographischer Begriff" oarecare al diplomației demonice[20]. Pricina e, apoi, că neamurile acestea au știut să voiască și să asculte — și că Universitățile au știut să li arate, la timp, *cum* să voiască, luminîndu-li drumul spre ideal.

Cînd și la noi oamenii vor începe a ști să voiască, și cînd Universitățile noastre se vor pătrunde pe deplin de rostul lor

național, — ceasul biruinții va fi sunat și pentru năzuințele noastre.

Şi, Doamne! Ori mă înşel cumplit, ori ceasul acela nu e departe...

Cînd profesorii şi studenţii luptă şi sîngeră, împunşi de baionete, pentru graiul naţional nesocotit; cînd profesorii şi studenţii deploră şi proclamă nedreptatea milioanelor horopsite, şi luptă s-o înlăture, s-o repare; cînd tinerimea universitară românească toată îşi strînge mîna frăţeşte, cu acelaşi suspin în inimă şi cu aceeaşi ţintă înaintea ochilor, — întreb: se mai poate vorbi de „pasivitatea" universităților noastre? Nu, aceea *a fost!* A fost odată — într-un palat de cristal, clădit pe temelie de nouri...

Şi cînd, pe de altă parte, neamul acesta însuşi, care atîta vreme s-a îndărătnicit în nepăsare, care a sîngerat dureros în pietrişul trufiei şi s-a întinat ruşinos în mlaştina umilinţelor, cînd poporul acesta, care atîta vreme şi-a căutat fericirea, pe rînd, în Paradisul pierdut al d-lui Sturdza, în Purgatoriul „asanării morale" — pierdut şi el! — al d-lui P. P. Carp, sau chiar în Infernul democratic al d-lui Tache Ionescu, — unde se ştie că domiciliază şi Iuda, — cînd poporul acesta, zicem, pare, în sfîrşit, a-şi fi venit în fire: ce perdea de scepticism steril, ce paravan ursuz de rea-credinţă mai poate împiedeca să se zărească venind ceea ce deznădăjduisem că va veni vreodată? [...].

...Kaiser-ul german se va întîlni din nou [la Londra] cu oaspetele său, Roosevelt, care a plecat aseară de aici. Fostul prezident al Statelor-Unite a părăsit capitala Germaniei ca *doctor honoris causa* al Universităţii Friderica-Guilelma.

În ziua de 12 mai a.c., în faţa împăratului, a cancelariului imperial, a rectorului şi profesorilor adunaţi în aulă, Roosevelt a ţinut — se ştie — conferinţa sa despre „World movement". A schiţat, în linii largi, dezvoltarea şi propagarea culturii umane în lume şi — „civis americanus", cum i-a zis, în alocuţia sa, rectorul — a terminat, energic, deschis şi cuminte aşa:

„Şi această civilizaţie (universală) trebuie să lege întreolaltă popoarele lumii, fără a stînjeni patriotismul. D-voastre

și eu aparținem unor nații deosebite. Înmiite sînt azi punctele de contact între popoare. Fiecare popor poate fi satisfăcut numai dacă el satisface pe celelalte, și nici un popor nu-și poate îndeplini rolul în mișcarea mondială, decît dacă-și face datoria acasă la el. *Întîi cetățean al statului, apoi cetățean al lumii!* Doresc Germaniei tot binele. Cred în ea și în viitorul ei. Admir extraordinara mărime și multiplicitate a producțiunilor dv., și aceasta cu atît mai mult, că am o adîncă credință în instituțiile și poporul patriei mele"[21].

... Mă duc acasă și — de năcaz — mă pun să citesc pe Heine.

Un lucru te izbește numaidecît, cînd străbați opera acestui scriitor: la fiecare pas aproape, întîlnești un „Franzose"! Fără îndoială, dacă ai compulsa pe toți francezii din opera acestui „german", ea ar scădea cel puțin cu un volum.

Heine iubea pe francezi. De ce? Greu de răspuns! — Poate ca să facă năcaz nemților, pe cari nu-i putea suferi[22], poate pentru că, prin firea ușoară, prin temperamentul său mobil și frivol, se apropia mai mult de francezi, poate chiar — ca să fiu mai paradoxal — „pour les beaux yeux de Napoléon ... "

Fapt e că divina maiestate calmă a ochilor acestui „nom fatal" îl fascinase și pe Heine, — cum fascinase pe atîția mari și mici[23].

„Die Augen der Götter immer unbewegt sind. Letztere Eigenschaft hatten auch die Augen des Napoleon. Daher bin ich überzeugt, daß er ein Gott war"[24].

Se poate chiar, ca și cultul său pentru Goethe să nu aibă alt izvor:

„Goethes Auge", — continuă el, în adevăr, „blieb in seinem hohen Alter ebenso göttlich wie in seiner Jugend."

Și e fapt că, — deși nu francez, — pe acest *zeu* Heine l-a iubit, l-a admirat adînc, și, cînd ochii aceia s-au închis, l-a plîns ... L-a plîns cam *sui generis*, — e drept:

„Zu Weimar, dem Musenwitwensitz,
Da hört' ich viel Klagen erheben,

Man weinte und jammerte, Goethe sei tot
Und Eckermann sei noch am Leben!“

Dar lucrul nu trebuie să ne mire . . .

Mai ciudat e că Heine nu s-a sfiit să pomenească undeva de „plagiatele“ lui Goethe![25] El, Heine, pe care, — pe drept sau pe nedrept, — atîția l-au trecut, și-l vor mai trece, pe supt furcile caudine ale celor „două coloane“![26] [. . .]

Mîine, de va fi vreme bună și dacă cometa nu va mătura, cu coada ei de văpaie, biata noastră planetă[27], — eu mă duc la Potsdam.

Umbrela de ploaie o iau, în orice caz, cu mine, — căci, în acest „wunderschöner Monat Mai“ al său, „la nature est femme“ . . .

[. . .] Eu mă duc să văd odaia în care a trăit unul Voltaire, profesor de franceză al lui Frederic-cel-Mare, și om urît, boțit la față . . . Zice-se că spiritualii germani (o, știu că e un pleonasm!) îl confundă cu însăși maimuța stăpînului lor, — ei cari (spuie și Lessing!) n-au fost niciodată maimuța Franciei . . . Cum n-am fost, Doamne ferește, nici noi, românii, vreodată așa-ceva! (Cel mult: *papagalul* Franciei . . . E mai frumos, și chiar mai potrivit: noi am tradus mot-à-mot nu numai moda și viciul francez, ci pînă și galicismele: se poate un mai autentic . . . *papagalicism?*). Și mă duc să-mi plec genunchii lîngă morminte mari. Să mă rog de cei ce odihnesc în ele, — să mă rog cu poetul, în limba care a răsunat multă vreme, de pe buze regale, acolo:

„Verse-moi dans le coeur, du fond de ce tombeau,
Quelque chose de grand, de sublime, et de beau!“

DIN CARNETUL UNUI RĂSTIGNIT

Biografia mea s-ar putea intitula: Bogreafie

*

— Preferi să fii om mare într-o nație mică, ori om mic într-o nație mare?
— Prefer să fiu om mare într-o nație ... mare.

*

Cel mai mult și cel mai frumos timp din viața mea mi l-au luat două femei urîte: Școala și Boala.

(1)

Cine a asistat azi 14 oct. 1918, la ședința festivă a Academiei, în care s-a comemorat Kogălniceanu, a putut [vedea] toată distanța dintre Onciul și Iorga[1].

Unul banal (trenînd, trenînd); cellalt, planînd maiestos, deschizînd orizonturi, perspective nouă ...

În Olympul nostru academic, Onciul e Hephaistos, Iorga — Zeus însuși.

*

Înmormîntarea lui [...][2] săracul (tot azi).

S-a stins o flacără care a ars intens, frigînd pe unii, dar încălzind și luminînd pe cei mai mulți;

„Paralelism pitagoric“? Dar în ce trup viguros, numai său și sînge, a ars așa de curat flacăra spiritului ca în acest trup istovit? . . .

*

Azi (3 nov. 1918) am făcut cunoștință a treia oară cu Enescu[3]: mă uitase complet.

A, dacă aș fi fost o notă muzicală . . .

*

Așa de adesea lipsesc toată ziua de acasă, încît aș putea zice că *dormiciliez* numai (că am *dormiciliul)* acolo . . .

*

Prefectul Fîntînaru[4] mi-a făcut rost de lemne.
I-am mulțumit . . . călduros.

*

„Ticăloiu“[5], acum profesor în Pitești, cred, pregătea, cîndva la Burlă, un studiu despre *Stema Moldovei* . . . și ținea lucrul, — nu știu de ce —, în mare taină.

Aflînd de aceasta, l-am salutat într-o zi:

— Ce faci, stemate domn?

Vă-nchipuiți mutra lui . . .

*

Profesorul Constantinescu (cercetașul) mi-a cerut o carte, măgulindu-mă că trebuie să se găsească „în vasta mea bibliotecă“.

I-am răspuns că biblioteca mea nu e „vastă“, ci *nevastă,* și nevestele nu se împrumută.

*

5 sept. 1920

Mîne voi fi operat.
Poimîne — cine știe ce voi mai fi.

Gîndul acesta îmi înnourează mintea și-mi înrourează ochii ...

Ce nebănuite și nenumărate sînt fibrele care ne leagă de viață! Și cum vibrează ele de dureros la gîndul întunecat al morții!

... S-au descoperit mormintele Basarabilor, la Argeș. Morții se scoală din groapă, să vadă România Mare. Și viii trebuie să le ia locul.

Se pare că așa cere simetria, echilibrul naturii, care-și are contabilitatea sa dublă, extrem de infailibilă ...

Dar, dacă mor mîne subt cuțit, eu nu voi ști, poate, niciodată ce e, anume, cu morții aceia drumeți — și atîtea alte întrebări, mari și mici, nu vor mai primi răspuns pentru mine ... O, dac-aș putea crede profund, orbește, *prostește*, într-o viață viitoare! aș fi sigur că-i întîlnesc acolo și-ntr-o imensă lumină augustă, aș vedea limpede dezlegate toate misterele lumii ... Știu că pot fi lucruri, pe care ochii noștri de pămînt nu le văd și care, totuși, există ...

Dar îndoiala — ah! îndoiala rămîne ...

— Doamne, de este cu putință, treacă de la mine păharul acesta!

6 sept., oara 4 după amiaza.

M-a operat dr. I.[6]
Era oribil emoționat, congestionat.
Noi, românii, latinii, avem — în deosebiu de nemți — des *chirurgiens*, nu *„chirurchiens“* ...
Dr. V.[7], care mă asistă la operație, — asist și eu, vai! perfect lucid —, vrea, se vede, să mă distreze, cerîndu-mi să-i spun ceva „versuri grecești“ ...
Spun din Pindar. ἐπάμεροι ... σκιᾶς ὄναρ ἄνθρωπος[8]

Dr. I. observă că, din toată greaca învățată în liceu, nu i-a rămas decît ἡ μάχαιρα πολλάκις αἰτία τῆς ἀτυχίας ἐστίν[9]

Μάχαιρα — o avea el în mînă. Și mă gîndeam la ἀτυχία

Dr. I., fără îndoială, n-a fost prea fericit inspirat, spunînd sentința aceasta . . .

Dar el e un hirurg eminent — și „operația a reușit".

*

Stau întins, într-un „decubitus dorsalis", și meditez.

Către sfîrșitul operației am avut dureri infernale.

Mă gîndesc: oare face să cumperi, cu prețul unor asemenea suferințe, un problematic rest de existență?

Nu știu ce, din adîncul ființei mele țipă: „da, da, da"!

Și probabil că are dreptate demonul acela ascuns de-o strigă cu atîta îndîrjire.

*

A intrat prietenul O., sfios și cald c-o rază de soare tomnatec. B., care-l urmează, e mai agresiv, mai fierbinte. L., — o rază albă, argintie, de lună . . .[10]

Toți prietenii miei mi se par așa, sideral-curați prin bunătate — și nu găsesc nimic nelogic în această incoherență de soare și lună, coborînd împreună în chilioara mea, să-mi lumineze suferința și să mi-o aline . . .

*

7 sept.

Moartea nu e un rău, decît dacă viața e un bine.

. . . Ceea ce rămîne de demonstrat.

Băile Herculane, 2—12 august 1921

Călduri caniculare, tropicale, toride . . .

— Băi de sare (37°, 1/2 oră), după prescripțiile medicilor și . . . băi de soare (idem, toată ziulica).

Recomandîndu-mă, — cu elogii cari mă jenează totdeauna, fiindcă-mi arată ce *ar trebui* să fiu, ca să le merit, — unei doamne, prietenul O. m-a numit „filolog".

„Filolog"? Eu nu prea sînt asta.

Și — mi s-a pus incisiv, întrebarea: — Bine, dar ce ești tu?

Voi da răspuns și ușor . . .

Ce sînt?

Dac-aș fi învățat științele naturale, aș fi fost un *entomolog.*

Fiindc-am învățat „literele", sînt un — *etimolog.*

Asta sînt eu: un *etimolog.*

Mă interesează, mă pasionează viața acelor insecte . . . verbale, cari sînt cuvintele. M-am simțit totdeauna atras de aceste microcosme, al căror puls minunat mi s-a părut mai conform, mai congenial cu însuși pulsul inimii mele, decît vastul, eternul ritm macrocosmic.

*

Cuvintele sînt niște călători năzdrăvani prin veacuri și prin ținuturi [. . .], — cari adesea nu vor să spună de unde vin. Și e totdeauna o mare satisfacție, că li-am putut smulge secretul.

Meseria aceasta, de detectiv . . . etimologic, are un deosebit farmec.

*

L-am văzut pe dr. V. intrînd în cabină la băile de sare.

Cum am zice, acum e pește sărat . . .

*

Ce pitoresc covor înflorit e limba, — şi cea mai primitivă.

*

E destul să sufli [de] pe ea praful inert al veacurilor, pentru ca faţa lumii vechi să-ţi zîmbească luminoasă ca în zilele strălucirii sale.

*

Ce leneş şi îngheţat parcă curge în mine sîngele, şi ce tumultuos gîlgîie vinul vieţii în oamenii întregi de anii mei!

*

Graiul nostru e raiul nostru; traiul nostru, — iadul nostru.

*

Au trecut zece ani de cînd n-am văzut casa părintească... Cuib înflorit şi plin de cîntece odinioară, iar azi, o tristă ruină!
Soarta a trecut ca o furtună, şi l-a dărîmat...

*

De cîte ori văd un om trist, îmi pare că eu sînt de vină — şi îmi vine să-i cer iertare.

*

De cînd sînt la clinică, în fiecare zi dau sfărmături la vrăbii. Nu de alta, dar ca să aibă cine.

*

Cu cît mă odihnesc mai mult, cu atît sînt mai obosit.
Paradoxal, — nu? Nu, ci echivoc exprimat: cu atît simt mai mult cît de obosit eram.

*

Epigrame. 1

Motto*:

Poate orice om să vadă:
Pana
Iscusită și morală
Face decît orice spadă
Mai adîncă și mortală
Rana

I.

Definiție.

Mă'ntrebi, ce e o epigramă?
E, uite-așa, o telegramă
Concisă, sprintenă — șireata —
Și 'nțepătoare ca săgeata.

II.

Domnului N. Iorga

Puteți decît dispreț simți, o glorii
~~Curate~~ Senine, cînd vă 'mproașcă bîrfitorii?
Ori frămîntă de indignare sorii,
Cînd zdreanța li-o aruncă 'n fața norii

* Fără aluzie la valoarea epigramelor ce urmează. — Nota autorului.

Întîia pagină manuscris a grupajului de epigrame.

V. Bogrea

O însemnare febrilă de jurnal pe o filă ruptă dintr-un carnet, o „scînteie“ notată grăbit în creion pe o carte de vizită — senzaţie proaspătă sau gînd inspirat, nimic nu trebuia să se piardă...

Pax.

— Sonet —

Eu te priviam uimit, parcă'n neștire,
Cum străluceai în noaptea diafană
Și te simțiam, ușoară ca o pană,
La brațul meu, plutind în fericire.

Azi strîng la pieptu-mi doar o umbră vană
Și din atîtea vise de iubire
N'a mai rămas decît o amintire
Ce sîngeră și doare—ca o rană.

Mă simt așa stingher, pustiu pe lume!
Ca un vîslaș, cînd luntrea-i se desface,
Sfărmată, în zadar te chem pe nume..

Dar din adîncul apelor opace
Și calme supt mînia Mării'n spume,
Mă'mbie cineva: „Aici e pace!"

1915. V. Bogrea.

Transcrierea autografă a sonetului *Pax*, din 1915, apărut cîțiva ani mai tîrziu în „Făt-Frumos" sub titlul *Sonet*.

6 Sept., ora 4 după amiază.

M-a operat Dr. T.

Era vesel, [illegible], [illegible].

[illegible] — în [illegible] —

[illegible], un „[illegible]"...

Dr. H., care [illegible] la operație, — [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] „[illegible]"...

Spune din Pindar: ἐπάμεροι ... σκιᾶς ὄναρ ἄνθρωπος.

• Dr. T. [illegible] că, din [illegible] [illegible] în Grecia, [illegible] ἡ μάχαιρα πολλάκις αἰτία τῆς ἀτυχίας ἐστίν.

Μάχαιρα — o avea el în mână. Și ne gândeam la ... ἀτυχία.

Dr. T., fără îndoială, n'a fost prea fericit inspirat, spunând [illegible] aceasta...

Dar el e un om [illegible] — și „operația a reușit".

Stau întins, [illegible] „[illegible]", și [illegible].

[illegible] [illegible] operației, am [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]?

Nu știu ce, [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] ...

A doua filă manuscris „Din carnetul unui răstignit".

Petrec ideal: *cină* și „medicină".

*

Cenușa trecutului e mai caldă ca tina prezentului.
Și cu atît mai elocventă e tăcerea măreață a ruinilor decît toată larma de bîlci a actualității!

*

5 mai 1924

Am ieșit un ceas la soare, adică m-au scos două călugărițe, ca pe o haină veche, mîncată de molii . . .
Și gîndul mi-e așa de încolăcit, așa de împăinjenit . . .

(2)

Viena, septembrie 1926

O viață sfărîmată și viața asta a mea. Jumătate din ea s-a risipit în dureroasă trîndăvie pe paturi de spitale și lungi nopți albe de agonie fizică și morală, iar jumătate s-a risipit în dibuieli nesigure după un drum pe care nu mi l-am găsit încă.
Gîndeam altădată cu durere la suprema amărăciune a constatării tîrzii că viața ta de pînă atunci n-a fost decît o *digresiune* . . .
A mea a fost, de fapt, așa. În tot ce am făcut pînă acum, eu n-am făcut nimic, absolut nimic *întreg* și, prin urmare, *nou, durabil.*
Pendent opera interrupta[1] e un omagiu, pe care — si sic fata ferunt[2] — eu nu l-aș merita!

*

Adevăratul drum al vieții nu știu *pe unde* duce, dar *unde* duce știm, vai! prea bine . . .

*

Săracul marele Eminescu! Și-a căutat și el cîndva alinarea suferințelor în această Vienă, care a fost de atîtea ori și o hidoasă hienă . . .

Aud din apropiere dulce sunet de clopote . . .

De ce-mi tresar în minte așa de dureros versurile genialului nenorocit:

„Cu fața la părete mă lasă prin străini,
Să-nghețe sub pleoape a ochilor lumini“ . . .[3]

NOTE

ABREVIERI

AIIN = Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj; CR = Conștiința românească; DD = Drum drept; DR = Dacoromania; FF = Făt-Frumos; JL = Junimea literară; NR = Neamul românesc; NRL = Neamul românesc literar; P = Patria; PL = Propilee literare; R = Ramuri; RDD = Ramuri — Drum drept; SM = Societatea de mîine; T = Tribuna; Tr. = Transilvania; UL = Universul literar.

Referințele din Note *și* Postfață *trimit: (a) numele autorului și anul — la* Bibliografia *scrierilor* despre V. Bogrea *(*infra, *p.* 284—289*); (b) cînd se indică în paranteză numai pagina, se trimite la textul prezentei ediții sau la* Addenda.

I. CAPUL BUNEI SPERANȚE

Dintre articolele cuprinse în această secțiune, doar *Pro memoria* (NR, XII, 1917, nr. 210, 3 aug., p. 1), *„România invincibilă“* (ibid. nr. 280, 12 oct., p. 1—2) și *In memoriam* (CR, I, 1923, nr. 17, 20 mai, p. 2) apar consemnate la Iosif E. Naghiu. Pentru restul, vezi bibliografia noastră (p. 278—280). Cu cîteva omisiuni neînsemnate, marcate în pagină, textele au fost reproduse integral; excepție face articolul *După un an,* preluat parțial. Titlul primului articol *(Emblemă)* a fost dat de noi, cel original fiind: *Aceiași* . . .

Articolele selectate din NR sînt scrise în 1917, la Iași, cînd Bogrea lucra în redacția ziarului condus de N. Iorga. Iată o scurtă mărturie care ni-l înfățișează în acel răstimp: „Și într-o zi pe drumuri de adîncă durere, întîlnii lumina diamantină din ochii lui Bogrea . . . Și Bogrea mă privea și mă întreba ce fac oștenii noștri, iar din ochi i se prelingeau lacrime de flacări, de neistovit foc . . . Niciodată nu voi uita privirea lui de-atunci, — părea că mă privește, nu un om, ci o întreagă nație . . .“ (Al. Lascarov-Moldovanu, 1926).

In memoriam, ultimul articol, a fost publicat cu ocazia sărbătoririi Zilei eroilor. Generalul „cu care [aceștia] vor fi ținut sobor acum, în lumea veșnică a umbrelor . . .“, este generalul Christescu, căruia autorul, în numărul anterior al aceleiași publicații, îi închină următorul scurt necrolog: „Strălucitul pregătitor al revanșei de la Mărășești nu mai este. — Destinul misterios și neînduplecat ni l-a cerut, cînd ni trebuia atîta. — Cernite se pleacă înaintea rămășițelor lui steagurile pe care le-a dus la izbîndă și îndurerat îl petrece la locul de veșnică

odihnă gîndul recunoscător al unui neam care știe ce comoară de însușiri superioare și de nepieritoare glorie se îngroapă cu el".

II. CONȘTIINȚĂ ROMÂNEASCĂ

Renaștere („Cultura poporului", III, 1923, nr. 1, 1 apr., p. 1) și *Legenda Meșterului Manole*... (NR, XX, 1925, nr. 240, 25 oct., p. 1) sînt înregistrate la I. E. Naghiu, unde lipsește însă partea a doua a celui din urmă.

Pentru *Civilizație românească, Popor de cultură, Ceva despre cîntecul popular, Teatrul care ni trebuie, Conștiință publică*, vezi bibliografia (p. 279—280, 282).

Sine ira et studio reproduce fragmentar articolul *Istoriografie maghiară* (p. 280). Din *Ceva despre cîntecul popular, Legenda Meșterului Manole* și *Teatrul care ni trebuie* au fost reproduse numai considerațiile introductive.

Finalul din *Civilizație românească* are următoarea redactare, pe care noi am reprodus-o fără trimiteri: „În ceramică (vezi teza d-lui I. Andrieșescu), în cîntec (Hasdeu, Enescu, Sanielevici), în strategie (vezi studiile d-lui Zagoritz), în dreptul consuetudinar (vezi polemica Negulescu—Nădejde), în toponimie (vezi, acum în urmă, și comunicarea d-lui Pârvan la Academie), în limbă (Hasdeu etc.), în arta populară (vezi și excelenta monografie a d-lui G. Oprescu), în îmbrăcăminte, ca și, în genere, în toate aspectele vieții rurale, agrare (vezi, mai cu seamă, rezultatele d-lui N. Iorga)..."

Ziarul „Conștiința românească" apare la Cluj între 28 ian.—18 nov. 1923, ca organ săptămînal al „Asociației de propagandă pentru solidaritatea națională și socială a românilor". *Un cuvînt de lămurire* este, de fapt, articolul program al publicației. Cei „cîțiva inși", la care se referă, semnează *Chemarea* Asocia-

ției (publicată în nr. 2—8): I. Paul, Sextil Pușcariu, V. Bogrea, Fl. Ștefănescu-Goangă, N. Drăganu, Dan Rădulescu, I. P.-Voitești, G. Vâlsan, P. Grimm, N. Bogdanu, V. Lazăr, dr. I. Mură-șan, Pavel Roșca, I. Constantinescu-Delabaia, dr. Vas. Caba, dr. A. Neguș, N. Georgescu-Tistu, Vl. Ghidionescu, Emil Panaitescu, M. Ciutea, Iustin Ilieșiu, Ioan Stănescu-Papa. În fața unor „grave și penibile întrebări" („antagonisme sociale, rivalități politice, dihonii confesionale, ... atmosferă de regionalism fără orizont, de suspiciune și neîncredere reciprocă între «ardeleni» și «regățeni»"), semnatarii consideră că au „o datorie mare de împlinit: să pornim o mișcare de luminare a conștiinții publice românești din Ardeal, asupra elementelor ce — mai presus de toate divergențele politice, confesionale și sociale, — ne leagă indisolubil laolaltă, ca moștenitori ai aceluiași trecut și chezași ai aceluiași viitor național, cum și asupra foloaselor însăși ce pot rezulta, pentru civilizația și buna stare a poporului nostru, din înlăturarea cauzelor ce ne dezbină".

Despre rolul pe care l-a avut Bogrea în conducerea publicației, a se vedea: I. Constantinescu-Delabaia, 1926 și Corneliu I. Codarcea, 1926.

Articolele reținute de noi din CR au apărut, în ordinea grupării lor în volum, în numerele: 1, 28 ian., p. 1; 2, 4 febr., p. 1; 2, 4 febr, p. 2; 3, 11 febr., p. 1; 19, 3 iun., p. 1; 21, 17 iun., p. 1; 24, 12 iul., p. 2; 32, 28 oct. p. 1.

Pentru învățămîntul clasic — apărut în SM, II (1925), nr. 48-49, 29 nov. — 6 dec., p. 843—846. Reprodus în „Revista generală a învățămîntului", XIII (1925), p. 527—539 cu semnătura V. Bogrea și în „Orpheus", II (1926), p. 257—267, semnat de *Comisiunea pentru studiile clasice* (V. Bogrea, D. Burileanu, D. Evolceanu, D. Marmeliuc, G. Popa-Lisseanu, I. Valaori). Tot sub semnătură proprie a apărut în extras, la Cluj, Inst. de arte grafice „Ardealul", 1925 (13 p.), cu subtitlul: *Memoriu redactat cu prilejul Proiectului de reformă a învățămîntului secundar din 1925*. Pe prima pagină poartă mențiunea: „Proiect de memoriu urmînd a fi înaintat Domnului Ministru al Instrucțiunii Publice", însoțită de nota autorului: „Acest proiect de memoriu

a fost întocmit de subscrisul, din însărcinarea Comisiunii orînduite de Congresul filologilor români, ţinut în april, a.c. la Bucureşti. Neavînd pînă azi nici o ştire privitoare la soarta lui, deşi-l expediasem încă de atunci colegilor miei din Comisiune, cred că-l pot publica, fără indiscreţie, pe răspunderea mea."

NOTELE AUTORULUI la **Pentru învăţămîntul clasic**

1 V. Léon Bérard, *Pour la Réforme Classique de l'Enseignement secondaire*, Paris, 1923, p. 91. — Sufragiile unanime ale acestor ilustraţii ale ştiinţii universale contimporane, libere de orice preocupări străine culturii, se pot opune, credem, victorios opiniei separate a d-lui Painlevé, care tratează clasicismul drept „une tradition d'ancien régime", „une survivance hypocrite et sournoise du privilège" (v. discursul de împărţire a premiilor la Şcoala Turgot, publicat în „Le Matin" din 30 iulie 1924, — ziar, al cărui director, d. Henry de Jouvenel, e, de asemenea, un aprig clasicoclast şi „antimandarinist", deşi, în acelaşi număr al gazetei chiar, citează în latineşte pe Tacit...).

2 *Humanistische Ziele des mathematischen und naturwissenschaftlichen Unterrichts*, Berlin, 1909, p. 13.

3 V. W. Reichardt, *David Ruhnkens „Doctor umbraticus"*, în „Neue Jahrbücher für Pädagogik", 1910, p. 193, nota, dar şi: E. Schwabe, *Goethe als Lateinschüler*, în aceeaşi publicaţiune, an. 1911, p. 345 sqq. — Această teorie a „surogatelor", care nu aşteptase deci războiul din urmă ca să se afirme, a fost exploatată mai ales în favoarea „clasicismului modern", menit — se spune — a înlocui cu succes pe cel antic, singurul autentic. Dar, că, în cel mai bun caz, aceasta nu se poate întîmpla decît în măsura în care ediţia modernă a clasicismului reflectă fidel pe *editio princeps*, şi că, în orice caz, „vinul se face şi din struguri veritabili", nu numai din ingrediente de laborator, — asemene amănunte erau, fireşte, date uitării...

4 V. D. Pompeiu, *Universitatea şi pregătirea profesorilor secundari*, în „Revista Gen. a Învăţămîntului" din martie 1925, p. 140.

5 V. P. Cauer, *Das Altertum im Leben der Gegenwart* (Leipzig, 1911), O. Immisch, *Das Erbe der Alten* (Berlin, 1911), Hadzsits-Robinson, *Our Debt to Greece and Rome* (50 vol., Boston), şi mai ales: Zielinski-Schoeler, *Die Antike und wir* (Leipzig, 1911).

[6] V. J. E. Sandys, *A History of Classical Scholarship*, Cambridge, 1908, III, p. 391, și Csengeri János, în „Jahresber, über die Fortschritte der kl. Philologie", 1916—18, p. 131.
[7] Ed. Norden, *Die Bildungswerte der lateinischen Literatur und Sprache*, Berlin, 1920, p. 3.
[8] Născută în timpul războiului, dintr-un firesc sentiment de reacțiune împotriva situației de „tributară a Germaniei", în care se găsea Franța, supt raportul instrumentelor de cultură clasică (P. Mazon, *L'Association Guillaume Budé*, Bruxelles, 1921, p. 3). Aceeași experiență a războiului, cu tendința emancipării de o vasalitate apăsătoare, a condus și la realizarea acelui proiect „maintes fois étudié, toujours abandonné" de înființare a unei „Societăți de studii latine", al cărei organ, *Revue des Études Latines*, poate rivaliza azi cu „Journal of Roman Studies" și cu orice altă publicație similară din lume.

Reflexii asupra anticlasicismului au apărut în SM, III (1926), nr. 19, 9 mai, p. 353—355 și în extras (Cluj, Tip. „Viața", 1926, 8 p.). Reproduse fragmentar în: FF, I (1926), nr. 5, sept.—oct., p. 130; JL, XV (1926), nr. 9—10, sept.—oct., p. 198—199.

NOTELE AUTORULUI la **Reflexii asupra anticlasicismului**

[1] V. J. W. Mackail, *Greek and Latin in Human Life*, în ale sale *Classical Studies*, London, 1925, p. 4.
[2] Fraenkel, *o. i. c.*, p. 25: „In jeder Lateinstunde sollte geschichtliche Luft wehen".
[3] *Variété*, Paris, 1924, p. 34.
[4] Cf. Papacostea, *Cercetări pedagogice și sociale*, București, 1925. p. 32 sqq.
[5] V. A. Rostagni, *Letteratura classica senza classicismo* (lecție de deschidere la Universitatea din Padova), în „Rivista di Filologia e di Istruzione Classica" pe 1926, p. 35.
[6] V. O. Immisch, *Das Nachleben der Antike*, Leipzig, 1919, și Ed. Stemplinger, *Die Ewigkeit der Antike*, Leipzig, 1924.

[7] În discursul ținut cu prilejul congresului anual al „Asociației clasice" din Londra, la 8 Ianuar 1926 (v. „Bulletin de l'Association Guillaume Budé", [aprilie, 1926], p. 3 sqq; cf. și Mackail, *o. c.*, p. 17 sqq; *The Report of the Prime Minister's Committee on the Classics in education).*

[8] V. Ed. Fraenkel, *Die Stelle des Römertums in der humanistischen Bildung*, Berlin, 1926 și B. Heinze, *Von den Ursachen der Größe Roms*, ed. II, Leipzig, 1925 (tendențios!).

III. EFIGII

La mormîntul lui Lazăr — apărut în CR, I (1923), nr. 30, 14 oct., p. 1, cu următoarea notă: „Cuvinte rostite, în numele Universității din Cluj, cu prilejul solemnității comemorării din Avrig, la 30 septembrie a.c." Pentru această manifestare, Bogrea a fost delegat de către rectorul de atunci, N. Bănescu, printr-o scurtă scrisoare, din care cităm: „Noi, din parte-ne, vă încredințăm d-niei-voastre această nobilă misiune, amăsurat greutății momentului și talentului dv. recunoscut" (v. Cardaș, 1971, p. 163—164).

Celelalte articole au apărut după cum urmează: *P. Mihăileanu* — NR, XII (1917), nr. 28, 31 ian., p. 1; *D. Onciul* — CR, I, nr. 9, 25 mart., p. 1; *Teodor Burada* — ibid., nr. 5, 25 febr., p. 1; *Dr. P. Bucșan* — ibid., nr. 3, 11 febr., p. 3; *La sicriul lui Gheorghe Dima* — Tr., LVI (1925), nr. 7—8, iul.—aug., p. 299—300; *O lacrimă pentru Ion Ursu* — „Salonul literar", I (1925), nr. 8, dec., p. 68; *Ioan Paul* — SM, III (1926), nr. 9, 28 febr, p. 158—159; *Tudor Pamfile* — DR, II (1921—1922), p. 893—894; *H. Morf* — ibid., p. 895; *Ioan Urban Jarník* — ibid,. III (1923), p. 1084—1085.

Pentru *M. Kogălniceanu* și *Friedrich Leo*, vezi bibliografia (p. 279, 277).

NOTELE AUTORULUI la **Friedrich Leo:**

1 Venerabilul biograf al lui Valla și editor al lui Ennius era mîndru de reputația aceasta de filolog „vieux-style"; iar „die neuste Richtung" avea în gura lui, uneori, — bei aller academischen Würde —, un accent sibilant, plin de semnificare. Dacă *Wöpke* din pamfletul lui L. Hatvany („Die Wissenschaft des nicht Wissenswerten") vrea să fie caricatura lui Vahlen, Hatvany a înțeles pe Vahlen, cît a înțeles Wöpke al său pe Catull.

2 Să adăugim aici un „deus minor": pe bătrînul Sam. Adr. Naber, editorul lui Fronto și unul din ctitorii revistei filologice olandeze „Mnemosyne".

3 Cu o teză despre comedia atică („Quaestiones Aristophaneae").

4 Versurile, — alcătuind primul fascicol (1881) din „Auctores antiquissimi", vol. al IV-lea din *Monumenta Germaniae Historica.* — Proza o publică, mai tîrziu, în fascicolul următor, Krusch.

5 „Philologus, id est vir bonus *discendi* peritus", — scrie el undeva, parafrazînd celebra definiție a oratorului. *Utriusque linguae peritus* era, pentru Leo, un atribut indispensabil al filologului clasic.

6 Corectivul îl va arăta, în chip magistral, tot Wilamowitz: „E vorba aici [la o traducere] de a disprețui litera și a urma spiritul, de a nu traduce cuvinte și propoziții, ci de a adopta și reda gîndiri și sentimente: haina trebuie să se înnoiască, cuprinsul ei să rămînă... Adevărata traducere e metempsihoză". (Cum înțelegea W. metafora „limbă-haină", o spune însuși aiurea: „Limba nu e *haina* cugetării, pe care să o poți schimba, ci însuși *trupul viu* al acesteia").

7 Un prim capitol al volumului al II-lea, — tot ce s-a mai găsit din ea, definitiv închegat, între hîrtiile rămase, — a apărut în n-l ultim (XLIX, pp. 161—95) din „Hermes", supt titlul: „Die römische Poesie in der Sullanischen Zeit". O scriere care stă gata de tipar, întreagă, e aceea care cuprinde amintirile lui Leo din războiul de la 1870. Acest eveniment istoric, la care tînărul de atunci a luat parte, — ca și Wilamowitz —, a avut asupra lui o influență hotărîtoare: sensul adînc și serios al vieții, imperativul etic al datoriei și muncii atunci i-au apărut întîi în adevărata lor lumină — spune dînsul acolo (citat de prof. Körte, în cuvîntul său funebru).

NOTA ACELUIAŞI la **H. Morf:**

[1] Trebuie să spunem, totuşi, că partea privitoare la literatura română abundă în aprecieri eronate şi în nemeritate deprecieri globale, ca: „Rumänien gleicht einem Parvenu" p. 433 etc.

IV. SCÎNTEI

Gînduri — vezi bibliografia (p. 277, 282).

Scîntei — material inedit. (Cîteva maxime şi jocuri de cuvinte au fost publicate de noi în T, XV, 1971, nr. 3, 21 ian., p. 14 şi „Echinox", III, 1971, nr. 7, oct., p. 18). Reprezintă notaţii manuscrise, aşternute fugar pe diferite foi disparate, fişe etc., şi strînse de autor, în cea mai mare parte, într-un plic care poartă titlul autograf „Scîntei". Ele nu erau destinate, probabil, publicării în această formă, prezentarea lor grafică fiind foarte neîngrijită în raport cu cea a epigramelor şi a versurilor.

V. NUGAE

Epigramele au apărut în următoarele periodice:

1 — UL, XLI (1925), nr. 46, 15 nov., p. 11; 2 — NR XIV (1919) nr. 54, 7 mart., p. 1; 3 — ibid., nr. 91, 4 mai, p. 2; 4 — RDD, XVII (1923), nr. 20, 15 oct., p. 424; 5 — ibid., nr. 21, 1 nov., p. 443; 6 — UL, XLI (1925), nr. 42, 18 oct., p. 2; 7 — ibid., p. 5; 8 — SM, III (1926), nr. 10, 7 mart., p. 178; 9 — P, III (1921), nr. 132, 19 iun., p. 1; 10, 11, 12 — SM, II (1925), nr. 43, 25 oct., p. 758; 13, 14, 15 — UL, XLI (1925), nr. 46, 15 nov., p. 11; 16, 17, 18 — ibid., nr. 47, 22 nov., p. 15; 19, 20 — NRL, I (1925), nr. 2, 6 dec., p. 4; 21 — ibid., nr. 4—5, 25 dec., p. 7; 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28 — SM, III (1926), nr. 1—2,

3—10 ian., p. 18; 29 — ibid., nr. 10, 7 mart., p. 178; 30 — NRL, I (1926), nr. 7, 10 ian., p. 2; 31, 32 — SM, III (1926), nr. 7, 14 febr., p. 121; 33 — NRL, I (1926), nr. 10, 31 ian., p. 4; 34 — SM, III (1926), nr. 7, 14 febr., p. 121; 35, 36, 37 — NRL, I (1926), nr. 11, 7 febr., p. 3; 38, 39, 40 — SM, III (1926), nr. 8, 21 febr., p. 135; 41, 42, 43 — ibid., nr. 10, 7 mart., p. 178; 44, 45, 46, 47 — PL, I (1926), nr. 3, 15 apr., p. 12; 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54 —SM, III (1926), nr. 19, 9 mai p. 360; 55, 56 — ibid., p. 362; 57, 58, 59, 60, 61 — ibid., nr. 21—22, 23—30 mai, p. 405.

Am indicat numai prima apariţie. Unele au fost reproduse în revistele: „Făt-Frumos“, „Junimea literară“, „Cuget clar“, „Epigrama“ etc., precum şi în *Antologia epigramei româneşti* de A. C. Calotescu-Neicu şi N. Crevedia, 1934, p. 121—122.

Majoritatea epigramelor inedite au fost adunate de autor, împreună cu o parte din cele publicate, într-un caiet manuscris, intitulat pe copertă: *Nugae* de E. Gabor. Manuscrisul pare să reprezinte o formă definitivă, fiind transcris foarte îngrijit.

Zece texte inedite *(Cînd fulger trece o idee, 9, 17, 20, 22, 36, 44, 55, 59, 61)* am publicat în T, XV (1971), nr. 13, 1 apr., p. 14.

Cele două epigrame privind pe G. Bogdan-Duică (68, 69) au fost scrise pe coperta revistei SM, I (1924), nr. 26, 12 oct., în care cel vizat are o critică (p. 519), considerată de Bogrea drept „o violentă diatribă“ contra sa, la recenzia despre *Die Gepiden* de dr. Constantin C. Diculescu (AIIN, II, 1923, p. 390—393). În nr. următor (p. 539—540), V. Bogrea îşi inaugurează colaborarea la SM cu un răspuns tăios, arătînd din nou „spiţeria etimologică“ a autorului lucrării recenzate şi dezvăluind o altă faţă a polemicii: „D. Duică taxează de «ronţăit critic» recenzia mea şi pare foarte îngrijorat de nivelul *Anuarului* clujan, ba chiar de prestigiul «noului centru ştiinţific» universitar, periclitat printr-un ignorant trîndav ca mine. De la înălţimea ametitoare a monumentalei sale opere, d-sa, care construieşte pe fiecare lună o piramidă şi samănă ciclopic cu megaliţi întreg cîmpul ştiinţii universale, priveşte cu comizeraţie spre subsemnatul pigmeu, care n-a publicat pînă acum măcar o . . . operetă şi mocoşeşte, cînd îl lasă suferinţile, la cîte o biată pietricică,

desprinsă din albii uscate, în care s-au frămîntat odinioară tumultuos apele amare ale vieții trecutului nostru. O, toate aceste infirmități, toate aceste insuficiențe ale mele, nu era nevoie să mi le spuie d. Duică, pentru ca să le știu. Le știu de mult, și sînt cel dintîi care le deplor. Le deploram, iubite domnule Duică, și atunci, cînd prietenia d-tale nu socotea nici un cuvînt prea mare pentru a exalta calitățile mele (o, aveam multe pe atunci!), cînd un învățat de talia d-tale nu credea că se înjosește, cerîndu-mi sfatul, proclamîndu-mă, în dedicații publice: «bun sfătuitor literar», supunînd manuscrisele sale reviziei mele stilistice, și tipăriturile sale — corecturii mele. D-ta ai uitat toate acestea, — probabil, pentru că «memoria inimii» nu se scoate în fișe, — dar eu nu le pot uita. [. . .] Ce s-a întîmplat, însă, în acest răstimp, ca să ajungem aici? Oricît de penibil mi-ar fi, trebuie s-o spun public tuturor oamenilor cinstiți: s-a întîmplat — cum să zic? — un mic accident candidaturii d-lui Duică la rectorat, — accident, în care imaginația d-sale îmi atribuie nu știu ce rol, mai deosebit ca al altor colegi. *Inde irae*" . . . G.B.-D. și-a însușit replica, după cum rezultă din nota sa de la subsol ce însoțește articolul: „D-l profesor V. Bogrea cere un loc de apărare contra unei critici scrise de mine. I-l dăm și-l asigurăm că la răspunsul d-sale nu avem — nici un răspuns".

Despre bunele lor relații anterioare, vezi scrisorile lui G.B.-D. către B. la *Cardaș*, p. 264—267.

Epigramele cu caracter *ad personam*, vizează pe următorii: (Din periodice) — 16 — Șt. Bezdechi; 17 — Al. Philippide; 24 — Eliodor Constantinescu; 30 — C. Ș.-Făgețel, T. Păunescu-Ulmu, C. S. Nicolaescu-Plopșor; 33 — Pamfil Șeicaru; 37 — Ion Pillat; 49 — Giorge Pascu; 50 — Ilie Bărbulescu; (Din manuscrise) — 16 — C. Diculescu și G. B.-Duică; 22 — Emil Racoviță; 27 — Giorge Pascu; 28 — Virgil Arion; 42 — Pr. econom D. Furtună; 54 — Nicolae Drăganu; 58 — D. Ollănescu-Ascanio; 63 — Sextil Pușcariu; 65, 66 — Octavian Goga.

VI ARIPI FRÎNTE

Debemur terrae ... — NRL, I (1926), nr. 14, 28 febr., p. 2. Versurile sfîșietoare au avut o mare circulație, fiind reproduse independent sau citate integral în diferite publicații din care menționăm: FF, I (1926), nr. 5, sept.—oct., p. 129; JL, XV (1926), nr. 9—10, sept.—oct., p. 195; P, VIII, (1926), nr. 199, 11 sept., p. 1; „Mișcarea", XX (1926), nr. 223, 29 sept., p. 1; „Revista Moldovei", V (1926), nr. 7—9, p. 1; „Gazeta cărților", VII (1937), nr. 13—14, 15—31 dec., p. 1 etc.

Aripi frînte și *Sonet* („Pe negrele ape..." — PL, I (1926), nr. 4, 1 mai, p. 8. Au fost scrise pe patul suferinței, în clinică, după cum rezultă din manuscris, care e un imprimat de rețetă cu antetul: Clinicile Universității din Cluj.

Sonet („Eu te priveam uimit...") — FF, I (1926), nr. 3, mai—iun., p. 71. În manuscris are titlul *Pax* și subtitlul *sonet.*

Sfat — NRL, I (1926), nr. 15, 7 mart., p. 2.

Mors — ibid, nr. 13, 21 febr., p. 3.

Poveste — semnată B[asil] Bogrea, a apărut în „Cuget clar", I (1937), nr. 32, p. 517, publicată de A. Scepkin, prieten și coleg cu autorul, căruia i-a fost încredințată la începutul studenției. Poezia este însoțită de o călduroasă evocare, din care reținem cîteva amănunte în legătură cu debutul literar al lui V. Bogrea:

„Pe vremea cînd conviețuiam în odăița aceea din «Republica cucoanei Adela», el avea două caiete, destul de voluminoase, pline cu poezii și epigrame mîzgălite de corecturi și de ștersături, pe care le ținea ascunse subt cheie în fundul cufărului. Cîteodată, la stăruința mea, ceda și îmi cetea din ele, iar eu stam și-l ascultam, impresionat de lirismul și melancolia ce se degajau din fiecare rînd, din fiecare strofă. Cu deosebire avea predilecție pentru stilul epigramatic, și aceasta se datora temperamentului lui poetic, ce oscila între un sentimentalism melancolic și între o ironie dureroasă".

Poveste este una din poeziile din perioada debutului, fiind datată 17 noiembrie 1902. Din acest timp mai cunoaștem doar sfîrșitul, în versuri, al cuvîntării rostite la înmormîntarea lui

Samson Bodnărescu, directorul liceului „An. Basotă“ (21 febr. 1902, Bogrea era elev în clasa a VII-a).

Dintre poeziile inedite, *Sonet, In votis, Morții dragi, Pietas, Vedenie* — au fost publicate în T, XV (1971) nr. 3, 21 ian., p. 1, 14.

De-aş fi... a fost scrisă pe versoul filei de calendar săptămînal din 16—22 august 1926, deci cu puțin timp înaintea morții.

VII. DIN LIRICA ANTICĂ

Traducerile au apărut în Tr., LI (1920), nr. 4, aug., p. 417—421, însoțite de următoarele **prezentări:**

Valerius Aedituus. Poet roman, anterior lui Cicero, care-l va fi înțeles printre imitatorii Alexandrinilor, *cantores Euphorionis,* atăcați de el (*Tusculanae,* III, 19) ca despretuitori ai adevăratei poezii. „Epigrama“ se găsește în Gellius, *Noctes Atticae,* XIX, 9.

C. Val. Catullus. Cel mai mare liric roman; contemporan cu Cicero, căruia-i adresează (ironic poate, sigur grațios) un compliment (XLIX). În ciuda obscenităților ce o pătează, opera sa se impune prin adevărul inspirației și duioșia simțirii. — O splendidă ediție a dat Owen. Altui englez, Ellis, i se datorește cel mai bun comentariu, — comentariul francez al lui Benoist și Thomas fiind învechit, iar acel german al lui G. Friedrich, unilateral. Cea mai reușită traducere ni se pare a fi aceea, italiană, a lui Bocci, superioară artistic traducerii lui Eugène Rostand din ediția franceză citată. — Un minunat „médaillon“ al lui Catull, la Gercke — Norden, I.

Anacreon „Viața sa a fost cea mai frumoasă poezie a sa“, — vorba lui Ibsen despre Björnson —, nu s-ar putea spune despre faimosul cîntăreț al iubirii și vinului, Anacreon din Theos (sec. al VI-lea a. Chr.). Poezia lui, ușoară, spontană, jucăușă, din care avem mai multe bucăți apocrife decît autentice, în-

trece cu mult viața bătrînului pătimaș ce pare să nu fi mîntuit bine.

Sappho. Greaca „neagră și mică" din Lesbos, cea mai însemnată poetă a antichității (sec. VII a. Chr.), a fost, se pare, definitiv reabilitată, de acuzația infamantă ce plana asupra-i, (αἰσχρὰ φιλία), prin pledoaria învățatului Wilamowitz-Moellendorff, din *Sappho und Simonides*, p. 63 și urm. (O folositoare monografie asupra poetelor grece: Jos. Cal. Poestion, *Griechische Dichterinnen*, Wien—Leipzig, 1882). — Specimenul ce urmează, vestit și prin traducerea lui Catull (LI), e în metrul sapphic, întrebuințat și de Eminescu, în strălucita-i „Odă" antică: l-am păstrat, deși redus, întrucît mi-a părut necesar.

Pindaros. Cel mai mare poet liric al Greciei († 442 a. Chr.). Singura parte păstrată în întregime din opera sa cuprinde „Epiniciile", cîntece de biruință în jocuri: olympice, pythice, nemeice și istmice; celelalte se reduc la resturi, sporite din fericire prin descoperirile papyrologice. V. Bacchylides.

Bacchylides. Fără originalitate — v. fragmentul 4 —, dar deplin stăpîn pe formă, contimporanul și consulul lui Pindar, sau — cum se recomandă el însuși —, „privighetoarea de Ceos, cea cu limba de miere" (*Către Hieron* 97—8), a ieșit din nisipul Egiptului abia în 1895. Ediția primă, de Kenyon, 1897, a fost urmată de o întreagă serie de studii și cercetări, printre care, o admirabilă caracterizare de Wilamowitz; bibliografia, pînă la 1905, o dă ediția Jebb, care cuprinde și traducerea engleză, în proză, ca și cea italienească din ediția Festa.

Reproducem și **notele de subsol** ale traducătorului:

1 *Lyacus* (Λυαῖος), epitet al lui Dionysos-Bacchus, „dezlegătorul de limbă".

2 „Asemeni cu zeii" (ἴσος θεοῖσιν , la Catull: *par deo*), loc comun în literatura greacă (θεοῖς ἐναλίγκιος la Homer, la Anacreon: θεοῖς ὅμοιος), îl găsim, în literatura noastră populară, în „Alexandrie" (din grecește), iar, în poezia cultă, la Cerna („Torquato către Leonora"):

Cum mulțumeam puternicilor zei,
Că se-ndurară să te știu pe tine —
Și cum mă socoteam *în rînd cu ei,*
Cînd umbra ta trecea pe lîngă mine!

[3] Σκιᾶς ὄναρ ἄνθρωπος; de unde, în „Despărțirea" lui Eminescu:

Cînd prin această lume să trecem ne e scris,
Ca visul unei umbre și umbra unui vis.

VIII. DIN CARNETUL UNUI RĂSTIGNIT

Însemnările unui peregrin (1) reproduce textul publicat în NRL (*Din Berlin,* v. bibliografia, p. 276) sub pseudonimul *Peregrinus.* Autorul a putut fi identificat sigur pe baza manuscrisului descris *infra* (2) și a indiciilor autobiografice din cuprins. Textul este datat 21 martie 1910, deci a fost redactat în primele săptămîni după sosirea sa la Berlin. Prin atacurile la adresa lui Densusianu s-a ajuns la o scurtă, dar incisivă, polemică (v. reacția nesemnată din „Vieața nouă", VI, 1910, nr. 6, 1 mai, p. 120 și răspunsul lui Bogrea, *Doi dușmani: D. Densusianu și gramatica latină,* publicat în NRL — v. bibliografia, p. 277 — sub același pseudonim, la care „Vieața nouă", în nr. 17, p. 360, precizează că Densusianu s-a referit la acuzativul masculin al lui id /em/ — eumdem — și nu la neutrul *id*).

Asupra multora din formulările acestui text („fondul etnic", „patriotismul", „disciplina" și „idealismul german", „idealul stăpînirii lumii prin cultură") se revine, de fapt, în diferite articole publicate în timpul războiului mondial (cf. *supra: Testamentul străbunului, Două atitudini, Între forță și drept, Berbecii lui Wilhelm, Printre ruine).*

Reproducem **notele autorului** cu o numerotare continuă, 1—14:

[1] Numai autorii de comentarii asupra acestei opere ar fi destui, pentru a provoca, din partea unui umorist filantrop, o apostrofă ca aceea pe pe care poetul englez o pune în gura sărmanului Hamlet, strivit, în mormîntul său, supt povara comentariilor! Şi zilele acestea a apărut un *Goethes Faust*, de Johann Hauri (Berlin, 1910): o serie de conferinţe interpretative, ţinute la Davos.

[2] Înţelesul acesta special („chefliu, vesel") îl datoreşte lat. *fidelis* acelor cercuri studenţeşti de «lustige Zecher», ale căror *convivia* sînt, — cum s-a zis, — adevărate *convinia* (luînd cuvîntul în sensul grec *symposion:* aceşti Damaschini nemţi sînt, doar, de o părere cu epigramistrul: se conjugă „a bea *bere*").

Pentru detalii, v. *Deutsche Studentensprache* (Straßburg, 1897) de Fr. Kluge, sau, cel puţin, cap. respectiv din *Unser Deutsch,* de acelaşi (Berlin, 1910; p. 93 şi urm.).

[3] O ilustraţie umoristică merge ceva mai departe: pune un «Schutzmann» în „Milchstraße"!

[4] *Hat Jesus gelebt?* e titlul a o sumedenie de broşuri ce inundă vitrinele librăriilor, — împreună cu alte scrieri, tot din anul acesta, asupra lui Isus şi a creştinismului. Una din ele cuprinde cuvîntările, *pro* şi *contra,* asupra «mitului lui Hristos», ţinute de către profesorul Arthur Drews (promotorul controversei) şi alţi opt profesori şi teologi, la 31 ianuar şi 1-iu februar a.c., la „Monistenbund"-ul (cum l-aţi tradus pe româneşte, domnilor monişti, simonişti, simionişti şi sionişti de la Iaşi?) de aici.

Dar, fiindcă a venit vorba de monism şi de traducerea lui în româneşte, poate că nu e fără interes să reproducem aici, tot în traducere românească, vorbele cu care adevărata cugetare filozofică germană saluta apariţia evangheliei moniste — „Welträtsel" ale lui Haeckel — prin condeiul lui *Paulsen* însuşi:

„Am cetit această carte cu obrazul dogorît de ruşine, de ruşine pentru starea culturii generale şi culturii filozofice a poporului nostru. Că o astfel de carte a fost cu putinţă, că ea a putut fi scrisă, tipărită, cumpărată, cetită, admirată, crezută de un popor care posedă pe un Kant, pe un Goethe, pe un Schopenhauer, — asta e dureros!" (*Philosophia militans*, ediţia a IV-a, Berlin, 1908, p. 211).

[5] Conform programului de la Erfurt, pe care i-l tălmăcește, pentru 20 de pfenigi, caietul al treilea din colecția «Deutsches Parteiwesen»: *Die Social-Demokratie* — broșurică subțire, cu coperta roșie, ca și omul care a scris-o (E. Rothschild).

[6] Interesantă — și din punctul de vedere al tendințelor ei — e cartea de curînd apărută: *Die deutsche Literatur und die Juden,* a lui L. Geiger, care — o spune în prefață — a moștenit interesul pentru literatura iudaică de la tatăl său și, ca lucrare latinească pentru absolvirea liceului, a scris: *Urteile griechischer und römischer über Juden und Judentum* (tipărită la 1873, în Berlin).

[7] O broșură cu date precise asupra găsirii și înfățișării manuscrisului a publicat profesorul (din Zürich) Gustav Billeter, supt titlul: *Goethe, Wilhelm Meisters theatralische Sendung.* (Titlul acesta se găsește în manuscript, înaintea cărților a III-a și a V-a, p. 17).

[8] *Geschichte des rumänischen Volkes* a d-lui N. Iorga e una din puținele, umilitor de puținele cărți românești (înțeleg: scrise de români, — ori în ce limbă), care se pot găsi la „Königliche Bibliothek".

Față cu această lacună, explicabilă, — „Societatea academică română" de aici, în care, după cît știu, stăpînește un sănătos spirit românesc și care, iarăși după cît știu, dispune de oarecare fonduri, are datoria de a pune la dispoziția membrilor ei, nu cărți străine, care aici se pot găsi cu prisosință și fără plată oriunde, ci cărți românești, exclusiv cărți românești, de literatură și de știință, cît mai multe, a căror comandă personală înseamnă sacrificii de timp și de bani, cel mai adesea peste putință.

[9] Autorul răspunsului la „Rheinlied"-ul lui Becker avea, totuși, o deosebită simpatie pentru Germania. Cf. W. Haape, *A. de Musset in seinen Beziehungen zu Deutschland* în „Zeitschr. f. franz. Spr. u. Literatur", vol. XXXIV (1909), p. 87 și urm.

[10] Să ne mai mirăm, deci, că elevii d-sale scriu *horere* (pentru *horrere*) și confundă pe *equus,* „cal", cu *aequus,* „suprafață netedă, egală, unită" (= fr. *uni,* rom. *oblu,* plan, șes) (V. V. Haneș în „Noua Rev. Rom." pe a.c.).

[11] Cf. dealtfel și Diez, *Etym. Woerterb.*, ed. V, II, p. 367: *Desso* pronomen, wal. *dînsu, Pott, Forsch.*, II, p. 41, construirt es aus *idem ipsus*... Übersetzt man unser 'er ist es selbst, sie scheint es selbst' wörtlich ins latein, so heisst dies *ille est id ipse, ila videtur id ipsa,*

und dieses neutrum auf ein masculin oder femenin bezogen ist eben so romanisch wie deutsch... Aus *id-ipse* aber enstand *desso*..."

[12] Mai e trebuință să spunem și aceea că, cine zice „romanist", zice „latinist"? „Romanist kann schlechterdings nur sein, wer zugleich auch Latinist ist", zice d. ex. Körting (*Handb. d. rom. Philol.*, Leipzig 1896, p. 91).

[13] Împreună cu isprava d-lui Ghiță Pop (despre care vezi recenzia d-lui Iorga în anul I-iu al revistei de față), schița acestuia din *Kultur der Gegenwart* e cea mai recentă lucrare germană asupra literaturii noastre.

[14] În ultimul *Kritischer Jahresb.*, (1909, p. I, 78), d. Weigand atribuie lui *spătează (sic)* înțelesul pornografic al lui... nu-l mai spunem!

(2) Text parțial inedit colaționat cu corespondența publicată de *Peregrinus*, în NRL 1910, sub titlul: *Ceva despre Universitatea din Berlin. Cu prilejul jubileului de o sută de ani* (v. bibliografia, p. 276), care se găsește în caietul manuscris într-o redactare, în general, asemănătoare. Autorul a revenit asupra textului, operînd corecturi, decupînd și renunțînd la pasaje extinse. Astfel sînt sacrificate unele conversații pe teme privind relațiile culturii germane cu cea franceză, diverse aspecte ale culturii românești (influența lui Eminescu asupra urmașilor, spiritul francez și cel german ș.a.), precum și un amplu dialog imaginar cu Heine, care va fi reluat într-o recenzie asupra lucrării lui Adolf Bartels, *Heinrich Heine. Auch ein Denkmal* (v. bibliografia, p. 277), unde este utilizat însă cu alte finalități și în diferit registru stilistic.

Am putut reconstitui, în parte, și notele din manuscris, pe care le reproducem împreună cu cele ce însoțesc textul publicat:

[1] „Henricus Heine" a fost primit „in numerum civium academicorum", la „Universitas litterarum Berolinensis", în april 1821.

[2] Mai rău a pățit Lamprecht, marele istoric german, cînd l-a văzut pentru prima oară pe Bismarck: „Obstipui vox faucibus haesit" — atîta spun, prin graiul lui Vergil, însemnările sale asupra acelui moment memorabil. (Despre aceasta, ca și despre prima-i întrevedere cu „cancelariul de fer", vezi p. 363 și urm. din vol. XI al operei pro-

fesorului din Leipzig: *Deutsche Geschichte*, Berlin, 1909. — Şi, dacă, împins de curiozitate, ai deschis această carte de cugetare şi frumuseţe, n-o închide, cetitorule, fără a fi cetit şi rîndurile acelea mişcătoare care o încheie: „Ja, wir lieben dich, du deutsches Vaterland, du ...").

3 Interesante paralele între viaţa studenţească de azi şi cea de acum şaisprezece veacuri dă A. Müller, în „Philologus" pe a.c., p. 292 şi urm.

4 Potrivit §-ului 9 din *Jus Potandi* a lui „Blasius Multibibus, utriusque V[ini] & C[erevisiae] candidatus", reeditat, după originalul din 1616, de dr. Oberbreyer (ed. V, Heilbronn, 1874). Acest „Commentbuch des Mittelalters", contra căruia fulgeră Paulsen (*Die deutschen Universitäten und das Universitätsstudium*, Berlin, 1902, pp. 486—7) şi, de curînd, însuşi Împăratul (*Berl. Lokal-Anzeiger* din 3 mai, a.c.), nu face, de fapt, decît să reglementeze o străveche datină naţională germană (cf. Tacit, *Germania*, XXIII).

5 Vezi *Programul sărbătorilor jubilare*, în „Berliner Akademische Nachrichten" pe a.c., nr. 23.

6 R. M. Meyer, *Die deutsche Literatur des neunzehnten Jahrhunderts*, Berlin, 1906, p. 195.

7 *Die Universität Leipzig in ihrem tausendsten Semester*, Leipzig, 1909.

8 *Die Universität Göttingen und die Entwicklung der liberalen Ideen in Rußland im ersten Viertel des 19. Jahrhunderts*, Berlin, 1907.

9 Paulsen, *Das deutsche Bildungswesen*², Leipzig, 1909, p. 111; cf. H. Diels, *Internationale Aufgaben der Universität*, Berlin, 1906, p. 5 şi urm.

10 Cea mai veche Universitate germană, — după Praga, 1349, şi Viena, 1365, — e cea din Heidelberg (1385; restaurată în 1803). Cf. Paulsen, *Die deutschen Universitäten und das Universitätsstudium*, Berlin, 1902, p. 563.

11 Paulsen, *Geschichte des gelehrten Unterrichts*, II, p. 246.

12 Paulsen, *ibid.*, p. 247.

13 Paulsen, *Bildungswesen*, p. 114.

14 *Reden und Vorträge*², Berlin, 1902, p. 85.

15 *Gesch. des gelehrt. Unterr.*, p. 245 şi urm.

16 Cf. Gudeman, *Geschichte der klass. Philologie*, Berlin, 1909, p. 240 — şi nr. 18 din „Akad. Nachr.", pe a.c.

17 *Op. cit.*, p. 70.

18 *Asianismus und Atticismus*, în „Hermes“, XXXV (1900), p. 52 și urm. Cf. și a sa *Zukunftsphilologie*, Berlin, 1872.

19 *Reden u. Vorträge*[2], p. 72.

20 Au fost multe împărății sub soare și nu mai sînt: odată prăbușite, ele nu s-au mai putut ridica — pentru că nu aveau în ele acel principiu vital superior, de ordin spiritual, care să supraviețuiască distrugerii materiale: conștiința națională. (Cetiți ce scrie, asupra acestui lucru, Gaston Paris, în *La poésie au moyen âge* [Paris, 1885], p. 87 și urm.: „La chanson de Roland et la nationalité française“). De aceea, cînd îi va veni vremea — și nu poate fi departe! —, se va nărui, restituind ***suum cuique***, „statul național maghiar“ — monstruoasa colecție de popoare a Împăratului Francisc-Iosif, „întîielea“! Căci una e ***națiune*** politică, și alta e ***națiune*** reală. ... Ce viitor politic serios se poate clădi pe un astfel de conglomerat hibrid? Acest lucru pare a da de gîndit ungurilor patrioți și culți, — cum se poate vedea dintr-un studiu al profesorului O. Jászi, publicat în broșura *La Hongrie contemporaine et le suffrage universel* (Paris, 1909), p. 143 sqq.: „Les tendances de la politique hongroise concernant les nationalités“. După ce dă o statistică a mozaicului național maghiar (p. 143) și convine (p. 144), că „en tout cas“, naționalitatea română, împreună cu cea slovacă, constituie „principalul element din punctul de vedere al numărului și al influenței politice“, J. constată, mai departe (p. 149, nota), reaua tratare a românilor și îndeosebi (pp. 154—6) a „bietului țăran român“, osîndește (p. 156) „maghiarizarea forțată în școli“, ca „o cauză de căpetenie a tristei înapoieri intelectuale“ a neamurilor ce locuiesc țara sa [...].

21 V. Buletinul academic din 23 mai a.c., care dă descripția completă a solemnității, împreună cu discursurile rostite. — Aud acum, că, la Londra, domnul doctor „honoris causa“ a scrîntit-o, îndemnînd pe englezi la violență și cruzime împotriva egiptenilor și lăudînd cavalerismul și concepțiile de stat ale ungurilor! Îmi vine să șterg ce-am scris despre el...

22 [...] Trebuie să recunoaștem un lucru: nemții sînt destul de îngăduitori cu poeții. Citînd niște versuri pline de focul Revanșei ale lui Déroulède și Victor Hugo, F. Wugk încheie articolul său („Französiche Gedanken über Elsaß-Lothringen“, în n-l ultim din „Konservativen Monatschrift“ pe a.c.) liniștit și — de ce nu? — ironic: „Dar poeții nu fac politică — și asta e, la urma urmei, foarte bine; și în

chestia Alsaciei — Lorenei". Ba, cîteodată, întind... filozofia și pînă la prozatori, — cum au făcut, de pildă, cu Monod, ale cărui „Souvenirs de campagne" (din 1870) au fost publicate, de curînd, cu ușoare schimbări, ca text francez pentru școli. (O notiță lămurește, acolo, că acel „sujet suspect", care a fost cauza urgiei prusace contra *Societății de ambulanță* din care făcea parte istoricul francez, era medicul român Davila, membru al aceleiași societăți). Acum, negreșit, e altă întrebare, dacă, luînd lucrurile așa de ușor, filozoful neamț nu se cam înșeală; dacă nu uită, că, de la elegia lui Solon, care — ea, nu el — a recucerit Salamina, pînă în zilele noastre, poezia a mai făcut pozne de soiul acesta... Și e, iarăși, altă întrebare, dacă, în avîntul biruinții lor, nemții nu-și cam pierd uneori sărita... Căci, dacă atunci cînd publică autoditirambe ca acela pe care-l publică, relativ la „Thesaurus linguae latinae", autorul istoricului lexicografiei latinești din *Handbuch*-ul lui Müller, poți obiecta doar atîta, că ar fi putut lăsa această sarcină altora, — nu mai e același lucru, cînd îi vezi tipărind cărți ca *Die Germanen in Frankreich* a lui Woltmann, care descopere în figura lui Voltaire tipul desăvîrșit al rasei germanice pure (desigur: Voltaire = Woltmann!) și declară că lirica franceză și provensală din veac. XI—XII, ca și toată epica, sînt de origină germană (ce e cu Renașterea în Italia și cu Dante etc., calculați în funcțiune de germani, știm bine, dintr-o scriere a aceluiași — care a găsit un ecou în „Sămănătorul" d-lui Aurel Popovici), — ori ca aceea, și mai și, pe care a scos-o de curînd K. Stuhl, supt titlul care dispensează de orice comentarii: *Das altrömische Arvallied ein urdeutsches Bittganggebet* (Würzburg, 1909). Omul acesta, al cărui nume înseamnă pe românește „scaun", dar care n-are, hotărît, scaun la cap, — ci alte alea, — a izbutit să întreacă în fantasmagorii pe însuși Olof Rudbeck, cel cu *Pontus* (Euxinus) = Botnic (golful)... Deutschland, Deutschland über alles — und überall! Iar de altă parte: „La grrrande nation", care vrea „la Rrrrevanche" (cu *r* — littera canina — scrîșnit și hîrîit printre dinți)...

23 Pînă azi, în unele părți ale Germaniei renane, un „Kuraschierter Knabe" e *Napoleon*. Iar dialectologii, din studiul cărora culeg acest amănunt („Zeitschrift für deutsche Mundarten", 1910, caietul 2, p. 139) lămuresc: „vizat e, firește, ... [restul frazei lipsește din manuscris].

24 Heines Werke, ed. Meyer, V, 157.

Notele 25, 26, 27 nu le-am găsit în manuscris. Există, însă, o traducere din H. Heine, pe care o reproducem:

Lyrisches Intermezzo

39

Un tînăr iubește o fată,
Și fata pe altul vrea;
Acesta iubește pe alta
Și se cunună cu ea.

Copila, de ciudă, atunci,
Pe-ntîiul ce-i iese în cale
Îl ia de bărbat. Iar băiatul
Se-mbolnăvește de jale.

E-o veche poveste aceasta,
Și totuși pururea nouă;
Iar, cui se brodește întocmai
Îi rupe inima-n două.

Ulterior, Bogrea revine asupra traducerii, renunțînd la ea și adnotînd: „Cf. Iosif!"

Din carnetul unui răstignit (1). Însemnări disparate găsite printre manuscrise și asamblate de noi, după datare sau după indiciile pe care le conțin, în ordine cronologică. Însemnările din septembrie 1920 constituie trei pagini de jurnal coerente, intitulate *Din carnetul unui răstignit*. O parte din acestea am publicat in T, XV (1971), nr. 3, 21 ian., p. 14.

Cifrele din text trimit la următoarele note ale editorilor:

1 Bogrea și-a exprimat de multe ori marea admirație față de N. Iorga: cf. *Renaștere* (*supra*, p. 74) și *Urme bizantine în românește* (*Pag. ist.-fil.*, p. 20); v. și în epigrame (*supra*, p. 160—161). Referitor la D. Onciul, vezi necrologul (*supra*, p. 112—113).

[2] Nu am putut identifica persoana la care se referă.

[3] Pentru admirația lui Bogrea față de muzica lui Enescu, vezi *Renaștere* (*supra*, p. 74). O „mare înrudire în construcția lor sufletească“ și între geniul celor doi moldoveni găsește Șt. Bezdechi, 1926 (v. Addenda, p. 297).

[4] Petru Fîntînaru, profesor de limba română. Sub pseudonimul *Vladimir* a publicat un volum de catrene anacreontice, *Radicale*, Iași, Tip. Națională, 1894.

[5] Ion D. Țicăloiu. Despre studiul acestuia, *Über Nationalität und Zahl der von Kaiser Theodosius dem Hunnenkhan Attila ausgelieferten Flüchtlinge*, Bogrea a publicat o recenzie în AIIN, III (1924—1925), p. 706—707.

[6] Dr. I. = Dr. Iacob Iacobovici (1879—1959), profesor de clinică chirurgicală, iar în 1922—1923, rector al Universității din Cluj.

[7] Dr.V. = Dr. Titu Vasiliu (1885—1961), profesor de anatomie patologică la Facultatea de medicină din Cluj.

[8] *Efemeri... Un vis al umbrei — omul* (Pindar, *Pythia*, VIII, 96). V. Bogrea traduce el însuși celebrul pasaj din *Pythia*, închinat lui Aristomene din Egina (vezi *supra*, p. 218) și îl comentează de mai multe ori (vezi, de ex.: *Semantism românesc și semantism balcanic*, în *Pag. ist.-fil.*, p. 148).

[9] *Cuțitul* (μάχαιρα) *este adeseori cauza nefericirii* (ἀτυχίας), maximă curentă în antichitate. Tot un cuțit avea să-i fie fatal și lui, la Viena, în 8 sept. 1926...

[10] „Prietenii“ indicați în manuscris prin inițiale sînt G. Oprescu (1881—1963), Virgil Bărbat (1879—1931) și Al. Lapedatu (1876—1954), foști profesori ai Universității din Cluj. Pentru relațiile lui Bogrea cu profesorii clujeni și cu alții, cf. scrisorile editate de Gh. Cardaș, 1971, p. 45—46, 65—72, 149—181, 189—202, 208, 213, 233—235, 245—255, 264—267, 281—284. Sigur că în posesia acestui pasionat colecționar se află încă o bogată corespondență asemănătoare, care așteaptă să vadă lumina zilei.

Printre manuscrise, am întîlnit și alte mărturii. Citām: „Aș vrea mult să te știu pornit [la Viena] și încă și mai mult să te știu întors cu puterile depline ale sănătății tale atît de utile nouă tuturor și culturii noastre“. (Em. Panaitescu, într-o scrisoare din 18 aug. 1926). „...deoarece oameni ca d-ta n-avem pe toate cărările, iar munca și adînca d-tale învățătură face așa de mare cinste țării la noua Uni-

versitate din Cluj, cred că *Statul are tot interesul* să-şi păstreze cu scumpătate asemenea valori culturale greu de înlocuit — bogăţia lor mărginindu-se numai în cele sufleteşti"... (G. T. Kirileanu, într-o scrisoare din 2 aug. 1926, prin care-i explica stadiul unor aranjamente financiare pentru plecarea la operaţie). „Ce mai faci? Gata cu vindecatu'?... Cred [...] că în curînd [...] om sărbători fericita şi minunata ta lecuire şi întoarcere întru tagma a lor tăi". (V. Bărbat, într-o carte postală din 6 sept. 1926, adresată lui Bogrea la Viena, Sanatorium „Hera").

Din carnetul unui răstignit (2). Reproduse din Gh. Cardaş, 1971, p. 317, unde aceste notaţii apar sub titlul *Însemnări;* la p. 298, însă, se citează primul aliniat ca făcînd parte dintr-o scrisoare trimisă de V. Bogrea, de la Viena, prietenului său N. Bănescu, cu puţin timp înaintea morţii. Textul însemnărilor e însoţit de note ale editorului, din care reţinem:

1 *Pendent opera interrupta* (din Virgiliu, *Eneida*, cartea IV [la Cardaş greşit: III], versurile 88—89) — „Lucrările întrerupte atîrnă neisprăvite".

2 *Si sic fata ferunt*... — „Dacă astfel voieşte soarta". Expresie întrebuinţată de romani, care credeau în puterea soartei *(fatum, fata)*, forţă căreia trebuiau să i se supună şi zeii, nu numai oamenii.

3 Versuri din poezia *Despărţire*, scrisă de Eminescu la 1 octombrie 1879.

CONTRIBUȚII BIBLIOGRAFICE[1]

— 1904 —

1. *Iarăși război* — „Zorile", I, nr. 10, mart., p. 159—160.

— 1909 —

2. *Un congres al studențimii românești* — NR, IV, nr. 35, 7 apr., p. 558—559; nr. 43, 26 apr., p. 684—686 (semnat: Virgab).

— 1910 —

3. *Otravă sufletească* — NR, V, nr. 2, 4 ian., p. 26 (semnat: Virgab).
4. *Nerușinare...* — NR, nr. 3, 5 ian., p. 35 (semnat: Virgab).
5. *Din Berlin* — NRL, II, nr. 15, 11 apr., p. 228—232; nr. 16, 18 apr., p. 244—247; nr. 17, 25 apr., p. 258—262 (semnat: Peregrinus).
6. *Întrunirea de protestare din Berlin* — NR, nr. 77, 2 iul., p. 30 (semnat: Corespondent).
7. *Ceva despre Universitatea din Berlin. Cu prilejul jubileului de o sută de ani* — NRL, nr. 42, 17 oct., p. 659—663 (semnat: Peregrinus).

[1] Informații bibliografice despre opera lui Vasile Bogrea se găsesc la: Gheorghe Adamescu, *Contribuțiune la bibliografia românească*, fascicola III-a, București, Ed. Casei școalelor, 1928, p. 492—493; *Actes du Congrès International d'Anthropologie*, Bucarest, 1937, p. 1216—1217 (în bibliografia întocmită de I. Mușlea, L. Netoliczka, I. Chelcea, T. Onișor, Oct. Vuia și Gh. Pavelescu, anexă la comunicarea *Histoire et état actuel des études ethnographiques et folkloriques en Roumanie* de Romulus Vuia); *Documente literare* 1, ediție de Gh. Cardaș, București, Ed. Minerva, 1971, p. 300—301 și, mai amănunțite, totuși cu multe lipsuri, la: Iosif E. Naghiu. *Biobibliografia lui Vasile Bogrea, 1881—1926*... Cu o cuvîntare comemorativă de Teodor A. Naum. Bibliotheca bibliologica nr. 12, Cluj, Tip. „Cartea românească", 1937, 34 p.

8. **Patriot. Notiță lexicografică* — ibid., p. 668 (semnat: Philologus).
9. *Pagini uitate din literatura lumii. Adio lui Turgheniev (1 octombrie 1883) de Edmond About* (traducere) — NRL, nr. 43, 24 oct., p. 678—680.
10. **Doi dușmani: d. Ovidiu Densusianu și gramatica latină* — ibid., p. 682—683 (semnat: Peregrinus).

— 1911 —

11. *Literatură germană nouă. Din „Leberecht Hünchen" de H. Seidel* (traducere) — NRL, nr. 7, 27 febr., p. 102—104.

— 1912 —

12. *Simpatii italiene pentru poporul român. Din răspunsurile pentru trimiterea publicației „Breve storia dei rumeni", tipărită de noi* (alegere și traducere) — „Calendarul Ligei Culturale", p. 17—45.
13. **Cronica [Ortografia românească* de August Scriban] — NRL, IV, nr. 8, 4 mart., p. 128.

— 1914 —

14. *Între german și „german". Adolf Bartels: Heinrich Heine. Auch ein Denkmal (Dresda și Leipzig, 1906)* — NR, IX, nr. 23, 15 iun., p. 2—4.
15. *Friedrich Leo* — DD, II, nr. 7—8, iul.—aug., p. 342—346.
16. *Jupiterculus redivivus* — NR, nr. 45, 16 nov., p. 7.

— 1915 —

17. *Gînduri* — DD, X, nr. 34, 20 sept., p. 543[1].

* Textele precedate de asteriscuri conțin materiale și observații cu caracter filologic.

1) Atribuite eronat lui Vasile Bumbac, în: Florea Firan — Marta Mitran, *Ramuri. Bibliografie* (Buc., Ed. enciclopedică română, 1972, p. 543).

— 1916 —

18. *Rectificări şi speranţe în Germania. Un istoric german despre caracterul şi viitorul poporului său* (traducere) — NR, XI, nr. 5, 31 ian., p. 1—2.
19. *După zece ani!...* — „Ramuri", I, nr. 5, 19 mart., p. 53 (semnat: Gab.).[2]
20. *Cronica* [*Şesuri natale* de Nichifor Crainic] — DD, XI, nr. 21, 29 mai, p. 328 (semnat: Gab.).
21. *În amintirea lui Anastasie Başotă. Cu prilejul dezvelirii bustului de la Pomîrla* — NR, XI, nr. 30, 24 iul., p. 1—2.[3]

— 1917 —

22. *H. Angell. Cosovo—Cumanoro* (traducere) — „Calendarul *Neamul românesc*", p. 64—68.
23. *In memoriam. Lui Constantin Fedeleş* [versuri] — ibid., p. 69.
24. *Pangermanism cultural* — ibid., p. 96—99.
25. *Victor Hugo. Către francezi* — ibid., p. 102.
26. *Un apolog platonic* — ibid., p. 103.
27. *„La mulţi ani!"* — NR, XI, nr. 153, 2 ian., p. 2.
28. *Obiceiuri de Bobotează* — NR, XII, nr. 5, 8 ian., p. 2.
29. *Pacea sîngelui* — ibid., nr. 10, 13 ian., p. 1.
30. *Grecii* — ibid., nr. 12, 15 ian., p. 1.
31. *Aceiaşi...* — ibid., nr. 13, 16 ian., p. 1.
32. *„Criticii"* — ibid., nr. 16, 19 ian., p. 1.
33. *Războiul nostru* — ibid., nr. 21, 24 ian., p. 1.
34. *Maghiarul lui Burián* — ibid., nr. 24, 27 ian., p. 1.
35. *Datoria momentului* — ibid., nr. 26, 29 ian., p. 1.
36. *Iaşul nostru* — ibid., nr. 30, 2 febr., p. 1.
37. *Două atitudini* — ibid., nr. 32, 4 febr., p. 1.
38. *Pentru ideal* — ibid., nr. 40, 12 febr., p. 1.

2) În colecţia acestei reviste mai există un articol semnat B. şi altele semnate Daniel, Aramă, care, după stil, bănuim că aparţin lui V. Bogrea. Nu le-am inclus aici, deoarece nu avem încă un indiciu sigur.
3) Completează descrierea de la Iosif E. Naghiu, p. 17.

39. *Ştiinţa germană şi românii* — ibid., nr. 42, 14 febr., p. 2.
40. *Cultul eroilor* — ibid., nr. 49, 21 febr., p. 1.
41. *Mila* — ibid., nr. 52, 24 febr., p. 1.
42. *Ucenici lui...* — ibid., nr. 57, 1 mart., p. 1.
43. *Concordia* — ibid., nr. 59, 3 mart., p. 1.
44. *Nostra culpa* — ibid., nr. 62, 6 mart., p. 1—2.
45. *Duşmanii noştri şi noi — după o mărturie englesă* (traducere) — ibid., nr. 65, 9 mart., p. 1—2.
46. *Valea Viperei* — ibid., nr. 68, 12 mart., p. 1.
47. *Ura cea sfîntă* — ibid., nr. 71, 15 mart., p. 1.
48. *Inelul lui Gyges* — ibid., nr. 81, 25 mart. p. 1.
49. **Floriile* — ibid., nr. 83, 27 mart., p. 1.
50. *Un învăţat frances despre războiul nostru* (traducere) — ibid., nr. 91, 6 apr., p. 2.
51. *Blăstămul inerţiei* — ibid., nr. 92, 7 apr., p. 1.
52. *Pentru „Viaţa nouă"* — ibid., nr. 93, 8 apr., p. 2.
53. *Octave Mirbeau* — ibid., nr. 94, 9 apr., p. 2.
54. *Memoria inimii* — ibid., nr. 95, 10 apr., p. 1.
55. *Quantum mutati...* — ibid., nr. 98, 13 apr., p. 1.
56. *Dobrogea noastră* — ibid., p. 2.
57. **Ceva despre cîntecul popular* — DD, XII, nr. 3, 15 apr., p. 41—47.
58. *O judecată francesă despre drepturile româneşti în Ardeal* (traducere) — NR, nr. 101, 16 apr., p. 2.
59. **Spre dreptate* — ibid., nr. 103, 18 apr., p. 2.
60. **Primăvară şi flori* — ibid., nr. 105, 20 apr., p. 1—2.
61. *Bun simţ* — ibid., nr. 113, 28 apr., p. 1.
62. **Din graiul ciobanilor* — DD, nr. 4, 1 mai, p. 59—62.
63. **Armindenul* — NR, nr. 117, 2 mai, p. 2.
64. *M. Kogălniceanu* — ibid., nr. 122, 7 mai, p. 1.
65. *C. F. Aked, Lloyd George ca orator* (traducere) — DD, nr. 5, 15 mai, p. 74—79.
66. *Lord Kitchener* (traducere) — NR, nr. 135, 20 mai, p. 1—2.
67. *Pe drumul gloriei* — ibid., nr. 143, 28 mai, p. 1.
68. **Contribuţie la studiul sufixelor* — DD, nr. 6, 1 iun., p. 93—95.
69. *Otrava îndoielii* — NR, nr. 148, 2 iun., p. 1.
70. *Prin suferinţă* — ibid., nr. 170, 24 iun., p. 1.
71. *„*Ai carte, ai parte"* — ibid., nr. 174, 28 iun., p. 1—2.
72. *Popor de cultură* — ibid., nr. 182, 6 iul., p. 1.

73. *O carte nouă* — ibid., nr. 183, 7 iul., p. 2.
74. **Răvaşul unui ostaş pribeag* — ibid., nr. 186, 10 iul., p. 2.
75. **„Paştele" ori „Paştile"?* — ibid., nr. 188, 12 iul., p. 2.
76. *Incomprehensibilii* — ibid., nr. 202, 26 iul., p. 1.
77. *Şcoala noastră* — ibid., nr. 203, 27 iul., p. 1.
78. *Oracolul de la Cocîrla* — ibid., nr. 206, 30 iul., p. 1.
79. *Conştiinţă publică* — ibid., nr. 208, 1 aug., p. 1.
80. *Moş-părintele* — ibid., nr. 212, 5 aug., p. 1.
81. *Berbecii lui Wilhelm* — ibid., nr. 215, 8 aug., p. 1.
82. *Invicibili?* — ibid., nr. 217, 10 aug., p. 1.
83. *Comunicatele lor* — ibid., nr. 220, 13 aug., p. 1.
84. *După un an* — ibid., nr. 222, 15 aug., p. 1.
85. *Între forţă şi drept* — ibid., nr. 227, p. 1.
86. *Atitudini* — ibid., nr. 233, 26 aug., p. 1.
87. *Anglia* — ibid., nr. 234, 27 aug., p. 1.
88. *Teatrul care ni trebuie* — ibid., nr. 236, 29 aug., p. 1.
89. *Tristia* — ibid., nr. 250, 12 sept., p. 1.
90. *Printre ruine* — ibid., nr. 252, 15 sept., p. 1.
91. *Americanii la noi* — ibid., nr. 257, 19 sept., p. 1.
92. *Istoriografie maghiară* — ibid., nr. 262, 24 sept., p. 1.
93. *Scrisoarea unui învăţat frances* — ibid.
94. *Testamentul străbunului* — ibid., nr. 265, 27 sept., p. 1.
95. *Germania protestează...* — ibid., nr. 270, 2 oct., p. 1—2.
96. *Ecce Superhomo* — ibid., nr. 272, 4 oct., p. 1.
97. *In memoriam...* (traducere) — ibid., nr. 287, 19 oct., p. 1—2.
98. *Personalităţi conducătoare din Rusia* (traducere) — ibid., nr. 294, 26 oct., p. 1—2.
99. *Cîntecul urii... Un document unic de ferocitate* — ibid., nr. 307, 8 nov., p. 1—2.
100. **„Lăsatul secului"* — ibid., nr. 311, 12 nov., p. 2.
101. **Veneţia în graiul popular* — ibid., nr. 317, 18 nov., p. 1.
102. **Ad „Lăsatul secului"* — ibid., nr. 318, 19 nov., p. 2.

— 1918 —

103. *Ludendorff sau Überkaiserul* — NR, XIII, nr. 28, 29 ian., p. 1—2.
104. **În chestia „lăutarilor"* — ibid., nr. 47, 17 febr., p. 1.

105. **Un episod de vitejie din bătrîni* — ibid., nr. 55, 25 febr., p. 1—2.
106. *Protest* — ibid., nr. 77, 19 mart., p. 2.
107. **Originea Hîrcoilor. O ipoteză filologică* — ibid., nr. 86, 28 mart., p. 2.

— 1919 —

108. *Un plagiat* — NR, XIV, nr. 29, 6 febr., p. 1—2.

— 1920 —

109. *Ioan Asan în „Alexandria" românească* — „Revista istorică", VI, nr. 7—9, iul.—aug., p. 182—183.
110. *Numele lui Alexandru cel Bun şi al lui Petru Rareş* — ibid., nr. 10—12, oct.—dec., p. 226—228.

— 1921 —

111. **Buletinul Comisiei istorice a României, publicat de Ioan Bogdan*, vol. II, Bucureşti, 1916 (recenzie) — DR, I, (1920—1921), p. 449—452.
112. **N. Cartojan, Alexandria în literatura românească, Bucureşti, 1910* (recenzie) — ibid., p. 453—459.
113. *Epigramă. Unuia care ne învinuia de „iorgolatrie"* — P, III, nr. 132, 19 iun., p. 1.
114. *La Kolozsvár, odinioară ...* — ibid.

— 1922 —

115. *Bulletin de la Section historique de l'Academie Roumaine* (recenzie) — AIIN, I (1921—1922), p. 380—381.
116. **Dr. Jos. Schrijnen, Handleiding bij de Studie der vergelijkende indogermaansche Taalwetenschap..., Leiden, 1917* (recenzie) — DR, II (1921—1922), p. 775—776.
117. *Glasul morţilor. Traducere din poezia franceză contemporană* — RDD, XVI, nr. 18, 30 apr., p. 275.

— 1923 —

118. *N. Iorga, Histoire des roumains et de leur civilisation, 2-e éd., Bucarest* (recenzie) — AIIN, II, p. 387.
119. **Dr. Giorge Pascu, D. Cantemir: Descrierea Moldovei*, traducere de... (recenzie) — ibid., p. 393—396.
120. *Între fraţi* — CR, I, nr. 5, 25 febr., p. 1.
121. *Gînduri* — ibid., nr. 9, 25 mart., p. 1.
122. *Războiul politicianilor* — ibid.
123. *Pastorale* [epigrame] — ibid., nr. 10, 1 apr., p. 3.
124. *Mai multă iubire* — „Cultura poporului“, III, nr. 2, 8 apr., p. 1.
125. *Civilizaţie românească* — ibid., nr. 5, 29 apr., p. 1.
126. **Provincialisme biruitoare* — ibid., nr. 9, 27 mai, p. 1.
127. *Steaguri şi catarguri* — CR, I, nr. 22, 24 iun., p. 3.
128. *Epigrame. Si tacuisses...* — RDD, XVII, nr. 20, 15 oct., p. 435.
129. *Epigrame. Cunosc literatura universală...* — ibid., nr. 21, 1 nov., p. 443[1].

— 1924 —

130. **În chestia dicţionarului etimologic macedo-român* — „Tribuna românilor de peste hotare“, I, nr. 10—11, oct.—nov., p. 10.

— 1925 —

131. *Scrisoare deschisă d-lui Al. Tzigara-Samurcaş, directorul revistei „Convorbiri literare“ din Bucureşti* — NR, XX, nr. 23, 30 ian., p. 1.
132. *Epigramă. Studenţilor cari studiază* — UL, XLI, nr. 42, 18 oct., p. 2.
133. *Epigrame. Domnului N. Iorga* [3 texte] — ibid., p. 5.
134. *Legenda „Meşterului Manole“ în sud-estul european. II* — NR, XX, nr. 241, 28 oct., p. 1.
135. *Confidens Domino...* (versuri) — UL, nr. 45, 8 nov., p. 12.
136. *Epigrame. Definiţie, Antichitatea, Epigonism, Unui latinist* — ibid., nr. 46, 15 nov., p. 11.

1) În bibl. cit., p. 16, epigramele semnate V. B. au fost atribuite eronat lui Vasile Bumbac.

137. *Epigrame. Unui elenist, Hipercriticism: magistrului, Hipocriticism: discipolului, In utrumque* — ibid., nr. 47, 22 nov., p. 15.

— 1926 —

138. *Epigrame. Unui pelerin roman, Unor bibliotecari litiganţi, Unui hirurg, Unor filozofi practici, Unui dramaturg de salon, Unui orator, Unui epigramist, Lui Soare N., Unui Don Juan* — SM, III, nr. 21—22, 23—30 mai, p. 405.

— 1938 —

139. *Cuvîntarea rostită la înmormîntarea lui Samson Bodnărescu, de către elevul V. Bogrea din clasa VII a Liceului „An. Başotă" în ziua de 21 februarie 1902* — „Vatra Başoteştilor", I, nr. 1—2, mai, p. 23—24.

DESPRE VASILE BOGREA
(Bibliografie selectivă)

Ag[îrbiceanu, Ion]: *Vasile Bogrea* — P, VIII (1926), nr. 200, 12 sept., p. 1. Reprodus în vol. *Meditație în septembrie*, Cluj, Ed. Dacia, 1970, p. 49—50.

Ar. [?]: *Opera lui V. Bogrea* — „Mişcarea", XX (1926), nr. 223, 29 sept., p. 1.

Bănescu, N.: *Durerea colegilor* — SM, III (1926), nr. 39—40, 26 sept.—3 oct., p. 626—627.

Bănescu, N.: *Cei cari nu mai sînt. V. Bogrea* — „Viitorul", XIX (1926), nr. 5568, 21 sept., p. 2.

Bărbat, Virgil I.: *În memoria lui Vasile Bogrea și Ion Paul* — Buletinul „Extensiunii universitare" din Cluj, II (1925—26), p. 3—4.

Bezdechi, Şt.: *Vasile Bogrea* — SM, nr. cit., p. 625.

Bezdechi, Şt.: *Mari epigramiști. Vasile Bogrea* — „Epigrama", IV (1941), nr. 29, 15 dec., p. 2.

B[ogdan-] Duică, G.: *Omagiul Academiei* — SM, nr. cit., p. 627.

Borcilă, Mircea: *Vasile Bogrea — un mare necunoscut* — T, XV (1971), nr. 3, 21 ian., p. 14.

[Braharu, D.]: *Vasile Bogrea* — „Înfrățirea poporului", III (1926), nr. 38, 19 sept., p. 1.

Bratu, Gh.: La moartea lui Vasile Bogrea — „Țara noastră", VII (1926), nr. 39, 26 sept., p. 1158—1159.

Breazu, Ion: *Vasile Bogrea* — SM, III (1926), nr. 37—38, 12—19 sept., p. 615.

Bucuță, Emanoil: *Vasile Bogrea și Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj* — S.M., III (1926), nr. 39—40, 26 sept. — 3 oct., p. 634—635.

Buta, N.: *Vasile Bogrea* — Tr., LVII (1926), oct., p. 546—550.

Capidan, Th.: *Vasile Bogrea* — JL, XV (1926), nr. 9—10, sept.—oct., p. 193—195.

Cardaş, Gh.: *Documente literare. 1* — Ediţie de... Bucureşti, Ed. Minerva, 1971, p. 291—363. [Scurtă biobibliografie, scrisori, acte personale].

Cioculescu, Şerban: *Umorul lui Vasile Bogrea* — „România literară", IV (1971), nr. 11, 11 mart., p. 5.

Codarcea, Corneliu I.: *Vasile Bogrea şi „Conştiinţa românească"* — „Ţara noastră", VII (1926), nr. 38, 19 sept., p. 1117—1120.

Constantinescu, I.: *Jalea studenţilor moldoveni* — SM, nr. cit., p. 628—629.

Constantinescu-Delabaia, I.: *Recunoştinţa „Ligii culturale"* — ibid., p. 628.

Constantinescu-Delabaia, I.: *Vasile Bogrea în paginile „Conştiinţei româneşti"* — SM, III (1926), nr. 41—42, 10—17 oct., p. 651—652.

Costea, Ion: *Vasile Bogrea la catedră* — „România nouă", IV (1936), nr. 192, 10 sept., p. 2.

[Creţu, C. D.]: *Din Vălenii de Munte* — R, IV (1909), nr. 15—16, 1—15 aug., p. 645—646 (semnat: Brumărel).

Cristea, Ing. drd. Cezar: *V. Pârvan şi V. Bogrea. Doi moldoveni geniali. La 7 ani de la moartea lor* — „Iaşul", buletin trimestrial, nr. 2 [1934], p. 82—91; şi în extras, Bucureşti, Tip. Bucovina, 1934, 16 p.

Cristea, Cezar Gr.: *Paralelism între V. Pârvan şi V. Bogrea* — „Vremea şcolii", IV (1931), nr. 10, oct., p. 275—278.

Cristea, Inginer silvic Cezar Gr.: *Memoriei profesorului V. Bogrea. Apel către presă* — NR, XXI (1926), nr. 128, 15 nov., p. 3—4.

Crudu, Tiberiu: *Cîteva zile în Vălenii de Munte* — R, nr. cit., p. 638.

Daicoviciu, C.: *Prefaţă la o ediţie a scrierilor lui V. Bogrea* — T, XV (1971), nr. 25, 24 iun. p. 12 şi în

vol. Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, Ed. Dacia, 1971, p. V—VII.

Dragomir, Silviu: *La catafalcul lui Vasile Bogrea* — SM, III (1926), nr. 39—40, 26 sept. — 3 oct., p. 625—626.

Drăgan, N.: *Ultimul cuvînt* — ibid., p. 629.

Dulu, Nelio: *Cursurile de vară din Văleni. Cursul d-lui V. Bogrea* — NR, III (1908), nr. 86, 20 iul., p. 1351—1354.

F[ortunescu], C. D.: *Un doliu național. Moartea profesorului V. Bogrea* — „Arhivele Olteniei", V (1926), nr. 27, sept.—oct., p. 371.

Gheorghiu, Căpit. Aurel I.: *V. Bogrea* — „Revista Moldovei", V (1926), nr. 7, 8 și 9, p. 1—2.

Graur, Al.: *Opera lui V. Bogrea* — „România literară", IV (1971), nr. 32, 5 aug., p. 10.

Giosu, Ștefan: *Un valoros act de cultură* — „Cronica", VI (1971), nr. 40, 2 oct., p. 11.

I[amandi], V[ictor]: *Conferința d-lui V. Bogrea* [„Graiul nostru"] — „Unirea", XXVI (1916), 27 mart.

Iorga, N.: *Vasile Bogrea. Un mare erudit și un suflet ales* — P, IV (1922), nr. 4, 5 ian., p. 2 (reprodus din „Gazeta Transilvaniei").

Iorga, N.: *Vasile Bogrea* — NR, XXI (1926), nr. 119, 13 sept., p. 1. Reprodus în multe publicații și în vol. *Oameni cari au fost*, III, București, Fundația pentru literatură și artă, 1936, p. 222; id., II, Biblioteca pentru toți nr. 369, Editura pentru literatură, 1967, p. 231.

Iorga, N.: *O viață de om. Așa cum a fost*, Ed. Minerva, 1972, p. 496—497.

Lascarov-Moldovanu, Al.: *A murit Vasile Bogrea... Omagiu amintirii lui...* — NR, XXI (1926), nr. 122, 4 oct., p. 2—3.

Lăzăreanu, Barbu: *Cu privire la: epigramă și epigramiști* — București, Ed. Cultura românească, [1937], p. 9—10. Reprodus în vol. *Cu privire la...*, București, Ed. Minerva, 1971, p. 296—299.

Macrea, D.: *Un mare umanist român — Vasile Bogrea* — „Cercetări de lingvistică", X (1965), nr. 2, iul.—dec., p. 249—259. Reprodus în vol. *Studii de lingvistică română, Bucureşti,* Ed. didactică şi pedagogică, 1970, p. 188—202.

Manoliu, Petru: *Un uitat: Vasile Bogrea* — „Timpul", VII (1943), nr. 2053, 27 ian., p. 2.

M[arcu], A[lexandru]: *Cronica* — „Roma", VI (1926), nr. 7—8, iul.—aug., p. 16.

Marino, Adrian: *Umanism şi erudiţie* — T, XV (1971), nr. 28, 16 iul., p. 5.

Marmeliuc, D.: *Vasile Bogrea* — „Codrul Cosminului", II—III (1925—1926), p. 663—666.

Mihalache, C. N.: *Vasile Bogrea elev al Inst. „An. Başotă"* — „Vatra Başoteştilor", I (1938), nr. 3—4, iul., p. 6—9.

Mocanu, Nicolae: *Vasile Bogrea în actualitate* — „Steaua", XXII (1971), nr. 9, 1—15 sept., p. 16.

Morariu, Leca: *V. Bogrea* — JL, XV (1926), nr. 9—10, sept.—oct., p. 193—195.

Morariu, Leca: *V. Bogrea* — FF, I (1926), nr. 6, nov.—dec., p. 161—162.

Morariu, Leca: *Dar celalt monument al lui V. Bogrea?* — FF, IV (1929), nr. 2, mart.—apr., p. 93.

Munteanu-Rîmnic, D.: *Vasile Bogrea* — „Gazeta cărţilor", VII (1937), nr. 13—14, 15—31 dec., p. 1—2 şi XII (1942), nr. 7—8, 15—31 dec., p. 1—2.

Naghiu, Iosif E.: *Vasile Bogrea* — „România nouă", IV (1936), nr. 192, 10 sept., p. 2—3.

Naghiu, Iosif E.: *Vasile Bogrea ca poet* — ibid., nr. 207, 29 sept., p. 2—3.

Naghiu, Iosif E.: *Vasile Bogrea* — „Preocupări literare", II (1937), nr. 10, dec., p. 121—124.

Naum, T. A.: *Zece ani de la moartea lui V. Bogrea* — „Gînd românesc", IV (1936), nr. 11, nov., p. 505—510. Reprodus în biobibliografia cit., p. 3—8.

Naum, Teodor A.:	*V. Bogrea* — „Anuarul Institutului de studii clasice", 1928—1932, partea I, p. 178—179.
Pârvan, V.:	[Raport de recomandare ca membru corespondent la secţia istorică a Academiei Române] — „Analele Academiei Române", seria II, tomul XL (1919—1920), p. 139—140.
[Perpessicius]:	*Vasile Bogrea* — UL, XLII (1926), nr. 38, 19 sept., p. 16.
Pohontzu, Eug.:	*V. Bogrea* — „Analele Dobrogei", VII (1926), p. 150—151.
„Preocupări literare":	*Vasile Bogrea* — PL, I (1926), nr. 14, 1 oct., p. 2.
Puşcariu, Sextil:	*Vasile Bogrea* — DR, IV (1924—1926), partea a II-a, p. 1530—1531.
Răutu, N. N.:	*O lacrimă pentru V. Bogrea* — FF, I (1926) nr. 6, nov.—dec., p. 162—164.
Rîuleţ, C.:	*Epigrama la noi* — „România eroică", VII (1943), nr. 3—4, iul.—aug., p. 95—96.
Rosetti, Al.:	*Vasile Bogrea (1881—1926)* — „Luceafărul", XIV (1971), nr. 33, 14 aug., p. 7.
Roşca, P.:	*Omagiul Astrei* — SM, III (1926), nr. 39—40, 26 sept. — 3 oct., p. 627—628.
Rusu, Liviu:	Durerea foştilor elevi — *ibid*, p. 628.
Scepkin, A.:	*Vasile Bogrea* — „Cuget clar" (Noul „Sămănător"), I (1937), nr. 32, p. 514—518.
Schapira, Dr. B.:	*Profesorul Bogrea — amintiri* — „*Pe drum...*", I (1926), nr. 2, 25 dec., p. 5—6.
Slobodan:	*Vasile Bogrea* — „Vestul", VIII (1937), nr. 1888, 14 mart., p. 4.
Sperantia, Eugeniu:	*Vasile Bogrea* — „Cele trei Crişuri", VII (1926), nr. 8—9, aug.—sept., p. 127.
Sperantia, Eugeniu:	*Vasile Bogrea* — „Steaua", XVI (1965), nr. 12, dec., p. 79—83. Reprodus în vol. *Figuri universitare*, Bucureşti, Ed. tineretului, 1967, p. 66—72.
Todoran, R.:	*Vasile Bogrea, Pagini istorico-filologice* — (recenzie) — „Cercetări de lingvistică" — XVII (1972), nr. 1, ian.—iul., p. 198—200.

T[eodorescu-] Kirileanu, G.: *Vasile Bogrea* — „Şezătoarea", XXXIV (1926), vol. XXII, nr. 9—10, sept.—oct., p. 89.

Turcu, Constantin: *V. Bogrea, profesor la Piatra Neamţ* — FF, XVI (1941), nr. 4, iul.—aug., p. 121—124.

Ungureanu, V. M.: *Vasile Bogrea — epigramist* — T XV (1971), nr. 13, 1 apr., p. 14.

Vâlsan, G.: *În amintirea lui Vasile Bogrea* — SM, VIII (1931), nr. 1, 15 ian., p. 3—4. Reprodus în vol. *Opere alese*, Bucureşti, Ed. ştiinţifică, 1971, p. 679—683.

* * * *Vasile Bogrea* — „Biruinţa", I (1926), nr. 121, 13 sept., p. 1.

* * * *Omagiu lui Ion Bianu* — Bucureşti, 1927, p. 148.

ADDENDA

V. Bogrea în conștiința contemporanilor și a posterității

„Profesorul Vasile Bogrea de la Universitatea din Cluj este unul dintre cei mai buni cunoscători ai limbilor clasice pe cari-i avem în țară. Studii serioase la Berlin i-au dat o pregătire filologică de mîna întîi, iar însușirile excepționale ale spiritului său de cercetător, deopotrivă curios și talentat în domeniul clasic, romanic și românesc fac din el un izvor viu de informație bogată și solidă, pentru învățații tuturor celor trei domenii de studii linguistice și literar-istorice. Bogrea e unul dintre rarii polihistori umaniști ai noștri. Înzestrat cu o memorie minunată, cu o inteligență subtilă și iute, cu un dar natural al valorificărilor formal-linguistice și cu un talent de expunere elegantă și spirituală, scrisă și vorbită deopotrivă de efectiv în limba patriei, în cea latină, ca și în mai multe limbi moderne, Bogrea e un excelent critic și istoric comparativ al literaturilor clasice și romanice."

(V. Pârvan, 1920)

„Un om de o erudiție fără păreche, nu numai în filologie, dar și în istoria literară. Cantitatea de informație de care dispune e uimitoare, aproape fantastică. O inteligență adînc străbătătoare dă acestor materiale de o bogăție unică cea mai bună utilizare pentru a se ajunge la rezultate științifice nouă.

Eruditul e însă în același timp un orator care unește frumusețа poetică a expunerii cu duioșia. Și spiritul scînteietor al satiricului adauge la vioiciunea și coloarea lecțiilor, confe-

rinţelor sau discursurilor, pe care le poate face nu în singură limba noastră, ci în mai multe.

Cîte îndemnuri spre a fi ceea ce sunt adesea marile talente!"

(N. Iorga, 1922)

„S-a stins un om cum poate niciodată nu vom mai avea unul.

A doua zi după o operaţie desperată Vasile Bogrea a dispărut dintre noi.

Naţia noastră a pierdut o comoară. Era cel mai învăţat dintre români. Era un neîntrecut vorbitor și un profesor fără pereche.

Era un caracter vrednic de vremurile antice. Era, în suferința lui de atîţia ani de zile, un sfînt".

(N. Iorga, 1926),

„Ca o albină harnică Vasile Bogrea adunase din fragedă tinereţe cunoştinţe lîngă cunoştinţe, filă de manuscris lîngă alta, volum lîngă volum în bogata sa bibliotecă. [...]

În ce domenii ale ştiinţei nu era acasă Vasile Bogrea?

... Dar Vasile Bogrea și în ce a putut sistematiza a făcut numai cu preţul unui efort pe care sănătatea șubredă nu putea să-l ierte.

Însăși vasta lui știință a fost o cucerire pe care numai rarele spirite, închise în atîta suferinţă, sînt în stare să o cîştige.

Toţi care l-am cunoscut am stimat în el pe profesorul savant, pe omul ridicat deasupra materiei, pe stilistul fin, pe neîntrecutul conferenţiar".

(Ion Agârbiceanu, 1926)

„Prin factura superioară a spiritului său de o curiozitate universală, el era din rasa marilor «humanişti», pe cari, cu atîta pasiune și talent, îi înfăţişa auditorilor cursului său.

Ca profesor nimeni nu l-a putut întrece. Cu darurile sale minunate, el coborîse, în lumea noastră banală, ceva din strălucirea epocii marilor talente ale Sofisticii a doua. În jurul catedrei sale se aduna, în chip obişnuit, alături de studenţi, un numeros public, sedus de erudiţia fără exemplu, vrăjit de magica putere a cuvîntului."

(N. Bănescu, 1926)

„Bogăţia uimitoare a cunoştinţelor sale, a trecut, de la început, peste hotarele strîmte ale specialităţii. Nu era domeniu al ştiinţei, în care mintea sa de largă comprehensiune să nu fi pătruns. Antichitatea n-a avut la noi un cunoscător mai adînc, un evocator mai plin de talent; filologia n-a găsit o intuiţie mai sigură, literatura universală un interpret mai fin; şi nimeni nu s-a apropiat mai cu drag şi mai înţelegător de literatura poporului nostru. Iar darul expunerii sale magistrale, incomparabila sa elocvenţă chema în memoria noastră, de cîte ori îl auzeam, icoane din strălucita artă a clasicilor vechi. Scrisul său vioi şi colorat, zvîrlit din prima aruncătură a condeiului, în articol de ziar sau în studiu de erudiţie, în polemică sau recenzie, era întotdeauna o desfătare pentru cetitor. Conversaţia, şi cea mai intimă, era, cu acest favorit al Muzelor, o adevărată plăcere a spiritului. Şi inima sa de aur, gata a vibra la cea dintîi chemare, cine ar putea spune că nu i s-a deschis generos?

Rareori natura a îngrămădit asupra aceluiaşi om însuşiri mai mari şi mai multiple.

Ce puteam aştepta de la acest superb exemplar, dacă, vai, printr-una din acele oarbe întocmiri ale Sorţii, boala nemilostivă n-ar fi ros, mistuitor, plăpînda sa fiinţă materială!"

(N. Bănescu, 1926)

„Un ascet al ştiinţei, în adîncul înţeles al cuvîntului, el îşi închină toate ceasurile vieţii lui chinuite, adevărului pe care îl culegea cu o neasămuită energie din cărţile atît de iubite

de el. Era unul din acei intelectuali de rasă, cum puţini am avut vreodată în ţara noastră; iar fizionomia lui morală, mintea lui admirabil organizată, variile şi multiplele lui predilecţii, antrenamentul inteligenţii lui rafinate și vasta lui cultură, sigură şi precisă, îl făceau să semene mai degrabă cu un umanist din timpul Renaşterii.

...Deşi ruinat de o boală nemiloasă, care nu-i dădea decît rareori răgaz, n-avea obiceiul să se plîngă de suferinţa lui. Era un stoic în toată puterea cuvîntului. Neobosita lui energie intelectuală îl ridica deasupra răului de care suferea trupul său şubred, iar licărirea entuziastă din ochii lui plini de vioiciune te făcea să ghiceşti că în acest corp firav se ascundea o neobişnuit de puternică viaţă interioară. Era — precum spune Brandes despre Voltaire — un ghem de nervi și din persoana lui respira o intensă energie spirituală, învăluitoare, acaparatoare, care îţi făcea impresia că nu se odihneşte niciodată.

Cugetul lui neastîmpărat era într-o veșnică efervescenţă, și simţind nevoia unei împărtăşiri directe, el se slujea de preferinţă de cuvîntul rostit, ca fiind o expresie mai spontană și mai adecvată fiinţei sale. Aşa se explică de ce a scris relativ puţin. În schimb ce vorbitor strălucit! Ce «causeur» nesecat! Această însuşire făcea din el un dascăl incomparabil, din a cărui gură vrăjită adevărurile cele mai aride se precipitau în haina elegantă a verbului încîntător, așezate cu cele mai spirituale observaţii sau glume. Şi ce sursă de sugestii fecunde era pentru colegii săi, conversaţia lui admirabil documentată cu indicaţii pe care i le punea la îndemînă cu atîta îmbelşugare fabuloasa lui memorie! Cred că nu greşesc cînd afirm că valoarea lui de căpetenie, pe lîngă și deasupra aportului pozitiv adus mai ales în istorie și filologie, stă [...] în acele sugestii pe care cu atîta dărnicie le-a împărtăşit în jurul său tuturor ce l-au frecventat şi i-au cerut un sfat, o îndrumare în îndoielile lor. Căci ştiinţa lui era vie și curgea direct din sursă, ocolind pe cît posibil acest intermediar inert și de multe ori infidel, care e scrisul.

Pornind de la convingerea că „tantum scis quantum memoria tenes“, el izbutise — ajutat de fenomenala lui memorie și de disciplina învăţată la cei antici — să-şi acumuleze o erudiţie

imensă, de care dispunea după voie, cu o uimitoare uşurinţă, pentru că ştiuse s-o facă vie şi s-o aibă mereu prezentă în minte, lux pe care şi-l putea permite numai un cap construit ca al lui. El constituia astfel nu numai în cadrul culturii noastre româneşti, ci în cadrul culturii europene — o personalitate cu totul sui generis, care încercase să coboare în mijlocul meticuloasei şi aridei discipline filologice, acel ideal de elocinţă vie preconizat de Aristotel, care, vorbind de retorică, consideră această artă ca substratul necesar oricărei ramuri de cunoştinţi omeneşti. De aceea Vasile Bogrea, prin darul său personal şi prin metoda lui, se apropia de acel suflu ce se desface din opera marilor magiştri ai antichităţii.

El era chemat să realizeze în «filologia» noastră — luînd acest cuvînt în înţelesul larg pe care i-l dau clasicii — ceea ce a realizat în muzica noastră maestrul Enescu. Ca şi acesta, era un fiu al nordului Moldovei. Bănuiesc o mare înrudire în construcţia lor sufletească — deşi chemată să se manifeste în domenii deosebite. Şi această apropiere mă face să bănuiesc că în profesorul de limba latină de la Universitatea din Cluj, am pierdut pe cel care era menit să devină magistrul «verbului» românesc."

(Şt. Bezdechi, 1926)

„Vor şti, oare, cei ce au auzit vreodată verbul înflăcărat, plin de o imensă umanitate al omului aceluia minune, să arete naţiei pierderea grozavă care a suferit-o? [...] Noi îl vedeam în viitorul apropiat revărsîndu-şi imensitatea binecuvîntată a sufletului peste naţia întreagă, ca un alt Nicolae Iorga. Şi el ar fi avut de unde să deie belşug sufletesc naţiei. O memorie fenomenală care a îngrămădit în ea tot ce cultura omenească a avut mai de preţ; un fascinat de izvoarele limpezi ale antichităţii greco-romane; o imaginaţie spontană, suplă, zglobie, înflăcărată, care învia şi cele mai seci nimicuri ale filologiei; erou al ştiinţei — la congresul filologilor s-a sculat de pe patul boalei lui grele pentru a-şi susţine prestigiul specialităţii —; un îndrăgostit de toate comorile sufletului naţional, şi toate

acestea unite de un profund simț etic pe care numai cei ce au avut fericirea să pătrundă în intimitatea de aur a sufletului lui i l-au putut aprecia."

(Ion Breazu, 1926)

„Printre profesorii, pe cari ni-i trimise Țara-Mamă, Vasile Bogrea era *omul-minune*.

... Înzestrat cu o agilitate spirituală, care lăsa în urmă însăși reputația bineîntemeiată a spiritului latin, împodobită, această agilitate spirituală, cu decorul pururea proaspăt al unei imaginații poetice subtile, gata să substituie oricînd «însemnările de călătorie» ale savantului german, servite aceste două calități esențiale ale spiritului său de darurile precise ale unei memorii prodigioase, istoricul și filologul Bogrea se transformă în curînd într-un *magic punct de atracție*, nu numai pentru elevi, dar și pentru colegii săi de facultate. Capacitatea de primire cu totul specială a memoriei sale îi permise o de-a dreptul monstruoasă acumulare de cunoștințe din mai multe domenii, care creară în jurul personalității sale un fel de aureolă de *oracol infailibil*, temut și iubit".

(N. Buta, 1926)

„... pe deplin conștient, de misiunea ce și-o asuma, lecțiile sale de la universitate evocau cu măiestrie neîntrecută antichitatea clasică, al cărei interpret desăvîrșit era, iar conferințele sale nenumărate, pe cari le-a ținut cu sacrificiul unor eforturi cărora fizicul său nu mai rezista, zugrăveau în admirabile linii marile figuri ale apusului latin, pe care ni-l apropia. Dante, Carducci, Manzoni, în veci neperitori, și-au găsit un interpret congenial în profesorul de la Cluj, al cărui nume constituia acum o glorie a universității din Dacia-Superioară."

(Silviu Dragomir, 1926)

„Venit-ai între noi cu gîndul să plătești Ardealului dezrobit împrumutul dat patriei mame de marii dascăli. Trimis de Iașul străluciților cărturari din Moldova cea cu dulce grai, care într-adevăr se putea mîndri că «nasc și în ea oameni», astfel de oameni ca tine, — de la început ai stîrnit admirația noastră prin alesele tale însușiri sufletești, prin multilateralele și adîncile tale cunoștințe și prin vraja cuvîntului tău sprinten și înflorit.

. . . Ca o albină harnică, care, zburînd din floare în floare, culege sucul din care-și făurește mierea, astfel strîngeai tu din nenumăratele cărți învățătura ta neîntrecută, pentru a o împrăștia apoi neprecupețit, cu graiul viu și în scris, tinerelor vlăstare ale universității noastre, specialiștilor de-acasă și din străinătate, care te urmăreau cu interesul cel mai viu, și publicului mare care te asculta răpit."

(N. Drăgan, 1926)

„Cu cel plecat dintre noi se îngroapă un erudit cum greu îi pot afla pereche, a cărui inteligență scăpărătoare, unită cu o judecată perfect ponderată și sprijinită de o memorie rară, forma un specimen de ceea ce omenirea a dat mai distins în știință".

(C. D. Fortunescu, 1926)

„Era bolnav de moarte. Dureri de dincolo de puterea omenească îi sfîșiau măruntaiele. Trupul lui măcinat trăia numai în puterea voinței, ținînd mereu neputincioasă moartea. Chipul palid, aproape negru, ajunsese uscat ca pergamentul. Înfloreau numai ochii, mereu, ca doi nuferi negri, pe ape adînci și cristaline. Bogrea trăia numai prin ochi . . . Și venea ca să ni vorbească despre civilizație . . . Vorbirea lui era o avalanșă caldă, cotropitoare, savantă, fulgerătoare, și de-o infinită varietate. Cred că era unul din cei mai mari oratori mondiali ai științii . . . Ni-a vorbit despre civilizațiile: egipteană, asiriană și egeică. Stăpîn desăvîrșit pe vasta lui știință, — poliglot cum

n-am avut trei-patru de cînd dăinuim ca popor, — cu o verbozitate cuceritoare și antrenantă, — cu „anecdota“ și „epigrama“ la îndemînă, — cu o facilitate uimitoare de transpunere în planuri de cugetare diferită, fără să lase urma vreunui efort, — debitînd pe dinafară crîmpeie întregi din cărțile de istorie și din cele filozofice ale vremii, în latinește și în grecește, traducîndu-le apoi cu o dezinvoltură și cu o «poezie» cu totul ale lui, — dărîmînd conjecturi savante, și punînd în locul lor altele mai complexe, cu o ușurință ca și cum ar fi făcut cine știe ce lucru de nimic, fără morgă antipatică, ci modest ca un om obișnuit, — surîzînd angelic, pe cînd durerea îi sfîrteca diabolic stomacul putred, — așa îl văd în închipuire pe Bogrea sus, pe catedra de la «Universitatea populară» din Văleni. Iar, cînd în a patra prelegere ni-a vorbit despre Manzoni și opera lui, a fost o culme, un *summum* la care se poate ridica spiritul uman în exemplarele lui cele mai superioare. Cu o putere de evocare supraumană, Bogrea, dezvoltînd «I promessi sposi», aducea în fața noastră vastele perspective ale Italiei, cu întreaga ei istorie, cu literatura și arta ei... În sală suspinau, în ritm de admirație, sufletele ascultătorilor. Două oare au trecut ca două clipe de încîntare, iar, cînd a isprăvit și ni-a surîs din splendizii lui ochi negri, am avut iarăși obsedanta părere că e o flacără de spirit, o pîlpîire de focuri ale unui bloc de diamant negru...“

(Al. Lascarov-Moldovanu, 1926)

„... orcît de elocvent și de convențional am recita cu toții că V Bogrea a fost un fenomen, o minune a științei, tu biată furnică, tot nu vei ști niciodată cîtu-i de mare vîrful Ceahlăului. Incomensurabila știință care se închidea în omulețul cel mai schingiuit de durerile trupului, rămîne latentă, latentă chiar și-n puținul cît ni l-a dat... Și und-i cel ce s-ar încumăta să cîntărească chiar acest atît de mult puțin!...

Dar învățatul poate fi nu numai ceea ce în oarecare măsură poate ajunge mai fiece tovarăș al lui, ci, prin anumite haruri, care nu sînt chiar ale cărții, învățatul se poate întîmpla să fie și *om*. Iar cîtu-i de om cineva, poți ajunge să știi și tu, cel

mai biet dintre bieții cari fac umbră pămîntului. De aceea cei ce l-au cunoscut și pe omul V. Bogrea, mai ales pe dînsul îl plîng.

... În amvonul cuvîntului, V. Bogrea devenea un titan. Ochii îi inundau întreaga față. Verbul se prăbușea în torente de amploare. Informația colcăia de necuprinzătoare bogăție. Să-i zici elocvență acestei atît de cumplit oțelite armuri științifice, ai ponegri-o! Era savantul, dar și omul, în cel mai propriu hipostaz al său! Și poate că acestea erau clipele celei mai depline și mai fericite uitări de sine...

— Ați obosit lucrînd..., îndrăzneai să rumpi penibila tăcere.

Și El, cu un gest ca o mîngîiere pentru vravurile de cărți și de fișe risipite în toată întinderea camerei:

— Ce bine-i cînd omul poate obosi!..."

(Leca Morariu, 1926)

„Fără deosebire de specialitate, fiecare dintre noi găsea un sfat bun, o îndrumare înțeleaptă la acest nesecat izvor al științei omenești. Mai ales pentru noi, tineretul ardelean, avea farmecul unui soare nou. Crescuți încă subt urmările vechilor cătușe, profesorul Bogrea ne-a adus de dincolo de Carpați geniul românesc în puritatea lui. Prezența lui la Universitatea Daciei Superioare, era o pecete a unității noastre sufletești. Această unitate o propovăduia profesorul Bogrea cu putere profetică.

Neîntrecut meșter al graiului românesc, subt vraja lui catedra se schimba în amvon. Pentru el Universitatea nu se reducea la știința de catedră, ci era supremul altar al neamului.

... Dascăl blînd, aceia care ne simțeam mai strîns legați sufletește de tine, te urmam cu credință, fiindcă tu nu ne-ai dat știință aridă, ci un ideal, un suflet."

(Liviu Rusu, 1926)

„Bogrea ne-a fermecat prin vorba lui, ne-a cucerit prin nobleţea lui, ne-a minunat prin erudiţia lui, ne-a înmărmurit prin munca lui.

Cuvîntările sale se desfăşurau ca un fenomenal caleidoscop de fapte concrete şi de idei abstracte, de mari adevăruri şi de scînteietoare glume, ca un arabesc grandios de gîndire avîntată şi de ştiinţă nepreţuită.

. . . Cei ce l-au văzut însă pe patul de suferinţă, înconjurat de munţi de volume, studiind cu sete îndîrjită şi cu putere de titan, aceia nu se poate să nu fi avut intuiţia că acel pe care-l văd cu ochii aievea, e o fiinţă excepţională.

. . . Bogrea nu mai trăia cu trupul, ci strălucea, în ciuda trupului."

(Eugeniu Sperantia, 1926)

„Vasile Bogrea nu era un specialist sau mai bine zis, nu era numai un specialist. Era un admirabil cunoscător al culturii clasice, care, prin trecerea lui la cele eterne, pierde pe cel mai strălucitor reprezentant al ei. Un al doilea latinist ca Bogrea nu va mai avea Ţara românească multă vreme. Prelegerile lui, mai ales cele asupra culturii greco-romane, erau nişte imnuri splendide la adresa acelei lumi pe care o iubea şi o admira aşa de mult.

. . . Neobosita lui hărnicie şi fenomenala lui memorie au făcut din el cel mai erudit om al României contimporane. Pe lîngă alte multe daruri avea şi pe acela că era, cum spune Nicefor Gregoras despre Teodor Metohitul, cu adevărat «o bibliotecă vie». Care dintre colegi n-a recurs la el pentru o informaţie, pentru o lămurire, pentru o sugestie, pentru un îndemn? Şi nimeni nu s-a întors «cu mîinile goale» din cabinetul strîmt şi primitor al «atotştiutorului». Cea mai bună parte din el a dat-o în chip viu, spontan şi direct acelora cari au avut norocul să trăiască în intimitatea lui. Ştiinţa lui era o ştiinţă vie, care se împărtăşea de-a dreptul de la om la om. Şi ce instrument fără pereche, pentru a împărtăşi această ştiinţă, poseda el în talentul său de «causeur». Vorba lui elegantă, sigură şi colorată curgea cînd ca un fluviu maiestos, cînd ca un sprinten

pîrîu cristalin, cînd ca un torent impetuos, ce tîra totul în avîntul lui.

Spiritul său de învăţat de Renaştere, împerechiat cu acest rarissim dar de a se comunica necurmat, făcea din el o personalitate cum rar am avut.

Căci mai înainte de a fi un ideal dascăl, și un mare învăţat, el era o personalitate. De aceea le va fi foarte greu să-l judece şi să-l aprecieze, acelora cari nu l-au cunoscut de aproape.

... Pe lîngă aceste multiple talente, era un polemist acerb, strălucitor de spirit, mînuind ascuţişul epigramei şi stiletul ironiei cu o îndemînare de fin artist. Căci acest om, în frămîntatele lui ceasuri, mistuite de muncă, măcinate de boală, găsea timp să fie și un artist. Acele din poeziile lui cari au văzut lumina zilei denotă o sensibilitate de o rară gingășie la acest savant care, în viaţa lui totdeauna chinuită, a fost un stoic din lumea romană".

(„Propilee literare", 1926)

„S-a stins fără vreme şi fără să-şi poată da întreaga măsură, una din minţile cele mai luminate şi mai larg cuprinzătoare din cîte a avut pînă acum neamul românesc."

(G. T[eodorescu-] Kirileanu, 1926)

„Stăpînind, ca puţini la noi întreaga cultură antică grecolatină, urmărind cu pasiune aspectele filozofice și literare ale culturilor romanice și în deosebi vieaţa sufletească a poporului nostru, V. B. a fost una din cele mai alese personalităţi ale ştiinţei noastre. Lupta lui eroică de a-și afirma conştiinţa ştiinţifică în cele mai tragice împrejurări de sănătate aruncă peste întreaga lui activitate o lumină de adîncă simpatie, care însoţeşte întotdeauna jertfa marilor idealişti. Tragicul sfîrşitului prematur al lui V. Bogrea va fi înţeles de toţi cei ce pot măsura durerea creatorului, care-şi vede curmată munca înainte de a

fi dat opera cea mare a vieţii: măsura excepţionalelor puteri sufleteşti sădite în el.“

(„Omagiu lui I. Bianu“, 1927)

„*Dar celalt monument al lui V. Bogrea?*... S-a dezvălit chiar şi-un monument al lui V. Bogrea. De-aceea ne întrebăm din nou: Dar celalt monument al lui Bogrea, monumentul mai trainic şi mai scump al operei sale, cînd şi de cine va fi inaugurat? Şi dacă publicarea postumă a operei lui ştiinţifice implică atîtea dificultăţi tehnice, — un cît de modest mănunchi de versuri ale lui, cuprinzînd cîntecele de singurătate şi de durere, şi scînteitoarele epigrame, un astfel de monument cel puţin, nu şi-ar avea oare locul de cinste între atîta versificaţie stearpă a «viitorului»... ?“

(Leca Morariu, 1929)

„La Viena, în 1926, cuţitul rece al unui «principe» al chirurgiei moderne, — «principe» grăbit să nu piardă trenul care îl ducea spre America cea cu grase răsplătiri în aur, — s-a jucat cu viaţa unui sărman valah chinuit de arsurile bolii, făptură şubredă în care străinul nu putea bănui că se ascunde una din cele mai scînteietoare şi mai surprinzătoare manifestări sufleteşti ale unui neam.

...Şi acum, cînd nu îl mai avem între noi şi cînd vedem golul rămas în urmă, descoperim că Bogrea a fost mai mare decît îl ştiam. Cu tot vîrtejul de simţiri contrare, care s-au agitat în jurul persoanei lui, trebuie să recunoaştem că Vasile Bogrea a fost un creator de atmosferă, un centru de polarizare, un scriitor iubit şi temut, un savant de o covîrşitoare superioritate, un vrăjitor care fermeca prin spiritul şi prin cuvîntul lui incomparabil.

...Prin mulţimea prodigioasă a cunoştinţelor sale, prin putinţa de a se orienta instantaneu în orice problemă, oricît de

delicată, prin preciziunea stupefiantă a memoriei sale, prin ușurința de a-și exprima gîndirea fără silă, în fraze învăluitoare și irezistibile, — ajungea să-l asculți o oră spre a-ți da seama că te afli în fața unui exemplar genial de umanitate.

...Se poate spune că nu am avut învățat mai pregătit și mai predestinat să facă folklor românesc decît Vasile Bogrea. Uneori rămîneai cu o impresie de nefiresc: parcă citișe tot, și ținea minte tot. Nu numai tiluri de cărți și conținuturi, dar amănunte din cele mai bizare, pînă la greșeli de tipar, pînă la pagină și rînd.

...Cunoștea filologia ca puțini filologi, cunoștea istoria ca un adevărat istoric, stăpînea perfect limbile de cultură veche și modernă și era în curent cu toată literatura noastră folklorică. Și cu astfel de uriașe pregătiri, — cum numai la răstimp de cîte un secol se întîmplă să se adune într-un singur om, — ce te surprinde e slăbiciunea lui de a dezlega șarade folklorice, filologice sau istorice. Muncea luni de zile, vînzolea toată cărțăraia unui oraș, ridica pachete de fișe, ca să descopere originea unui cuvînt, sau să dea cea mai nimerită explicare a unei controverse de amănunt. Făcea miniaturi desăvîrșite, adevărate capodopere ale genului. După o imagine a lui — căci se ascundea în el un fin literat și un poet discret care în ultimul timp începuse chiar să-și publice versurile pline de presimțiri funeste, — era cercetătorul care răscolea ani de zile prundișul ca să găsească vreo cîteva fire de aur."

(G. Vâlsan, 1931)

„V. Bogrea n-a fost [...] numai un adînc cunoscător al limbilor și literaturilor vechi: în această cunoaștere el pătrunsese deplin sensul moral și estetic al vieții antice; pentru el antichitatea era o lume vie, cu ale cărei spirite mari el trăia într-o comunitate sufletească neîntreruptă, căci el izbutise să prindă viața acelei lumi dincolo de litera textului și de paradigmele gramaticale. Desigur, o adevărată minune, într-un timp

ca acesta şi într-un domeniu a cărui stăpînire cere atîtea sforţări. Dar, în acelaşi timp, o exemplificare de cea mai mare însemnătate a putinţii de a realiza concepţia care era adevăratul scop al acestor studii, concepţie, care, spre a-şi ajunge scopul, ar trebui să preconizeze anumite metode şi să ceară, am zice chiar anumiţi oameni, cu anumite însuşiri.

Pe de altă parte — şi aceasta este încă o exemplificare a aceleiaşi concepţii — cunoştinţa limbilor clasice nu era, pentru V. Bogrea, o cunoştinţă abstractă şi inutilă. «Nu antichitatea clasică în sine, pentru ea însăşi, ci antichitatea pentru prezent, pentru nevoile prezentului şi viitorului» — aceasta o voia V. Bogrea (*Reflexii asupra anticlasicismului,* Cluj, 1926, p. 4). Şi el a pus însuşi cunoştinţa antichităţii clasice în serviciul intereselor noastre naţionale. De la acea cunoştinţă şi înarmat cu ea, filologul clasic trecu la cercetarea şi limpezirea problemelor propriei noastre limbi."

(T. A. Naum, 1932)

„Discreţi [V. Pârvan şi V. Bogrea] au trecut prin viaţa lărmuitoare şi s-a frînt, în plin zbor, aripa lor temerară. — Prea iute vai... se ţese păinjenişul uitării, — învăluind pierderi ireparabile, — care formează adevăratul tezaur al neamului românesc.

Prin aceste exmplare de elită, Moldova îşi plătea cu dinarii recunoştinţei tributul datorat Ardealului.

...Mult mai colorat şi viu, — deci mai atractiv, mare putere verbală în torent de imagini scăpărătoare ce te învăluiau şi narcotizau sub vraja cuvîntului, avînd o putere hipnotică, fascinantă — în ochii săi fosforescenţi, un mag sau fachir părea Bogrea, — orator fără egal. Atît pe catedra-amvon, cît şi pentru marile mase pe care le electriza.

...Pe cînd Pârvan a vorbit puțin, dar a creat și a scris mult, — Bogrea dimpotrivă, iar toată înțelepciunea, arta și harurile sale s-au pierdut odată cu dînsul.“

(Cezar Cristea, 1934)

— „Ai auzit de Vasile Bogrea. — Cunoști, poate, savantele lui etimologii. Ei bine, află că el are multe etimologii în versuri care sunt la înălțimea celora din studiile sale de specialitate.

...Profet al propriei sale morți (Bogrea s-a stins sub scalpelul chirurgical), el se înscrise în istoria tristelor întîmplări omenești cu un destin deopotrivă de tragic și de nemeritat. Uitînd o clipă de preocupările specialistului, nu cumva el ajunge totuși epigramistul morții sale, cînd închină chirurgului aceste stihuri:

O, nu-i o laudă deșartă
Că chirurgia e o *artă*
Ce alta știți mai năzdrăvană
Decît sculptura-n carne-umană?“

(Barbu Lăzăreanu, 1937)

„Adînc cunoscător al clasicității greco-romane, Bogrea îi dă viață, adaptînd-o la tot ce este cultură modernă și națională, dacă aș putea zice, după cei vechi ai lui, cum Socrate «a coborît filozofia din cer pe pămînt». Nu se-nchidea în bibliotecă, nu umbla... învăluit în togă romană ca Menard, nu preda limba latină din punctul de vedere... al ablativului absolut, ci se silea s-o radieze, s-o fructifice, s-o adapteze, socotind-o un cult, o datorie, o necesitate și-o mîndrie a vremii și-a «nației».

...Din cele două mari însușiri ale adevăratului om de știință, nu știi care a precumpănit la dînsul: găsirea adevărului

pe linia dintre mintea lui şi realitatea clasică ori credința — pasiunea de a-l găsi şi a-l răspîndi? Nu putem să înşirăm aici mulțimea de studii, articole, recenzii, note biografice și bibliografice, etimologii savante, polemici îndîrjite, şarje caustice, și ironii fine, glume şi epigrame, critici incisive şi analize migăloase, cugetări, teorii şi linii luminoase, cu deschideri de drumuri noi, citări şi recitări de pasagii întregi și de mii de versuri — memorie formidabilă! — avînturi şi revărsări odihnitoare, scăpărări geniale, entuziasm fără margini... Și totdeauna sigur, prezent, vioi, interesant, spirit fin şi inimă de aur care toate i-au făcut pe mulți să-l iubească, să-l respecte, să-l admire și să nu se sfiiască a-l compara cu Voltaire sau cu Erasmus şi cu alți umanişti ai Renaşterii...

...Dar mai presus de specialitate şi lucrări, trebuie să însemnăm că Vasile Bogrea a fost un mare cărturar și un «om» cu adevărat, cum se zice, un om de caracter. Avea dragostea, respectul şi cultul cărții. O viață întreagă, de mic, a învățat. Putem spune că acest «Făt-Frumos cu cartea în mînă născut» a murit cu cartea pe piept, căci cu puțin înaintea morții a citit, a luat note și s-a interesat de ultimele publicații."

(D. Munteanu-Râmnic, 1937, 1942)

„Nimeni nu mai vorbeşte de dînsul; ba, se pare chiar că se lucrează la zidirea unei cît mai mari tăceri în jurul amintirii acestui erudit care dacă n-a dat atît cît ar fi putut, asta s-a datorat faptului că în el își găsise locul prielnic de viață logodna unei mari sensibilități cu un necruțător spirit critic. Setea de cunoaştere, memoria prodigioasă, puterea de muncă neverosimilă la un om atît de slăbuţ, mic şi bolnăvicios cum era Bogrea, toate acestea se hrăneau din plin și fără nici un menajament, consumînd făptura aceea de mucenic, păzită numai de zidul de lumină al unei frunți sigilată de geniu...

L-am văzut, pentru prima dată, în anul 1923, la Botoșani, unde fusese chemat să țină o conferință [...] Nu era un orator, nu vroia să cucerească auditoriul și nici nu făcea concesii celor ce-l ascultau. Ascuns sub zidul de lumină al frunții, Vasile Bogrea se urmărea pe sine, căci se crea creîndu-se [...]

Nu am ascultat atunci o conferință, ci un concert, în care citatele grecești erau piculine, în care cele latinești erau violoncele, în care cele italiene erau viole, cele franceze clarinete, cele germane contrabase, iar în fundul acestui vast peisaj muzical în care graiurile popoarelor erau chemate să înlocuiască orice instrumentație, spaniola realiza o inserare cu mandoline.

Vasile Bogrea vorbea rar, calm, înseninat, însingurat, urcînd, cu fiecare frază, o treaptă către soare, pînă cînd totul se prefăcu într-o unduire a unui infinit adus și întins în fața auditoriului. Era zbor de gînd către izvoarele lumii, era o cucerire de spații largi cît toate depărtările, era o biruitoare prezență pe care o puteai accepta ca fiind însuși scopul pentru care natura se trudește de milenii să creeze. Vasile Bogrea avea în el această putere de a răsplăti natura pentru toate chinurile ei. Nu se vedea în omul acela mărunt și palid, păzit de scutul frunții, nici un efort în ascensiunea spirituală pe care o făcea. Nici o undă de tresărire nu i-a turburat limpezimea chipului însorit de gînd. A stat, vreme de o oră, nemișcat. Zburau numai mîinile întovărășind stolul vorbelor. O frază cristalină, simplă, dacă vreți, asemenea unui drum ce duce printr-o primăvară fără început și fără sfîrșit. Dar deodată, drumul intră în adîncimi, se scufundă în pămînt, sfredelindu-l, pătrunzînd în beznă, înjunghiind întunericul, scăpărînd scîntei la a căror fantasmagorică lumină noi, ascultătorii, am putea vedea cu auzul, un vaer al profunzimilor... Și drumul a ieșit din nou sub cer. Caravana frazelor ducea acum, prin alte peisaje fără început și fără sfîrșit. Dar [...] pure sub semnul clarității. Căci Vasile Bogrea știa cît poate suporta și înțelege omul, din însăși natura umană. De aceea conferința sa fusese închipuită în așa fel, încît să ducă pe fiecare ascultător pînă la marginile sale.

Dar mă întreb acum: Vasile Bogrea improviza? Dacă a improviza înseamnă a avea puterea de prezență a spiritului,

atunci el era un improvizator de geniu. De altfel, cred că Vasile Bogrea ilustra în chip desăvîrşit aceea ce ni se spune despre Chopin care şi-a cîntat numai sieşi capodoperele, adică improvizaţiile, lăsîndu-ne nouă doar operele, adică notaţiile şi ciornele. Sensibilitatea lui Vasile Bogrea, tensiunea ajunsă la paroxism, marea lui curiozitate şi mobilitate, dimpreună cu prodigioasa-i cultură, îi dădea un fel de foame de plastic, dar numai în prezenţa omului; aşa cum aceeaşi foame de plastic îl determina şi pe Chopin să creeze în prezenţa pianului, Vasile Bogrea avea nevoie de oameni pentru a deveni aci. Dar nu vorbea pentru oameni, după cum nu vorbea nici pentru orgoliul său. Vasile Bogrea gîndea pentru un cuvînt, cuvîntul luat în sensul de majoră manifestare a omului. Filozofia lui Bogrea avea rădăcini în metafizic, deoarece pentru el filologia era ştiinţa Logosului din care descind graiurile neamurilor.

Dar tot din această concepţie se hrănea şi acea uriaşă rezistenţă a lui Vasile Bogrea, nu faţă de moarte, ci faţă de ţărînă. «Tragedia omului, spunea el, nu stă în aceea că trebuie să moară, ci în faptul că s-a născut ca să moară».

...A murit în plină elaborare a operei, neavînd nici măcar acea bucurie a lui Vasile Pîrvan care şi-a pus, singur, drept lespede de mormînt masiva sa «Getică». Vasile Bogrea a lăsat numai nişte lăzi cu manuscrise. Cîţiva prieteni se legase cu jurămînt, lîngă groapa proaspătă, că vor apăra memoria savantului de troienele uitării. Au trecut, însă, de atunci atîţia amari de ani, încît nămeţii uitării au devenit atotputernici. Nota aceasta nu vrea să trezească pe nimeni din somnolenţă. Nu vrea nici măcar să mustre. Intenţia ei a fost, doar, să reamintească oamenilor că, la Cluj, este un mormînt în care doarme unul dintre cele mai splendide exemplare ale spiritualităţii româneşti."

(Petru Manoliu, 1943)

„În cadrul şcolii lingvistice clujene, Vasile Bogrea a fost un meteor strălucitor, care a contribuit, în mod substanţial, la închegarea acestei şcoli, de la începuturile ei.

...Savant, în sensul cel mai autentic al cuvîntului, Vasile Bogrea n-a fost un izolat, un olimpian indiferent la frămîntările epocii în care a trăit. Dimpotrivă, el a luat parte activă la problemele contemporane, de pe pozițiile unui intelectual onest, încrezător în forța educativă a culturii, în puterea creatoare a muncii și a patriotismului luminat.

...Vasile Bogrea a fost și un subtil poet liric. Versurile lui melancolice sînt străbătute de conștiința inexorabilului său sfîrșit prematur. Sugestiv intitulate: *Mors*, *Aripi frînte*, sau *Debemur terrae*, poeziile lui exprimă, pe lîngă tragicul morții, orgoliul stoic al omului care știe că din el nu vor pieri realizările spiritului, ci numai ce este, prin sine, efemer."

(D. Macrea, 1965)

În persoana lui Vasile Bogrea erau reunite două mari predispoziții intelectuale. Era un mare savant filolog, profund cunoscător al literaturii în genere și al celei clasice în special, cu o largă pregătire în lingvistică dar care făcea, cu pasiune, nesfîrșite incursiuni în toate materiile înrudite. Citea enorm și reținea totul în mod miraculos, stabilind mereu cît mai multe corelații între cît mai multe domenii. De altă parte însă avea o vervă neobosită și cu totul captivantă. Era în stare să vorbească indefinit fără să obosească și fără să epuizeze tot ce putea spune iar expunerile lui erau totdeauna vii și atractive. Astfel l-am cunoscut de cînd amîndoi eram studenți la Universitatea din Berlin (prin 1913) și astfel l-am regăsit cînd, în 1919, ne-am reîntîlnit la Cluj unde-și luase în primire catedra. Din nefericire, catedra aceasta, de limbă și literatură latină, n-a ținut-o decît șapte ani deoarece s-a stins prematur în 1926, în vîrstă de 45 ani.

Din primii ani după numire își cîștigase o mare admirație în rîndurile studențimii dar și un frumos renume în întreagă

lumea noastră intelectuală. Numeroasele sale lucrări ştiinţifice (publicate în „Dacoromania“, buletinul Muzeului limbii române din Cluj, în „Anuarul Institutului de istorie naţională“, în „Anuarul Institutului de studii clasice“ etc.) sînt de obicei scurte dar întemeiate pe o excepţional de largă erudiţie şi aducînd întotdeauna fericite clarificări ale unor probleme. Între ele, cea mai preţuită de specialişti este „Originalitatea poeziei romane“, apărută postum în Anuarul de studii clasice pe anii 1928—1932. Deosebit de acestea, Bogrea a publicat numeroase articole în diferite periodice, între care este de amintit foaia „Conştiinţa românească“, editată de „Asociaţia de propagandă pentru solidaritatea naţională şi socială a românilor“ şi publicată în cursul anului 1923. Aci, el a lucrat cu un deosebit sîrg şi entuziasm, deţinînd şi un rol însemnat în conducerea publicaţiei.

Trăsăturile caracteristice ale intelectului lui Bogrea îl predestinau nu numai pentru lingvistică şi istorie literară dar şi pentru acea nuanţare a gîndului şi graiului care constituie: „umorul“. Scînteierea spiritului său e în special, în multe cazuri, ajutată, alimentată de uşurinţa cu care descoperea *tangenţele semantice*, apropierea dintre sensurile diferite ale unor termeni. Ele ocazionează „jocurile de cuvinte“, „calamburul“, adică tocmai suportul sau elementul fundamental al „epigramei“ moderne. Fireşte, atîţia autori s-au remarcat în genul literar al epigramei fără să dovedească vreo efectivă chemare pentru lingvistică. Însă nici unuia dintre ei nu se poate să-i fi lipsit darul descoperirii unor astfel de tangenţe. Bogrea, de altfel, în mod natural, fără căutare şi chiar în simpla conversaţie orală *inter amicos*, îşi înflorea necontenit spusele cu aceste spontane jocuri de cuvinte. N-ar fi uşor de precizat de cînd, din ce epocă a vieţii sale, a început să le formuleze după regulile stilistice ale epigramei. Dar sînt mari probabilităţi că debutul lor să fi fost *viva voce*, în simpla conversaţie, destul de timpuriu. Fireşte, lăsîndu-le să apară prin periodice (în „Neamul românesc literar“, „Universul literar“, „Societatea de mîine“, „Pro-

pilee literare“ etc.), autorul lor n-a ambiționat niciodată ca ele să-i aducă succese răsunătoare. Preocupările lui principale erau de natură mult mai elevată, pe cînd epigrama nu era pentru el decît un joc. E drept că a definit-o, odată, ca pe o săgeată, totuși în multe ocazii, epigramele lui sînt departe de a fi înțepătoare ci apar ca gesturi de admirație sau elogiu. Acesta e mai cu seamă cazul celor cîteva adresate lui N. Iorga, personalitate pentru care nutrea o admirație nemărginită. De asemenea, caracter apologetic au și versurile închinate „Antichității“. De fapt, nu e aci o veritabilă abatere de la regulă: la începuturile ei, în literatura antică, elină și latină, epigrama era o inscripție evocatoare și spirituală dar de obicei numai admirativă sau lamentativă ori chiar funerară. Abia la finele erei vechi, cu poeții Catullus și Martial, epigrama dobîndește tonul satiric. La Bogrea, uneori, găsim nota admirativă împletită cu cea satirică, precum în piesa „Epigonism“.

Epigramele reunite în salbă în acest volum [. . .] au meritul de a scoate din uitare temperamentul pasionat și combativ, neastîmpărul cerebral al unui mare savant cu care s-a putut mîndri Universitatea noastră din Cluj.

(Eugeniu Sperantia, 1970)*

„Cursurile, în primul rînd, conferințele publice și comunicările în cercuri savante de specialiști erau locurile de preferință în care cu un talent neegalat expunea, clar și metodic, recolta adunată în zile și nopți de lectură și informație. Fericit cel ce l-a auzit! Presărate cu anecdote (din domeniul antichității, de obicei) a căror valoare documentară (mai grăitoare uneori decît documentul «serios») nu-i scăpase, condimentate destul de des (dar fără abuz) cu ironia usturătoare cuvenită, îndreptată împotriva falșilor savanți, dar și cu cea

* Text inedit, reprezentînd prefața pe care regretatul poet și om de cultură ne-a încredințat-o cu multă bunăvoință în toamna anului 1970, pentru un proiectat volum de epigrame (V.M.U.).

iertătoare pentru cei care păcătuiseră de bună-credință contra unui adevăr științific, cuvîntările lui V. Bogrea instruiau, delectau și uimeau. Memoria excepțională de care am pomenit îi permitea să citeze pasaje întregi din autorii greci și latini favoriți, iar, dacă termina, uita să treacă la limba română a expunerii și continua... în latinește, provocînd ilaritate de simpatie în public. Iar noi ciracii din jurul lui ne simțeam în al șaptelea cer.

Din nefericire, nu a scris tot ceea ce a rostit. Mai ales sclipirile de inspirație momentană au rămas neînregistrate.

Seminariile, făcute după model german, erau o adevărată școală de metodă, de tehnică a informației și — nu mai puțin — de *etică științifică,* în privința căreia maestrul era necruțător.

Textele scrise cu litera lui măruntă de tot (ca a lui N. Iorga) și cu trimiterile de tot felul și în toate colțurile paginii erau greu de descifrat pentru tipografii clujeni. Ne revenea nouă, elevilor săi, sarcina de-a le transcrie pe curat. Și le făceam aceste treburi cu mare plăcere și cu mult, nespus de mult folos pentru noi. Cîte nu învățam practic din această muncă! De la punctuație, pînă la închegarea unei fraze (lungi uneori ca un period ciceronian); și cîte nume de autori nemaiauziți, cîte titluri de cărți nemaipomenite nu trebuia să le descifrăm cu ajutorul dicționarelor căci ne jenam să-l întrebăm, iar a le reda greșit noi, pe vremea aceea, ne rușinam.

Și fiindcă sîntem la scris, nu mă pot opri de a consemna o altă prețioasă calitate a lui V. Bogrea: stilul său științific pilduitor, de o claritate impresionantă și de o structură a frazei, oricît de lungă și complicată ar fi fost ea, de-a dreptul răpitoare. Efectul, fără doar și poate, al lecturilor sale zilnice din autorii latini, fără a silui însă limba română în tiparele latinești, ci însușindu-și esențialul principiu, acela al limpezimii și vioiciunii. Cîți îl vom putea imita?

Ca om? *Homo bonus, dicendi peritus.* Și cu asta am spus tot. Își iubea elevii pe care îi ajuta în toate lucrările. El simțea că-l admirăm, dar n-ar fi tolerat zgomotoasele manifestări.

Nu a fost înscris în nici un partid politic. Era însă un român bun și luminat. Democrat convins, combătea în conferințe, în mitinguri acțiunile huliganice ale așa-zisei generații de la 1923, iar noi îi stăteam de gardă personală în momentele critice.

Acesta era, văzut de noi, profesorul și savantul V. Bogrea."

(C. Daicoviciu, 1971)

„Să-mi fie îngăduit şi mie, care nu am avut norocul de a-l cunoaşte personal pe Vasile Bogrea, să adaug un amănunt la biografia lui.

În 1926, pe cînd eram student la Paris, profesorul meu Antoine Meillet, fără îndoială cel mai mare lingvist din vremea aceea, a făcut o vizită în țara noastră. La întoarcerea sa în Franța, am aflat de la el că, dintre filologii români pe care îi cunoscuse, cea mai profundă impresie i-o lăsase Bogrea. Mi-a recomandat atunci să mă ataşez de acesta, la întoarcerea mea în țară, căci voi avea foarte mult de cîştigat. Soarta a vrut altfel, puține săptămîni după această convorbire Bogrea avea să ne părăsească pentru totdeauna."

(Al. Graur, 1971)

„S-a spus despre acest filolog clujean, necunoscut în afara mediilor universitare, că a fost un «umanist» și un «enciclopedist», în sensul că stăpînea întreg domeniul umanităților greco-latine și al filologiei, studiată dintr-o perspectivă integrală. Pentru noi, acest tip de savant discret, riguros (implicit de o anume ariditate și sterilitate inevitabilă), reprezintă ceva mai mult. Umanismul său ilustrează adevărata pasiune a cunoașterii: neistovită, pură. Fără această tensiune, în același timp bine finalizată și abstractă, dar totdeauna dezinteresată sub aspectul satisfacțiilor mediate, nu poate exista motivarea interioară a științei. «Umanism» în știință nu înseamnă o colecție enormă

de fișe ci, în primul rînd, un mare spirit investigativ, asceză, disciplină și tenacitate, aspirația cunoașterii totale. Vasile Bogrea avea — efectiv — pasiunea, vocația curată și arzătoare a filologiei. Nu este nevoie să fii filolog să-ți dai seama imediat de acest lucru. Sub aparențe erudite, strivitoare, ardea o flacără rece".

(A. Marino, 1971)

„Bogrea face parte dintre savanții pentru care detaliul primează. Și e adevărat că nu există sinteză viabilă care să nu se sprijine pe o sumă de amănunte bine controlate.

Erudiția lui era prodigioasă, și îmbrățișa atît cultura greco-latină, cît și epocile ulterioare, în special istoria și limba popoarelor din Europa de sud-est.

Lectura unei pagini de Bogrea e mereu întreruptă de note lămuritoare, din care unele nu au vreo legătură strînsă cu subiectul tratat, dar toate sînt pline de amănunte inedite, uneori pasionante.

Curiozitatea lui nu avea limite, și îl vezi referindu-se la cine știe ce publicație rarisimă, în care a știut să detecteze vreo informație inedită".

(Al. Rosetti, 1971)

„Preocupîndu-l înainte de toate fenomenul lingvistic, în cercetarea acestuia recurge deseori la materialul oferit de limbile latină și greacă, pe care îl stăpînea atît de bine. Dacă avem în vedere numeroasele referințe la limbile europene din diverse familii și la unele limbi orientale, putem intui orizontul său lingvistic. Dar ceea ce caracterizează cercetările sale este raportarea faptelor de limbă la istorie, la etnografie, la folclor, la literatură, cu un cuvînt la factori extralingvistici, sociali, culturali. Este uimitor cu cită ușurință se mișcă în aceste do-

menii și cît de mare este volumul de informație pe care îl posedă.

Ca lingvist, V. Bogrea a avut în focarul cercetărilor sale cuvîntul. El este prin excelență un lexicolog. Studiul cuvintelor din punct de vedere etimologic și semantic, precum și în expresii, îi dă posibilitate nu numai să aducă prețioase contribuții la istoria limbii române, dar și să-și desfășoare larga lui erudiție, făcînd surprinzătoare asociații din diverse limbi și cu fapte din diverse domenii. [...] Prin recurgerea la fenomenele social-istorice pentru explicarea cuvintelor, V. Bogrea cultivă un domeniu interdisciplinar, numit astăzi sociolingvistica".

(R. Todoran, 1972)

POSTFAȚĂ

VASILE BOGREA ȘI CONDIȚIA UMANISMULUI

Diferiți exegeți, care au urmărit să definească personalitatea lui Vasile Bogrea, l-au numit „umanist“, „unul din rarii polihistori umaniști ai noștri“ (V. Pârvan, 1920), „un umanist din timpul Renașterii“ (Șt. Bezdechi, 1926), „un mare umanist român“ (D. Macrea, 1965), „un reprezentant autentic al umanismului de acum cîteva veacuri“ (C. Daicoviciu, 1971). Caracterizarea a vizat în primul rînd activitatea sa științifică și s-a întemeiat pe solida formație clasică și excepționala sa erudiție în mai multe domenii. Acest aspect poate fi acum confirmat și precizat, în mare parte, pe baza indicelui de materii al scrierilor sale istorico-filologice. El nu este suficient însă pentru a defini „umanismul“ lui Bogrea și adevărul a apărut evident mai multor cercetători. Astfel, Șt. Bezdechi s-a oprit asupra fizionomiei lui spirituale, apreciind că Bogrea reprezintă, „nu numai în cadrul culturii noastre românești, ci în cadrul culturii europene — o personalitate cu totul sui-generis, care încercase să coboare, în mijlocul meticuloasei și aridei discipline filologice, acel ideal de elocință vie preconizat de Aristotel . . .“ (cf. p. 297). Prof. Teodor A. Naum este cel dintîi care vorbește explicit de o „concepție umanistă“ care ar sta la baza întregii sale activități, referindu-se la surprinderea „sensului moral și estetic al vieții antice“ și „comunitatea sufletească neîntreruptă“ cu aceasta. Pentru Adrian Marino, „umanismul său ilustrează adevărata pasiune a cunoașterii“, „aspirația cunoașterii totale“ (p. 316).

Observăm, așadar, că Bogrea a fost caracterizat ca „umanist“, în aceste cazuri, nu atît prin formația sa intelectuală și domeniile cultivate, cît prin referire la o anumită atitudine spirituală și la o orientare conceptuală caracteristică. Acesta este,

dealtfel, și sensul în care a evoluat însuși conținutul noțiunii de „umanism" în epoca noastră. În pofida imenselor dispute între diferite „umanisme", există astăzi un acord aproape unanim în lărgirea sferei acestui concept pînă la a implica — în opoziție cu un singur moment istoricește determinat ori cu simpla stăpînire a culturii clasice — o viziune spirituală asupra „menirii" omului, în perspectiva devenirii sale istorice. În acest sens, „asimilarea tradiției clasice" nu mai poate constitui, în secolul nostru, un scop în sine și ea nu poate nici să substituie în întregime un ideal de cultură: „umanism" înseamnă, mai presus de toate, o atitudine generală de încredere în posibilitățile omului și trebuie considerat, el însuși, doar ca „un mijloc de a realiza condiția umană"[1]. O asemenea atitudine și orientare conceptuală ar trebui probată și circumscrisă îndeaproape și în opera lui Vasile Bogrea pentru a se justifica caracterizarea lui ca umanist, în lumina exigențelor menționate. Numai astfel exemplul său și-ar dobîndi adevărata semnificație în istoria culturii noastre și, eventual, într-un cadru mai larg — căci, erudiția și darurile oricît de minunate cu care a fost înzestrată personalitatea sa ar defini, prin sine, doar un caz de excepție, nu însă și perenitatea operei sale. În această finalitate ne apare necesară, mai întîi, o operație preliminară de detectare și coroborare a formulărilor teoretice disparate risipite prin diferite scrieri ale sale; o analiză a acestora în relație cu elementele ce există implicit în opera sa, ar urma să reconstituie apoi, în toate articulațiile sale, un crez mai general, care să reprezinte unitatea în marea diversitate a manifestărilor sale concrete (științifice, publicistice, literare, didactice, obștești).

S-ar putea porni chiar de la semnificația pe care el o acordă „umanismului", în general, și apelului la antichitatea clasică, în special. Referindu-se de mai multe ori la idealul de cultură al antichității și la cunoscutele „repertorii de erudiție umanistică" din vremurile mai apropiate, V. Bogrea se oprește, într-un loc — din păcate extrem de lapidar — chiar asupra acestui concept: „Cea mai pregnantă precizare a conceptului «humanismului» [...] se datorește, pe cît știm, lui I. Plattard, care a arătat de curînd că «humanitățile» (humaniora) *sînt antiteza umană —*

păgînă în spirit antic a teologiei (divin — creştin, în spirit medieval)“[2]. *Din formularea sa nu ne putem da seama în ce măsură el acceptă sau nu o extindere a hotarelor umanismului şi dincolo de antichitatea greco-latină. Într-un superb encomion adus culturii greceşti, el pare să identifice epicentrul absolut pe Acropole, deoarece subscrie la maxima lui Henri Sumner Maine: „Exceptînd forţele oarbe al naturii, nu se mişcă nimic în lume, care să nu fie grecesc, în originile sale“*[3]. *Această atitudine apare însă revizuită şi nuanţată în mai multe locuri. Se operează în primul rînd o distincţie în procesul transmiterii valorilor culturale între receptarea unor „conţinuturi filozofice“ şi preluarea unor „forme de cultură“. Elementele nebuloasei din care va răsări „miracolul grec“, din care se va cristaliza această „lacrimă divină“, îi apar, astfel, mai uşor de distins. De mai multe ori, în* Originalitatea poeziei romane, *el pune în relaţie cultura greacă şi cea egipteană, stabilind paralelisme şi filiaţii*[4]. *Iată, în altă parte, o formulare generalizatoare, prilejuită de o lucrare a egiptologului A. Erman: „Această «turnare a cugetării greceşti în cuvintele proprii», pe care au făcut-o, pentru limba latină, scriitorii posteriori lui Plaut şi-n special Cicero, creînd astfel cadrele umanismului şi armatura atîtor renaşteri, au făcut-o, într-un alt sens [...] şi grecii înşişi în favoarea egiptenilor, umplînd cu înţelepciune ioniană formele goale de sens filozofic ale unui zoomorfism naiv“.*[5] *Ochiul său scrutător nu se opreşte, pe de altă parte, nici la egipteni; pe lîngă referirile din notele studiului menţionat, amintim că, într-una din conferinţele sale la Vălenii de Munte, — din care nu ne-a rămas, din nefericire, decît titlul, — el urmărise cu o „mare bogăţie de amănunte filologice şi istorice şi cu o îndemînare de savant“ — cum semnalează un comentator al timpului*[6] *— raporturile dintre civilizaţia feniciană şi cea egipteană.*

Chiar dacă nu a extins termenul de „umanism“ în afara spaţiului greco-latin, V. Bogrea nu a căzut, aşadar, în greşeala, atît de frecventă, de a ipostazia şi judeca izolat fenomenul cultural al clasicismului european şi de a-i absolutiza importanţa în plămădirea civilizaţiilor moderne şi a omului contemporan. În lumina acestei precizări ni se pare că trebuie interpretat şi faptul că, atunci cînd se schiţează problema definirii specificu-

lui civilizaţiei româneşti, cu o „fizionomie distinctă, faţă de romanitatea Apusului", „izvorul cel mai adînc al originalităţii noastre" este găsit nu în factorul latin, ci în „acel element, primordial, autohton" *(p. 71). Tot astfel poate fi înţeleasă şi afirmarea netă a transmiterii, în spaţiu şi timp, în produsele creaţiei populare, a unor „anumite atitudini sufleteşti" şi „concepţii de viaţă", a unor elemente, deci, din „forma şi fondul unor epoci de civilizaţie dispărute" (vezi însemnările introductive la* Legenda Meşterului Manole . . . , *p. 77—78). În acest context, nu poate fi lipsit de semnificaţie nici faptul că Bogrea nu introduce, în consideraţiile sale, distincţia între* civilizaţie *şi* cultură, *teoretizată în acea vreme la noi de S. Mehedinţi, autor la care s-a referit în opera sa. El va insista mereu asupra osmozei şi interdependenţei organice între factorul material şi cel spiritual al dezvoltării umane. Relaţia este postulată, întîi, sub aspectul ei genealogic, originar („însăşi* cultura *noastră, această mîndră aristocrată, care-şi uită atît de des genealogia, e o metaforă din viaţa agrară: transplantarea într-un domeniu ideal, superior, a umilei* agriculturi" *— p. 76), dar ea va fi subliniată cu tărie ca o condiţie absolut necesară a progresului în orice moment al istoriei unei societăţi.*

O mai amplă dezvoltare a acestor aspecte, privite din unghiul implicaţiilor lor practice, imediate, ni se oferă în memoriul Pentru învăţămîntul clasic *şi în strălucitoarele sale* Reflexii asupra anticlasicismului, *texte clădite în întregime pe o „concepţie* istorică" *a clasicismului. Istoria culturii e concepută aici ca o dezvoltare continuă — prin cumulul progresiv al valorilor, filtrarea şi fructificarea lor în sens ascendent — şi fixată plastic în celebra imagine a unui arbore ale cărui rădăcini se hrănesc din trecut. Întreaga cultură şi viaţă contemporană îi apare lui Bogrea ca „o nouă formă, o fază e v o l u t i v ă" a unui „u r i a ş p r o c e s c u l t u r a l", ale cărui izvoare am văzut că nu sînt limitate, de fapt, la „lumea greco-romană" şi pe care îl consideră în strînsă relaţie şi cu aspectul material al dezvoltării societăţii. În acest cadru, apelul la antichitatea clasică dobîndeşte o temeinică justificare. El se exercită, mai întîi, în numele unei teze generale de filozofie a istoriei, care fundamentează nu numai acea „volonté de maintenir la tradition",*

formulată de Karl Jaspers ca una din exigențele actuale principale, ci însăși întreaga accepție a umanismului contemporan: „unicul mijloc de a înțelege și a judeca prezentul [este]: perspectiva trecutului, [...] sensul permanent și profund al evoluției istorice“ (p. 94). În acest proces, „apelul la clasicism“ — căruia i se acordă, firește, optima pars *— înseamnă, de fapt un apel la* v a l o r i f i c a r e a *clasicismului. „Clasicism nu mai înseamnă pentru noi un extract de trecut pe care l-am opune prezentului“ — subliniază Bogrea. El denunțase, dealtfel, și înainte, primejdiile unei transplantări mecanice, artificiale, a elementelor antichității în actualitate, procedură derivată din simpla și seaca „erudiție umanistă“. Încă în 1910, în însemnările asupra Universității din Berlin, el observă că aci antichitatea se studiază în „așa fel, încît, din contactul cu această lume, moartă de peste o mie de ani, să răsară noi puteri și îndrumări noi la viață“ și adaugă: „Nu clasica uscare și prăfuire a sufletelor, migăloasa autopsie a textului mort, — ci pulsul veșnic al vieții fără moarte care e închisă în operele antice, asta interesează pe ... filolog ...“ (p. 238). În 1924, salutînd înființarea la București, din inițiativa lui Iuliu Valaori, a societății „Amicii culturii clasice“, el ține să sublinieze drastic faptul că rațiunea apropierii de cultura clasică nu poate fi decît „crearea acelei entuziaste* comunități spirituale *cu sufletul antic, fără de care «clasicismul» nu e decît o sarbădă clasicismărie profesională ...“* [7] *Ideea va fi apoi precizată în* Reflexii *..., unde funcția clasicismului, raportată la contemporaneitate, este definită clar ca aceea a unui „generos ferment de viață“ și a unui „imens capital de experiență“, sau, într-o memorabilă formulare sintetizatoare: „Nu antichitatea clasică în sine, pentru ea însăși, ci* antichitatea pentru prezent, *pentru nevoile prezentului și viitorului — aceasta o voim“ (p. 97).*

Legat de acest imperativ general, Bogrea găsește o rațiune în plus pentru apelul la antichitate în cultura noastră, unde, după părerea sa, „clasicismul împacă toate antinomiile“, corespunzînd deopotrivă și „naționalismului“ *— întrucît „ființa noastră etnică își are originea în* v i a ț a r o m a n ă“ *— și* „umanitarismului“ *— întrucît „civilizația Romei e însuși* t e r e n u l

comun pe care se întîlnesc popoarele de cultură ale lumii și vremii noastre" (p. 103—104).

Cu aceasta ne-am apropiat, însă, de focarul central al unei credințe proprii, care a luminat scurta, dar intensa viață spirituală a lui Vasile Bogrea. Din atitudinea sa față de umanismul clasic, se pot desprinde ușor liniile de forță între care se circumscrie profitul aportului său specific în istoria culturii noastre.

În căutarea acelui „puls veșnic al vieții fără moarte" se desfășoară, de fapt, nu numai activitatea sa publicistică atît de variată și manifestările sale literare, ci și întreg periplul său științific prin tărîmurile istorico-filologice. Risipirea intereselor și a eforturilor în atîtea direcții, aria foarte largă și caracterul atît de diversificat al investigațiilor intreprinse ne apar, în această lumină, mai mult decît simplul reflex al unui temperament dominat de o curiozitate intelectuală nestăpînită, al pasiunii sale devorante pentru „cunoașterea totală". S-ar putea afirma că atitudinea sa se întemeiază pe un anumit mod de a înțelege știința. Sextil Pușcariu a fost cel dintîi care a semnalat un important aspect al acestui adevăr, atunci cînd l-a caracterizat pe colegul său drept „un spirit de o universalitate atît de pronunțată, pentru care lingvistica, istoria, etnografia, folclorul și literatura alcătuiau diferitele fețe ale aceluiași întreg: istoria culturală".[8] În acest sens, ar trebui adăugat, poate, că V. Bogrea concepe finalitatea oricărei cercetări științifice, în perspectiva largă a istoriei culturii. Să menționăm doar că, urmărindu-l pe G. Schütte, în reconstituirea geografiei ptolemeice a Europei septentrionale, el acceptă, ca principiu general „nu izolarea fenomenului, identificarea fragmentară, care nu duce la nimic sigur, ci sinteza întregului complex de criterii (lingvistic, literar etc.), cu perspectiva întregului . . .".[9] Atitudinea sa reprezintă, așadar, un caz particular al concepției despre „solidaritatea științifică universală", pe care ne-am obișnuit să o considerăm astăzi ca un atribut al ultimelor decenii, dar care, așa cum s-a remarcat[10], fusese formulată, în cultura noastră, încă în secolul trecut, de către B. P. Hasdeu și cum am văzut, reapare apoi la Bogrea.

Știința reprezintă, într-adevăr, pentru acest „enciclopedist“, modalitatea prin care omul poate cunoaște lumea sa și se poate cunoaște, deci, pe sine, în perspectiva istoriei sale și în diferitele sale ipostaze creatoare. Dar această cunoaștere apare ea însăși ca un act de „creație culturală“, în care sînt angajate și răscolite cele mai adînci resorturi și disponibilități umane. Atragem atenția asupra cîtorva rînduri în care se schițează un subtil mod de a concepe reflectarea realității în cunoașterea omenească, proces definit printr-o dialectică a obiectivului și subiectivului: „cea mai cristalină, mai emancipată și mai comprehensivă minte omenească reflectă totuși în legea ei *realitatea percepută, — după cum cel mai pur strat de aer modifică raza transmisă: vidul absolut, singur, ar putea-o lăsa neatinsă, dar vidul acesta n-ar propaga-o deloc, și, în mod absolut, nici că există!“ (p. 79). Este surprins aici plastic un adevăr de mare importanță, pe care Marx cel dintîi l-a pus în lumină în toată complexitatea sa atunci cînd, împotriva materialismului mecanicist — și, evident, opus idealismului subiectiv —, a reformulat (în cunoscutele* Teze asupra lui Feuerbach) *teoria reflectării pe baza postulatului subiectivității incluse în obiect. Această teză nu apare, desigur, la Bogrea, în cadrul unei teorii epistemologice, ci ea izvorăște direct din atitudinea generală la care ne-am referit și din modul concret în care el preconizează umanismul în știință:* „A fi obiectiv *nu înseamnă, nu poate să însemne* a înceta să fii om“ *(p. 80). În același sens poate fi amintit și un alt pasaj, în care, scriind despre un articol al lui Hugo Schuchardt, el are prilejul să se alăture savantului austriac împotriva „acelora cari socot că «singur adevărul științific interesează, indiferent de persoana descoperitorului»“, adăugînd apoi: „Și cît de u m a n [subl. n.] sună cuvintele sale, față cu declamații asupra impersonalității științei anonime de felul acesteia: «La science est la forme la plus impersonnelle de l'effort. Souvent, en travaillant sous l'anonyme on aime à se dire que le travail n'a pas besoin d'un nom, pour remplir son but; un fait acquis, n'est-ce pas assez? L'individu n'est rien, mais le fait demeure. Le philologue finit par vivre ainsi dans une sorte de Nirvâna scientifique, où toute personnalité est abolie»“*[11]. *Am reprodus în întregime și pasajul incriminat, deoa-*

rece el aparține unui binecunoscut clasicist — J. Psichari, Études de philologie néo-grecque *— și în felul acesta vom putea măsura încă o dată întreaga distanță care îl separă pe Bogrea de mulți din „umaniștii" epocii. Întreaga sa activitate poate fi considerată ca o originală și puternică reafirmare, peste secole, a celebrei sentințe a scriitorului francez, pe care el însuși o reformulează și o ridică la rangul suprem între „tablele legii": „mai presus de* știință... *este un lucru incomparabil mai mare:* conștiința*". În același timp, filologul român trebuie înscris pe linia unor iluștri savanți ai Europei moderne, ca matematicianul Appel, chimiștii Berthelot și Le Chatelier sau filozoful și matematicianul H. Poincaré (maxima acestuia: „Les humanités greco-latines ne sont pas un luxe archaïque, elles importent essentiellement à la formation de l'homme de science" este citată de el cu venerație; v. p. 94), pentru care adevărul lumii și adevărul omului nu se opun. Sau, în termenii lui Bogrea,* „Adevărul" *este un* „înțeles etern-omenesc" *(p. 82). Ceea ce dă nota caracteristică a poziției sale, în acest context, derivă în bună parte din perspectiva filologică adoptată. Într-o însemnare de jurnal rămasă în manuscris, V. Bogrea oferă o justificare afectivă a opțiunii și pasiunii sale pentru studiul vieții cuvintelor: „M-am simțit totdeauna atras de aceste microcosme, al căror puls minunat mi s-a părut mai conform, mai congenial cu însuși pulsul inimii mele, decît vastul, eternul ritm macrocosmic" (p. 247). Originea acestei atitudini ar putea fi raportată la semnificația pe care Cicero o acordă expresiei* humaniores litterae, *și asupra căreia a insistat, de curînd, Etienne Gilson[12]. Mai mult decît apropierea directă de Aristotel, propusă de Șt. Bezdechi, înscrierea lui Bogrea în filiație ciceroniană ne apare justificată atît prin acest paralelism izbitor în modul în care este plasată cunoașterea cuvîntului în centrul studiilor despre om, cît și prin numeroasele referiri concrete din opera sa (și mai ales din manuscrise, care atestă un adevărat cult pentru „părintele latin"). Indiferent, însă, de orice raportare la izvoarele antice, fapt este că el a schițat — e adevărat, nu atît teoretic, cît practic, prin cercetările sale — în primele decenii ale secolului nostru, un model de integrare a științelor umane, pe baza unei concepții largi asupra studierii*

fenomenului lingvistic. Și, ceea ce este important, el nu a preconizat această încercare temerară pentru epocă numai sub unghi metodologic, așa cum se întîmplă în practica dezvoltării științifice a zilelor noastre, ci a urmărit: (a) studiul limbii în perspectiva amplă a istoriei culturii și societății; (b) legătura acestuia cu realitatea umană vie.

Teoretizarea celui dintîi aspect a fost, în parte, ilustrată[13]. *În esență, atitudinea sa se opune polemic mentalității pozitiviste „neogramatice“, care domina, încă, activitatea multor lingviști contemporani lui, reclamînd considerarea fenomenului lingvistic într-un complex de factori și într-o rețea de relații cauzale, care exclud cu totul „atomismul“ și „izolarea“ în cercetare. Însușindu-și viziunea comparativ-istorică, fără să scutească de critici modul îngust în care era aplicată metoda cu același nume, el nu mai acceptă obiectivul clarificării istoriei limbajului ca un scop în sine, și cu atît mai puțin ca „scopul suprem al științei limbii“, cum preconizase întreaga lingvistică anterioară. În acord cu concepția școlii sociologice franceze, istoria limbii este considerată doar ca un mijloc de a întemeia generalizările teoretice ale lingvisticii, care trebuie efectuate, după credința sa, „în lumina psihologiei și sociologiei, a etnografiei și folclorului“. Studiul „v i e ț i i c u v i n t e l o r“ este conceput, astfel, prin natura sa, ca un demers interdisciplinar, relevant în planul „istoriei culturii în genere“. Pe de altă parte, Bogrea vede însuși „spiritul actualei faze de evoluție a studiilor lingvistice“ (caracterizată, prin referire la cuvintele lui Alfons Nehring, drept o* „Periode des Menschen in der Sprache“), *în orientarea spre „semantică și istoria culturii“, poziție care își menține și reafirmă actualitatea în zilele noastre.*

În strînsă legătură cu acest aspect ne apare și condamnarea violentă a „înstrăinării de viață“, am spune azi a a l i e n ă r i i prin știință, de care se face, nu o dată, principial vinovat pozitivismul filologic. Puține pasaje în literatura noastră științifică posedă virulența polemică a atacurilor pe care Bogrea le formulează împotriva „pozitivismului orb“ și a „dogmatismului pedant“ al unei științe filologice îndoctrinate în precepte metodologice cu pretenții de lege și în tipare moarte. Denunțînd „artificialitatea, lipsa de contact cu realitatea vieții“ a acestui „mo-

del" de știință — „știința cu coturni a mandarinilor hieratici, pontificali" (p. 92) —, el face apel la o celebră imagine a marelui poet: „cît de departe sînt de sufletul unui Eminescu «pedanții cu ochi verzui», care cred că l-au înțeles și simțit cînd știu să socoată exact silabele versurilor lui și să eticheteze, ca la farmacie, vrăjitele-i icoane poetice" (p. 98). Pledînd consecvent pentru „suveranitatea spiritului", el pretindea însă acea receptare integrală, deci și afectivă, a obiectului, fără de care o exegeză a valorilor din spațiul culturii devine imposibilă: „Nu-i destul să-ți imparți capul în multiple săltărașe, să numești această împărțire metodologie ... și, privind trufaș prin ochelari, să aranjezi materialul literar cu ceremonie iezuitică, în fiecare cutiuță craniană ..." (p. 77). Cunoașterea științifică în domeniul valorilor exprimate prin cuvînt se relevă, așadar, pentru Bogrea, ca un proces amplu, angajînd întreaga ființă a cercetătorului și al cărui aspect esențial este nu atît cel informativ, *cît cel* formativ, *creator al personalității umane. Instructiv în această privință ni se pare necrologul închinat celebrului clasicist Fr. Leo, unde idealul marii personalități este fixat nu prin termenii lui Emerson (a întrece „cu un cap pe toți contemporanii"), ci prin apelul la o „fericită" formulare a lui Gomperz: „Adevărații* oameni mari" *sînt „aceia, la cari [...] «supt un cap rece stă o inimă caldă»" (p. 126).*

În această ordine a argumentației se înscrie și altă trăsătură a crezului său științific umanist, pe care o considerăm definitorie: ceea ce îl distinge atît de cei vechi, cît și de cei mai mulți dintre marii umaniști ai timpurilor moderne, este mai ales forța cu care el accentuează ideea că a d e v ă r u l trebuie pus în s l u j b a c o l e c t i v i t ă ț i i, în speță a n a ț i u n i i din care faci parte. Acest aspect a fost subliniat, pentru prima oară, de acad. C. Daicoviciu (1971, p. V). Pe baza celor spuse pînă acum, cadrele concepției sale despre știință ne apar destul de largi pentru a putea împăca atît dezideratul general-umanist, cît și pe cel național. Soluția practică va fi, atunci, simplă: „cel mai bun și mai firesc mijloc de a contribui la mișcarea generală a științei, rămînînd totuși în cadrul celor mai legitime și imperioase obligațiuni naționale" i se pare a fi acela de „a pune în circulație științifică aspectul românesc al problemelor, oriunde

el există, — indiferent de valoarea lui relativă“[14]. *Aceste cuvinte caracterizează foarte bine întreaga sa activitate științifică. Mai mulți comentatori au regretat faptul că acest excelent cunoscător al limbilor și culturilor antice a renunțat la vocația sa clasică, scriind foarte puțin în acest domeniu. De fapt, studii strict clasice V. Bogrea n-a scris nici unul, deoarece* Două metode în propunerea gramaticii comparate a limbilor clasice *se subordonează, în fond, unei „experiențe didactice“, iar acea admirabilă* Originalitate a poeziei romane, *publicată postum, este orientată spre surprinderea dăinuirii unui spirit cultural, care a „luminat fără încetare drumurile obscure și grele ale progresului uman“, pînă la „sufletul întunecat și smerit al mezinului de la Dunăre“, încheindu-se simbolic cu versurile lui Asachi din* La Italia. *Faptul ni se pare însă cu atît mai semnificativ în lumina constatărilor de aici. Apelul la antichitatea clasică, întîlnit aproape în fiecare pagină a lucrărilor sale, ca și perspectiva comparativă teoretizată și adoptată pretutindeni, sînt menite să releve aspectul românesc al problemelor științifice în cadrul lor universal, iar această atitudine se subordonează, la rîndul ei — cum vom vedea —, imperativului general pe care Bogrea, alături de alți colegi de generație, îl va preconiza pentru noua etapă istorică în care se găsea cultura română.*

Ca un corolar al celor semnalate anterior, marele filolog nu poate accepta cercetarea științifică drept un scop în sine; ea nu poate cumula, așadar, întreaga energie spirituală a unei personalități. Cum subliniază în necrologul citat, adevăratul savant nu se poate închide „în turnul de fildeș al specialistului aristocratic, departe de vulgul trivial și profan“, ci — fapt care se remarcă aproape la toți cărturarii străini și români ale căror portrete sînt schițate — el este și un „om al cetății“, adică își servește „știința sa și țara sa“.

Activitatea publicistică foarte variată, reprezentată în aceste Pagini, *constituie o convingătoare ilustrare practică a idealului schițat de savantul Bogrea. Ea va infirma, credem, definitiv, imaginea unui „umanist din timpul Renașterii“ rătăcit „în mijlocul“ actualității, unde „trăia ca un adevărat Erasmus, privind la oamenii și lucrurile din jurul său cu acea îndulgență amestecată cu ironie . . .“ (Șt. Bezdechi, 1926). Nimic mai străin per-*

sonalității sale, așa cum ne apare ea conturată aici, decît detașarea de cotidian, recluziunea în „turnul de fildeș al profesiunii“ și neaderența la „datoria momentului“, trăsături care, dacă au putut caracteriza — într-o măsură — pe marii cărturari ai secolului al XVI-lea, nu mai pot fi acceptate în nici un caz de umanismul veacului nostru.

Încă însemnările din primul an al studiilor la Berlin (1910) ni-l relevă pe enigmaticul și în atîtea privințe romanticul Peregrinus, *cum semnează în „Neamul românesc literar“, ca pe un spirit animat de „pure“, deci abstracte visuri umaniste, interesat de „tot ce e cîntec, tot ce e artă, tot ce e faptă, tot ce e viață, tot ce e suflet de om“. „Mă interesează Omul“ nu pregetă să scrie, cu inițială majusculă, tînărul moldovean venit aici cu năzuința de a îmbrățișa „toute l'humanité“; și, firește, aceastä himeră nu poate fi „întîlnită nicăiri“. El întîlnește însă, în capitala Germaniei de la începutul celui de-al doilea deceniu al secolului, o realitate mult mai concretă și mai puternică — naționalitatea, cu trăsăturile ei distincte. Izbit de manifestările acestei realități, el va încerca să o explice, pentru prima oară, în termeni destul de naivi, prin imaginea* palimpsestului *(dăinuirea înverșunată în „sufletul“ nostru a unui străvechi substrat etnic, rezultat din acumulări istorice îndelungate și transmis ereditar): „strămoșii noștri trăiesc în noi ...! Cultura nu-i poate ucide niciodată — și, supt cele mai «uniforme», mai «general-europene» și mai «universal-omenești» aparențe, fondul etnic, particular, e acolo, modificînd și diversificînd din temelii ...“ (p. 226). Ca și marelui său înaintaș — Kogălniceanu, — pe care îl va vedea mai tîrziu, într-o splendidă imagine, „umbrindu-ne“ cu statura sa istoria „asemenea copacului fabulos din legendă ...“ (cf. p. 110) —, i se întîmplă, în acest fel, lui Bogrea să învețe aci, la Universitatea din Berlin, a-și „iubi neamul“. Și ca și acestuia, i se pare, în clipe de entuziasm nestăpînit față de viitorul neamului că „ceasul biruinții“ nu e departe (p. 240).*

Sentimentele patriotice ale tînărului „peregrin“ se vor căli, însă, și maturiza în focul războiului care va pîrjoli nu peste multă vreme trupul țării. În flăcările uriașe ale celei dintîi conflagrații mondiale — cînd „«civilizația» și-a aruncat cît colo haina de duminecă a «umanității», pentru a manevra mai co-

mod“ (p. 25) — va arde și va fi „turnat“ din nou, într-o formă superioară, însuși aurul vechii sale viziuni umaniste. „Cronicile“ de război pe care le va publica în „Neamul românesc“ din 1917 ne apar, în această lumină, nu atît ca oglindiri imediate ale epocii, cît teribile documente de conștiință. Deși n-o mărturisește direct, V. Bogrea are acum revelația mistificării în care a trăit cu numai cîțiva ani mai înainte, cînd de fapt asistase, fără să-și dea seama, la pregătirea acestui „masacru mondial“, ca la „cea mai sinistră tragi-comedie: pe scenă în fața publicului încîntat, Universitățile, propovăduind idealismul cel mai pur și cea mai castă filantropie, — pe cînd dincolo, în culise, uzinele făureau unealta dezastrului“ (p. 33—34). Ceea ce el însuși aplaudase atunci drept „idealism luminos de cristal“, „idealism robust și activ“ îi apare acum ca simplă „fățărnicie, înșelăciune“, iar în fond o „funestă nebunie“, o exaltare a „dreptului forței“ și a „misiunii predestinate“ a „poporului“ german; „luminosul patriotism german“ ce era cultivat în universitățile Germaniei i se dezvăluie, astfel, ca un „feroce catehism al egoismului“; Kaiser-ul „dîrz, impunător și vioi, care trece zilnic, pe «Unter den Linden», răspunzînd, în toate părțile, la salutul supușilor“ îi apare acum, călcînd peste mormanele de ruine ale Europei, „în toată nuditatea-i hidoasă“, „cu capul gol, tuns de aureola falsă care-l înconjurase ...“; „disciplina nesilită, bucuroasă“, „disciplina de fier“ — „disciplină a turmelor“, bazată pe „frica de fulgerele superiorului“; „idealul stăpînirii lumii prin cultură“ i se înfățișează, concretizat, „ca într-o lugubră vedenie de balamuc“, în „opera de sălbăticie a Germaniei civilizate“, în monstruoasa „frenezie a distrugerii“ care preface, cu „tunul cultural“, întreaga Europă în ruine.

Să provină oare această totală răsturnare de perspectivă numai din faptul că interesul național îl despărțea, îl opunea acum ireductibil pe românul V. Bogrea fostei sale „Alma Mater“? Este vorba, evident, de o mult mai importantă mutație de conștiință, foarte instructivă într-un plan mai general: avem ilustrat aici, edificator, cazul eșuării inevitabile a vechilor și anacronicelor percepte ale unui „umanitarism“ vag, abstract, de proveniență renascentistă și trecut prin filieră romantică, în epoca istorică a războaielor imperialiste. Bogrea însuși este per-

fect conștient de semnificația și importanța cardinală a experienței războiului, în acest plan: „dacă, din Iadul de flăcări și din vîltoarea de sînge în care ne zvîrcolim, atîția termeni uzați, spălăciți și profanați — ideal național, patrie, neam —, *au ieșit purificați, lămuriți, impregnați de o nouă viață, termeni abstracți, și de multe ori materializați, ca:* umanitate, civilizație, *au dobîndit o valoare de realitate și o semnificație morală superioară"*[15]. *Să urmărim însă, mai concret, coordonatele acestei transfigurări.*

Iată-l mai întîi pe cărturarul nostru făcînd apologia războiului, situație cu totul de neconceput în analele vechiului „umanism", care l-ar fi revoltat pînă la gestul anatemizării pe bătrînul da Vinci ori pe Erasmus, chiar. Pentru cel care nu ezitase să-și abandoneze studiile din Berlin în pragul doctoranturii și să participe, el însuși, în 1913, ca voluntar în campania din Bulgaria, „cosmopolitismul umanist" al veacurilor anterioare nu mai poate fi acceptabil; V. Bogrea înțelege intrarea României în războiul mondial în primul rînd prin prisma luptei pentru realizarea „idealului național". Acest deziderat îi apare ca rezultînd nu dintr-o simplă aspirație sau „tendință" afectivă „spre unitate", ci ca o necesitate istorică: e „ceasul destinului", „care pentru germani și italieni fusese"; e un comandament al istoriei, un act de justiție seculară, căruia nimeni nu i s-ar putea împotrivi. Imaginea palimpsestului reapare acum, ca o vizieră care ascunde marea umbră a lui Mihai, „Mucenicul istoriei noastre", într-una din cele mai tulburătoare pagini din publicistica românească. Chipul voievodului pierdut în cîmpul din inima Transilvaniei reînsuflețește, în tragica lui neodihnă, simbolul unui imperativ istoric, al unui destin rămas peste veacuri neîmplinit.

Dacă s-ar reduce la această argumentare, însă, pledoaria sa, oricît de strălucitoare, n-ar putea aparține unui adevărat umanist. Are acesta dreptul să pună interesele națiunii sale mai presus decît cele ale „umanității"? Oare prin aceste „interese" nu s-ar putea justifica orice *război, așa cum, în alt fel, Germania însăși încerca s-o facă? Bogrea se va exprima destul de clar, în această privință, în articolul din 1918,* Jubileul piraților și neutralitatea Spaniei: *„Nu există «punct de vedere» admisibil* în afară *de umanitate și* împotriva *ei, și n-ai dreptul tu,*

«patriot german», la «înțelegerea» și «admirația» lumii, pentru că o torturezi astfel «în interesul patriei» tale! Era conform «interesului Germaniei» ca atîtea vapoare neînarmate să se înece, cu miile de ființe fără vină ce se găseau pe ele...? Fie. Dar nu era în intersul omenirii *și nu era în interesul* civilizației!"[16].

Există, așadar, interese și interese: „noi toate revendicările noastre le răzimăm pe dreptate"; idealul nostru național era „în marginile putinței și dreptății" — el nu venea în contradicție cu interesele „omenirii" și ale „civilizației", ci era o expresie particulară a acestora. Se operează o distincție categorică între războiul „acelora care nu au alt steag decît Forța și Sila" și „războiul sfînt" pe care îl duc „națiile mici obijduite" pentru libertatea *lor — și se citează mereu nu numai cazul României, ci și al Belgiei și Serbiei —, pentru apărarea „hotarului patriei" și a „onoarei în pericol", pentru „prăbușirea crimei" și „restituirea integrală, pe eterne temelii de dreptate, a dreptului național încălcat" (p. 24, 59, 62). Se schițează, deci, o definire a războaielor drepte și nedrepte, în termeni foarte apropiați de cei ai noștri de astăzi. Rar se poate întîlni o condamnare mai vehementă a teoriei „dreptului forței" și a consecințelor sale practice, decît în aceste articole ale lui Bogrea. Găsindu-i rădăcinile, dincolo de Nietzsche[17], în filozofia idealistă a lui Fichte și Hegel, „părinții ei adevărați" (p. 50), el opune, de fapt, acestei „funeste nebunii" f o r ț a   d r e p t u l u i   i s t o r i c, în triumful căreia crede neclintit, în mijlocul tuturor vicisitudinilor.*

Pe temeiul acestei justificări și al acestei credințe, el va respinge regretul unora după „majestatea calmă a «civilizației» de ieri", ca pe un „sentimentalism zadarnic, cu toată noblețea și umanitatea lui" (p. 24). Războiul — „tragic, dar fecund!" — ajunge să fie acceptat tocmai pentru că „Germania va înțelege atunci, că, pe viitor, nu va putea rîvni niciodată, fățiș sau fățarnic, la aservirea lumii, fără a ridica împotrivă-i lumea întreagă. Puteri mari, care ar fi fost dispuse, poate, s-o imiteze, vor fi înțeles, desigur, că nu pot sfărîma fără sancțiune cuibușorul națiunilor mici, în care se cresc, cu jertfe, puteri de cultură spre folosul obștesc..." (p. 43).

Pentru a ajunge la această justificare supremă, prin „creația de cultură spre folosul o b ș t e s c*", nu poate fi evitat, însă, un aspect concret de deosebită importanță pentru definirea atitudinii sale politice și, implicit, a umanismului său: problema „dreptății" sociale. Bogrea vizează, în primul rînd, situația țăranului. În „lumina de sînge" a războiului i se revelează cărturarului de spiță răzășească „toată mărimea nedreptății sociale, a crimei naționale ce se săvîrșea față de această țărănime sublimă..." (p. 60). Acest „frate nedreptățit", acest „Belisariu care nu cerșește" este chemat să ducă pe umeri toată greutatea războiului; și el o face cu un eroism fără margini, pe cînd, „bogatul materialist" abia dacă „a ajuns să înțeleagă că, în afară de moșia sa, mai e și o țară, care nu-ți poate fi totuși absolut indiferentă pentru că, dacă ea sufere, se poate turbura nițel și contabilitatea rentei iubite..." (p. 26). E adevărat că V. Bogrea se referă și la „reparația" care s-ar fi făcut țăranului român prin „reforma" agrară din 1917. Din articolul* Datoria momentului *rezultă, însă, cît se poate de evident, după părerea noastră, că aceasta nu însemna pentru el o împlinire a „datoriei" față de țăran; finalul ni se pare edificator: „Nu o vom face? Vom stărui, pînă la capăt, în jumătăți de fapte, în datorii împlinite cu jumătate de suflet și cu inima îndoită?" (p. 27). Se sesizează așadar natura mai adîncă a „răului" structural ce macină un organism social, care, deși se clădește „pe* spatele *țăranului", îl lipsește pe acesta de „dreptul ce i s-ar cuveni".*

Nici situația clasei muncitoare nu putea rămîne neobservată. Însemnările din Berlin amintesc de „ultimele manifestații muncitorești", iar o frază — ce se încheie, semnificativ, cu acel memento: „nimeni și nimic nu-mi poate fi indiferent" — pune în contrast, în bună tradiție eminesciană, chipul „impunător" al Cezarului cu „lucrătorul necăjit, ca pretutindeni, care strigă răgușit, supt ferestre, cu gîndul la o soartă mai dreaptă..." (p. 224). Într-un articol din 1917 (Comunicatele lor), *Bogrea va susține, apoi, că nemții sînt* nevoiți *să mistifice realitățile frontului, deoarece „sînt și pe la ei socialiști și flămînzi, nu numai pe aiurea"*[18]*. Cu toate acestea, atitudinea sa nu merge mai departe de gîndul unor „reparații", și nu poate invoca altceva decît „ochiul conștiinței pedepsitoare". (Într-o singură însemnare*

în manuscris ne întîmpină totuși și umbra amenințării cu un gest revoluționar: „Problemele de dreptate socială trebuie studiate și dezlegate la timp de conducători. Altfel, le dezleagă poporul — cu toporul“, (p. 148). Descoperim aici, desigur, inconsecvența esențială a acestei concepții „umaniste“. Cel care nu șovăise să justifice, în numele dreptului istoric, al „culturii“ și al „omeniei“, războiul n a ț i o n a l, *evită să se apropie de ideea războiului* s o c i a l, *deși semnalează și condamnă „nedreptatea“ societății în numele acelorași principii, ca o* d u b l ă *„crimă“: „socială și națională“. El accentuează, pe bună dreptate, ideea că „«socialismul» nu se poate face în disprețul realităților politice și sociale dintr-o țară“, dar se iluzionează, în acel moment, că „singurul socialism compatibil cu rosturile noastre“ ar fi* „democrația națională“.[19] *Să reținem oricum că V. Bogrea face parte dintre intelectualii români care, înaintea primului război mondial, au visat „o Românie care va fi nu numai mai mare, ci și mai dreaptă“ și, în acest sens, s-ar putea spune că idealul său reprezintă el însuși un „Cap al Bunei Speranțe“ în viitorul țării.*

Limitările, explicabile prin epocă, ale concepției sale politice sînt mai vizibile în atitudinea sa de după război. Dacă, într-un moment în care independența națională era primejduită, apelul insistent la „concordie“ și unitate socială avea o bază reală, motivarea sa apare insuficientă în noile circumstanțe istorice. În timpul războiului, V. Bogrea văzuse foarte bine inechitatea și „relele unei pături superficiale“ și credea că acestea vor dispare ca o „crustă de gheață, pe care o va topi primăvara și supt care circulă apele vii și clare ale maselor populare“ (p. 37); din păcate, însă, deși dezghețul profetizat nu se produsese, el pierde în mare măsură din vedere situația acestor „mase populare“. Nu e vorba aci de o atenuare a atitudinii critice față de „relele“ păturii suprapuse. Chiar dacă atacurile în această privință nu mai sînt atît de frecvente în presă, grupajul de „Scîntei“, rămas în manuscris, atestă o permanență a tonului vehement critic, mai ales la adresa monarhiei și a politicianismului vremii. Atitudinea sa democratică și progresistă se relevă și în felul în care combate manifestările studențești anarhiste, „fasciste“, din 1923[20]. *Se produce, însă, un fel de subordonare a activității sale pu-*

blicistice la obiective de natură preponderent culturală, iar explicația acestei mutații nu e greu de dat. Pe lîngă încadrarea sa într-o mișcare științifică și didactică de un elan cum rar mai putem întîlni în cultura noastră, noul profesor al tinerei Universități clujene (și, în același timp, unul dintre fondatorii acestei școli filologice) este confruntat cu o realitate care îi va provoca o a doua mare dezamăgire: neînțelegerile, contradicțiile, ba chiar sperietoarea „scizionistă" agitată de potentații și politicienii ardeleni demagogi, nemulțumiți de limitarea influenței lor în lupta pentru putere, declanșată imediat după unirea Transilvaniei cu Țara-mamă. Situația reclama o ripostă hotărîtă, promptă, și tocmai acest obiectiv și-l propune ziarul „Conștiința românească", din 1923, al cărui principal animator a fost. Bogrea își dă seama că apariția unor superficiale incongruențe era ceva firesc, „natural", „fatal", chiar, în condițiile unui cadru economico-social și instituțional diferențiat și ale unui ritm aparte de dezvoltare istorică a provinciilor românești. El luptă împotriva exagerării divergențelor, a absolutizării și fetișizării lor demagogice, recurgînd, firește, în primul rînd, la „sentimentul solidarității naționale"[21]. După cucerirea unității politice, imperativul major al epocii devine, pentru el păstrarea și consolidarea acesteia; iar mijlocul de a-i răspunde: realizarea unei „unități culturale"[22]. Or, acest obiectiv i se pare posibil de atins, alături de o „pregătire tehnică corespunzătoare", pe temelia structurii social-economice existente.

Să subliniem, înainte de toate, că această pledoarie pentru integrarea într-un „organism național unitar", acest apel la „conștiința românească" se face în virtutea unei mai vechi concepții a națiunii ca „realitate istorică și biologică" și pornind de la o convingere temeinică a sa că „nu afirmarea conștiinței naționale, ci siluirea sau eludarea ei, e ceva anormal, nenatural și pervers, întrucît e posibilă"[23]. Chiar dacă el insistă poate prea mult asupra componentei fiziologice a acestei „realități", trebuie subliniat că, în afara izbucnirilor antigermane din timpul războiului, Bogrea nu ajunge niciodată la exagerări în această privință. Oricît de insistentă apare campania „conștiinței românești" și oricît de violent ar fi tonul unor răfuieli ad personam, *acestea se fac cu cea mai mare atenție și în cel mai deplin res-*

pect față de personalitatea și drepturile „neamurilor conlocuitoare". Atitudinea naționalist-șovină este total străină publicisticii sale. Mai mult, consecvent principiului formulat, Bogrea se pronunță răspicat împotriva celor care înțeleg procesul de „integrare într-un organism național unitar" în sensul ștergerii particularităților etnice: „Cetățeanul român, străin de neamul nostru, e liber să rămînă ce este. Aceasta nu înseamnă dispreț din partea noastră, ci respectul loial pentru un drept, care a alcătuit totdeauna baza politicii și revendicărilor noastre naționale înseși"[24].

Întreaga sa acțiune culturală se va clădi, așadar, pe același postulat fundamental: „nu există o legitimare mai categorică a dreptului la viață națională al popoarelor decît cultura lor, decît acel aport nou pe care e capabil să-l aducă, la bunurile superioare ale umanității, fiecare popor" (p. 72). În virtutea lui, și în fața „imensului cîmp" ce se deschidea pentru „muncitorii" din domeniul culturii, V. Bogrea consideră de importanță cardinală consolidarea unei „conștiințe a propriei valori" și a „puterilor" creatoare proprii. Înspre acest țel concret se îndreaptă toate eforturile sale publicistice din acești ani. El vrea să schițeze coordonatele spirituale ale constituirii unei asemenea „c o n ș t i i n ț e r o m â n e ș t i", pornind de la întemeierea anteică pe substratul popular — transmițător nealterat al elementului originar, primodial al civilizației noastre — și prin contactul fecund cu antichitatea clasică și cu romanitatea apuseană. Într-o formulare sintetică, „misiunea noastră în acest Orient", deci și în „simfonia culturii universale", este, pentru Bogrea, aceea de a crea „o c u l t u r ă e u r o p e a n ă d e e s e n ț ă l a t i n ă ș i d e p r e s t i g i u u n i v e r s a l" (p. 89).

Teza reprezintă, desigur, expresia unui ideal afirmat statornic în istoria culturii noastre[25]*, dar ea constituie, în același timp, imperativul major al acestei epoci, de după realizarea unității naționale, crezul spiritual al unei noi și strălucite generații de intelectuali, ce-și asuma misiunea promovării culturii românești în universalitate. Crezul acesta fusese formulat chiar din 1919 de către Vasile Pârvan — cel care peste un an îl va recomanda elogios pe Bogrea Academiei Române ca pe „unul*

din rarii polihistori umaniști ai noștri“ — în faimoasa sa lecție inaugurală la Universitatea din Cluj, intitulată „Datoria vieții noastre“. *El a fost preconizat și ilustrat, cum am văzut, de Bogrea însuși, prin întreaga sa activitate — didactică, științifică, publicistică — din acești ani. „Noi sîntem aici în numele unui ideal de cultură“ — declara el în 1923, în „Conștiința românească“, iar peste un an, într-o serie de comunicări la Societatea etnografică română, comunicări apărute, din nefericire, numai după moartea sa, în 1932 — definea, în același sens, „d a t o r i a c e r c e t ă t o r i l o r r o m â n i“ (vezi* Pagini istorico-filologice, *p. 491). Pentru același „ideal“ va pleda, apoi, inegalabil, în memoriul său de deosebit răsunet în epocă,* Pentru învățămîntul clasic *(1925), alcătuit din însărcinarea Congresului filologilor români, și în* Reflexii asupra anticlasicismului *(1926). El a fost, într-adevăr, unul dintre acei „preoți aspri“ ai noii „religii“ de care vorbea Pârvan, dar pledoaria sa s-a efectuat, cum am văzut, nu în numele unei singure etape culturale, ci din perspectiva surprinderii însuși „sensului profund al evoluției istorice“.*

Această receptare creatoare a unor principii derivate din spiritul tradiției clasice, în lumina noilor condiții și exigențe istorice, constituie dealtfel trăsătura caracteristică a aportului lui Vasile Bogrea în cultura noastră și cea care îl definește, în mod esențial, ca pe un umanist al timpului nostru. Cine va studia în profunzime activitatea sa publicistică, considerațiile lui despre funcția politică a literaturii[26]*, despre menirea învățămîntului și rolul culturii clasice în educația tineretului, va observa cu siguranță unitatea de atitudine și concepție generată de acest umanism programatic, ilustrat sumar prin citate în paginile precedente. Dorim să ne mai oprim succint aici doar asupra unui aspect al creației sale literare, care s-ar părea că infirmă această atitudine generală. Nu este cazul reflecțiilor și epigramelor: cum s-a mai remarcat (recent, V. M. Ungureanu, 1971), cu excepția catrenelor cu adresă strict imediată, epigrama sa nu e „săgeată al cărei venin ucide“, ci mai degrabă o străfulgerare ironică, declanșată de energia unui spirit veșnic tensionat, la altitudinea unei vaste culturi și a unei etici superioare. Cele mai multe dintre epigramele și „scînteile“ sale*

vizează defecte general-umane sau biciuie maladii ale epocii, relevînd aceeași conștiință profund frămîntată de condiția omului în lume și societate.

Problema se pune într-un mod mai delicat în cazul liricii sale. Atingem, cu aceasta, punctul final și, poate, cel mai sensibil al discuției privind umanismul lui Bogrea. Între versurile și însemnările sale de jurnal se întîlnesc destule rînduri de reflecție descurajată, sceptică, pe alocuri cu accente de un profund tragism. Nu trebuie uitat, însă, că acestea au rămas, aproape în întregime, în manuscris, iar o datare precisă și deci o explicație genetică adecvată a lor este, deocamdată, greu de realizat. După toate indiciile, cu excepția poeziei Spre Nirvana, *care ar necesita o relaționare aparte, textele de această natură sînt din ultimii ani ai vieții, reprezentînd un reflex mai mult sau mai puțin direct al vibrațiilor dureroase ale ființei poetului, sub fîlfîitul morții, resimțit atît de aproape încă din octombrie 1920. Prof. Teodor Naum are, deci, dreptate să considere acest „sumbru lirism, nutrit desigur și de imensa lui lectură literară“, ca izvorînd în primul rînd din „drama vieții sale fizice“* (supra, *p. 13). Să observăm, iarăși, că dincolo de natura conținutului lor, versurile lui Bogrea corespund unui anumit mod de a concepe poezia drept „cîntec simplu, natural, sănătos și uman, vibrînd de sinceră emoție“, în opoziție cu „ciripitul păsăresc, ce nu e decît o gimnastică abilă a coardelor vocale“*[27]*. Numai „adevărul emoției“, „sinceritatea“ ei conferă, pentru Bogrea produselor artistice un* „înțeles etern-omenesc“. *Iată, prin urmare, că, indiferent de felul în care va fi definită atitudinea sa lirică din fiecare poem în parte — care, în treacăt fie spus, nu ajunge niciodată pînă la mizantropie, iar pesimism propriu-zis nu întîlnim*[28] *decît în aceeași* Spre Nirvana *— poezia sa se integrează organic, la un alt nivel și în întregime, crezului său general-umanist.*

Privind acest crez prin prisma destinului său istoric, ceea ce îi conferă adevăratele dimensiuni și timbrul său propriu, este tocmai această condiție profund tragică, semnalată în versuri și paginile de jurnal. Sub raportul ariei extinse a investigației sale științifice, al erudiției și polivalenței sale creatoare, V. Bogrea a fost comparat, pe bună dreptate, cu Hasdeu

(D. Macrea, 1965). Am văzut că această relaționare trebuie făcută și din unghiul, mai esențial, al afirmării aceleiași concepții despre „solidaritatea științifică universală". Să ne gîndim, că propensiunea lui Bogrea spre „poliscientismul" umanist se manifestă într-o epocă în care „romantismul" științific al „marelui Hasdeu" — cum îl va caracteriza el însuși (p. 113) — nu mai corespundea exigențelor concrete ale dezvoltării științelor, ce impuneau un mult mai accentuat spirit de „rigoare" analitică și de „control al faptelor". Științele sociale ajunseseră în acel moment la noi la o fază de specializare destul de avansată pentru a ridica în fața unei asemenea conștiințe științifice dificultăți imense — implicate în intenția de a stăpîni întregul material acumulat în mai multe domenii —, dar încă departe de a permite fundamentarea unor generalizări necesare demersului sintetic și cercetărilor interdisciplinare. Cum bine se știe, spiritul proteic al lui Iorga însuși — marele său prieten, — care, în ciuda faptului că a scris atît de puțin, l-a considerat „cel mai învățat dintre români" — nu a putut surmonta întru totul aceste dificultăți. Aspirația spre cunoașterea totală, surprinsă cu atîta finețe de Adrian Marino (1971), se întîlnește, pe de altă parte, la acest cărturar, cu o extraordinară fervoare civică. Temperamentul său de luptător îl angajează profund în realitățile politice și culturale ale epocii, dar idealurile sale umanitariste se izbesc, rînd pe rînd, de suferința patriei dezmembrate, a războiului mondial, a sciziunilor naționale și a ireductibilelor contradicții sociale. În sfrîșit, această „pasiune pură a cunoașterii" și acest energetism civic se îngemănează în ființa sa spirituală cu o neobișnuit de intensă vibrație afectivă, lirică. Și dacă, privind izolat fiecare din aceste trăsături, am fi îndemnați la multiple comparații, cu greu am putea găsi o asemănare, nu numai în cadrul culturii românești, ci și în orizontul mai larg al culturii europene, pentru modul particular în care aceste caracteristici s-au îmbinat și exprimat prin întreaga sa personalitate. Să adăugăm, după toate acestea, și faptul că acela „care trebuia să devină un Eminescu al literelor noastre" (Șt. Bezdechi, 1926) a avut tragica neșansă de a fi subminat fizic de o boală necruțătoare, care îl va secera la numai 45 de ani — ceea ce nu poate fi, desigur, fără legătură cu întreaga sa f i r e și cu

atitudinea sa eroică în fața vieții. Mitul antic, reînsuflețit în versurile sale, al celui care se prăbușește cu „aripile frînte", pentru că nu-și acceptase marginile puterii, se întrupează încă o dată în spațiul culturii noastre. Vasile Bogrea nu mai are nici măcar posibilitatea sistematizării rezultatelor — atîtea cîte au putut fi obținute, în răgazul scurt al activității sale, pe diferitele tărîmuri în care s-a manifestat — și cu atît mai puțin a unei sinteze, spre care aspirația sa totalitară trebuia, în mod firesc, să-l conducă mai tîrziu și pe care pare s-o regrete în ultimele sale cuvinte scrise: „O viață sfărîmată și viața asta a mea. Jumătate din ea s-a risipit în dureroasă trîndăvie pe paturi de spitale și lungi nopți albe de agonie fizică și morală, iar jumătate s-a risipit în dibuieli nesigure după un drum pe care nu mi l-am găsit încă ..."

Cu toate acestea, o credință nețărmurită în destinul creator al omului contemporan și al națiunii sale, credință izvorîtă din cunoașterea acelui „sens profund al evoluției istorice", străbate întreaga sa activitate, de la primele reflexii din Berlinul anilor de studiu, pînă la aceste ultime și tulburătoare însemnări dinaintea morții. În licărul zărilor larg deschise spre „cele mai vaste perspective ale posibilităților umane" (K. Jaspers), dar în inima cărora fremătau „văile de lacrămi și sînge" ale Patriei, spiritul său neliniștit, adăpostit într-o prea șubredă „casă" de lut, a ars ca o flacără vie. Iar lumina lui a slujit, ca într-un unic templu, așa cum și-o dorea mereu, „știința sa și țara sa". Tot destinul său, atît de tragic prin adversitatea condițiilor în care i-a fost dat să se întrupeze, se înscrie „înalt ca de jertfă un fum" — cum ar spune Poetul — în această SACRA VIA, pe care urmele sale de cenușă fierbinte răsar acum în fața noastră.

MIRCEA BORCILĂ

NOTE

[1] În ciuda tuturor divergențelor în concepțiile filozofice, ideologice, politice, acest consens general s-a putut semnala, mai întîi, în cadrul întîlnirilor internaționale de la Geneva, în 1949 (cf. *Pour un nouvel humanisme*. Textes des conférences et des entretiens organisés par le Recontres Internationales de Genève, Neuchatel, 1949; în special: René Grousset, *L'humanisme classique et le monde moderne*, p. 9—36 și Karl Jaspers, *Conditions et possibilités d'un nouvel humanisme*, p. 181—209).

[2] V. Bogrea, *Prof. dr. Oskar Weise, Die deutsche Sprache als Spiegel deutscher Kultur*, Jena, 1923 (recenzie), în DR, IV_2 (1924—1926), p. 1047.

[3] V. Bogrea, *Grecii*, în NR, XII (1917), nr. 12, 15 ian., p. 1.

[4] V. Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, Ed. Dacia, 1971, p. 387.

[5] V. seria de recenzii din DR, IV_2, p. 1058, nota 1.

[6] C[?], *Universitatea populară de la Vălenii de Munte*, în CR, I (1923), nr. 27, 2 aug., p. 1.

[7] Vezi nota sa din RDD, XVIII (1924), nr. 8, p. 31.

[8] S. Pușcariu, *V. Bogrea*, în DR, IV_2, p. 1530.

[9] V. Bogrea, *Gumund Schütte. Ptolemy's Maps of northern Europe. A reconstruction of the prototypes* (recenzie), în DR, III, p. 855.

[10] S. Stati, *Interferențe lingvistice*, București, 1971, p. 7.

[11] V. Bogrea, *Hugo Schuchardt. Individualismus*, (recenzie), în DR, III, 1923.

[12] E. Gilson, *Linguistique et philosophie. Essai sur les constantes philosophiques du langage*, Paris, 1969, p. 219: „Ce nom (...) désignait cette théorie définie de la prééminence du langage, parlé d'abord puis écrit, comme exercice de la différence spécifique en vertu de laquelle l'homme est l'être privilégié qu'il est. La culture intellectuelle, morale, sociale, et politique de l'homme comme animal parlant, c'est le noyau solide de l'humanisme, avec ses ambitions et ses limites".

[13] Vezi *Introducerea* la *Pag. ist.-fil.*, p. XI—XII.

[14] *Pag. ist.-fil.*, p. 491.

[15] V. Bogrea, *Jubileul piraţilor*, în NR, XIII (1918), nr. 39, 9 febr., p. 1.

[16] Ibidem.

[17] Acesta este ţinta unei permanente condamnări în opera sa (v. p. 42, 50, 54).

[18] V. Bogrea, *Comunicatele lor*, în NR, XII (1917), nr. 220, 13 aug., p. 1.

[19] V. Bogrea, *Bun simţ*, în NR, XII (1917), nr. 113, 28 apr., p. 1.

[20] Vezi, mai ales, *Ce trebuie să înţeleagă studenţii*, în CR, I (1923), nr. 7, 11 martie, p. 1.

[21] V. Bogrea, *Între fraţi*, CR, I (1923), nr. 5, 25 febr., p. 1.

[22] V. Bogrea, *Congresul ligii culturale*, CR. I (1923), nr. 18, 27 mai, p. 1.

[23] V. Bogrea, *Între german şi „german". Adolf Bartels: Heinrich Heine. Auch ein Denkmal* (Dresda), Leipzig, 1906), în NR, IX (1914), nr. 23, 15 iun., p. 2.

[24] V. Bogrea, *Iarăşi „Reşiţa"*, în CR, I, (1923), nr. 28, 23 sept., p. 1.

[25] Eminescu scria în „Timpul" din 2 nov. 1879: „Trebuie să fim un strat de cultură la gurile Dunării ... şi oricine ar voi să ne risipească puterile spre alt scop, pune în joc viitorul urmaşilor şi calcă în picioare roadele muncii străbunilor noştri."

[26] Cităm, ca revelator, un fragment cu care se deschide *Cronica* sa din RDD, XVII (1923), nr. 20, 15 aug., p. 437: „... literatura nu e numai un fenomen estetic, de resortul exclusiv al talentului, ci şi un act de conştiinţă, cu misterioase aderenţe şi incalculabile repercusiuni în mediu cultural, naţional şi social al timpului".

[27] *Ibidem;* vezi şi *supra*, p. 134, precum şi *Pag. ist.-fil.*, p. 10, nota 9.

[28] Iată, în altă parte, o profesiune de credinţă în care se exprimă, de fapt, şi principalele motive ale liricii sale: „Nu, deşi se îndărătniceşte a pune vîrsta de aur în trecut, deşi Cronos, vorace, înghite cele mai nobile produse ale muncii ei milenare, omenirea aceasta a noastră e departe de a fi pesimistă" (*„La mulţi ani!"*, NR, XI, (1917), nr. 153, 2 ian., p. 2).

CUPRINSUL

CUVÎNT ÎNAINTE *(Teodor Naum)* . . . 5
NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI *(M.B. şi V.M.U.)* . 15

I. CAPUL BUNEI SPERANŢE

Emblemă . . 21
Războiul nostru . 22
Datoria momentului 25
Pentru ideal . . . 27
Testamentul străbunului 28
Două atitudini 31
Pacea sîngelui 32
Iaşul nostru . 34
„Criticii“ 36
Concordia . 38
Valea Viperei . 39
Memoria inimii . 40
Prin suferinţă . . 42
Otrava îndoielii . 44
Oracolul de la Cocîrla . 46
Pro memoria . . . 48
Între forţă şi drept . . 50
Berbecii lui Wilhelm . 51
Atitudini . . 54
Printre ruine . 56
După un an . . 58
„România invincibilă“ 60
Pe drumul gloriei 62
Cultul eroilor 64
In memoriam 66

II. CONŞTIINŢĂ ROMÂNEASCĂ

Civilizaţie românească . 71
Popor de cultură . . 72
Renaştere 74
Ceva despre cîntecul popular . 76
Legenda „Meşterului Manole“ . . . 77
Sine ira et studio . 79

Teatrul care ni trebuie . 81
Conştiinţă publică 82
Din „Conştiinţa românească“ . 84
Pentru învăţămîntul clasic . 93
Reflexii asupra anticlasicismului . 96

III. EFIGII

La mormîntul lui Lazăr . . . 107
M. Kogălniceanu 109
P. Mihăileanu 110
D. Onciul 112
Teodor Burada 113
Dr. P. Bucşan 114
La sicriul lui Gheorghe Dima . . 115
O lacrimă pentru Ion Ursu . . 117
Ioan Paul 118
Tudor Pamfile 121
Friedrich Leo 123
H. Morf 126
Ioan Urban Jarník . 128

IV. SCÎNTEI

Gînduri 133
Scîntei (1) 135
Scîntei (2) . 141
Scîntei (3) . . 143
Cimilituri nepopulare 155

V. NUGAE

Din periodice 159
Postume . . 177

VI. ARIPI FRÎNTE

Din periodice

Debemur terrae . . 199
Aripi frînte 199
Sonet (Pe negrele ape...) . . . 200
Sonet (Eu te priveam uimit...) . 201
Quaerenti 202
Sfat . . . 203

Mors . 203
Poveste . 204

Din manuscrise

In votis . 205
Sonet (E-aşa duios să vezi...) . 205
Spre Nirvana... . 206
Ideal şi confort . 207
Mîngîiere . 207
Caritas . 208
Alme sol... . 208
Pastel . 209
Pietas . 210
Fuit . 210
Morţii dragi . 211
De-aş fi... . 211
Vedenie . 212

VII. DIN LIRICA ANTICĂ

Valerius Aedituus . 215
C. Val. Catullus . 215
Anacreon . 216
Sappho . 217
Pindaros . 218
Bacchilides . 219

VIII. DIN CARNETUL UNUI RĂSTIGNIT

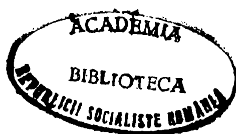
Însemnările unui peregrin (1) 223
Însemnările unui peregrin (2) 235
Din carnetul unui răstignit (1) 243
Din carnetul unui răstignit (2) 249

NOTE . 251

CONTRIBUŢII BIBLIOGRAFICE . 276
BIBLIOGRAFIE DESPRE V. BOGREA . 284

ADDENDA . 291

VASILE BOGREA ŞI CONDIŢIA UMANISMULUI *(M. Borcilă)* . 321

REDACTOR: V. BULAT
TEHNOREDACTOR: A. MOLNÁR

APĂRUT: 1973. COMANDA NR. 980. COLI DE TIPAR: 22.
TIRAJ: 1500 + 140 + 30 EXP. LEGATE.
HÎRTIA: VELINĂ DE 80 g/m². FORMAT: 16/61×86.

TIPARUL EXECUTAT SUB COMANDA NR. 207/1973,
LA ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ
STR. BRASSAI NR. 5—7
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

